Ντανιέλ Γκερέν

Ο ΑΝΑΡΧΙΣΜΟΣ

από την θεωρία στην πράξη

ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ ΤΥΠΟΣ

ΕΚΔΟΣΗ Δ΄

DANIEL GUERIN

Ο ΑΝΑΡΧΙΣΜΟΣ

Ἀπὸ τὴ θεωρία στὴ πράξη

Μετάφραση
Μπάμπης Λυκούδης

ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ
ΤΥΠΟΣ

ΤΙΤΛΟΣ ΠΡΩΤΟΤΥΠΟΥ L'anarchisme

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ Μπάμπης Λυκούδης

ΣΤΟΙΧΕΙΟΘΕΣΙΑ Μ. Γεροντής, Τσίτσα 17
Τηλ. 835 - 138

ΟΛΟΚΛΗΡΩΣΗ
ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ Σεπτέμβρης 1973

ΕΚΔΟΣΕΙΣ: «**ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ ΤΥΠΟΣ**»
Βαλτετσίου 53 ΑΘΗΝΑ Τηλ.: 38 02 040

Πρόλογος

Ἐδῶ καὶ λίγο καιρό, τὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὸν ἀναρχισμὸ ἀναζωπυρώθηκε. Ἔργα ὁλόκληρα, μονογραφίες κι ἀνθολογίες ἀφιερώνονται σ' αὐτόν. Δὲν εἶναι βέβαιο ὅτι ἡ συγγραφικὴ αὐτὴ προσπάθεια εἶναι πάντα ἀληθινὰ ἀποτελεσματική. Εἶναι δύσκολο νὰ καθοριστοῦν τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ ἀναρχισμοῦ. Ποτὲ οἱ δάσκαλοί του δὲν συμπύκνωσαν σὲ συστηματικὲς πραγματεῖες τὴ σκέψη τους. Ὅταν χρειάστηκε νὰ ἐκθέσουν τὴν ἄποψή τους, τὸ ἔκαναν σὲ μικρὲς προπαγανδιστικὲς μπροσοῦρες ὅπου θρύμματα μόνο τῆς ἀντίληψης αὐτῆς παρουσιάζονται. Ἄλλωστε, ὑπάρχουν πολλῶν εἰδῶν ἀναρχισμοὶ καὶ μεγάλη ποικιλομορφία στὴ σκέψη τῶν μεγάλων ἀντιεξουσιαστῶν (Libertaires).

Ἡ ἀπόρριψη τῆς αὐθεντικῆς ἑρμηνείας, ὁ τονισμὸς τῆς προτεραιότητας τῆς ἀτομικῆς κρίσης ὁδηγοῦν ἰδιαίτερα ἔντονα τοὺς ἀντιεξουσιαστὲς στὸ νὰ προβαίνουν σὲ «ὁμολογία ἀντιδογματισμοῦ». «Ἂς μὴ μεταβληθοῦμε σὲ ἀρχηγοὺς μιᾶς νέας θρησκείας, ἔγραφε ὁ Προυντὸν στὸν Μὰρξ· ἡ θρησκεία αὐτὴ ἂς εἶναι ἡ θρησκεία τῆς λογικῆς, ἡ θρησκεία τοῦ λόγου.» Ἔτσι, οἱ ἀπόψεις τῶν ἀντιεξουσιαστῶν εἶναι πιὸ ποικιλόμορφες, πιὸ θολὲς καὶ πιὸ δυσδιάκριτες ἀπ' τὶς ἰδέες τῶν «ἐξουσιαστικῶν» σοσιαλιστῶν, ποὺ οἱ ἀντιμαχόμενες αἱρέσεις τους προσπαθοῦν, τουλάχιστο, νὰ ἐπιβάλλουν στοὺς ζηλωτές τους, κανόνες.

Σὲ μιὰ ἐπιστολή του πρὸς τὸ διευθυντὴ τῆς Κονσιεργερί, λίγο πρὶν ἀνεβεῖ στὴ γκιλλοτίνα, ὁ τρομοκράτης Ἐμὶλ Ἀνρὺ ἐξηγοῦσε: «Ποτὲ μὴ νομίσετε ὅτι ἡ ἀναρχία εἶναι ἕνα δόγμα, μιὰ απαραβίαστη θεωρία, κάτι ποὺ νὰ λατρεύεται ἀπ' τοὺς πιστοὺς της ὅπως οἱ μουσουλμάνοι λατρεύουν τὸ Κοράνι. Ὄχι: ἡ ἀπόλυτη

λευθερία πού διεκδικοῦμε τρέφει ἀκατάπαυστα τὶς ἰδέες μας, τὶς ἀνυψώνει πρὸς νέους ὁρίζοντες (ἀνάλογα μὲ τὸ μυαλὸ τῶν διαφόρων ἀτόμων) καὶ τὶς τοποθετεῖ ἔξω ἀπ' τὰ στενὰ πλαίσια κάθε τυποποίησης καὶ κάθε κωδικοποίησης. Δὲν εἴμαστε πιστοί». Καὶ ὁ μελλοθάνατος καταδικάζει τὴ «τυφλὴ πίστη» τῶν Γάλλων μαρξιστῶν τοῦ καιροῦ του «ποὺ πιστεύουν σὲ κάτι ἐπειδὴ ὁ Γκὲσντ εἶπε νὰ πιστεύουν σ' αὐτὸ καὶ ποὺ ἔχουν μιὰ κατήχηση ποὺ ἡ ἀμφισβήτηση τῶν παραγράφων της θεωρεῖται ἱεροσυλία».

*Στὴν πραγματικότητα, παρὰ τὴν ποικιλομορφία καὶ τὸν πλοῦτο τῆς ἀναρχικῆς σκέψης, παρὰ τὶς ἀντιφάσεις της, παρὰ τὶς θεωρητικὲς διαμάχες της ποὺ περιστρέφονται συχνὰ γύρω ἀπὸ ψευτοπροβλήματα, ἔχουμε νὰ κάνουμε μ' ἕνα ἀρκετῆς ὁμογένειας σύνολο ἰδεῶν. Ἀναμφίβολα ὑπάρχουν, μὲ πρώτη ματιὰ τουλάχιστο, σημαντικὲς διαφορὲς ἀνάμεσα στὸν ἀναρχικὸ ἀτομικισμὸ τοῦ Στίρνερ (1806 — 1856) καὶ τὸν κοινωνιστικὸ (*societaire*) ἀναρχισμό. Ἂν κυττάξουμε ὅμως κατὰ βάθος τὰ πράγματα, θὰ δοῦμε ὅτι οἱ ὀπαδοὶ τῆς ἀπόλυτης ἐλευθερίας κι ἐκεῖνοι τῆς κοινωνικῆς ὀργάνωσης ἔχουν λιγότερη διαφορὰ ἀπ' ὅσο τὸ φαντάζονται κι ἀπ' ὅσο φαίνεται ἀπὸ πρώτη ἄποψη. Ὁ κοινωνιστής, ἀναρχικὸς εἶναι ἐπίσης καὶ ἀτομικιστής. Ὁ ἀτομικιστὴς ἀναρχικὸς θὰ μπορεῖ κάλλιστα νὰ εἶναι κοινωνιστὴς ποὺ δὲν τὸ ὁμολογεῖ.*

Ἡ σχετικὴ ἑνότητα τοῦ κοινωνιστικοῦ ἀναρχισμοῦ προέρχεται ἀπ' τὸ γεγονὸς ὅτι τὴν ἐπεξεργάστηκαν, σχεδὸν τὴν ἴδια ἐποχή, δυὸ θεωρητικοί, ποὺ ὁ ἕνας τους ἦταν μαθητὴς καὶ συνεχιστὴς τοῦ ἄλλου: ὁ Γάλλος Πιὲρ - Ζοζὲφ Προυντὸν (1809—1865) κι ὁ Ρῶσσος ἐξόριστος Μιχαὴλ Μπακούνιν (1814—1876). Ὁ Μπακούνιν καθόρισε τὸν ἀναρχισμὸ σὰν «ἀνάπτυξη καὶ ὤθηση τοῦ προυντονισμοῦ ὡς τὶς ἔσχατες συνέπειές του». Ὁ ἀναρχισμὸς αὐτὸς αὐτοκαθορίζεται σὰν κολλεκτιβιστικός.

Οἱ ἐπίγονοί του ὅμως ἐγκαταλείπουν τὸ ἐπίθετο αὐτὸ καὶ αὐτοχαρακτηρίζονται κομμουνιστὲς («ἀντιεξουσιαστικοὶ κομμουνιστὲς» ἐννοεῖται). Ὁ ἕνας ἀπ' αὐτούς, ὁ Πέτρος Κροπότκιν (1842—1921), ἕνας ἄλλος Ρῶσσος ἐξόριστος, διοχετεύει στὴ θεωρία ἕναν οὐτοπισμὸ κι ἕναν ὀπτιμισμὸ ποὺ ὁ «ἐπιστημονισμὸς» τους δὲν κατορθώνει νὰ ἀποκρύψη τὶς ἀδυναμίες τους. Ὅσο γιὰ

τὸν 'Ιταλὸ 'Ερρίκο Μαλατέστα (1853—1932), προσανατολίζεται πρὸς ἕνα συγκρατημένο ἀκτιβισμὸ συχνὰ παιδαριώδη, πλουτίζοντάς τον ταυτόχρονα μὲ ἀδιάλλακτη πολεμική. Κατόπιν, ἡ ἐμπειρία τῆς ρωσσικῆς 'Επανάστασης ὁδήγησε στὴν ἐμφάνιση ἑνὸς ἀπ' τὰ σημαντικότερα ἔργα τοῦ ἀναρχισμοῦ, τοῦ βιβλίου τοῦ Βολὶν (1882—1945).

∴

'Η ἀναρχικὴ τρομοκρατία στὰ τέλη τοῦ περασμένου αἰώνα παρουσιάζει δραματικὲς καὶ ἀνεκδοτικὲς πλευρές, μιὰ αἱματερὴ ὀσμὴ ποὺ τὴν κάνει ἀπωθητικὴ στὸ κοινὸ αἴσθημα. Ἂν ὅμως στὸν καιρό της στάθηκε μιὰ σχολὴ ἀτομικῆς ἐνεργητικότητας καὶ θάρρους ποὺ ἐμπνέει τὸ σεβασμό, ἂν μπόρεσε τότε νὰ τραβήξει τὴν προσοχὴ τῆς κοινῆς γνώμης πάνω στὴν κοινωνικὴ ἀδικία, σήμερα φαίνεται πιὰ σὰν μιὰ ἐπεισοδιακὴ καὶ στείρα παρέκκλιση τοῦ ἀναρχισμοῦ. Ἔχει τὴν ὄψη τοῦ κειμήλιου. Ὅταν κρατοῦμε καρφωμένα τὰ μάτια στὴν «κατσαρόλα» τοῦ Ραβασόλ, πράγμα ποὺ ἐπιδιώκει τὸ ἐξώφυλλο μιᾶς πρόσφατης ἔκδοσης, καταλήγουμε νὰ ἀγνοοῦμε ἢ νὰ ὑποτιμοῦμε τὰ βασικὰ χαρακτηριστικὰ μιᾶς ἀντίληψης γιὰ κοινωνικὴ ἀναδιοργάνωση πού, ἀπέχοντας πολὺ ἀπὸ τὸ νὰ εἶναι καταστροφική, ὅπως διατείνονται οἱ ἀντίπαλοι της, παρουσιάζεται, ὅταν τὴν ἐξετάζουμε, ἰδιαίτερα δημιουργική. Παίρνουμε τὸ θάρρος νὰ στρέψουμε τὴν προσοχὴ τοῦ ἀναγνώστη σὲ αὐτὸ τὸν ἀναρχισμό. Μὲ ποιὸ δικαίωμα καὶ στ' ὄνομα ποιοῦ κριτήριου; 'Απλούστατα γιατὶ τὸ ὑλικὸ γιὰ τὸ ὁποῖο πρόκειται δὲν ἔχει ἀπολιθωθεῖ ἀλλὰ εἶναι ὁλοζώντανο. Γιατὶ θέτει προβλήματα ποὺ εἶναι, περισσότερο ἀπὸ ποτέ, ἐπίκαιρα τώρα. Ἂν οἱ κραυγαλέες προκλήσεις ποὺ ρίχνοταν κατάμουτρα στὴν κοινωνία καὶ οἱ ἐκρηκτικὲς ὕλες ἀνήκουν σὲ μιὰ προκατακλυσμιαία ἐποχὴ καὶ δὲν τρομάζουν πιά, ἀντίθετα, οἱ ἀντιεξουσιαστικὲς προδρομικὲς θέσεις προκαλοῦν τὴ σκέψη. Διακρίνουμε σ' αὐτὲς μιὰ ἀπάντηση, σὲ ἀρκετὰ πλατιὰ κλίμακα, στὶς ἀνάγκες τῆς ἐποχῆς μας, βλέπουμε ὅτι μποροῦν νὰ συμβάλλουν στὴν οἰκοδόμηση τοῦ μέλλοντός μας.

'Αντίθετα μὲ τ' ἀνάλογα βιβλία ποὺ προηγήθηκαν ἀπ' αὐτό, τοῦτο τὸ μικρὸ βιβλίο δὲν ἀποσκοπεῖ στὸ νὰ ἀποτελέσει τὴν ἱστο-

ρία ἢ τὴ βιβλιογραφία τοῦ ἀναρχισμοῦ. Οἱ μελετητές του, στὶς ἐργασίες ποὺ ἀφιέρωσαν σ' αὐτόν, φρόντισαν πολὺ νὰ μὴν παραλείψουν κανένα ὄνομα ἀπ' τὶς καταγραφές τους. Ἐπηρεασμένοι ἀπὸ ἐπιφανειακὲς ὁμοιότητες, πίστεψαν ὅτι ἀνακάλυψαν πολλοὺς προδρόμους του. Ἔδωσαν τὴν ἴδια σχεδὸν σημασία σὲ πρωταγωνιστὲς καὶ σὲ κομπάρσους. Ἐξιστόρησαν, μὲ ἀφθονία συχνὰ περιττῶν λεπτομερειῶν, τὴ ζωὴ πολλῶν, ἐμβαθύνοντας πολὺ λιγότερο στὶς ἰδέες τους. Τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι ὅτι τὰ περισπούδαστα αὐτὰ συμπληρώματά τους δίνουν στὸν ἀναγνώστη μιὰ ἐντύπωση χαοτικῆς διασπορᾶς καὶ σχετικῆς ἀσυναρτησίας ἔτσι ὥστε στὸ τέλος νὰ ἀναρωτιέται ἀκόμη τί τελοσπάντων εἶναι αὐτὸς ὁ ἀναρχισμός.

Ἡ μέθοδος ποὺ προσπαθήσαμε νὰ υἱοθετήσουμε εἶναι διαφορετική. Ἡ βιογραφία τῶν δασκάλων τῆς ἀντιεξουσιαστικῆς σκέψης θεωρεῖται ἐδῶ γνωστή. Ἐπὶ πλέον, μερικὲς φορὲς φωτίζει πολὺ λιγότερο τὸ θέμα μας, ἀπ' ὅτι μερικοὶ συγγραφεῖς πιστεύουν. Πράγματι, αὐτοὶ οἱ δάσκαλοι, δὲν ἦταν ὁμοιόμορφα ἀναρχικοὶ σ' ὅλη τὴ διάρκεια τῆς ζωῆς τους, καὶ τὰ ἅπαντα τους περιέχουν ἀρκετὲς σελίδες ποὺ δὲν ἔχουν καμιὰ σχέση μὲ τὸν ἀναρχισμό.

Ἔτσι ὁ Προυντόν, στὸ δεύτερο μέρος τῆς σταδιοδρομίας του, ἔδωσε στὴ σκέψη του μιὰ πιὸ συντηρητικὴ χροιά. Ἡ ὀγκώδικη καὶ μνημειακὴ Δικαιοσύνη στὴν Ἐπανάσταση καὶ τὴν Ἐκκλησία (1858) ἀφιερώνεται προπάντων στὸ θρησκευτικὸ πρόβλημα καὶ τὸ συμπέρασμα του εἶναι πολὺ λίγο ἀντιεξουσιαστικοῦ χαρακτήρα καθώς, παρὰ τὸ φρενιασμένο ἀντικληρικαλισμό του, ἀποδέχεται τελικὰ ὅλες τὶς κατηγορίες (catégories) τοῦ καθολικισμοῦ, διακηρύσσει ὅτι εἶναι ἀρκετὰ χρήσιμες γιὰ τὴ διαπαιδαγώγηση καὶ τὴν ἠθικοποίηση τοῦ λαοῦ καὶ ὅτι πρέπει λοιπὸν νὰ διατηρηθεῖ ἡ χριστιανικὴ συμβολική, καὶ φαίνεται διατεθειμένος νὰ προβεῖ, τὴν ὥρα ποὺ ἀφήνει τὴν πέννα, σὲ ὁμολογία πίστης. Ἀπὸ σεβασμὸ στὴ μνήμη του, δὲν ἀναφέρουν παρὰ προσπερνώντας τα, τὸ «χαιρετισμὸ στὸν πόλεμο» του, τὶς πραγματεῖες του ἐνάντια στὴ γυναίκα καὶ τὶς ἐκδηλώσεις ρατσισμοῦ του·

Στὸν Μπακούνιν, τὸ φαινόμενο εἶναι ἀντίστροφο. Ἄσχετο μὲ τὸν ἀναρχισμὸ εἶναι τὸ πρῶτο τμῆμα τῆς πολυτάραχης σταδιοδρομίας του σὰν ἐπαναστάτη συνωμότη. Ἀγκαλιάζει τὶς ἀντιε-

ξουσιαστικὲς ἰδέες μετὰ τὸ 1864, ὕστερ' ἀπ' τὴν ἀποτυχία τῆς πολωνικῆς ἐξέγερσης, στὴν ὁποία εἶχε λάβει μέρος. Τὰ πρὶν ἀπὸ τὴ χρονολογία αὐτὴ κείμενά του δὲν ἔχουν θέση σὲ μιὰ ἀναρχικὴ ἀνθολογία.

Ὅσο γιὰ τὸν Κροπότκιν, τὸ καθαρὰ ἐπιστημονικὸ μέρος τοῦ ἔργου του, ποὺ τὸν ἔκανε σήμερα διάσημο στὴν ΕΣΣΔ σὰν ἐ ξ α ι ρ ε τ ι κ ὸ σ η μ α ι ο φ ό ρ ο τ ῆ ς ἐ θ ν ι κ ῆ ς γ ε ω γ ρ α φ ί α ς εἶναι ὁλότελα ξένο στὸν ἀναρχισμό, ὅπως ἄλλωστε, σ' ἄλλο ἐπίπεδο, καὶ ἡ φιλοπόλεμη τοποθέτησή του στὸν Α΄παγκόσμιο πόλεμο.

Στὴν ἱστορικὴ καὶ χρονολογικὴ καταγραφή, προτιμήσαμε ἐδῶ μιὰ ἄλλη, ἀσυνήθιστη μέθοδο: δὲν παρουσιάζουμε μὲ τὴ σειρὰ στὸν ἀναγνώστη προσωπικότητες, ἀλλὰ τὰ κυριότερα συστατικὰ θέματα τοῦ ἀναρχισμοῦ. Παραμερίσαμε θεληματικὰ μόνο ὅσα δὲν εἶναι καθαρὰ ἀντιεξουσιαστικά, ὅπως ἡ κριτικὴ τοῦ καπιταλισμοῦ, ὁ ἀθεϊσμός, ὁ ἀντιμιλιταρισμός, ὁ ἐλεύθερος ἔρωτας, κλπ. Ἀντὶ νὰ κάνουμε μιὰ συνόψιση ἀπὸ δεύτερο χέρι καὶ ἄρα ἀνούσια, ἀφήσαμε, τὶς πιὸ πολὺς φορές, νὰ μιλοῦν τὰ ἴδια τὰ κείμενα. Ἔτσι τὰ θέματα γίνονται προσιτὰ ἀπ' τὸν ἀναγνώστη μὲ τὴν ἴδια τους τὴ μορφή, τὴ θέρμη καὶ τὸν οἶστρο ποὺ ἔχουν στὴν πέννα τῶν θεωρητικῶν.

Κατόπιν ξανακυττάζουμε τὴ θεωρία κάτω ἀπὸ ἕνα ἄλλο πρίσμα: τὴ δείχνουμε στὶς μεγάλες στιγμές, ὅπου βρέθηκε κάτω ἀπὸ τὴ δοκιμασία τῶν γεγονότων· τὴ ρωσσικὴ Ἐπανάσταση τοῦ 1917, τὴν Ἰταλία μετὰ τὸ 1918, τὴν ἱσπανικὴ Ἐπανάσταση τοῦ1936. Ἕνα τελευταῖο κεφάλαιο παρουσιάζει τὴν ἐργατικὴ αὐτοδιεύθυνση πού, ἀναμφίβολα, εἶναι ἡ πιὸ πρωτότυπη δημιουργία τοῦ ἀναρχισμοῦ, στὴν σύγχρονη πραγματικότητά της: στὴ Γιουγκοσλαβία, τὴν Ἀλγερία—ποιὸς ξέρει, αὔριο, ἴσως, καὶ στὴν ΕΣΣΔ.

Ἔτσι στὸ βιβλίο τοῦτο θὰ δοῦμε νὰ συγκρούονται ἀκατάπαυστα καί, συχνά, νὰ ἐναρμονίζονται δυὸ ἀντιλήψεις γιὰ τὸ σοσιαλισμό : μιὰ «ἐξουσιαστικὴ» καὶ μιὰ ἀντιεξουσιαστική. Σὲ ποιὰ ἀπ' τὶς δυὸ ἀνήκει τὸ μέλλον—αὐτὸ τὸ θέμα προτείνουμε, τελειώνοντας τὴν ἀνάλυση, στὸν προβληματισμὸ τοῦ ἀναγνώστη.

Οἱ κινητήριες ἰδέες τοῦ ἀναρχισμοῦ

Θέματα λεξιλογίου

Τὸ λῆμμα ἀ ν α ρ χ ί α εἶναι παλιὸ ὅσο ὁ κόσμος. Προέρχεται ἀπὸ δύο λέξεις τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς γλώσσας: α ν καὶ ἀ ρ χ ή, καὶ σημαίνει κάτι σὰν ἀπουσία ἐξουσίας ἢ κυβέρνησης*. Καθὼς ὅμως κυριάρχησε μέσα στοὺς αἰῶνες ἡ πρόληψη ὅτι ὁ ἄνθρωπος δὲν μποροῦσε νὰ κάνει χωρὶς αὐτά, ἡ λέξη ἀ ν α ρ χ ί α ἐννοήθηκε πάντοτε μὲ μιὰ κακὴ ἔννοια: συνώνυμο ἀταξίας, χάους καὶ ἀποδιοργάνωσης.

Μέγας λογοπαίχτης, («ἡ ἰδιοχτησία εἶναι κλοπή») ὁ Πιὲρ - Ζοζὲφ Προυντὸν προσεταιρίστηκε τὴ λέξη ἀ ν α ρ χ ί α. Θέλοντας, φαίνεται, νὰ σοκάρει ὅσο μποροῦσε πιὸ πολύ, στὰ 1840, ἄνοιξε μὲ τὸ φιλισταῖο του τὸν παρακάτω προκλητικὸ διάλογο:

— Εἶστε δημοκρατικὸς (republicain).

— Δημοκρατικός ναί· αὐτὴ ἡ λέξη ὅμως δὲν λέει τίποτα. Res Publica εἶναι τὸ δημόσιο πράγμα... Κι οἱ βασιλιάδες λοιπὸν εἶναι δημοκρατικοί.

— Λοιπόν, εἶστε λαοκρατικὸς (démocrate);

— Ὄχι.

— Τί! Εἶστε λοιπὸν μοναρχικός;

— Ὄχι.

— Συνταγματικός;

— Θεὸς φυλάξει.

— Ἀριστοκρατικὸς λοιπόν;

— Οὔτε κατὰ διάνοια.

* Ἐδῶ ὁ συγγραφέας κάνει, βέβαια, λάθος. Δὲν ἀποτελοῦν οἱ δυὸ λέξεις α ν καὶ ἀ ρ χ ή τὴ λέξη ἀ ν α ρ χ ί α, ἀλλὰ τὸ στερητικὸ μόριο α καὶ ἡ λέξη ἀ ρ χ ή. Τὸ ν μπαίνει γιὰ λόγους εὐφωνίας. (σ.τ.μ.)

— Θέλετε μικτή κυβέρνηση;
— Ἀκόμη λιγότερο.
— Μὰ τί εἶστε τελοσπάντων;
— Ἀναρχικός.

Λέγοντας ἀ ν α ρ χ ί α — καί, συχνά, ὀρθογραφώντας την ἀ ν - α ρ χ ί α γιὰ νὰ εἶναι λιγότερο εὐάλωτος στὶς ἐπιθέσεις τῶν ἀντιπάλων του — ὁ Προυντόν, περισσότερο ἐποικοδομητικὸς ἀπ' ὅσο καταστροφικός, ἐννοοῦσε, ὅπως θὰ δοῦμε, ἐντελῶς τὸ ἀντίθετο ἀπ' τὴν ἀταξία. Γι' αὐτόν, φορέας ἀταξίας ἦταν ἡ κυβέρνηση. Μόνο μιὰ κοινωνία χωρὶς κυβέρνηση μποροῦσε νὰ ἀποκαταστήσει τὴ φυσικὴ τάξη καὶ τὴν κοινωνικὴ ἁρμονία. Γιὰ νὰ προσδιορίσει τὴν πανάκεια τούτη καὶ συμπεραίνοντας πὼς ἡ γλώσσα δὲν τοῦ προμήθευε ἄλλη λέξη, προτίμησε νὰ ἀποκαταστήσει στὴν στενὴ ἐτυμολογική της ἔννοια τὴν παλιὰ λέξη ἀ ν α ρ χ ί α.

Κατὰ παράδοξο τρόπο ὅμως, ἐπέμεινε πεισματικά, στὴ φωτιὰ τῆς πολεμικῆς του —κι ὁ μαθητής του Μιχαὴλ Μπακούνιν τὸν ἀκολούθησε σ' αὐτό—, νὰ χρησιμοποιεῖ τὴ λέξη ἀ ν α ρ χ ί α καὶ στὴν κακὴ ἔννοιά της τῆς ἀταξίας — σὰν νὰ μὴν ἦταν ἀρκετὰ θολωμένα τὰ νερὰ σ' αὐτὸ τὸ θέμα.

Κι ὄχι μόνο αὐτό. Ὁ Προυντὸν καὶ ὁ Μπακούνιν αἰσθάνονταν μιὰ νοσηρὴ εὐχαρίστηση νὰ παίζουν μὲ τὴ σύγχυση ποὺ προκαλοῦσαν οἱ δυὸ ἀντινομικὲς ἀποδοχὲς τῆς λέξης: ἡ ἀναρχία ἦταν γι' αὐτούς, ταυτόχρονα, ἡ πιὸ κολοσσιαία ἀταξία καὶ ἡ πληρέστερη ἀποδιοργάνωση τῆς κοινωνίας καί, πέρ' ἀπ' τὴ γιγαντιαία αὐτὴ ἐπαναστατικὴ μεταλλαγή, ἡ οἰκοδόμηση μιᾶς νέας τάξης πραγμάτων, σταθερῆς καὶ ὀρθολογικῆς, βασισμένης στὴν ἐλευθερία καὶ τὴν ἀλληλεγγύη.

Μολοντοῦτο, οἱ κατοπινοὶ μαθητὲς τῶν δύο πατέρων τοῦ ἀναρχισμοῦ δίστασαν νὰ χρησιμοποιήσουν ἕναν ὅρο τόσο λυπηρῆς ἐλαστικότητας, ποὺ δὲν ἔκφραζε, γιὰ τὸν ἀμύητο, παρὰ μιὰ ἀρνητικὴ ἰδέα καὶ προσφερόταν σὲ ὁπωσδήποτε ἐνοχλητικὲς παρερμηνεῖες. Ὁ ἴδιος ὁ Προυντόν, ποὺ εἶχε σωφρονιστεῖ, ὀνόμαζε τὸν ἑαυτό του, στὰ τέλη τῆς σύντομης σταδιοδρομίας του, ὁ μ ο σ π ο ν δ ι α κ ὸ (**fédéraliste**). Ἀντὶ γιὰ τὴ λέξη ἀναρχισμός, ὁ μικροαστισμὸς τῶν τελευταίων του χρόνων προτίμησε τὴ λέξη **mutuellisme** καὶ ἡ σοσιαλιστική του κατεύθυνση, τὴ λέξη

κολλεκτιβισμός πού σύντομα ἀντικαταστάθηκε ἀπ' τὸ κομμουνισμός. Ἀργότερα, στὴ Γαλλία, στὰ τέλη τοῦ αἰώνα, ὁ Σεμπαστιὰν Φὼρ ξαναπῆρε μιὰ λέξη πού εἶχε ἐπινοηθεῖ στὰ 1858 ἀπὸ κάποιο Ζοζὲφ Ντεζὰκ καὶ τὴν ἔκανε τίτλο μιᾶς ἐφημερίδας: Ὁ ἀντιεξουσιαστής (Libertaire). Σήμερα οἱ δύο αὐτοὶ ὅροι: ἀναρχικὸς καὶ ἀντιεξουσιαστὴς εἶναι ταυτόσημοι καὶ χρησιμοποιοῦνται ἐναλλακτικά.

Οἱ περισσότεροι ὅμως ἀπ' τοὺς ὅρους τούτους παρουσιάζουν ἕνα σοβαρὸ μειονέκτημα: δὲν ἐκφράζουν τὴ βασικὴ πλευρὰ τῶν θεωριῶν πού διατείνονται ὅτι προσδιορίζουν. Ἀναρχία στὴν πραγματικότητα, εἶναι πρὶν ἀπ' ὅλα συνώνυμη μὲ τὸ σοσιαλισμό. Ὁ ἀναρχικὸς εἶναι ἕνας σοσιαλιστὴς πού ἀποσκοπεῖ στὴν ἐξάλειψη τῆς ἐκμετάλλευσης τοῦ ἀνθρώπου ἀπ' τὸν ἄνθρωπο. Ὁ ἀναρχισμὸς εἶναι ἕνας ἀπ' τοὺς κλάδους τῆς σοσιαλιστικῆς σκέψης. Ἕνας κλάδος ὅπου κυριαρχοῦν ἡ φροντίδα γιὰ την ἐλευθερία κι ἡ ἐπιθυμία τῆς κατάργησης τοῦ Κράτους. Γιὰ τε, Ἀδόλφο Φίσερ, ἕναν ἀπ' τοὺς μάρτυρες τοῦ Σικάγου, «κάθε ἀναρχικὸς εἶναι σοσιαλιστής, κάθε σοσιαλιστὴς ὅμως δὲν εἶναι ὑποχρεωτικὰ καὶ ἀναρχικός».

Ὁρισμένοι ἀναρχικοὶ θεωροῦν ὅτι αὐτοὶ εἶναι οἱ αὐθεντικότεροι καὶ συνεπέστεροι σοσιαλιστές. Ἡ ἐτικέττα ὅμως πού ἔδωσαν στοὺς ἑαυτούς τους ἢ πού ἄφησαν νὰ τοὺς ἐπικολληθεῖ και πού συχνὰ τὴ μοιράστηκαν μὲ τοὺς τρομοκράτες, συχνὰ τοὺς έκανε νὰ θεωροῦνται, ἐσφαλμένα, κάτι σὰν «ξένο σῶμα» μέσα στὴ σοσιαλιστικὴ οἰκογένεια. Ἀπ' αὐτὸ πήγασε μιὰ ὁλόκληρη σειρὰ παρεξηγήσεων καὶ λεξιμαχιῶν, τὶς περισσότερες φορὲς χωρὶς ἀντικείμενο. Μερικοὶ σύγχρονοι ἀναρχικοὶ βοήθησαν στὴ διάλυση τῆς σύγχυσης μὲ τὸν προσεταιρισμὸ μιᾶς πιὸ καθαρῆς ὁρολογίας: κηρύσσουν τὸν ἀντιεξουσιαστικὸ σοσιαλισμὸ ἢ κομμουνισμό.

Μιὰ ψυχικὴ ἐξέγερση

Πρὶν ἀπ' ὅλα ὁ ἀναρχισμὸς εἶναι αὐτὸ ποὺ θὰ μποροῦσε νὰ ὀνομαστεῖ ψυχικὴ ἐξέγερση. Ὁ Ὠγκυστὲν Ἁμόν, διενεργώντας, στὰ τέλη τοῦ περασμένου αἰώνα, μιὰ σφυγμομέτρηση στοὺς ἀναρχικοὺς κύκλους, συμπέρανε ὅτι ὁ ἀναρχικὸς βασικὰ εἶναι ἕνα ἐξεγερμένο ἄτομο. Ἀρνιέται συνολικὰ τὴν κοινωνία καὶ τοὺς δεσμοφύλακές της. Ἀπελευθερώνεται, ἔλεγε ὁ Μὰξ Στίρνερ, ἀπὸ κάθε τι τὸ ἱερό. Ἐπιτελεῖ μιὰ τεράστιας ἔκτασης ἀπομυθοποίηση. Αὐτοὶ οἱ «ἀλῆτες τοῦ πνεύματος», αὐτοὶ οἱ «κακοκέφαλοι», «ἀντὶ νὰ θεωροῦν σὰν ἀπαραβίαστες ἀλήθειες ὅλα αὐτὰ ποὺ δίνουν σὲ χιλιάδες ἀνθρώπους παρηγοριὰ καὶ γαλήνη, πηδοῦν πάνω ἀπ' τὰ φράγματα τῆς παραδοσιακῆς κληρονομιᾶς κι ἀφήνονται ἀχαλίνωτα στὶς φαντασιοκοπίες τῆς ἀσεβέστατης κριτικῆς τους».

Ὁ Προυντὸν ἀπορρίπτει συνολικὰ ὅλο τὸν «ἐπίσημο κόσμο», τοὺς φιλόσοφους, τοὺς παπάδες, τοὺς δικαστές, τοὺς ἀκαδημαϊκούς, τοὺς δημοσιογράφους, τοὺς βουλευτές, κλπ. γιὰ τοὺς ὁποίους «ὁ λαὸς εἶναι πάντα τὸ ζῶο ποὺ χτυποῦν, φιμώνουν καὶ ἀλυσσοδένουν· ποὺ τὸ κατευθύνουν σὰν ρινόκερο, ἢ ἐλέφαντα· ποὺ δαμάζουν μὲ τὴν πείνα· ποὺ τὸ κάνουν νὰ αἱμορραγεῖ μὲ τὸν ἀποικισμὸ καὶ τὸν πόλεμο. Ὁ Ἐλιζὲ Ρεκλὺ ἐξηγεῖ γιατὶ ἡ κοινωνία φαίνεται τόσο καλὴ καὶ πρέπει νὰ διατηρηθεῖ στὰ μάτια τῶν χορτάτων: «Ἀφοῦ ὑπάρχουν πλούσιοι καὶ φτωχοί, ἰσχυροὶ καὶ ὑποταγμένοι, ἀφέντες καὶ ὑπηρέτες, καίσαρες ποὺ κηρύσσουν τὴ μάχη καὶ μονομάχοι ποὺ πᾶνε νὰ πεθάνουν, οἱ προβλεπτικοὶ ἄνθρωποι δὲν ἔχουν παρὰ νὰ πᾶνε μὲ τὸ μέρος τῶν πλουσίων καὶ τῶν ἀφεντάδων, νὰ γίνουν αὐλοκόλακες τῶν καισάρων.»

Ἡ διαρκὴς κατάσταση ἐξέγερσης ὅπου βρίσκεται, ὁδηγεῖ τὸν ἀναρχικὸ νὰ νοιώθει συμπάθεια γιὰ τοὺς προγραμμένους, τοὺς παράνομους, νὰ ἀγκαλιάζει τὴν ὑπόθεση τοῦ κατάδικου καὶ κάθε ἄλλου δοκιμασμένου. Εἶναι κατάφωρη ἀδικία, πιστεύει ὁ Μπακούνιν, ἡ βαθειὰ περιφρόνηση μὲ τὴν ὁποία μιλοῦν ὁ Μὰρξ καὶ ὁ Ἔνγκελς γιὰ τὸ λουμπενπρολεταριάτο, τὸ «κουρελοπρολεταριάτο», «γιατὶ σ' αὐτὸ καὶ μόνο σ' αὐτὸ κι ὄχι στὸ ἀστικοποιημένο στρῶμα τῆς ἐργατικῆς μάζας βρίσκεται τὸ πνεῦμα κι ἡ δύναμη τῆς μελλοντικῆς κοινωνικῆς ἐπανάστασης».

῾Ο Μπαλζὰκ βάζει στὸ στόμα τοῦ Βωτρέν του, ἔντονης, μισορέμπελης καὶ μισοεγκληματικῆς ἐνσάρκωσης τῆς κοινωνικῆς διαμαρτυρίας, λόγια ποὺ δὲν θὰ ἀποκήρυττε ἕνας ἀναρχικός.

῾Η ἀπέχθεια γιὰ τὸ κράτος

Γιὰ τὸν ἀναρχικό, ἀπ᾿ ὅλες τὶς προλήψεις ποὺ τυφλώνουν τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ καταβολῆς κόσμου, ἡ πιὸ ὀλέθρια εἶναι ἡ πρόληψη τοῦ Κράτους. ῾Ο Στίρνερ ὠρύεται ἐνάντια σ᾿ ἐκεῖνον πού, «ἀπὸ πάντοτε», «εἶναι δέσμιος τῆς πρόληψης τοῦ Κράτους».

῾Ο Προυντὸν δὲν κεραυνοβολεῖ λιγότερο αὐτὴ τὴ «φαντασμαγορία τοῦ πνεύματός μας, ποὺ τὸ πρῶτο καθῆκον ἑνὸς λόγου (raison) ἐλεύθερου εἶναι νὰ τὴ στείλει στὰ μουσεῖα καὶ τὶς βιβλιοθῆκες». Καὶ κάνει τὴν ἀποσύνδεση τοῦ μηχανισμοῦ του: «῾Η αἰτία τῆς διατήρησης τῆς νοητικῆς αὐτῆς προδιάθεσης καὶ τῆς ἀκατανίκητης γοητείας τῆς πρόληψης τοῦ Κράτους, εἶναι ὅτι ἡ ἐξουσία παρουσιάστηκε πάντοτε στὰ μυαλὰ τῶν ἀνθρώπων σὰν τὸ φυσικὸ ὄργανο τῆς δικαιοσύνης, ὁ προστάτης τοῦ φτωχοῦ.» Χλευάζοντας τοὺς ἀδιόρθωτους «ἐξουσιαστικοὺς» ποὺ «σκύβουν μπρὸς στὴν ἐξουσία σὰν ἐκκλησιαστικοὶ ἐπίτροποι μπρὸς στὰ ἅγια τῶν ἁγίων» καὶ μυκτηρίζοντας «ὅλα τὰ κόμματα χωρὶς ἐξαίρεση» ποὺ στρέφουν «ἀκατάπαυστα τὰ βλέμματά τους πρὸς τὴν ἐξουσία, σὰν τὸν μοναδικό τους πόλο», εὔχεται τὸν ἐρχομὸ τῆς μέρας ἐκείνης ὅπου «ἡ ἀπάρνηση τῆς ἐξουσίας θὰ ἀντικαταστήση στὴν πολιτικὴ κατήχηση τὴν πίστη σ᾿ αὐτή».

῾Ο Κροπότκιν εἰρωνεύεται τοὺς μπουρζουάδες ποὺ «θεωροῦν τὸ λαὸ σὰν μιὰ ἀγέλη ἀγρίων ποὺ θὰ καταβροχθίσει ὁ ἕνας τὸν ἄλλο ἀμέσως μόλις πάψει νὰ λειτουργεῖ ἡ κυβέρνηση». ῾Ο Μαλατέστα, προαναγγέλλοντας τὴ ψυχανάλυση, ἀνιχνεύει τὸ φόβο τῆς ἐλευθερίας ποὺ ἑδρεύει στὸ ὑποσυνείδητο τῶν «ἐξουσιαστικῶν».

Ποιὰ εἶναι, γιὰ τοὺς ἀναρχικούς, τὰ μειονεκτήματα τοῦ Κράτους;

῎Ας ἀκούσουμε τὸν Στίρνερ: «Εἴμαστε οἱ δυό μας, τὸ Κράτος κι ἐγώ, ἐχθροί.» «Κάθε Κράτος εἶναι τυραννία, εἴτε ἑνὸς εἴτε πολ-

λῶν.» Κάθε Κράτος εἶναι, ἀναγκαστικά, ὁλοκληρωτικό, ὅπως θὰ λέγαμε σήμερα: «Τὸ Κράτος ἔχει πάντα ἕνα σκοπό: νὰ περιορίσει, νὰ δέσει, νὰ καθυποτάξει τὸ ἄτομο στὸ δημόσιο (...). Τὸ Κράτος ἀποσκοπεῖ μὲ τὴ λογοκρισία του, τὴν ἐπόπτευσή του, τὴν ἀστυνομία του, νὰ παρεμποδίσει κάθε ἐλεύθερη δραστηριότητα και θεωρεῖ τὴν καταπίεση αὐτὴ σὰν καθῆκον του, γιατὶ τοῦ ἐπιβάλλεται (...) ἀπ' τὸ ἔνστικτο τῆς αὐτοσυντήρησής του.» «Τὸ Κράτος δὲν μοῦ ἐπιτρέπει νὰ βγάλω ἀπ' τὶς σκέψεις μου ὅλη τὴν ἀξία τους καὶ νὰ τὶς μεταδώσω στοὺς ἀνθρώπους (...) παρὰ μόνο ἂν συμφωνοῦν μὲ τὶς δικές του (...). Διαφορετικὰ μοῦ κλείνει τὸ στόμα.»

Ὁ Προυντὸν ἀκολουθεῖ τὸν Στίρνερ: «Κυβέρνηση τοῦ ἀνθρώπου ἀπ' τὸν ἄνθρωπο, σημαίνει δουλεία.» «Ὅποιος βάζει πάνω μου τὸ χέρι του γιὰ νὰ μὲ κυβερνήσει εἶναι ἕνας σφετεριστὴς καὶ τύραννος. Τὸν θεωρῶ ἐχθρό μου.» Καὶ ἐξαπολύει μιὰ ἱερεμιάδα, ἄξια ἑνὸς Μολιέρου ἢ ἑνὸς Μπωμαρσαί: «Μὲ κυβερνοῦν σημαίνει μὲ ἐπιτηροῦν, μὲ ἐποπτεύουν, μὲ χαφιεδίζουν, μὲ κατευθύνουν, μὲ νομοθετοῦν, μὲ ρυθμίζουν, μὲ περιχαρακώνουν, μὲ διαπαιδαγωγοῦν, μοῦ κάνουν κατήχηση, μὲ ἐλέγχουν, μὲ κοστολογοῦν, μὲ ἀποτιμοῦν, μὲ μετροῦν, μὲ διοικοῦν ὄντα ποὺ δὲν ἔχουν οὔτε τὸ δικαίωμα, οὔτε τὴ γνώση, οὔτε τὴν ἀρετὴ γι' αὐτό (...). Μὲ κυβερνοῦν σημαίνει μὲ σημειώνουν, μὲ καταγράφουν, μὲ ἀπογράφουν, μὲ ζυγίζουν, μὲ ταξινομοῦν, μὲ φορολογοῦν, μὲ ὑποσημειώνουν, μὲ ἐμποδίζουν, μὲ μετασχηματίζουν, μὲ ἀναστηλώνουν, μὲ διορθώνουν. Σημαίνει, μὲ τὸ πρόσχημα τῆς δημόσιας ὠφέλειας καὶ τοῦ γενικοῦ συμφέροντος, νὰ μὲ καταχωροῦν, νὰ μὲ ἐξαγοράζουν, νὰ μὲ ἐκμεταλλεύονται, νὰ μὲ μονοπωλοῦν, νὰ μὲ γδύνουν, νὰ μὲ συμπιέζουν, νὰ μὲ μυστικοποιοῦν, νὰ μὲ κλέβουν· κι ὕστερα, μὲ τὴν παραμικρὴ ἀντίσταση ἀπὸ μέρους μου, μὲ τὸ παραμικρὸ παράπονο, νὰ μὲ καταδιώκουν, νὰ μὲ προπηλακίζουν, νὰ μὲ ταλανίζουν, νὰ μὲ κυνηγοῦν, νὰ μὲ λοιδωροῦν, νὰ μὲ ἀνασκολοπίζουν, νὰ μὲ ἀφοπλίζουν, νὰ μὲ δένουν χειροπόδαρα, νὰ μὲ χώνουν φυλακή, νὰ μὲ τουφεκίζουν, νὰ μὲ πυροβολοῦν, νὰ μὲ δικάζουν, νὰ μὲ καταδικάζουν, νὰ μὲ ἐκτοπίζουν, νὰ μὲ θυσιάζουν, νὰ μὲ πουλοῦν, νὰ μὲ προδίνουν, καί, σὰν ἀπόγειο, νὰ μὲ ἐμπαίζουν, νὰ μὲ χλευάζουν, νὰ μὲ ξεφτελίζουν, νὰ μὲ ἀτιμάζουν. Αὐτὴ εἶναι ἡ ἐξουσία, αὐτὴ εἶναι ἡ δικαιοσύνη της, αὐτὴ εἶναι ἡ ἠθική της! (...). Ὦ ἀνθρώπινη προ-

σωπικότητα! Πῶς γίνεται καὶ σύρθηκες σ' αὐτὴ τὴν χαμέρπεια ἑξῆντα ὁλόκληρους αἰῶνες;»

Γιὰ τὸν Μπακούνιν τὸ Κράτος εἶναι μιὰ «ἀφαίρεση ποὺ καταβροχθίζει τὴ λαϊκὴ ζωή», ἕνα «ἀπέραντο κοιμητήριο ὅπου, κάτω ἀπ' τὴ σκιὰ καὶ τὸ πρόσχημα τῆς ἀφαίρεσης αὐτῆς, μὲ γενναιοδωρία καὶ μακαριότητα σφαγιάζονται καὶ θάβονται ὅλοι οἱ γνήσιοι κραδασμοί, ὅλες οἱ ζωντανὲς δυνάμεις μιᾶς χώρας».

«Ἀπέχοντας πολὺ ἀπ' τὸ νὰ εἶναι παράγοντας ἐνεργητικότητας, ἡ κυβέρνηση, σύμφωνα μὲ τὸν Μαλατέστα, σπαταλᾶ, παραλύει καὶ καταστρέφει μὲ τὶς μεθόδους της τεράστιες δυνάμεις».

Στὸ βαθμὸ ποὺ ἁπλώνονται οἱ δικαιοδοσίες τοῦ Κράτους καὶ τῆς γραφειοκρατίας του, ὁ κίνδυνος αὐξάνεται. Σ' ἕνα προφητικὸ δραματισμό, ὁ Προυντὸν προαναγγέλλει τὴ μεγαλύτερη μάστιγα τοῦ εἰκοστοῦ αἰώνα: «Ἡ ὑπαλληλοκρατία ὠθεῖ στὸν Κρατικὸ κομμουνισμό, στὴν ἀπορρόφηση κάθε τοπικῆς καὶ ἀτομικῆς ζωῆς ἀπὸ τὸ διοικητικὸ μηχανισμό, στὴν καταστροφὴ κάθε ἐλεύθερης σκέψης. Ὅλος ὁ κόσμος ζητᾶ τὴ στέγασή του κάτω ἀπ' τὴ σκέπη τῆς ἐξουσίας, ζητᾶ νὰ ζήσει σὲ βάρος τοῦ δημόσιου.» Ἔφτασε πιὰ ὁ καιρὸς νὰ θέσουμε τέρμα σ' ὅλα αὐτά: «Μὲ τὴ συνεχὴ ἐπέκταση τῆς συγκεντροποίησης (...), τὰ πράγματα ἔφτασαν σὲ τέτοιο σημεῖο ὥστε ἡ κοινωνία καὶ ἡ κυβέρνηση δὲν μποροῦν πιὰ νὰ ζήσουν μαζί.» «Δὲν ὑπάρχει τίποτα, ἀπολύτως τίποτα μέσα στὸ Κράτος, ἀπ' τὴν κορυφὴ ὡς τὴ βάση τῆς γραφειοκρατίας, ποὺ νὰ μὴν ἀποτελεῖ κατάχρηση ποὺ πρέπει νὰ ἐξαλειφτεῖ, παρασιτισμὸς ποὺ πρέπει νὰ ἐξαφανιστεῖ, ὄργανο κυριαρχίας ποὺ πρέπει νὰ καταστραφεῖ. Καὶ μᾶς μιλᾶτε γιὰ διατήρηση τοῦ Κράτους, γιὰ αὔξηση τῆς ἁρμοδιότητας τοῦ Κράτους, γιὰ περισσότερη ἐνίσχυση τῆς ἐξουσίας τοῦ Κράτους! Καὶ λέτε κατόπιν ὅτι εἶστε ἐπαναστάτης!»

Μὲ τὴν ἴδια ἀγχωτικὴ διαύγεια ὁ Μπακούνιν διαβλέπει ἕνα ὅλο καὶ περισσότερο ὁλοκληρωτικὸ Κράτος. Στὰ μάτια του οἱ δυνάμεις τῆς παγκόσμιας ἀντεπανάστασης «στηριγμένες σὲ τεράστια χρηματικὴ δύναμη, σὲ μόνιμους στρατοὺς καὶ σὲ μιὰ τρομαχτικὴ γραφειοκρατία», προικισμένες «μ' ὅλα τὰ τρομερὰ μέσα ποὺ τοὺς δίνει ἡ σύγχρονη συγκεντροποίηση» εἶναι ἕνα «τεράστιο, ἀπειλητικὸ καὶ συντριπτικὸ γεγονός».

Κάτω ἡ Ἀστικὴ Δημοκρατία

Ὁ ἀναρχικὸς καταγγέλλει μὲ περισσότερη δριμύτητα ἀπ' τὸν «ἐξουσιαστικὸ» σοσιαλιστὴ τὴν ἀπάτη τῆς ἀστικῆς δημοκρατίας.

Τὸ ἀστικοδημοκρατικὸ Κράτος, βαφτισμένο «ἔθνος», φαίνεται τὸ ἴδιο ἐπίφοβο στὸν Στίρνερ ὅσο καὶ τὸ παλιὸ ἀπολυταρχικὸ Κράτος: «Ὁ παλιὸς μονάρχης ἦταν θλιβερὸς κι ἀξιολύπητος μπροστὰ στὸν καινούργιο, στὸ «κυρίαρχο ἔθνος». Στὸ φιλελευθερισμὸ δὲν ἔχουμε παρὰ τὴ διαιώνιση τῆς πανάρχαιας περιφρόνησης ἀπέναντι στὸ Ἐγώ.» «Πολλὰ βέβαια προνόμια ἀφαιρέθηκαν μὲ τὸν καιρό, ὅλα ὅμως πρὸς ὄφελος τοῦ Κράτους (...) καὶ καθόλου γιὰ τὴν ἀναζωογόνηση τοῦ Ἐγὼ μου.»

Κατὰ τὴ γνώμη τοῦ Προυντόν, «ἡ δημοκρατία δὲν εἶναι τίποτα παραπάνω ἀπ' τὴ συνταγματικὴ αὐθαιρεσία». Ὁ λαὸς κηρύχτηκε κυρίαρχος ὕστερ' ἀπὸ «ἀπάτη» τῶν πατέρων μας. Στὴν πραγματικότητα, εἶναι βασιλιὰς χωρὶς ἐπικράτεια, ὁ πίθηκος τῶν βασιλιάδων πού, ἀπ' τὴ μεγαλωσύνη καὶ τὴ γενναιοδωρία τῶν βασιλιάδων, ἔχει μόνο τὸν τίτλο. Βασιλεύει καὶ δὲν κυβερνᾶ. Πραγματώνοντας τὴν κυριαρχία του μὲ τὴν περιοδικὴ ἄσκηση τῆς καθολικῆς ψηφοφορίας, ἀνανεώνει κάθε τρία ἢ πέντε χρόνια τὴν παραίτησή του. Ὁ δυνάστης διώχτηκε ἀπ' τὸ θρόνο, ἡ βασιλεία ὅμως διατηρήθηκε ἀκέραιη. Τὸ ψηφοδέλτιο, στὰ χέρια ἑνὸς λαοῦ ποὺ ἡ μόρφωσή του θεληματικὰ παραμελήθηκε, ἀποτελεῖ μιὰ σοφὴ πανουργία ποὺ ὠφελεῖ μόνο τὸ συνασπισμὸ τῶν βαρώνων τῆς ἰδιοκτησίας, τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς βιομηχανίας.

Ἡ θεωρία ὅμως τῆς κυριαρχίας τοῦ λαοῦ περιέχει ἡ ἴδια τὴν ἀναίρεσή της. Ἂν ὁ λαὸς ὁλόκληρος ἦταν πραγματικὰ κυρίαρχος, οὔτε κυβέρνηση πιὰ θὰ ὑπῆρχε, οὔτε κυβερνούμενοι. Ἡ κυριαρχία θὰ περιοριζόταν στὸ μηδέν. Τὸ Κράτος δὲν θὰ εἶχε πιὰ τὸν παραμικρὸ λόγο ὕπαρξης, θὰ ταυτιζόταν μὲ τὴν κοινωνία καὶ θὰ ἐξαφανιζόταν στὴ βιομηχανικὴ ὀργάνωση.

Γιὰ τὸν Μπακούνιν, «τὸ ἀντιπροσωπευτικὸ σύστημα, μακριὰ ἀπ' τὸ νὰ ἀποτελεῖ ἐγγύηση γιὰ τὸ λαό, πλάθει καὶ διασφαλίζει ἀντίθετα, τὴ διαρκὴ ὕπαρξη μιᾶς κυβερνητικῆς ἀριστοκρατίας ἐνάντια στὸ λαό». Ἡ καθολικὴ ψηφοφορία εἶναι μιὰ φάρσα, ἕνα δόλωμα, μιὰ δικλείδα ἀσφαλείας, μιὰ μάσκα πίσω ἀπ' τὴν ὁποία «κρύ-

δεται ἡ ἀληθινὰ δεσποτικὴ ἐξουσία τοῦ Κράτους, βασισμένη στὴν τράπεζα, τὴν ἀστυνομία καὶ τὸ στρατό», «ἕνα ἐξαίρετο μέσο γιὰ τὴν καταπίεση καὶ τὴν ἐξόντωση ἑνὸς λαοῦ στ' ὄνομα καὶ μὲ τὸ πρόσχημα μιᾶς λεγόμενης λαϊκῆς θέλησης».

Ὁ ἀναρχικὸς δὲν πιστεύει καθόλου στὴ χειραφέτηση μὲ τὸ ψηφοδέλτιο. Ὁ Προυντὸν εἶναι, στὴ θεωρία τουλάχιστον, ὀπαδὸς τῆς ἀποχῆς. Πιστεύει ὅτι «ἡ κοινωνικὴ ἐπανάσταση διακυβεύεται σοβαρὰ ἂν ἔρθει μὲ πολιτικὴ ἐπανάσταση». Ψῆφος σημαίνει παραλογισμός, πράξη δειλίας, συνενοχὴ μὲ τὴ διαφθορὰ τοῦ καθεστῶτος: «Γιὰ νὰ πολεμήσουμε ὅλα μαζὶ τὰ παλιὰ κόμματα, δὲν θὰ ἀναζητήσουμε τὸ πεδίο μάχης μας νόμιμα στὸ κοινοβούλιο, ἀλλὰ ἔξω ἀπ' αὐτό.» «Καθολικὴ ψῆφος σημαίνει ἀντεπανάσταση». Γιὰ νὰ συσταθεῖ σὲ τάξη, τὸ προλεταριάτο πρέπει, πρωταρχικὰ νὰ «ἀποσπαστεῖ» ἀπ' τὴν ἀστικὴ δημοκρατία.

Ἀπ' αὐτὴ ὅμως τὴ θέση ἀρχῆς ὁ ἀγωνιστὴς Προυντὸν ἔκανε πολλὲς ὑποχωρήσεις. Τὸν Ἰούνη τοῦ 1848, ἀφέθηκε νὰ ἐκλεγεῖ βουλευτὴς καὶ νὰ χυλίσει, πρὸς στιγμή, στὸν κοινοβουλευτικὸ βάλτο. Δυὸ φορὲς κατόπιν, στὶς μερικὲς (partielles) ἐκλογὲς τοῦ Σεπτέμβρη 1848 καὶ στὴν Προεδρικὴ ἐκλογὴ τῆς 10ης Δεκέμβρη τοῦ ἴδιου χρόνου, ὑποστηρίζει τὴν ὑποψηφιότητα τοῦ Ρασπάιγ, ἑνὸς ἀπ' τοὺς ἡγέτες τῆς ἄκρας ἀριστερᾶς, ποὺ ἦταν τότε στὴ φυλακή. Φτάνει μέχρι νὰ διαποτιστεῖ ἀπ' τὴν τακτικὴ τοῦ «μὴ χείρονος» προτιμώντας τὸ στρατηγὸ Καβαινιάκ, δήμιο τοῦ παρισινοῦ προλεταριάτου, ἀπ' τὸ μαθητευόμενο δικτάτορα Λουδοβίκο - Ναπολέοντα. Πολὺ ἀργότερα, στὶς ἐκλογὲς τοῦ 1863 καὶ 1864 προπαγανδίζει, βέβαια, τὴ λευκὴ ψῆφο, σὰν διαμαρτυρία ὅμως ἐνάντια στὴν αὐτοκρατορικὴ δικτατορία κι ὄχι σὰν ἀντίθεση στὴν καθολικὴ ψηφοφορία ποὺ τὴ βαφτίζει τώρα «κατ' ἐξοχὴν δημοκρατικὴ ἀρχή».

Ὁ Μπακούνιν καὶ οἱ ὀπαδοί του στὴν Πρώτη Διεθνὴ διαμαρτύρονται ἐνάντια στὸ ἐπίθετο τῶν «ἀποχιακῶν» ποὺ τοὺς κόλλησαν οἱ μαρξιστές. Τὸ μποϋκοτάρισμα τῶν καλπῶν δὲν ἀποτελεῖ γι' αὐτοὺς ἄρθρο πίστης, ἀλλὰ ἁπλὸ θέμα τακτικῆς. Μ' ὅλο ποὺ τονίζουν τὴν πρωταρχικότητα τῆς ταξικῆς πάλης ἀπέναντι στὸ οἰκονομικὸ σχέδιο, δὲν δέχονται νὰ λένε ὅτι κάνουν ἀφαίρεση τῆς «πολιτικῆς». Δὲν ἀπορρίπτουν τὴν «πολιτική», ἀλλὰ τὴν ἀστικὴ μόνο πολιτική. Δὲν καταδικάζουν τὴν πολιτικὴ ἐπανάσταση παρὰ

μόνο ἂν προηγεῖται τῆς κοινωνικῆς. Δὲν κρατοῦν σὲ ἀπόσταση παρὰ τὰ πολιτικὰ κινήματα ποὺ δὲν ἔχουν ἄμεσο στόχο τὴν ὁλοκληρωτικὴ χειραφέτηση τῶν ἐργαζομένων. Αὐτὸ ποὺ φοβοῦνται καὶ καταγγέλλουν, εἶναι οἱ διφορούμενες ἐκλογικὲς συμμαχίες μὲ τὰ ἀστικοριζοσπαστικὰ κόμματα, τύπου «1848», ἢ «λαϊκομετωπικοῦ» τύπου, ὅπως θὰ λέγαμε σήμερα. Φοβοῦνται ἀκόμα ὅτι οἱ ἐργάτες ποὺ ἐκλέγονται βουλευτές, μεταφέρονται σὲ ἀστικὲς συνθῆκες ὕπαρξης, παύουν νὰ εἶναι ἐργαζόμενοι καὶ γίνονται πολιτικοί, μεταβάλλονται σὲ ἀστοὺς καὶ μάλιστα σὲ περισσότερο ἀστοὺς κι ἀπὸ τοὺς ἴδιους τοὺς ἀστούς.

Μολοντοῦτο ἡ στάση τῶν ἀναρχικῶν ἀπέναντι στὴν καθολικὴ ψηφοφορία. ἀπέχει πολὺ ἀπ' τὸ νὰ εἶναι συγκροτημένη καὶ συνεπής. Ἄλλοι θεωροῦν τὸ ψηφοδέλτιο σὰν τὸ «μὴ χεῖρον». Ἄλλοι εἶναι ἀδιάλλαχτοι καὶ καταδικάζουν τὴ χρησιμοποίησή του ἀνεξάρτητα ἀπ' τὶς συνθῆκες· τὸ θέμα αὐτὸ τὸ κάνουν ζήτημα θεωρητικῆς καθαρότητας. Ἔτσι, ὁ Μαλατέστα, μὲ τὴν εὐκαιρία τῆς ἐκλογῆς τοῦ κατρὲλ τῶν Ἀριστερῶν τὸ Μάη τοῦ 1924, στὴ Γαλλία, ἀρνεῖται κάθε συμβιβασμό: δέχεται ὅτι μερικὲς φορὲς τὸ ἀποτέλεσμα τῶν ἐκλογῶν μπορεῖ νὰ ἔχει «καλὲς» ἢ «κακὲς» συνέπειες κι ὅτι αὐτὸ τὸ ἀποτέλεσμα ἐξαρτιέται συχνὰ ἀπ' τὴ ψῆφο τῶν ἀναρχικῶν, προπάντων ὅταν οἱ δυνάμεις τῶν ἀντίπαλων πολιτικῶν σχηματισμῶν εἶναι ἴσες. «Τί σημασία ἔχει ὅμως! Ἀκόμη κι ἂν σὰν συνέπεια μιᾶς ἐκλογικῆς νίκης ἔχουν μερικὲς μικρὲς προόδους, οἱ ἀναρχικοὶ δὲν πρέπει νὰ πᾶνε στὶς κάλπες». Καὶ συμπεραίνοντας: «Ἂν οἱ ἀναρχικοὶ διατηρήθηκαν μέχρι τώρα ἁγνοὶ καὶ παραμένουν ἡ κατ' ἐξοχὴν ἐπαναστατικὴ παράταξη, αὐτὸ ὀφείλεται στὸ ὅτι μπόρεσαν ν' ἀντισταθοῦν στὴν ἐκλογικὴ σειρήνα».

Ἡ ἔλλειψη καθαρότητας τῆς ἀναρχικῆς θεωρίας στὸ θέμα τοῦτο φάνηκε ἰδιαίτερα στὴν Ἱσπανία. Στὰ 1930, οἱ ἀναρχικοὶ συνασπίζονται μὲ τὰ κόμματα τῆς ἀστικῆς δημοκρατίας γιὰ νὰ ἀνατρέψουν τὴ δικτατορία τοῦ Πρίμο ντὲ Ριβέρα. Τὸν ἄλλο χρόνο, παρὰ τὴν ἐπίσημη γραμμή τους γιὰ ἀποχή, πολλοὶ ἀπ' αὐτοὺς θὰ πᾶνε στὶς κάλπες στὶς δημοτικὲς ἐκλογὲς ποὺ θὰ προκαλέσουν τὴν πτώση τῆς μοναρχίας. Στὶς γενικὲς ἐκλογὲς τῆς 19ης Νοέμβρη 1933, προπαγανδίζουν ἐνεργητικὰ τὴν ἀποχὴ ποὺ σὰν συνέπεια ἔχει τὴν ἄνοδο στὴν ἐξουσία γιὰ δυὸ χρόνια περίπου μιᾶς βίαια

ἀντεργατικῆς δεξιᾶς. Πρίν, εἶχαν δηλώσει ὅτι ἄν ἡ ἀποχή τους φέρει τήν 'Αντίδραση στήν ἐξουσία, θά ἀπαντήσουν ἐξαπολύοντας τήν Κοινωνική ἐπανάσταση. Πράγμα πού θά ἐπιχειρήσουν, πραγματικά, νά κάνουν λίγο μετά χωρίς ἐπιτυχία καί μέ τεράστιες ἀπώλειες (νεκροί, τραυματίες, φυλακισμένοι). Ὅταν στίς ἀρχές τοῦ 1936, τά κόμματα τῆς 'Αριστερᾶς συνασπίζονται στό Λαϊκό Μέτωπο, ἡ ἀναρχοσυνδικαλιστική ἡγεσία βρίσκεται σέ μεγάλο δίλημμα γιά τή στάση πού θἄπρεπε νά πάρει. Τελικά, θά ἐκδηλωθεῖ, μέ μεγάλη βία ὅμως, ὑπέρ τῆς ἀποχῆς, κι ἡ ἐκστρατεία της θά γίνει μέ ἀρκετή χλιαρότητα, ἔτσι ὥστε δέν εἰσακούγεται ἀπ' τίς μάζες πού ἡ συμμετοχή τους στίς ἐκλογές εἶναι πιά γεγονός. Στίς κάλπες οἱ ἐκλογεῖς δίνουν τή νίκη στό Λαϊκό Μέτωπο (263 βουλευτές τῆς 'Αριστερᾶς καί 181 τῆς Δεξιᾶς).

Πρέπει νά σημειωθεῖ ὅτι οἱ ἀναρχικοί, παρά τίς λυσσαλέες ἐπιθέσεις τους ἐνάντια στήν ἀστική δημοκρατία, δέχονται τό σχετικά προοδευτικό της χαρακτήρα. 'Ακόμα κι ὁ Στίρνερ, ὁ πιό ἀδιάλλακτος, μιλᾶ, ἀπό καιρό σέ καιρό, γιά «πρόοδο». «'Αναμφισβήτητα, λέει ὁ Προυντόν, ὅταν ἕνας λαός περνᾶ ἀπ' τό μοναρχικό στό δημοκρατικό Κράτος, ὑπάρχει πρόοδος»· κι ὁ Μπακούνιν: «Ἄς μή νομίσει κανείς ὅτι ἀσκοῦμε κριτική στήν ἀστική δημοκρατία πρός ὄφελος τῆς μοναρχίας (...). Κι ἡ χειρότερη δημοκρατία ἀξίζει χίλιες φορές καλύτερα ἀπ' τήν πιό φωτισμένη μοναρχία (...). Τό δημοκρατικό καθεστώς εἰσάγει σιγά - σιγά τίς μάζες στή δημόσια ζωή.» Διαψεύδεται ἔτσι ἡ ἄποψη πού διατυπώθηκε ἀπ' τό Λένιν, σύμφωνα μέ τήν ὁποία «μερικοί ἀναρχικοί» ὑποστηρίζουν ὅτι «ἡ μορφή καταπίεσης ἀφήνει ἀδιάφορο τό προλεταριάτο». Καί, ταυτόχρονα, ἐξουδετερώνεται ἡ ὑποψία πού ἐκφράστηκε ἀπ' τόν 'Ανρύ 'Αρβόν στό βιβλίο του 'Α ν α ρ χ ι σ μ ό ς, ὅτι ὁ ἀναρχικός ἀντιδημοκρατισμός μπορεῖ νά συγχυστεῖ μέ τόν ἀντεπαναστατικό ἀντιδημοκρατισμό.

Ἡ κριτικὴ τοῦ «ἐξουσιαστικοῦ» σοσιαλισμοῦ

Ὁμόφωνα οἱ ἀναρχικοὶ ὑποβάλλουν τὸν «ἐξουσιαστικὸ» σοσιαλισμὸ σὲ αὐστηρὴ κριτική. Τὴν ἐποχὴ ποὺ ἀπαγγέλθηκε τὸ κατηγορητήριό τους δὲν ἦταν ὁλοκληρωτικὰ τεκμηριωμένο, γιατὶ ἐκεῖνοι ἐνάντια στοὺς ὁποίους ἀπευθύνονταν, εἴτε ἦταν πρωτόγονοι ἢ «χοντροκομμένοι» κομμουνιστὲς ποὺ δὲν εἶχαν διαποτιστεῖ ἀκόμη ἀπ' τὸ μαρξιστικὸ οὐμανισμό, εἴτε, στὴν περίπτωση τοῦ Μάρξ καὶ τοῦ Ἔνγκελς, δὲν ἦταν σὲ τέτοιο βαθμὸ δηλητηριασμένοι ἀπ' τὴν «ἐξουσία» καὶ τὸν κρατισμὸ (é t a t i s m e) ὅσο διατείνονταν οἱ ἀναρχικοί. Στὶς μέρες μας ὅμως, οἱ «ἐξουσιαστικές» τάσεις πού, τὸ 19ο αἰώνα δὲν ἐκδηλώνονταν ἀκόμα στὴ σοσιαλιστικὴ σκέψη παρὰ μὲ ἐμβρυακὸ καὶ θολὸ τρόπο, εὐδοκίμησαν πάρα πολύ. Ἀπέναντι στὶς ἐξάρσεις αὐτές, ἡ ἀναρχικὴ σκέψη φαίνεται σήμερα λιγότερο προκαταλημμένη, λιγότερο ἄδικη. Μερικὲς φορὲς μάλιστα παίρνει προφητικὸ χαρακτήρα.

Ὁ Στίρνερ δέχεται πολλὲς ἀπ' τὶς προϋποθέσεις τῶν κομμουνιστῶν. Μ' αὐτὴ τὴ ρήτρα ὅμως: ἂν γιὰ τοὺς νικημένους τῆς σύγχρονης κοινωνίας ἡ ὁμολογία πίστης τους στὸν κομμουνισμὸ ἀποτελεῖ ἕνα πρῶτο βῆμα πρὸς τὰ μπρός, στὸ δρόμο γιὰ τὴν ὁλικὴ τους χειραφέτηση, δὲν θὰ «ἀπαλλοτριωθοῦν» ἐντελῶς καὶ δὲν θὰ μπορέσουν νὰ καταξιώσουν πραγματικὰ τὴν ἀτομικότητά τους παρὰ μόνο ἂν ξεπεράσουν τὸν κομμουνισμό.

Γιὰ τὸν Στίρνερ ὁ ἐργαζόμενος, στὸ κομμουνιστικὸ καθεστώς, παραμένει ὑποταγμένος στὴν κυριαρχία μιᾶς κοινωνίας ἐργαζομένων. Τὴν ἐργασία του τοῦ τὴν ἐπιβάλλει ἡ κοινωνία, γι' αὐτὸν δὲν εἶναι παρὰ ἕνα pensum *. Ὁ κομμουνιστὴς Βάϊτλινγκ δὲν ἦταν αὐτὸς ποὺ ἔγραψε: «Οἱ δυνατότητες πρέπει νὰ ἀναπτύσσονται μόνο ἐφ' ὅσον δὲν διαταράσσουν τὴν κοινωνικὴ ἁρμονία»; Σ' αὐτὸ ὁ Στίρνερ ἀπαντᾶ: «Ἡ νομιμοφροσύνη ἀπέναντι σ' ἕνα τύραννο, εἴτε στὴν «κοινωνία» τοῦ Βάϊτλινγκ σημαίνει, καὶ στὴ μιὰ καὶ στὴν ἄλλη περίπτωση, ἀπουσία δικαίου».

* Λατινικὴ λέξη ποὺ σημαίνει καθῆκον. Στὰ γαλλικὰ ὑποδηλώνει τὴ γραφικὴ ἐργασία ποὺ ἐπιβάλλεται σὰν τιμωρία στοὺς μαθητές. (σ.τ.μ.)

Ὁ κομμουνιστὴς δὲν σκέφτεται καθόλου, πέρ' ἀπ' τὸν ἐργαζόμενο, τὸν ἄνθρωπο, τὸν ἔξω ἀπ' τὴν ἐργασία ἄνθρωπο. Ἀμελεῖ τὸ οὐσιῶδες: νὰ μπορεῖ νὰ χαίρεται τὸν ἑαυτό του σὰν ἄνθρωπος, ἀφοῦ κάνει τὸ καθῆκον του σὰν παραγωγός. Προπάντων ὅμως ὁ Στίρνερ διαβλέπει τὸν κίνδυνο μιᾶς κομμουνιστικῆς κοινωνίας, ὅπου ἡ συλλογικὴ ἰδιοποίηση τῶν μέσων παραγωγῆς θὰ ἔδινε στὸ Κράτος ἐξουσίες πολὺ μεγαλύτερες ἀπ' ὅτι στὴν τωρινὴ κοινωνία: «Ὁ κομμουνισμός, μὲ τὴν ἐξάλειψη κάθε ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας, δὲν γκρεμίζει τὴν ἐξάρτηση ἀπ' τὸν ἄλλο, τὴ γενικότητα καὶ τὴν ὁλότητα καί, παρ' ὅλη τὴ βίαιη ἐπίθεσή του ἐνάντια στὸ Κράτος, πρόθεσή του εἶναι νὰ ἐγκαθιδρύσει τὸ δικό του Κράτος (...), μιὰ κατάσταση πραγμάτων ποὺ παραλύει τὴν ἐλεύθερη δραστηριότητά μου, μιὰ κυρίαρχη πάνω μου ἐξουσία. Ὁ κομμουνισμὸς δίκαια ξεσηκώνεται ἐνάντια στὴν καταπίεση ποὺ ἀσκοῦν πάνω μου οἱ ἀτομικοὶ ἰδιοκτῆτες, ἀλλὰ τρομερώτερη ἀκόμη εἶναι ἡ δύναμη ποὺ βάζει στὰ χέρια τῆς ὁλότητας.»

Ὁ Προυντὸν κεραυνοβολεῖ μὲ τὴν ἴδια ἔνταση τὸ «κομμουνιστικὸ σύστημα, κυβερνητικό, δικτατορικό, αὐταρχικό, δογματικό» ποὺ «ξεκινᾶ ἀπ' τὴν ἀρχὴ ὅτι τὸ ἄτομο ὑπάγεται οὐσιαστικὰ στὴν κοινότητα». Ἡ ἀντίληψη ποὺ ἔχουν οἱ κομμουνιστὲς γιὰ τὴν Κρατικὴ ἐξουσία εἶναι οὐσιαστικὰ ἡ ἴδια μ' αὐτὴ τῶν παλιῶν τους ἀφεντάδων καὶ μάλιστα λιγότερο φιλελεύθερη. «Σὰν στρατὸς ποὺ κυρίεψε τὰ κανόνια τοῦ ἐχθροῦ, ὁ κομμουνισμὸς δὲν κάνει τίποτα ἄλλο ἀπ' τὸ νὰ στρέφει ἐνάντια στὸ στρατὸ τῶν ἰδιοκτητῶν τὸ πυροβολικό του. Πάντοτε ἄλλωστε ὁ δοῦλος μαϊμούδιζε τὸν ἀφέντη του». Καὶ περιγράφει μ' αὐτὰ τὰ λόγια τὸ πολιτικὸ σύστημα ποὺ ἀποδίδει στοὺς κομμουνιστές:

«Μιὰ συγκροτημένη δημοκρατία, ἐπιφανειακὰ βασιζόμενη στὴ δικτατορία τῶν μαζῶν, ἀλλὰ ὅπου οἱ μάζες δὲν ἔχουν ἀπ' τὴν ἐξουσία παρὰ ὅτι χρειάζεται γιὰ τὴν διασφάλιση τῆς καθολικῆς δουλείας, σύμφωνα μὲ τὶς παρακάτω φόρμουλες, παρμένες ἀπ' τὸν παλιὸ ἀπολυταρχισμό:

«Ἀδιαίρετο τῆς ἐξουσίας·

«Ἀπορροφητικὴ συγκεντροποίηση·

«Συστηματικὴ καταστροφὴ κάθε ἀτομικῆς, συντεχνιακῆς καὶ τοπικῆς σκέψης, θεωρημένης σὰν διασπαστικῆς·

«Ἱεροεξεταστικοῦ τύπου ἀστυνομία.»

Οἱ «ἐξουσιαστικοὶ» σοσιαλιστὲς ἀποσκοποῦν σὲ μιὰ «ἐπανάσταση ἀπὸ τὰ πάνω». «Ὑποστηρίζουν ὅτι μετὰ τὴν Ἐπανάσταση θὰ πρέπει νὰ συνεχιστεῖ τὸ Κράτος. Διατηροῦν καὶ ἐπαυξάνουν τὸ Κράτος, τὴν ἐξουσία, τὴν κυβέρνηση. Τὸ μόνο ποὺ κάνουν εἶναι ν' ἀλλάξουν τὶς ὀνομασίες (...). Σὰν νὰ ἀρκεῖ ἡ ἀλλαγὴ τῶν λέξεων γιὰ ν' ἀλλάξουν τὰ πράγματα!» Κι ὁ Προυντὸν ἐξαπολύει τὸ καλαμποῦρι του: «Ἡ κυβέρνηση εἶναι ἀπ' τὴ φύση της ἀντεπαναστατική (...). Βάλτε στὴν ἐξουσία ἀκόμη καὶ τὸν ἅγιο Βικέντιο: θὰ γίνει Γκιζὼ ἢ Ταλλεϋράνδος».

Ὁ Μπακούνιν κριτικάρει μὲ τὰ παρακάτω λόγια τὸν «ἐξουσιαστικὸ» κομμουνισμό: «Ἀπεχθάνομαι τὸν κομμουνισμό, γιατὶ ἀποτελεῖ τὴν ἄρνηση τῆς ἐλευθερίας καὶ γιατὶ τίποτα τὸ ἀνθρώπινο δὲν μπορῶ νὰ νοήσω χωρὶς ἐλευθερία. Δὲν εἶμαι καθόλου κομμουνιστὴς γιατὶ στὸν κομμουνισμὸ τὸ Κράτος συγκεντρώνει καὶ ἀπορροφᾶ ὅλες τὶς δυνάμεις τῆς κοινωνίας, γιατὶ ὁ κομμουνισμὸς ὁδηγεῖ ἀναγκαστικὰ στὴ συγκέντρωση τῆς ἰδιοχτησίας στὰ χέρια τοῦ Κράτους, ἐνῶ ἐγὼ θέλω τὴν ἐξάλειψη τοῦ Κράτους — τὴν ὁλοκληρωτικὴ ἐκρίζωση τῆς ἀρχῆς τῆς ἐξουσίας καὶ τῆς Κρατικῆς κηδεμονίας πού, μὲ πρόσχημα τὴν ἠθικοποίηση καὶ τὸν ἐκπολιτισμὸ τῶν ἀνθρώπων, τοὺς ἔχει μέχρι σήμερα ὑποδουλώσει, καταπιέσει, ἐκμεταλλευτεῖ καὶ διαφθείρει. Θέλω τὴν ὀργάνωση τῆς κοινωνίας καὶ τῆς συλλογικῆς ἢ κοινωνικῆς ἰδιοχτησίας ἀπ' τὰ κάτω πρὸς τὰ πάνω, μὲ τὴν ἐλεύθερη συνένωση, κι ὄχι ἀπ' τὰ πάνω πρὸς τὰ κάτω, μὲ ὄργανο μιὰ ὁποιαδήποτε ἐξουσία (...) Νὰ μὲ ποιὰ ἔννοια εἶμαι κολλεχτιβιστὴς καὶ καθόλου κομμουνιστής.»

Λίγο μετὰ τὸ λόγο τοῦτο (1868), ὁ Μπακούνιν προσχωρεῖ στὴν Πρώτη Διεθνὴ ὅπου, μαζὶ μὲ τοὺς ὀπαδούς του, συγκρούεται ὄχι μόνο μὲ τὸ Μὰρξ καὶ τὸν Ἔνγκελς, ἀλλὰ καὶ μὲ ἄλλους πού, πολὺ περισσότερο ἀπ' τοὺς δύο ἱδρυτὲς τοῦ ἐπιστημονικοῦ σοσιαλισμοῦ, προσφέρονται γιὰ τὸ κατηγορητήριό του: ἀπ' τὴ μιὰ μεριά, τοὺς Γερμανοὺς σοσιαλδημοκράτες ποὺ ἔχουν τὸ φετιχισμὸ τοῦ Κράτους καὶ ἀποσκοποῦν στὴν ἐγκαθίδρυση, μὲ τὸ ψηφοδέλτιο καὶ τὶς ἐκλογικὲς συμμαχίες, ἑνὸς περίεργου «Λαϊκοῦ Κράτους» (Volkstaat) ἀπ' τὴν ἄλλη, τοὺς μπλανκιστὲς ποὺ ὑποστηρίζουν μιὰ ἐπαναστατικὴ δικτατορία μειοψηφίας, μεταβατικοῦ χαρακτήρα. Ὁ Μπακούνιν μάχεται λυσσαλέα τὶς δυὸ αὐτὲς ἀντίθετες, ἀλλὰ «ἐξουσιαστικὲς» συνάμα, ἀπόψεις, ἀνάμεσα στὶς ὁποῖες ὁ Μὰρξ

καὶ ὁ Ἔνγκελς, γιὰ λόγους τακτικῆς, ταλαντεύονται καὶ ποὺ τελικά, στριμωγμένοι ἀπ' τὴν ἀναρχικὴ κριτική, θὰ καταλήξουν νὰ τὶς ἀπορρίψουν.

Ἐκεῖνο ὅμως ποὺ ὁδηγεῖ τὸν Μπακούνιν σὲ σφοδρὴ ἀντίθεση μὲ τὸν Μάρξ, εἶναι ὁ σεκταριστικὸς καὶ προσωπικὸς τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο ὁ Μάρξ, προπάντων μετὰ τὸ 1870, ἐπιδιώκει νὰ κατευθύνει τὴ Διεθνή. Στὴ διαμάχη αὐτή, ποὺ ἀντικείμενό της εἶναι ὁ ἔλεγχος τῆς ὀργάνωσης, δηλαδὴ τοῦ διεθνοῦς ἐργατικοῦ κινήματος, δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι καὶ οἱ δύο πρωταγωνιστὲς ἔπεσαν σὲ σφάλματα. Ὁ Μπακούνιν δὲν εἶναι ἐντελῶς ἀνεπίληπτος καὶ οἱ κατηγορίες ποὺ ἀπευθύνει στὸ Μὰρξ χαρακτηρίζονται συχνὰ ἀπὸ ἔλλειψη εὐθύτητας, δηλαδὴ καλοπιστίας. Μολοντοῦτο, κι αὐτὸ εἶναι ποὺ μετράει γιὰ τὸ σημερινὸ ἀναγνώστη, ἡ ἀξία του βρίσκεται στὸ ὅτι καλεῖ σὲ ἐπιφυλακή, ἀπ' τὸν καιρὸ ἐκεῖνο, ἀπέναντι σὲ ὁρισμένες ἀντιλήψεις γιὰ τὴν ὀργάνωση τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος καὶ τῆς «προλεταριακῆς» ἐξουσίας πού, πολὺ ἀργότερα, θὰ ὁδηγήσουν τὴ ρωσσικὴ ἐπανάσταση στὸν ἐκφυλισμό. Στὸ μαρξισμὸ πιστεύει ὅτι διαβλέπει, ἄλλοτε δίκαια κι ἄλλοτε ἄδικα, τὸ ἔμβρυο αὐτοῦ ποὺ θὰ γίνει ἀργότερα ὁ λενινισμὸς κι ἔπειτα τὸ καρκίνωμά του, ὁ σταλινισμός.

Ἀποδίδοντας ὑστερόβουλα στὸ Μὰρξ καὶ τὸν Ἔνγκελς προθέσεις ποὺ οἱ δυὸ ἄνθρωποι ἂν καὶ πραγματικὰ ἔθρεψαν, ποτὲ ὅμως δὲν ἐκδήλωσαν ἀνοιχτά, ὁ Μπακούνιν κραυγάζει: «Μά, θὰ μοῦ ποῦν, ὅλοι οἱ ἐργάτες δὲν μποροῦν νὰ γίνουν σοφοί· καὶ δὲν ἀρκεῖ νὰ βρίσκεται μέσα στοὺς κόλπους τῆς ἕνωσης αὐτῆς (τῆς Διεθνοῦς) μιὰ ὁμάδα ἀνθρώπων ποὺ νὰ κατέχουν, ὅσο τὸ δυνατὸ πληρέστερα ἐπιτρέπουν οἱ καιροί μας, τὴν ἐπιστήμη, τὴ φιλοσοφία καὶ τὴν πολιτικὴ τοῦ σοσιαλισμοῦ, ὥστε ἡ πλειοψηφία (...) ὑπακούοντας μὲ πίστη στὴν ἡγεσία της (...) νὰ μπορεῖ νὰ εἶναι σίγουρη ὅτι δὲν παρεκκλίνει ἀπ' τὸ δρόμο ποὺ θὰ τὴν ὁδηγήσει στὴν ὁριστικὴ χειραφέτηση τοῦ προλεταριάτου; (...) Νὰ ἕνας συλλογισμὸς ποὺ τὸν ἀκούσαμε ὄχι νὰ διατυπώνεται ἀνοιχτὰ — δὲν ὑπάρχει οὔτε ἀρκετὴ εἰλικρίνεια οὔτε ἀρκετὸ θάρρος γι' αὐτὸ — ἀλλὰ νὰ κυκλοφορεῖ ὑποχθόνια, μὲ πολλὲς αὐτοαναιρέσεις, περισσότερο ἢ λιγότερο ἐπιδέξιες.» Καὶ ξεσπάει: «Παίρνοντας σὰν βάση τὴν ἀρχὴ ὅτι ἡ σκέψη προέχει τῆς ζωῆς καὶ ἡ ἀφηρημένη θεωρία τῆς κοινωνικῆς πρακτικῆς καί, συνακόλουθα, ὅτι ἡ κοινωνιο-

λογική γνώση πρέπει νὰ γίνει ἡ ἀφετηρία τῶν κοινωνικῶν ἐξεγέρσεων καὶ τῆς κοινωνικῆς ἀνοικοδόμησης, καταλήγουν ἀναγκαστικὰ στὸ συμπέρασμα ὅτι ὄντας, πρὸς τὸ παρὸν τουλάχιστον, ἡ σκέψη, ἡ θεωρία καὶ ἡ γνώση ἀποκλειστικὴ ἰδιοκτησία ἑνὸς πολὺ περιορισμένου ἀριθμοῦ ἀτόμων, τὰ ἄτομα τοῦτα πρέπει νὰ κατευθύνουν τὴν κοινωνικὴ ζωή.» Τὸ λεγόμενο λαϊκὸ κράτος δὲν εἶναι τίποτ' ἄλλο ἀπ' τὴ δεσποτικὴ ἐξουσίαση τῶν λαϊκῶν μαζῶν ἀπὸ μιὰ καινούργια καὶ πολὺ περιορισμένης ἔκτασης ἀριστοκρατία πραγματικῶν ἢ ὑποτιθέμενων σοφῶν.

Ὁ Μπακούνιν νοιώθει ζωηρὸ θαυμασμὸ γιὰ τὶς διανοητικὲς ἱκανότητες τοῦ Μάρξ, τοῦ ὁποίου καὶ μετάφρασε στὰ ρωσσικὰ τὸ κύριο ἔργο του, τὸ Κ ε φ ά λ α ι ο. Ἀποδέχεται ἀπόλυτα τὴν ὑλιστικὴ ἀντίληψη τῆς ἱστορίας. Ἐκτιμᾶ περισσότερο ἀπ' τὸν καθένα τὴ θεωρητικὴ συμβολὴ τοῦ Μὰρξ στὴ χειραφέτηση τοῦ προλεταριάτου. Αὐτὸ ὅμως ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ δεχτεῖ, εἶναι ὅτι ἡ πνευματικὴ ὑπεροχὴ δίνει τὸ δικαίωμα κατεύθυνσης τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος: «Ἡ ἄποψη ὅτι μιὰ ὁμάδα ἀτόμων — ἀκόμη κι ἂν εἶναι τὰ εὐφυέστερα καὶ τὰ πιὸ καλοπροαίρετα ἄτομα — εἶναι ἱκανὴ νὰ γίνει ἡ σκέψη, ἡ ψυχὴ καὶ ἡ κατευθυντήρια καὶ ἑνοποιητικὴ θέληση τοῦ ἐπαναστατικοῦ κινήματος καὶ τῆς οἰκονομικῆς ὀργάνωσης τοῦ προλεταριάτου ὅλων τῶν χωρῶν, ἀποτελεῖ μιὰ τέτοια αἵρεση ἀπέναντι στὸ κοινὸ αἴσθημα κι ἐνάντια στὴν ἱστορικὴ ἐμπειρία ποὺ ἀναρωτιέται κανεὶς μὲ ἔκπληξη πῶς μπόρεσε νὰ τὴν ἔχει ἕνας τόσο εὐφυὴς ἄνθρωπος ὅσο ὁ Κος Μάρξ (...). Ἡ ἐγκαθίδρυση μιᾶς καθολικῆς (u n i v e r s e l l e) δικτατορίας (...) μιᾶς δικτατορίας ποὺ θὰ παίξει κατὰ κάποιο τρόπο τὸ ρόλο τοῦ ἀρχιμηχανικοῦ τῆς παγκόσμιας ἐπανάστασης, ποὺ θὰ ρυθμίζει καὶ θὰ κατευθύνει τὸ ἐπαναστατικὸ κίνημα τῶν μαζῶν ὅλων τῶν χωρῶν ὅπως κατευθύνουν μιὰ μηχανή (...), ἡ ἐγκαθίδρυση μιᾶς τέτοιας δικτατορίας θ' ἀρκοῦσε ἀπὸ μόνη της γιὰ νὰ σκοτώσει τὴν ἐπανάσταση, γιὰ νὰ παραλύσει καὶ νὰ νοθέψει ὅλα τὰ λαϊκὰ κινήματα (...). Καὶ τί νὰ ποῦμε γιὰ ἕνα διεθνὲς συνέδριο ποὺ, πρὸς τὸ συμφέρον, ὑποτίθεται, τῆς ἐπανάστασης αὐτῆς, ἐπιβάλλει στὸ προλεταριάτο ὅλου τοῦ πολιτισμένου κόσμου μιὰ κυβέρνηση περιβλημένη μὲ δικτατορικὲς ἐξουσίες;»

Ἡ ἐμπειρία τῆς Τρίτης Διεθνοῦς ἔδειξε ἀπὸ τότε ὅτι, ἂν ὁ Μπακούνιν βίαζε κάπως τὴ σκέψη τοῦ Μὰρξ ἀποδίδοντάς του μιὰ

ἀντίληψη τόσο καθολικὰ «ἐξουσιαστική», ὁ κίνδυνος ἐνάντια στὸν ὁποῖο καλοῦσε σὲ προσοχὴ ὑλοποιήθηκε πολὺ ἀργότερα.

Σ' ὅτι ἀφορᾶ τὸν Κρατικὸ κίνδυνο στὸ κομμουνιστικὸ καθεστώς, ὁ Ρῶσσος ἐξόριστος ἀποδείχτηκε τὸ ἴδιο διορατικός. Οἱ «θεωρητικοὶ» σοσιαλιστὲς ἀποσκοποῦν, κατὰ τὴ γνώμη του, νὰ «βάλουν τὸ λαὸ κάτω ἀπὸ καινούργιο σαμάρι». Ἀναμφίβολα δέχονται, μαζὶ μὲ τοὺς «ἀντιεξουσιαστικούς», ὅτι κάθε Κράτος εἶναι ζυγός, ἀλλὰ ὑποστηρίζουν ὅτι μόνο ἡ δικτατορία —ἐννοεῖται ἡ δική τους— μπορεῖ νὰ φέρει τὴν ἐλευθερία στὸ λαό· τοὺς ἀπαντοῦμε σ' αὐτὸ ὅτι καμιὰ δικτατορία δὲν μπορεῖ νὰ ἔχει ἄλλο σκοπὸ ἀπ' τὸ νὰ διατηρηθεῖ ὅσο τὸ δυνατὸ πιὸ πολύ. Ἀντὶ ν' ἀφήσουν τὸ προλεταριάτο νὰ καταστρέψει τὸ Κράτος, θέλουν νὰ τὸ «μεταφέρουν στὰ χέρια τῶν εὐεργετῶν του, φρουρῶν καὶ καθηγητῶν, τῶν ἀρχηγῶν τοῦ Κομμουνιστικοῦ Κόμματος». Βλέποντας ὅμως ὅτι μιὰ τέτοια ἐξουσία θὰ εἶναι, «ἄσχετα μὲ τὶς δημοκρατικὲς μορφές της, μιὰ πραγματικὴ δικτατορία», «παρηγοροῦνται μὲ τὴν ἰδέα ὅτι ἡ δικτατορία αὐτὴ θὰ εἶναι προσωρινὴ καὶ σύντομης διάρκειας». Ὄχι! τοὺς ἀπαντᾶ ὁ Μπακούνιν. Ἡ θεωρούμενη σὰν μεταβατικὴ αὐτὴ δικτατορία θὰ καταλήξει ἀναπότρεπτα στὴν «ἀνασυγκρότηση τοῦ Κράτους, τῶν προνομίων, τῶν ἀνισοτήτων καὶ ὅλων τῶν μορφῶν Κρατικῆς καταπίεσης», καθὼς καὶ στὸ σχηματισμὸ μιᾶς κυβερνητικῆς ἀριστοκρατίας ποὺ «ξαναρχίζει νὰ ἐκμεταλλεύεται καὶ νὰ ὑποδουλώνει τὸν ἄνθρωπο μὲ πρόσχημα τὸ καλὸ τοῦ συνόλου ἢ τὴ σωτηρία τοῦ Κράτους». Καὶ τὸ Κράτος τοῦτο εἶναι «τόσο περισσότερο ἀπολυταρχικὸ ὅσο περισσότερο κρύβει τὸ δεσποτισμό του κάτω ἀπ' τὸ πέπλο ἑνὸς φιλοφρονέστατου σεβασμοῦ (...) γιὰ τὴ λαϊκὴ θέληση».

Ὁ Μπακούνιν, πάντοτε ὑπερδιορατικός, πιστεύει στὴ ρωσσικὴ Ἐπανάσταση: «Ἂν οἱ ἐργάτες τῆς Δύσης καθυστερήσουν πολύ, θὰ τοὺς δώσουν τὸ παράδειγμα οἱ Ρῶσσοι ἀγρότες». Ἡ Ρώσσικη Ἐπανάσταση θὰ εἶναι, οὐσιαστικὰ «ἀναρχική». Προσοχὴ ὅμως στὴ συνέχεια! Οἱ ἐπαναστάτες μπορεῖ κάλλιστα νὰ συνεχίσουν ἁπλούστατα τὸ Κράτος τοῦ Μεγάλου Πέτρου «βασισμένο στὴν (...) ἐξάλειψη κάθε ἐκδήλωσης τῆς λαϊκῆς ζωῆς», γιατὶ «μπορεῖ ν' ἀλλάξεις τὴ μορφὴ καὶ τὴν ἐτικέττα τοῦ Κράτους, τὸ βάθος ὅμως θὰ μείνει τὸ ἴδιο». Ἢ πρέπει νὰ καταστραφεῖ τὸ Κράτος ἢ πρέπει νὰ ἐπανασυμφιλιωθοῦμε μὲ τὸ χυδαιότερο καὶ φρικαλεώτερο αὐτὸ

ψέμμα πού γέννησε ὁ αἰώνας μας (...) : τὴν *κόκκινη γραφειοκρατία*». Κι ὁ Μπακούνιν ἐξαπολύει μὲ τὴ σειρά του τὸ χαλαμπούρι: «Πάρτε τὸν ριζοσπαστικότερο ἐπαναστάτη καὶ τοποθετεῖστε τον πάνω στὸ θρόνο πασῶν τῶν Ρωσσιῶν ἢ δῶστε του δικτατορικὴ ἐξουσία (...) καὶ πρὶν συμπληρωθεῖ χρόνος θὰ ἔχει γίνει χειρότερος κι ἀπ' τὸν ἴδιο τὸν τσάρο!» [1]

Ὅταν εἶχε γίνει πιὰ ἡ ἐπανάσταση στὴ Ρωσσία, ὁ Βολίν, ποὺ στάθηκε ταυτόχρονα ἀγωνιστής της, αὐτόπτης μάρτυράς της καὶ ἱστορικός της, θὰ διαπιστώσει ὅτι τὰ μαθήματα τῶν γεγονότων ἐπιβεβαιώνουν τὰ μαθήματα τῶν δασκάλων. Ξεκαθαρίστηκε πιὰ ὅτι σοσιαλιστικὴ ἐξουσία καὶ κοινωνικὴ ἐπανάσταση εἶναι «ἀντιφατικὰ στοιχεῖα». Ἀδύνατο νὰ συμφιλιωθοῦν: «Μιὰ ἐπανάσταση ποὺ ἐμπνέεται ἀπ' τὸν κρατιστικὸ (*étatiste*) σοσιαλισμὸ καὶ τοῦ ἀναθέτει τὴν τύχη της, ἔστω καὶ «προσωρινὰ» ἢ «μεταβατικά», εἶναι χαμένη: μπαίνει σὲ λαθεμένο δρόμο, σ' ἕνα ὅλο καὶ ὀξύτερο μεταίχμιο (...). Κάθε πολιτικὴ ἐξουσία πλάθει, ἀναπόφευκτα, μιὰ κατάσταση προνομιακὴ γι' αὐτοὺς ποὺ τὴν ἀσκοῦν (...). Ἔχοντας καταλάβει καὶ ὑποτάξει τὴν Ἐπανάσταση, ἡ ἐξουσία εἶναι ὑποχρεωμένη νὰ συγκροτήσει τὸ γραφειοκρατικὸ καὶ ἐξαναγκαστικὸ της μηχανισμό, ἀπαραίτητο γιὰ κάθε ἀρχὴ ποὺ θέλει νὰ διατηρηθεῖ, νὰ ἐλέγξει, νὰ ρυθμίσει, μὲ μιὰ λέξη «νὰ κυβερνήσει» (...). Σχηματίζει ἔτσι ἕνα εἶδος καινούργιας ἀριστοκρατίας (...) : διευθυντές, ἀξιωματούχους, στρατιωτικούς, ἀστυνομικούς, μέλη τοῦ κόμματος ποὺ βρίσκεται στὴν ἐξουσία (...). Κάθε ἐξουσία ἐπιδιώκει νὰ πάρει στὰ χέρια της τὰ ἡνία τῆς κοινωνικῆς ζωῆς. Προδιαθέτει τὶς μάζες στὴν παθητικότητα· κάθε πνεῦμα πρωτοβουλίας καταπνίγεται ἀπ' τὴν ἴδια τὴν ὕπαρξη τῆς ἐξουσίας (...). Τὸ «κομμουνιστικὸ» καθεστὼς εἶναι (...) πραγματικὸ τσεκούρι. Φουσκωμένο ἀπ' τὴν «ἐξουσία» του, (...) τρέμει κάθε ἀνεξάρτητη δράση. Κάθε πρωτοβουλία αὐτόνομη τοῦ φαίνεται ἀμέσως ὕποπτη, ἀπειλητική, (...) γιατὶ θέλει νὰ κρατᾶ τὸ πηδάλιο καὶ νὰ τὸ κρατᾶ μόνο. Κάθε ἄλλη πρωτοβουλία τὴ θεωρεῖ ἀνάμιξη στὸ χῶρο τὸ δικό του καὶ στὶς δικαιοδοσίες του. Καὶ τοῦ εἶναι ἀνυπόφορη».

1. «Ἡ ἐπιστήμη καὶ ὁ ἐπαναστατικὸς στόχος», Κολόχολ, Γενεύη 1870.

Ἄλλωστε, τί χρειάζεται αὐτὴ ἡ «μεταβατικότητα» καὶ ἡ «προσωρινότητα»; Ὁ ἀναρχισμὸς ἀμφισβητεῖ κατηγορηματικὰ τὴν ἀναγκαιότητά της. Τὴν παραμονὴ τῆς ἱσπανικῆς ἐπανάστασης τοῦ 1936, ὁ Ντιέγκο Ἀμπὰντ ντὲ Σαντιλλὰν θὰ θέσει τὸν «ἐξουσιαστικό» σοσιαλισμὸ μπρὸς σὲ τοῦτο τὸ δίλημμα: «Ἢ ἡ ἐπανάσταση δίνει τὸν κοινωνικὸ πλοῦτο στοὺς παραγωγοὺς ἢ δὲν τοὺς τὸν δίνει. Ἂν τοὺς τὸν δίνει, τότε οἱ παραγωγοὶ ὀργανώνονται γιὰ νὰ παράγουν καὶ νὰ διανέμουν συλλογικά, ὁπότε τὸ Κράτος δὲν χρειάζεται καθόλου. Ἂν δὲν τοὺς τὸν δίνει, τότε ἡ Ἐπανάσταση εἶναι μιὰ ἀπάτη, καὶ τὸ Κράτος διατηρεῖται.» Δίλημμα ποὺ ὁρισμένοι θὰ τὸ θεωρήσουν πολὺ ἁπλουστευτικό, ἀλλὰ ποὺ θὰ φανεῖ ὅμως πολὺ λιγότερο ἁπλουστευτικὸ ἂν τοποθετηθεῖ στὸ ἐπίπεδο τῆς πρόθεσης, δηλαδή: οἱ ἀναρχικοὶ δὲν εἶναι τόσο ἀφελεῖς ὥστε νὰ ὀνειρεύονται πὼς οἱ κρατικὲς ἐπιβιώσεις θὰ ἐξαφανιστοῦν ἀπ' τὴ μιὰ μέρα στὴν ἄλλη, ἀλλὰ ἐπιθυμοῦν νὰ τὶς κάνουν νὰ ἐξαφανιστοῦν ὅσο τὸ δυνατὸ γρηγορώτερα, ἐνῶ οἱ «ἐξουσιαστικοὶ» ἀρέσκονται στὴν προοπτικὴ μιᾶς διαιώνισης τοῦ μεταβατικοῦ Κράτους ποὺ τὸ βαφτίζουν, αὐθαίρετα, «ἐργατικό».

Οἱ πηγὲς ἐνεργείας: τὸ ἄτομο

Στὶς ἱεραρχίες καὶ τοὺς ἐξαναγκασμοὺς τοῦ «ἐξουσιαστικοῦ» σοσιαλισμοῦ, ὁ ἀναρχικὸς ἀντιτάσσει δυὸ πηγὲς ἐπαναστατικῆς ἐνέργειας: τὸ ἄτομο καὶ τὸν αὐθορμητισμὸ τῶν μαζῶν. Ὁ ἀναρχικὸς εἶναι, ἀνάλογα μὲ τὴν περίπτωση πιὸ ἀτομικιστὴς ἀπ' ὅτι συλλογικὸς ἢ πιὸ συλλογικὸς ἀπ' ὅτι ἀτομικιστής. Ὅμως, ὅπως παρατήρησε ὁ Ὠγκυστὲν Ἁμὸν στὴ διάρκεια τῆς σφυγμομέτρησης ποὺ ἀναφέραμε πιὸ πάνω, δὲν μπορεῖ νὰ νοηθεῖ ἀντιεξουσιαστὴς ποὺ νὰ μὴν εἶναι ἀτομικιστής.

Ὁ Στίρνερ ἀποκατάστησε τὸ ἄτομο σὲ μιὰ ἐποχὴ ὅπου, στὸ φιλοσοφικὸ πεδίο βασίλευε ὁ χεγκελιανὸς ἀντι - ατομικισμὸς καὶ ὅπου, στὸ πεδίο τῆς κοινωνικῆς κριτικῆς, τὰ μειονεκτήματα τοῦ ἀστικοῦ ἐγωϊσμοῦ εἶχαν ὁδηγήσει τοὺς περισσότερους μεταρρυθμιστὲς στὸν τονισμὸ τοῦ ἀντίθετού του: ἡ λέξη σ ο σ ι α λ ι -

σ μ ό ς δὲν γεννήθηκε ἄλλωστε σὰν ἀντίθεση στὴ λέξη ἀτομικισμός;

Ὁ Στίρνερ ἐξαίρει τὴν ἐσωτερικὴ ἀξία τοῦ «μοναδικοῦ» ἀτόμου, ποὺ δὲν μοιάζει δηλαδὴ μὲ κανένα ἄλλο, ποὺ τυπώθηκε ἀπὸ τὴ φύση σ' ἕνα μόνο ἀντίτυπο (ἀντίληψη ποὺ ἐπιβεβαιώνεται σήμερα ἀπ' τὶς πιὸ πρόσφατες ἔρευνες τῆς βιολογίας). Γιὰ πολὺ καιρό, ὁ φιλόσοφος αὐτὸς ἔμεινε μέσα στοὺς κύκλους τῆς ἀναρχικῆς σκέψης ἕνας ἀπομονωμένος, ἕνας ἐκκεντρικός, ποὺ τὸν ἀκολουθοῦσε μόνο μιὰ μικρὴ ὁμάδα ἀμετανόητων ἀτομικιστῶν. Σήμερα τὸ μεγαλεῖο καὶ ἡ τόλμη τοῦ λόγου του ἐκδηλώνονται σὲ ὅλη τὴ φωτεινότητά τους. Πραγματικά, ὁ σύγχρονος κόσμος φαίνεται νὰ βάζει σὰν στόχο του τὴ σωτηρία τοῦ ἀτόμου ἀπ' ὅλες τὶς ἀλλοτριώσεις ποὺ τὸ συνθλίβουν, εἴτε τῆς βιομηχανικῆς δουλείας εἴτε τοῦ ὁλοκληρωτικοῦ κονφορμισμοῦ. Ἡ Σιμὸν Βέιγ σ' ἕνα περίφημο ἄρθρο τοῦ 1933, δυσφοροῦσε γιατὶ δὲν ἔβρισκε καθόλου μέσα στὴ μαρξιστικὴ φιλολογία ἀπάντηση στὰ προβλήματα ποὺ βάζει ἡ ἀναγκαιότητα τῆς ἄμυνας τοῦ ἀτόμου ἀπέναντι στὶς καινούργιες μορφὲς καταπίεσης ποὺ διαδέχονται τὴν κλασσικὴ καπιταλιστικὴ καταπίεση. Τὸ σημαντικότατο λοιπὸν αὐτὸ χάσμα προσπάθησε ὁ Στίρνερ, ἀπ' τὰ μέσα κι ὅλας τοῦ 19ου αἰώνα, νὰ τὸ καλύψει.

Γράφοντας μὲ ζωηρὸ καὶ κοφτερὸ στύλ, ἐκφράζεται μὲ βομβαρδισμὸ ἀφορισμῶν: «Μὴ ζητᾶτε στὴν ἀπάρνηση τῶν ἑαυτῶν σας μιὰ ἐλευθερία ποὺ σᾶς στερεῖ ἀκριβῶς ἀπ' τοὺς ἑαυτούς σας, ἀλλὰ ἀναζητῆστε τοὺς ἑαυτούς σας (...). Ὁ καθένας σας ἂς γίνει ἕνα παντοδύναμο ἐγώ». Δὲν ὑπάρχει ἄλλη ἐλευθερία ἔξω ἀπ' αὐτὴ ποὺ τὸ ἄτομο κατακτᾶ μόνο του. Ἡ ἐλευθερία ποὺ δίνεται, ποὺ προσφέρεται δὲν εἶναι ἐλευθερία, ἀλλὰ «κλεμμένο ἐμπόρευμα». «Κανένας ἄλλος κριτὴς ἔξω ἀπὸ μένα τὸν ἴδιο δὲν μπορεῖ ν' ἀποφασίσει ἂν ἔχω δίκιο ἢ ὄχι». «Τὰ μόνα πράγματα ποὺ δὲν ἔχω δικαίωμα νὰ κάνω εἶναι αὐτὰ ποὺ δὲν κάνω μὲ πνεῦμα ἐλεύθερο». «Ἔχεις τὸ δικαίωμα νὰ εἶσαι ὅτι ἔχεις τὴ δύναμη νὰ εἶσαι». Ὅτι ἐπιτελεῖς, τὸ ἐπιτελεῖς σὰ μοναδικὸ ἄτομο. «Τὸ Κράτος, ἡ κοινωνία, ἡ Ἀνθρωπότητα δὲ μποροῦν νὰ δαμάσουν αὐτὸ τὸ διάβολο».

Γιὰ νὰ ἀπελευθερωθεῖ, τὸ ἄτομο ὀφείλει νὰ περάσει ἀπὸ κοσκίνισμα ὁλόκληρη τὴν ἀποσκευὴ ποὺ τοῦ φόρτωσαν οἱ γεννήτορες καὶ οἱ ἐκπαιδευτές του. Πρέπει νὰ καταπιαστεῖ μὲ μιὰ πλατειὰ

προσπάθεια «ἀπομυθοποίησης». Πρέπει ν' ἀρχίσει ἀπ' τὴ λεγόμενη ἀστικὴ ἠθική: «Ὅπως καὶ ἡ ἴδια ἡ ἀστικὴ τάξη, ὁ φυσικὸς χῶρος της, ἡ ἠθικὴ αὐτὴ βρίσκεται ἀκόμη πολὺ κοντὰ στὸ θρησκευτικὸ οὐρανό, παίρνει ἀπ' αὐτὸν χωρὶς καμιὰ κριτικὴ τοὺς νόμους του, τοὺς μεταφέρει αὐτούσιους στὸ δικό της χῶρο, ἀντὶ νὰ διαμορφώσει ξεχωριστὲς καὶ ἀνεξάρτητες θεωρίες».

Ὁ Στίρνερ μάχεται μὲ ἰδιαίτερη σφοδρότητα τὴ σεξουαλικὴ ἠθική. Ὅλα ὅσα ὁ Χριστιανισμὸς «μηχανορράφησε ἐνάντια στὸ πάθος», οἱ ἀπόστολοι τοῦ λαϊχισμοῦ τὰ προσεταιρίζονται χωρὶς καμιὰ ἀλλαγή. Ἀρνοῦνται νὰ ἀκούσουν τὶς φωνὲς τῆς σάρκας. Χρησιμοποιοῦν ὅλο τὸ ζῆλο τους ἐναντίον της. Χτυποῦν «κατάμουτρα τὴν ἀνηθικότητα». Οἱ ἠθικὲς προκαταλήψεις ποὺ τοὺς ἐμφύσησε ὁ Χριστιανισμὸς λυμαίνονται ἰδιαίτερα τὶς λαϊκὲς μάζες: «Ὁ λαὸς ἐξωθεῖ μὲ ἰδιαίτερη μανία τὴν ἀστυνομία ἐνάντια σ' ὁτιδήποτε τοῦ φαίνεται ἀνήθικο ἢ ἁπλὰ καὶ μόνο ἀνάρμοστο. Καὶ ἡ λαϊκὴ αὐτὴ ψύχωση γιὰ τὴν προστασία τῆς ἠθικῆς προστατεύει πολὺ περισσότερο τὸ θεσμὸ τῆς ἀστυνομίας ἀπ' ὅσο θὰ μποροῦσε νὰ τὰ κάνει ἡ ὁποιαδήποτε κυβέρνηση.»

Ὁ Στίρνερ, ξεπερνώντας τὴ σύγχρονη ψυχανάλυση, παρατηρεῖ καὶ καταγγέλλει τὴν ἐσωτερίκευση. Ἀπ' τὰ παιδικά μας χρόνια μᾶς μπουκώνουν μὲ τὶς ἠθικὲς προκαταλήψεις. Ἡ ἠθικὴ γίνεται «μιὰ δύναμη ἐσωτερικὴ καὶ ἀπ' τὴν ὁποία δὲν μπορῶ, ν' ἀπαλλαγῶ.» «Ὁ δεσποτισμός της εἶναι δέκα φορὲς χειρότερος ἀπὸ πρίν, γιατὶ λειτουργεῖ μέσα στὴ συνείδησή μου.» «Στέλνουν τοὺς νέους κοπάδια στὰ σχολεῖα γιὰ νὰ μάθουν τὶς διάφορες παλιατσαρίες καὶ ὅταν ἀποστηθίσουν τὸ συναξάρι τῶν μεγάλων, τοὺς ἀνακηρύσσουν ἐνήλικους.» Καὶ ὁ Στίρνερ γίνεται εἰκονοκλάστης: «Ὁ Θεός, ἡ συνείδηση, τὰ καθήκοντα, οἱ νόμοι, εἶναι μποῦρδες μὲ τὶς ὁποῖες μᾶς ἔχουν γεμίσει τὸ μυαλὸ καὶ τὴν καρδιά.» Ἐκεῖνοι ποὺ πραγματικὰ ἀποπλανοῦν καὶ διαφθείρουν τὴ νεότητα εἶναι οἱ παπάδες καὶ οἱ γονεῖς ποὺ «βρωμίζουν τὶς καρδιὲς τῶν νέων καὶ ἀποβλακώνουν τὰ μυαλά τους». Ἂν πραγματικὰ ὑπάρχει ἕνα «διαβολικὸ» ἔργο, εἶναι ἡ λεγόμενη θεία φωνὴ ποὺ ἔχωσαν μέσα στὴ συνείδηση.

Ὁ Στίρνερ ἀνακαλύπτει ἀκόμη, στὴν προσπάθειά του ν' ἀποκαταστήσει τὸ ἄτομο, τὸ φροϋδικὸ ὑποσυνείδητο. Τὸ Ἐγώ, δὲν ἀφήνεται νὰ κατανοηθεῖ. Ἐνάντιά του, «ἡ ἐξουσία τῆς σκέψης, τῆς νόησης, τοῦ πνεύματος, γίνεται συντρίμμια». Εἶναι τὸ ἀνέκφραστο,

τὸ ἀκατανόητο, τὸ ἀσύλληπτο. Καὶ μέσα ἀπ' αὐτοὺς τοὺς φωτεινοὺς ἀφορισμοὺς ἀκοῦμε καὶ τὴν πρώτη ἀντήχηση τῆς ὑπαρξιακῆς φιλοσοφίας: «Ξεκινῶ ἀπὸ μιὰ ὑπόθεση παίρνοντάς Με γιὰ ὑπόθεση (....). Χρησιμοποιῶ τὸν ἑαυτό μου μόνο καὶ μόνο γιὰ νὰ τὸν χαρῶ καὶ νὰ τραφῶ ἀπ' αὐτόν (...). Δὲν ὑπάρχω παρὰ στὸ βαθμὸ ποὺ τρέφομαι ἀπὸ μένα (...). Τὸ γεγονὸς ὅτι μὲ ἀπορροφῶ σημαίνει ὅτι ὑπάρχω.»

Ἐννοεῖται ὅτι ὁ οἶστρος ποὺ διέπει τὴν πέννα τοῦ Στίρνερ τὸν ὁδηγεῖ ἀπὸ καιρὸ σὲ καιρὸ σὲ παραδοξολογίες. Ἐξαπολύει ἀντικοινωνικοὺς ἀφορισμούς. Καταλήγει νὰ ὑποστηρίζει ὅτι δὲν εἶναι δυνατὴ ἡ κοινωνικὴ συμβίωση: «Ἐπιθυμία μας δὲν εἶναι νὰ ζήσουμε μαζὶ μὲ ἄλλους, ἀλλὰ νὰ ζήσουμε χωριστά.» «Τὸ πλῆθος εἶναι θάνατος! Καλημέρα Ἐγώ.» «Ἡ εὐτυχία τοῦ πλήθους εἶναι ἡ δυστυχία μου.» «Ἂν κάτι εἶναι σωστὸ γιὰ μένα, εἶναι σωστό. Εἶναι δυνατὸ (.....) νὰ μὴν εἶναι σωστὸ γιὰ τοὺς ἄλλους· αὐτὸ εἶναι δική τους ὑπόθεση καὶ ὄχι δική μου.»

Αὐτὲς οἱ εὐκαιριακὲς κραυγὲς ὅμως δὲν ἐκφράζουν ἴσως τὸ βάθος τῆς σκέψης του. Ὁ Στίρνερ, παρὰ τὶς ἐρημιτικὲς αὐτὲς κομπορρημοσύνες του, λαχταρᾶ τὴν κοινοτικὴ ζωή. Ὅπως οἱ περισσότεροι ἀπ' τοὺς ἀπομονωμένους, τοὺς ἐντειχισμένους, τοὺς ἐγωκεντρικούς, τὴ νοσταλγεῖ ἔντονα. Σ' ὅποιον τὸν ρωτᾶ πῶς θὰ μποροῦσε ὁ ἀπομονωτισμός του νὰ τοῦ ἐπιτρέψει νὰ ζήσει σὲ κοινωνία, ἀπαντᾶ ὅτι μόνο ὁ ἄνθρωπος ποὺ κατάλαβε τὴ «μοναδικότητά» του μπορεῖ νὰ ἔχει σχέσεις μὲ τοὺς ὁμοιούς του. Τὸ ἄτομο ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ φίλους, ἀπὸ συμπαράσταση· ἄν, γιὰ παράδειγμα, γράφει βιβλία, ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ αὐτά. Ἑνώνεται μὲ τὸν πλησίον του γιὰ νὰ μεγαλώσει τὴ δύναμή του καὶ νὰ ἐπιτελέσει πιὸ πολλὰ μὲ τὴν κοινὴ προσπάθεια ἀπ' ὅσα μπορεῖ νὰ ἐπιτελέσει ὁ καθένας μας μόνος του. «Ἂν πίσω ἀπὸ σένα βρίσκονται μερικὰ ἑκατομμύρια ἄλλοι γιὰ νὰ σὲ προστατέψουν σχηματίζετε μαζὶ μιὰ σημαντικὴ δύναμη, κι εὔκολα θὰ πετύχετε τὴ νίκη.» Μὲ μιὰ προϋπόθεση ὅμως: οἱ σχέσεις αὐτὲς μὲ τοὺς ἄλλους θὰ πρέπει νὰ βασίζωνται στὴν ἐλεύθερη θέληση καὶ νὰ βρίσκωνται σὲ διαρκὴ κατάσταση ἀκυροσημότητας. Ὁ Στίρνερ διαχρίνει τὴν προκαθορισμένη κοινωνία, ποὺ εἶναι ἐξαναγκαστική, ἀπ' τὴν συνένωση ποὺ εἶναι μιὰ πράξη ἐλεύθερη: «Ἡ κοινωνία σὲ χρησιμοποιεῖ ἐνῶ ἐσὺ χρησιμοποιεῖς τὴ συνένωση.» Βέβαια ἡ συνένωση συνεπάγεται μιὰ θυσία, ἕναν περιορισμὸ τῆς ἐλευ-

θερίας. Ἡ θυσία ὅμως αὐτὴ δὲν γίνεται γιὰ τὸ δημόσιο: «Σ' αὐτὴ μὲ ὁδηγεῖ ἀποκλειστικὰ καὶ μόνο τὸ προσωπικό μου συμφέρον.»

Ὁ συγγραφέας τοῦ βιβλίου τὸ **Μοναδικὸ καὶ ἡ Ἰδιότητά του** συναντᾶ, μὲ ἰδιαίτερη ὀξύτητα τὶς σύγχρονες ἀνησυχίες ὅταν καταπιάνεται μὲ τὸ πρόβλημα τοῦ Κόμματος καὶ ἀναφέρεται ρητὰ στὸ Κόμμα τῶν κομμουνιστῶν. Ἀσκεῖ αὐστηρὴ κριτικὴ στὸ Κόμμα τῶν κομμουνιστῶν. «Πρέπει νὰ ἀκολουθεῖς τὸ Κόμμα παντοῦ καὶ πάντοτε· τὶς βασικές του ἀρχὲς πρέπει νὰ τὶς ἀποδέχεσαι καὶ νὰ τὶς ὑποστηρίζεις ἀπόλυτα.» «Τὰ μέλη (...) συμμορφώνονται καὶ στὶς παραμικρὲς ἀπαιτήσεις τοῦ Κόμματος.» Τὸ πρόγραμμα τοῦ Κόμματος πρέπει «νὰ εἶναι γι' αὐτοὺς κάτι τὸ ἀπόλυτα βέβαιο, τὸ ἀναμφισβήτητο (...). Στὸ Κόμμα πρέπει νὰ ἀνήκεις ψυχῇ τε καὶ σώματι (...). Ὅποιος περνᾶ ἀπ' τὸ ἕνα Κόμμα στὸ ἄλλο ἀντιμετωπίζεται ἀμέσως σὰν ἀποστάτης.» Ἕνα Κόμμα μονολιθικὸ παύει στὰ μάτια τοῦ Στίρνερ νὰ ἀποτελεῖ συνένωση· δὲν εἶναι παρὰ ἕνα πτῶμα. Ἀπορρίπτει λοιπὸν ἕνα τέτοιο Κόμμα, ἀλλὰ ὄχι καὶ τὴν ἐλπίδα νὰ συμμετάσχει σὲ μιὰ πολιτικὴ κίνηση: «Θὰ βρῶ πάντοτε ἀρκετοὺς ἀνθρώπους γιὰ νὰ συνενωθοῦν μαζί μου χωρὶς νὰ εἶναι ὑποχρεωμένοι νὰ ὁρκιστοῦν στὴ σημαία μου.» Δὲν θὰ μποροῦσε νὰ μπεῖ στὸ Κόμμα παρὰ μόνο ἂν δὲν εἶχε «τίποτα τὸ ἐξαναγκαστικό». Ἡ μόνη προϋπόθεση γιὰ ἐνδεχόμενη συμμετοχή του θὰ ἦταν νὰ μὴ μπορεῖ «νὰ παρθεῖ ἀπ' τὸ Κόμμα». «Τὸ Κόμμα γι' αὐτὸν δὲν εἶναι τίποτ' ἄλλο παρὰ ἕνα κομμάτι, εἶναι τοῦ κομματιοῦ, παίρνει μέρος σ' αὐτό.» «Συνενώνεται ἐλεύθερα καὶ ἐλεύθερα ἀποχωρεῖ.»

Δὲν λείπει παρὰ μιὰ ἐξήγηση στὸ συλλογισμὸ τοῦ Στίρνερ παρ' ὅλο ποὺ ὑπάρχει περισσότερο ἢ λιγότερο σὲ λανθάνουσα μορφὴ στὰ γραφτά του, δηλαδή: ἡ ἀντίληψή του γιὰ τὴν ἀτομικὴ μοναδικότητα δὲν εἶναι μόνο «ἐγωϊστική», ὠφέλιμη στὸ «Ἐγώ» του, ἀλλὰ ταυτόχρονα καὶ ἀποδοτικὴ γιὰ τὴν κοινότητα. Μιὰ ἀνθρώπινη συνένωση εἶναι γόνιμη μόνο ὅταν δὲν ἐξουθενώνει τὸ ἄτομο ἀλλά, ἀντίθετα, ἀναπτύσσει τὴν πρωτοβουλία του καὶ τὴ δημιουργική του ἐνέργεια. Ἡ δύναμη ἑνὸς κόμματος δὲν εἶναι τὸ ἄθροισμα ὅλων τῶν ἀτομικῶν δυνάμεων ποὺ τὸ ἀποτελοῦν;

Ἡ ἔλλειψη αὐτὴ πηγάζει ἀπ' τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ Στιρνερικὴ σύνθεση τοῦ ἀτόμου καὶ τῆς κοινωνίας παραμένει ἀτελής, ἐλαττωματική. Τὸ ἀκοινωνικὸ καὶ τὸ κοινωνικὸ συγκρούονται στὴ σκέψη

τοῦ ἐξεγερμένου αὐτοῦ χωρὶς νὰ συγχωνεύονται πάντοτε. Οἱ κοινωνιακοὶ ἀναρχικοὶ σωστὰ θὰ τοῦ καταλογίσουν αὐτὸ τὸ σφάλμα.

Θὰ τὸ κάνουν μὲ πολὺ περισσότερη δριμύτητα ἀπ' ὅση ἔδειξε ὁ Στίρνερ ὅταν, χωρὶς ἀμφιβολία κακὰ πληροφορημένος, ἔκανε τὸ λάθος νὰ κατατάξει καὶ τὸν Προυντὸν ἀνάμεσα στοὺς ἐξουσιαστικοὺς κομμουνιστὲς ποὺ στὸ ὄνομα τοῦ «κοινωνικοῦ καθήκοντος», καταδικάζουν τὴν ἀτομικιστικὴ ἐκδήλωση. Λοιπόν, ἂν εἶναι ἀλήθεια ὅτι ὁ Προυντὸν χλεύασε τὴ Στιρνερικὴ λατρεία τοῦ ἀτόμου [1], ὁλόκληρο τὸ ἔργο του εἶναι ἡ ἀναζήτηση μιᾶς σύνθεσης ἤ, μᾶλλον, μιᾶς «ἐξισορρόπησης» ἀνάμεσα στὴ φροντίδα γιὰ τὸ ἄτομο καὶ τὸ συμφέρον τῆς κοινωνίας, ἀνάμεσα στὴν ἀτομικὴ καὶ τὴ συλλογικὴ δύναμη. «Ὅπως ὁ ἀτομικισμὸς εἶναι τὸ πρωταρχικὸ γεγονὸς τῆς ἀνθρωπινότητας, ἔτσι καὶ ἡ συνένωση ὁ συμπληρωματικός της ὅρος.» «Οἱ ἄλλοι θεωρώντας ὅτι ὁ ἄνθρωπος δὲν ἔχει ἀξία παρὰ μέσα ἀπ' τὴν κοινωνία (...) τείνουν νὰ ἀπορροφήσουν τὸ ἄτομο στὴν κοινότητα. Τέτοιο εἶναι (...) τὸ κομμουνιστικὸ σύστημα, ἡ παρακμὴ τῆς προσωπικότητας στὸ ὄνομα τῆς κοινωνίας (...) εἶναι τυραννία, μιὰ μυστικιστικὴ καὶ ἀνώνυμη τυραννία· δὲν εἶναι συνένωση (...) . Ἡ κοινωνία θὰ ἀποστερηθεῖ τὴ ζωτική της ἀρχὴ ὅταν ἀπογυμνώσει τὴν ἀνθρώπινη προσωπικότητα ἀπ' τὰ προνόμιά της.

Ἀλλά, ἀπ' τὴν ἄλλη μεριά, ὁ Προυντὸν καταπολεμᾶ τὴν ἀτομικιστικὴ οὐτοπία ποὺ συναθροίζει ἀντιπαρατιθέμενες ἀτομικότητες, χωρὶς τίποτα τὸ ὀργανικό, χωρὶς συλλογικότητα, καὶ ἀποδείχνεται ἀνίκανη νὰ ἐπιλύσει τὸ πρόβλημα τῆς ἐναρμόνισης τῶν συμφερόντων. Καὶ καταλήγει: οὔτε κομμουνισμός, οὔτε ἀπεριόριστη ἐλευθερία. «Ἔχουμε πάρα πολλὰ κοινὰ συμφέροντα, πάρα πολλὰ κοινὰ πράγματα.»

Ὁ Μπακούνιν, μὲ τὴ σειρά του, εἶναι ταυτόχρονα ἀτομικιστὴς καὶ κοινωνιακός. Δὲν παύει νὰ τονίζει ὅτι μόνο μὲ ἀφετηρία τὸ ἐλεύθερο ἄτομο μπορεῖ νὰ οἰκοδομηθεῖ μιὰ ἐλεύθερη κοινωνία. Κάθε φορὰ ποὺ ἀναφέρει δικαιώματα ποὺ πρέπει νὰ διασφαλιστοῦν στὴν κοινότητα, ὅπως τὸ δικαίωμα τῆς αὐτοδιάθεσης καὶ τοῦ ἀποχωρισμοῦ, τοποθετεῖ πάντα τὸ ἄτομο ἐπὶ κεφαλῆς ὅλων ἐκείνων ποὺ θὰ εὐεργετηθοῦν ἀπ' αὐτά. Τὸ ἄτομο ἔχει καθήκοντα ἀπέναντι στὴν κοινωνία μόνο στὸ βαθμὸ ποὺ συναίνεσε ἐλεύθερα ν' ἀποτελέ-

1. Χωρὶς νὰ κατονομάζει τὸ Στίρνερ, ἄρα δὲν εἶναι βέβαιο ὅτι τὸν εἶχε διαβάσει.

σει τμῆμα της. Καθένας εἶναι ἐλεύθερος νὰ συμμετάσχει ἢ ὄχι, ἢ νὰ πάει, ἂν τὸ ἐπιθυμεῖ, «νὰ ζήσει στὶς ἐρημιὲς καὶ στ' ἄγρια δάση μαζὶ μὲ τὰ θηρία». «Ἡ ἐλευθερία, εἶναι τὸ ἀπόλυτο δικαίωμα τοῦ ἀνθρώπινου ὄντος νὰ μὴ ζητήσει ἄλλη ἐπικύρωση γιὰ τὶς πράξεις του ἀπ' τὴν ἴδια τὴ συνείδησή του, νὰ μὴ τὶς καθορίσει παρὰ μὲ τὴν ἴδια τὴ θέλησή του καὶ νὰ μὴν εἶναι ὑπεύθυνος, συνακόλουθα, παρὰ ἀπέναντι στὸν ἑαυτό του.» Ἡ κοινωνία τῆς ὁποίας ἔγινε ὕστερα ἀπὸ ἐλεύθερη ἐπιλογὴ τμῆμα της τὸ ἄτομο, περνᾶ στὴν παραπάνω ἀπαρίθμηση τῶν εὐθυνῶν σὲ δεύτερη μοίρα. Ἔχει ἀπέναντι στὸ ἄτομο περισσότερα καθήκοντα ἀπὸ δικαιώματα: δὲν ἀσκεῖ πάνω του, ἐφ' ὅσον εἶναι ἐνήλικο, «οὔτε ἐπιτήρηση οὔτε ἐξουσία», τοῦ ὀφείλει ὅμως «προστασία τῆς ἐλευθερίας του».

Ὁ Μπακούνιν προχωρεῖ πολὺ μακριὰ τὴν πρακτικὴ μιᾶς «ἀπόλυτης καὶ πλήρους ἐλευθερίας». Ἔχω τὸ δικαίωμα νὰ διαθέσω τὸ πρόσωπό μου ὅπως θέλω, νὰ εἶμαι ὀκνηρὸς ἢ δραστήριος, νὰ ζῶ εἴτε τίμια, μὲ τὴ δουλειά μου, εἴτε καὶ ἐκμεταλλευόμενος ἀκόμη ἐπαίσχυντα τὴν ἰδιωτικὴ γενναιοδωρία ἢ ἐμπιστοσύνη. Μὲ μιὰ μόνη προϋπόθεση: ἡ γενναιοδωρία καὶ ἡ ἐμπιστοσύνη αὐτὴ νὰ εἶναι προϊόντα ἐλεύθερης βούλησης καὶ νὰ παρέχονται ἀπὸ ἐνήλικους. Ἔχω ἀκόμη τὸ δικαίωμα νὰ συμμετάσχω σὲ κινήσεις ποὺ, ἀπ' τοὺς σκοπούς τους, εἶναι ἢ φαίνονται «ἀνήθικες». Ὁ Μπακούνιν φτάνει μέχρι νὰ δεχτεῖ ἀκόμη καὶ συμμετοχὴ σὲ κινήσεις ποὺ σκοπὸ ἔχουν τὴ φθορὰ καὶ τὴν καταστροφὴ τῆς ἀτομικῆς ἢ δημόσιας ἐλευθερίας: «Ἡ ἐλευθερία δὲν μπορεῖ καὶ δὲν πρέπει νὰ ἀμυνθεῖ παρὰ μὲ τὴν ἐλευθερία· καὶ ἀποτελεῖ ἐπικίνδυνη ἀντινομία νὰ θέλω νὰ τὴν παραβλάψω μὲ τὸ πρόσχημα, ἴσως, νὰ τὴν προστατέψω».

Ὅσο γιὰ τὸ ἠθικὸ πρόβλημα, ὁ Μπακούνιν εἶναι πεπεισμένος ὅτι ἡ «ἀνηθικότητα» εἶναι συνέπεια τῆς διαστροφικῆς ὀργάνωσης τῆς κοινωνίας. Πρέπει λοιπὸν νὰ καταστραφεῖ ἡ κοινωνία τούτη ἀπ' ἄκρη σ' ἄκρη. Ἠθικοποίηση γίνεται μόνο μὲ τὴν ἐλευθερία. Κάθε περιορισμὸς ποὺ ἐπιβλήθηκε μὲ τὸ πρόσχημα τῆς προστασίας τῆς ἠθικῆς πάντοτε κατάληξε σὲ βάρος της. Ἡ καταπίεση, μακριὰ ἀπ' τὸ νὰ ἀνακόψει τὴν ἀποχαλίνωση τῆς ἀνηθικότητας, ἀντίθετα τὴν αὔξησε σὲ πλάτος καὶ βάθος. Εἶναι ἄχρηστο λοιπὸν νὰ τῆς ἀντιτάσσεται ἡ αὐστηρότητα μιᾶς νομοθεσίας ποὺ θὰ συντρίβει τὴν ἀτομικὴ ἐλευθερία. Γιὰ τὰ παρασιτικά, ὀκνηρὰ καὶ κακοποιὰ στοιχεῖα, ὁ Μπακούνιν μόνο μιὰ ποινὴ δέχεται: τὴν ἀποστέρηση τῶν

πολιτικῶν δικαιωμάτων, τῶν ἐγγυήσεων δηλαδὴ ποὺ δίνονται ἀπὸ τὴν κοινωνία στὸ ἄτομο. Ἀκόμη, κάθε ἄτομο ἔχει δικαίωμα νὰ προβαίνει τὸ ἴδιο σὲ ἀλλοτρίωση τῆς ἐλευθερίας του, ἀλλὰ τότε ἀποστερεῖται ἀπ' τὰ πολιτικά του δικαιώματα σ' ὅλο τὸ διάστημα τῆς ἐθελούσιας δουλείας του.

Προχειμένου γιὰ ἐγκλήματα, θὰ πρέπει νὰ ἀντιμετωπίζονται σὰν ἀρρώστια καὶ ἡ τιμωρία τους περισσότερο σὰν θεραπεία παρὰ σὰν ἐκδίκηση τῆς κοινωνίας. Ἀκόμη, τὸ τιμωρημένο ἄτομο ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ μὴν ὑποστεῖ τὴν ποινὴ ποὺ τοῦ ἐπιβλήθηκε, δηλώνοντας ὅτι δὲν θέλει πιὰ νὰ ἀποτελεῖ μέλος τῆς κοινωνίας αὐτῆς. Τότε αὐτή, μὲ τὴ σειρά της, ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ τὸ ἐξώσει ἀπὸ τοὺς κόλπους της καὶ νὰ πάψει νὰ τοῦ παρέχει ἀσφάλεια καὶ προστασία.

Ὁ Μπακούνιν ὅμως δὲν εἶναι καθόλου μηδενιστής. Ἡ διακήρυξη τῆς ἀπόλυτης ἀτομικῆς ἐλευθερίας δὲν τὸν ὁδηγεῖ στὴν ἀπάρνηση κάθε κοινωνικῆς ὑποχρέωσης. Ἐλεύθερος γίνομαι μόνο μὲ τὴν ἐλευθερία τῶν ἄλλων. «Ὁ ἄνθρωπος πραγματώνει τὴν ἐλεύθερη ἀτομικότητά του μόνο ὅταν ὁλοκληρώνεται ἀπ' ὅλα τὰ ἄτομα ποὺ τὸν περιβάλλουν καὶ μόνο χάρη στὴν ἐργασία καὶ τὴ συλλογικὴ δύναμη τῆς κοινωνίας». Ἡ συνένωση εἶναι ἐθελοντικὴ ἀλλὰ ὁ Μπακούνιν δὲν ἀμφιβάλλει καθόλου ὅτι, ἐξ αἰτίας τῶν τεράστιων πλεονεκτημάτων της, «ἡ συνένωση θὰ προτιμηθεῖ ἀπ' ὅλους». Ὁ ἄνθρωπος εἶναι ταυτόχρονα τὸ «ἀτομικότερο καὶ τὸ κοινωνικότερο ἀπ' ὅλα τὰ ζῶα».

Γι' αὐτὸ καὶ δὲν εἶναι καθόλου τρυφερὸς ἀπέναντι στὸν ἐγωϊσμὸ μὲ τὴ χυδαία ἔννοια τῆς λέξης, στὸν ἀστικὸ ἀτομικισμὸ «ποὺ σπρώχνει τὸ ἄτομο στὴν κατάκτηση καὶ ἑδραίωση τῆς ἀτομικῆς του καλοπέρασης (...) ἀδιαφορώντας γιὰ ὅλο τὸν κόσμο, ἐνάντια σὲ ὅλους καὶ στὴν πλάτη ὅλων». «Τὸ μεμονωμένο καὶ ἀφηρημένο αὐτὸ ἄτομο εἶναι ἕνα πλάσμα φαντασίας, παρόμοιο μὲ τὸ Θεό». «Ἡ ἀπόλυτη ἀπομόνωση, εἶναι πνευματικός, ἠθικὸς καὶ ὑλικὸς θάνατος».

Πνεῦμα πλατὺ καὶ συνθετικό, ὁ Μπακούνιν προτείνει νὰ γεφυρωθεῖ ἡ ἀπόσταση ἀνάμεσα στὰ ἄτομα καὶ τὸ κίνημα τῶν μαζῶν: «Κάθε κοινωνικὴ ζωὴ δὲν εἶναι τίποτ' ἄλλο ἀπ' τὴν ἀκατάπαυστη ἐκείνη ἀλληλεξάρτηση ἀτόμου καὶ μάζας. Ὅλα τὰ ἄτομα, ἀκόμη καὶ τὰ εὐφυέστερα καὶ τὰ ἰσχυρότερα (...) εἶναι σὲ κάθε στιγμὴ τῆς ζωῆς τους, ταυτόχρονα, ὑποκείμενα καὶ ἀντικείμενα τῶν θελή-

σεων καὶ τῆς δράσης τῶν μαζῶν». Γιὰ τὸν ἀναρχικό, τὸ ἐπαναστατικὸ κίνημα εἶναι προϊὸν τῆς ἀλληλεπίδρασης τούτης· ἔτσι δίνει, ἀπ' τὴν ἄποψη τῆς ἀγωνιστικῆς ἀποδοτικότητας, ἴση σημασία στὴν ἀτομικὴ καὶ τὴ συλλογική, αὐτόνομη μαζικὴ δράση.

Οἱ πνευματικοὶ κληρονόμοι τοῦ Μπακούνιν, οἱ Ἱσπανοὶ ἀναρχικοί, μ' ὅλο ποὺ ἦταν διαποτισμένοι ἀπ' τὶς ἰδέες τῆς κοινωνικοποίησης, δὲν θὰ παραλείψουν νὰ κατακυρώσουν μεγαλόπρεπα, τὴν παραμονὴ τῆς Ἐπανάστασης τοῦ Ἰούλη 1936, τὴν ἱερὴ αὐτονομία τοῦ ἀτόμου: «Ὁ προαιώνιος πόθος γιὰ τὴ μοναδικότητα, γράφει ὁ Ντιέγκο Ἀμπὰντ ντὲ Σαντιγιάν, θὰ ἐκφραστεῖ χιλιόμορφα: τὸ ἄτομο δὲν πρόκειται νὰ καταπνιγεῖ γιὰ χάρη ὁποιασδήποτε ἰσοπέδωσης (...). Ὁ ἀτομικισμός, τὸ ἰδιαίτερο γοῦστο καὶ ἡ μοναδικότητα θὰ βροῦν ἀρκετὸ χῶρο γιὰ νὰ ἐκδηλωθοῦν».

Οἱ πηγὲς ἐνεργείας: οἱ μάζες

Ἡ Ἐπανάσταση τοῦ 1848 ὁδήγησε τὸν Προυντὸν στὴν ἀνακάλυψη ὅτι οἱ μάζες ἦταν οἱ κινητήριες δυνάμεις τῶν ἐπαναστάσεων: «Οἱ ἐπαναστάσεις, παρατηρεῖ στὰ τέλη τοῦ 1849, δὲν ἀναγνωρίζουν μυητές· ἔρχονται ὅταν τὶς καλεῖ τὸ μήνυμα τῶν πεπρωμένων· σταματοῦν ὅταν ἐξαντληθεῖ ἡ μυστηριακὴ δύναμη ποὺ τὶς ἔκανε νὰ ἐκραγοῦν». «Ὅλες οἱ ἐπαναστάσεις συντελέστηκαν μὲ τὸν αὐθορμητισμὸ τοῦ λαοῦ· ἂν μερικὲς φορὲς οἱ κυβερνήσεις ἀκολούθησαν τὴ λαϊκὴ πρωτοβουλία, αὐτὸ ἔγινε γιατὶ ὑποχρεώθηκαν καὶ ἐξαναγκάστηκαν σ' αὐτό. Σχεδὸν πάντοτε ἐμπόδισαν, καταπίεσαν, χτύπησαν». «Ὁ λαός, ὅταν ἀφήνεται στὸ ἔνστικτό του καὶ μόνο, βλέπει πάντα πιὸ σωστὰ παρὰ ὅταν κατευθύνεται ἀπ' τὴν πολιτικὴ τῶν δημαγωγῶν αὐτῶν». «Μιὰ κοινωνικὴ ἐπανάσταση (...) δὲν καταλήγει στὴν ἡγεσία ἑνὸς θεωρητικοῦ ποὺ ἔχει ἕτοιμη τὴ θεωρία του, ἢ στὶς ἐξαγγελίες ἑνὸς προφήτη. Μιὰ πραγματικὰ ὀργανικὴ ἐπανάσταση, προϊὸν τῆς καθολικῆς(universelle)ζωῆς, μ' ὅλο ποὺ ἔχει τοὺς ἀποστόλους της καὶ τοὺς ἐκτελεστές της, οὐσιαστικὰ δὲν ἀποτελεῖ δημιούργημα κανενός». Ἡ ἐπανάσταση πρέπει νὰ κατευθύνεται ἀπ' τὰ κάτω κι ὄχι ἀπ' τὰ πάνω. Ὅταν τερματιστεῖ ἡ ἐπαναστατικὴ κρίση, ἡ κοινωνικὴ ἀνασυγκρότηση θὰ πρέπει νὰ εἶναι

ἔργο τῶν ἴδιων τῶν μαζῶν. Ὁ Προυντὸν τονίζει τὴν «προσωπικότητα καὶ τὴν αὐτονομία τῶν μαζῶν».

Ὁ Μπακούνιν, μὲ τὴ σειρά του, δὲν κουράζεται νὰ τονίζει ὅτι μιὰ κοινωνικὴ ἐπανάσταση δὲν μπορεῖ νὰ γίνει μὲ διατάγματα οὔτε νὰ ὀργανωθεῖ ἀπ' τὰ πάνω, ἀλλὰ πρέπει νὰ ἐπιτελεστεῖ καὶ νὰ ὁδηγηθεῖ στὴν πλήρη ἀνάπτυξή της ἀπ' τὴν αὐθόρμητη καὶ συνεχὴ δράση τῶν μαζῶν. Οἱ ἐπαναστάσεις ἔρχονται σὰν «κλέφτης μέσα στὴ νύχτα». Γίνονται ἀπ' τὴ «δύναμη τῶν πραγμάτων». «Προετοιμάζονται ἀπὸ πολὺ καιρὸ μέσα στὰ βάθη τῆς ἐνστικτώδικης συνείδησης τῶν λαϊκῶν μαζῶν — καὶ ἔπειτα ξεσποῦν, μὲ ἐπιφανειακὴ ἀφορμὴ ἀσήμαντα πράγματα». «Μποροῦμε νὰ τὶς προβλέψουμε, νὰ νοιώσουμε τὸν ἐρχομό τους, ποτὲ ὅμως νὰ ἐπιταχύνουμε τὴν ἔκρηξή τους». «Ἡ ἀναρχικὴ κοινωνικὴ ἐπανάσταση (...) ἀναπηδᾶ μόνη της, στὰ σπλάχνα τοῦ λαοῦ, καταστρέφοντας καθετὶ ποὺ ἀντιβαίνει στὸ πλουσιοπάροχο ξεχείλισμα τῆς λαϊκῆς ζωῆς γιὰ νὰ πλάσει κατόπιν, ξεκινώντας ἀπ' τὰ βάθη τῆς λαϊκῆς ψυχῆς, τὶς νέες μορφὲς τῆς ἐλεύθερης κοινωνικῆς ζωῆς». Ὁ Μπακούνιν βρίσκει ἐκτυφλωτικὴ ἐπιβεβαίωση τῶν ἀπόψεών του στὴν ἐμπειρία τῆς Κομμούνας τοῦ 1871. Οἱ κομμουνάροι εἶχαν τὴν πεποίθηση ὅτι, στὴν κοινωνικὴ ἐπανάσταση, «ἡ δράση τῶν ἀτόμων ἔχει μηδαμινὴ σημασία ἐνῶ ἡ αὐθόρμητη δράση τῶν μαζῶν εἶναι τὸ πᾶν».

Ὁ Κροπότκιν, ὅπως καὶ οἱ προγενέστεροί του, ἐξυμνεῖ «τὸ θαυμαστὸ αὐτὸ πνεῦμα αὐθόρμητης ὀργάνωσης ποὺ ὁ λαός (...) κατέχει σὲ τόσο μεγάλο βαθμὸ καὶ ποὺ τόσο σπάνια τοῦ ἐπιτρέπουν νὰ τὸ ἀσκήσει». Καὶ προσθέτει σαρκαστικά: «Θὰ πρέπει κανεὶς νὰ ἔχει ὅλη του τὴ ζωὴ χωμένη τὴ μύτη του στὰ χαρτιὰ γιὰ ν' ἀμφιβάλλει γι' αὐτό».

Ὁ ἀναρχικὸς ὅμως, μετὰ τὶς γενναιόψυχα αἰσιόδοξες αὐτὲς παραδοχές, βρίσκεται, ὅπως ἄλλωστε κι ὁ ἐχθραδελφός του μαρξιστής, μπλεγμένος σὲ μιὰ σοβαρὴ ἀντίφαση. Ὁ αὐθορμητισμὸς τῶν μαζῶν εἶναι οὐσιαστικῆς καὶ πρωταρχικῆς σημασίας, ἀλλὰ δὲν ἀρκεῖ. Γιὰ νὰ φτάσει ὡς τὴ συνειδητοποίηση, εἶναι ἀπαραίτητη ἡ ἐπικουρία μιᾶς μειοψηφίας ἐπαναστατῶν ἱκανῶν νὰ νοήσουν θεωρητικὰ τὴν ἐπανάσταση. Πῶς μποροῦμε ν' ἀποφύγουμε τὸ ἐνδεχόμενο νὰ ἐκμεταλλευτεῖ ἡ ἐλὶτ τούτη τὴν πνευματική της ἀνωτερότητα γιὰ νὰ ὑποκατασταθεῖ στὶς μάζες, νὰ παραλύσει τὴν πρωτοβουλία τους, νὰ ἐπιβάλλει δηλαδὴ πάνω τους καινούργια κυριαρχία;

Ὁ Προυντόν, μετὰ τὴν εἰδυλλιακὴ ἀπὸ μέρους του ἔξαρση τῆς αὐθορμητικότητας, διαπιστώνει τὴν ἀδράνεια τῶν μαζῶν καὶ θρηνεῖ τὴν ἐπιρροὴ τῆς πρόληψης τῆς ἐξουσίας, τὸ ἔνστικτο ὑποχώρησης καὶ τὸ σύμπλεγμα κατωτερότητας ποὺ ἐγκλωβίζουν τὸ λαϊκὸ ἔνστικτο. Ἡ συλλογικὴ δράση τοῦ λαοῦ πρέπει λοιπὸν νὰ ὑποκινηθεῖ. Χωρὶς μιὰ ἀποκάλυψη ποὺ θὰ ἔρθει ἀπ' ἔξω, ἡ δουλεία τῶν κατώτερων τάξεων εἶναι δυνατὸ νὰ παραταθεῖ ἀπεριόριστα. Καὶ καταλήγει ὅτι «οἱ ἰδέες ποὺ σ' ὅλες τὶς ἐποχὲς ἔθεσαν σὲ κίνηση τὶς μάζες εἶχαν ἐκραγεῖ πρὶν στὸ κεφάλι μερικῶν στοχαστῶν (...). Τὰ πρωτεῖα ποτὲ δὲν τὰ εἶχαν οἱ μάζες (...). Σὲ κάθε πράξη τοῦ πνεύματος τὴν προτεραιότητα τὴν ἔχει ἡ ἀτομικότητα». Τὸ ἰδανικὸ εἶναι νὰ διοχετεύσουν αἱ συνειδητὲς αὐτὲς μειοψηφίες τὴ γνώση τους, τὴν ἐπαναστατικὴ γνώση, στὸ λαό. Ἀντιμετωπίζει ὅμως μὲ σκεπτικισμὸ τὴν ἐφαρμοσιμότητα μιᾶς τέτοιας σύνθεσης: θὰ παραγνώριζε ἔτσι, ὅπως λέει, τὴν καταστροφικὴ φύση τῆς ἐξουσίας. Μᾶλλον θὰ πρέπει νὰ «ἰσορροπηθοῦν» τὰ δύο αὐτὰ στοιχεῖα.

Ὁ Μπακούνιν, πρὶν προσηλυτιστεῖ, στὰ 1864, στὸν ἀναρχισμό, κράτησε νήματα συνομωσιῶν καὶ μυστικῶν ἑταιριῶν καὶ εἶχε ἐξοικειωθεῖ μὲ τήν, τυπικὰ μπλανκιστικὴ ἄποψη, ὅτι ἡ δράση τῆς μειοψηφίας προηγεῖται τοῦ ξυπνήματος τῶν μαζῶν τὶς ὁποῖες βγάζει ἀπ' τὸ λήθαργό τους καὶ προσεταιρίζεται τὰ πιὸ προχωρημένα τους στοιχεῖα. Στὴν ἐργατικὴ διεθνή, συγκροτημένο ἐπιτέλους πλατὺ προλεταριακὸ κίνημα, τὸ πρόβλημα μπαίνει μὲ διαφορετικὸ τρόπο. Μολοντοῦτο ὁ Μπακούνιν, καὶ σὰν ἀναρχικός, παραμένει πεισμένος γιὰ τὴν ἀναγκαιότητα μιᾶς συνειδητοποιημένης πρωτοπορείας: «Γιὰ τὸ θρίαμβο τῆς ἐπανάστασης ἐνάντια στὴν ἀντίδραση, εἶναι ἀπαραίτητο νὰ βρεῖ ἕνα ὄργανο ἡ ἑνότητα τῆς ἐπαναστατικῆς σκέψης καὶ πράξης μέσα στὸ πλαίσιο τῆς λαϊκῆς ἀναρχίας ποὺ θὰ ἀποτελέσει τὴν ἴδια τὴ ζωὴ κι ὅλη τὴν ἐνέργεια τῆς ἐπανάστασης». Μιὰ περισσότερο ἢ λιγότερο πολυμελὴς ὁμάδα ἀτόμων ποὺ νὰ ἐμπνέονται ἀπ' τὴν ἴδια σκέψη καὶ νὰ τείνουν πρὸς τὸν ἴδιο σκοπό, πρέπει νὰ ἀσκήσει «μιὰ φυσικὴ ἐπίδραση πάνω στὶς μάζες». «Δέκα, εἴκοσι ἢ τριάντα ἄνθρωποι ποὺ νὰ συννενοοῦνται καλὰ μεταξύ τους καὶ νὰ εἶναι καλὰ ὀργανωμένοι, ποὺ νὰ ξέρουν ποὺ βαδίζουν καὶ τί θέλουν, μποροῦν νὰ συμπαρασύρουν ἑκατό, διακόσιους, τριακόσιους καὶ περισσότερους ἀκόμη». «Ἐκεῖνο ποὺ πρέπει νὰ φτιάξουμε, εἶ-

ναι ἐπιτελεῖα καλὰ ὀργανωμένα καὶ ἐμπνευσμένα ἀπὸ τοὺς ἀρχηγοὺς τοῦ λαϊκοῦ κινήματος.»

Τὰ μέσα ποὺ θεωρεῖ ὁ Μπακούνιν ὅτι πρέπει νὰ χρησιμοποιηθοῦν μοιάζουν πολὺ μ' αὐτὸ ποὺ στὴ σύγχρονη πολιτικὴ ὁρολογία προσδιορίζεται μὲ τὴ λέξη «πυρηνοποίηση» (noyautage). Θὰ πρέπει νὰ δουλέψουν ἀνάμεσα στὰ περισσότερης εὐφυΐας καὶ περισσότερου κύρους ἄτομα κάθε μέρους «ὥστε ἡ τοπικὴ ὀργάνωση νὰ γίνει ὅσο τὸ δυνατὸ περισσότερο σύμφωνη μὲ τὶς ἀρχές μας. Ὅλο τὸ μυστικὸ τῆς ἐπιρροῆς μας βρίσκεται ἐδῶ». Στὴ λαϊκὴ τρικυμία οἱ ἀναρχικοὶ πρέπει νὰ εἶναι «ἀόρατοι πιλότοι». Πρέπει νὰ τὴν κατευθύνουν ὄχι ἀσκώντας «φανερὴ ἐξουσία», ἀλλὰ ἀσκώντας μιὰ «δικτατορία χωρὶς μανδύα, χωρὶς τίτλο, χωρὶς ἐπίσημες ἐξουσίες καὶ τόσο περισσότερο ἰσχυρὴ ὅσο λιγότερο θὰ ἔχει τὴν ἐπιφάνεια τῆς ἐξουσίας».

Ὅμως ὁ Μπακούνιν δὲν ἀγνοεῖ πόσο λίγο διαφέρει ἡ ὁρολογία του («ἀρχηγοί», «δικτατορία» κλπ.) ἀπ' τὴν ὁρολογία τῶν ἀντιπάλων τοῦ ἀναρχισμοῦ καὶ ἀπαντᾶ προκαταβολικὰ σ' «ὁποιονδήποτε ὑποστηρίξει ὅτι μιὰ δράση ἔτσι ὀργανωμένη ἀποτελεῖ μιὰ ἀκόμη ἀπόπειρα κατὰ τῆς ἐλευθερίας τῶν μαζῶν, μιὰ προσπάθεια συγκρότησης μιᾶς νέας ἐξουσιαστικῆς δύναμης». Ὄχι! ἡ συνειδητοποιημένη πρωτοπορεία δὲν θὰ εἶναι οὔτε ὁ εὐεργέτης οὔτε ὁ δικτατορικὸς ἀρχηγὸς τοῦ λαοῦ, ἀλλὰ ἁπλὰ καὶ μόνο ὁ μαιευτήρας ποὺ θὰ βοηθᾶ στὴν αὐτοαπελευθέρωσή του. Τὸ μόνο ποὺ μπορεῖ νὰ κάνει καὶ τίποτα περισσότερο εἶναι νὰ διαδόσει στὶς μάζες ἰδέες ποὺ θὰ ἀντιστοιχοῦν στὰ ἔνστικτά τους. Ὅλα τὰ ὑπόλοιπα πρέπει καὶ μπορεῖ νὰ τὰ κάνει μόνο ὁ ἴδιος ὁ λαός. Οἱ «ἐπαναστατικὲς ἡγεσίες» (ὁ Μπακούνιν δὲν διστάζει νὰ χρησιμοποιήσει αὐτὴ τὴ λέξη ἐκφράζοντας ταυτόχρονα τὴν εὐχὴ νὰ «ὑπάρξουν ὅσο τὸ δυνατὸ λιγότερες») ὀφείλουν, ὄχι νὰ ἐπιβάλλουν στὶς μάζες τὴν ἐπανάσταση, ἀλλὰ νὰ τὴν προκαλέσουν στοὺς κόλπους τους, ὄχι νὰ ὑποτάξουν τὶς μάζες σὲ μιὰ ὁποιαδήποτε ὀργάνωση, ἀλλὰ νὰ προκαλέσουν τὴν αὐτόνομή τους ὀργάνωση ἀπ' τὰ κάτω πρὸς τὰ πάνω.

Ὅπως θὰ ἀναλύσει ἀργότερα κι ἡ Ρόζα Λούξεμπουργκ, ὁ Μπακούνιν διαβλέπει ὅτι ἡ ἀντίφαση ἀνάμεσα στὸν ἀντιεξουσιαστικὸ αὐθορμητισμὸ καὶ τὴν ἀναγκαιότητα τῆς παρέμβασης τῶν συνειδητοποιημένων πρωτοπορειῶν, δὲν θὰ λυθεῖ πραγματικά, παρὰ τὴν ἡμέρα ποὺ θὰ ἐπιτελεστεῖ ἡ συγχώνευση τῆς γνώσης μὲ τὴν ἐργα-

τική τάξη κι όπου ή μάζα άποκτώντας πλήρη συνείδηση δὲν θὰ ἔχει πιὰ ἀνάγκη «ἀρχηγῶν», ἀλλὰ ἁπλὰ καὶ μόνο «ἐκτελεστικῶν ὀργάνων» τῆς «συνειδητῆς δράσης» της. Ἀφοῦ ὑπογράμμισε ὅτι ἀκόμη λείπει στὸ προλεταριάτο ἡ γνώση καὶ ἡ ὀργάνωση, ὁ Ρῶσσος ἀναρχικὸς καταλήγει στὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ Διεθνὴς θὰ μπορέσει νὰ γίνει ὄργανο χειραφέτησης «μόνο ὅταν θὰ διοχετεύσει στὴ συνείδηση τοῦ καθενὸς ἀπ' τὰ μέλη της τὴ γνώση, τὴ φιλοσοφία καὶ τὴν πολιτικὴ τοῦ σοσιαλισμοῦ».

Ἡ σύνθεση ὅμως αὐτή, ἱκανοποιητικὴ ἀπὸ θεωρητικὴ ἄποψη, εἶναι θέμα τοῦ μακρυνοῦ μέλλοντος. Καί, περιμένοντας νὰ ἐπιτρέψει ἡ ἱστορικὴ ἐξέλιξη τὴν πραγμάτωσή της, οἱ ἀναρχικοί, ὅπως καὶ οἱ μαρξιστές, θὰ παραμείνουν περισσότερο ἢ λιγότερο δέσμιοι μιᾶς ἀντίφασης. Ἡ ἀντίφαση τούτη θὰ διαπεράσει τὴ ρωσσικὴ Ἐπανάσταση, αἰωρούμενη ἀνάμεσα στὴν αὐθόρμητη ἐξουσία τῶν σοβιὲτ καὶ τὴν πρόθεση τοῦ μπολσεβίκικου κόμματος νὰ παίξει «καθοδηγητικὸ ρόλο»· θὰ ἐκδηλωθεῖ στὴν ἱσπανικὴ Ἐπανάσταση ὅπου οἱ ἀναρχικοὶ θὰ ταλαντευτοῦν ἀνάμεσα σὲ δύο πόλους: τὸ κίνημα τῶν μαζῶν καὶ τὸ κίνημα τῆς συνειδητῆς ἀναρχικῆς ἐλίτ.

Θὰ περιοριστοῦμε σὲ δύο ἀναφορὲς γιὰ νὰ φωτίσουμε τὴν ἀντίφαση αὐτή:

Ἀπ' τὴν πείρα τῆς ρώσσικης Ἐπανάστασης οἱ ἀναρχικοὶ θὰ βγάλουν ἕνα κατηγορηματικὸ συμπέρασμα: τὴν καταδίκη τοῦ «καθοδηγητικοῦ ρόλου» τοῦ Κόμματος. Ἕνας ἀπ' αὐτούς, ὁ Βόλιν, θὰ τὸ διατυπώσει μ' αὐτοὺς τοὺς ὅρους: «Ἡ κυρίαρχη ἰδέα τοῦ ἀναρχισμοῦ εἶναι ἁπλή: κανένα κόμμα καὶ κανένας πολιτικὸς ἢ ἰδεολογικὸς σχηματισμὸς ποὺ τοποθετεῖται ἔξω ἢ πάνω ἀπ' τὶς ἐργαζόμενες μάζες γιὰ νὰ τὶς «κυβερνήσει» ἢ νὰ τὶς «κατευθύνει», δὲν θὰ κατορθώσει ποτὲ νὰ τὶς ἀπελευθερώσει, ἀκόμη κι ἂν τὸ ἐπιθυμεῖ εἰλικρινά. Ἡ πραγματικὴ χειραφέτηση δὲν μπορεῖ νὰ πραγματωθεῖ παρὰ μὲ μιὰ ἄμεση δραστηριότητα (...) τῶν ἐνδιαφερομένων, τῶν ἴδιων τῶν ἐργαζομένων, ὀργανωμένων, ὄχι κάτω ἀπ' τὴ σημαία ἑνὸς πολιτικοῦ κόμματος ἢ ἑνὸς ἰδεολογικοῦ σχηματισμοῦ, ἀλλὰ στὶς ἴδιες τὶς ταξικὲς ὀργανώσεις της (συνδικάτα παραγωγῶν, ἐργοστασιακὲς ἐπιτροπές, συνεργατικές, κλπ.), πάνω στὴ βάση μιᾶς συγκεκριμένης δράσης καὶ μιᾶς «αὐτοδιοίκησης» καὶ μὲ τὴ βοήθεια, ὄχι τὴν καθοδήγηση, τῶν ἐπαναστατῶν ποὺ θὰ δροῦν μέσα, κι ὄχι πάνω, ἀπ' τὴ μάζα (...). Ἡ ἀναρχικὴ ἰδέα κι ἡ γνήσια ἀπελευ-

θερωτική ἐπανάσταση δὲν μποροῦν νὰ πραγματωθοῦν ἀπ' τοὺς ἀναρχικοὺς σὰν τέτοιους, ἀλλὰ μόνο ἀπ' τὶς πλατειὲς μάζες (...). Οἱ ἀναρχικοί, ἢ μᾶλλον οἱ ἐπαναστάτες γενικά, καθῆκον θὰ ἔχουν νὰ διαφωτίζουν καὶ νὰ βοηθοῦν τὶς μάζες αὐτὲς σὲ ὁρισμένες περιπτώσεις. Ἂν οἱ ἀναρχικοὶ ὑποστηρίξουν ὅτι μποροῦν νὰ ἐπιτελέσουν τὴν κοινωνικὴ ἐπανάσταση «κατευθύνοντας» τὶς μάζες, τότε μιὰ τέτοια πρόθεση θὰ ἀποδειχτεῖ ἀπατηλή, ὅπως αὐτὴ τῶν μπολσεβίκων, καὶ γιὰ τοὺς ἴδιους λόγους».

Μολοντοῦτο οἱ Ἱσπανοὶ ἀναρχικοὶ θὰ αἰσθανθοῦν, μὲ τὴ σειρά τους κι αὐτοί, τὴν ἀνάγκη νὰ συγκροτήσουν μιὰ ἰδεολογικὴ συνειδητὴ μειοψηφία, τὴν Ἰβηρικὴ Ἀναρχικὴ Ὁμοσπονδία, μέσα στοὺς κόλπους τῆς πλατειᾶς συνδικαλιστικῆς τους ὀργάνωσης, τῆς Ἐθνικῆς Συνομοσπονδίας Ἐργασίας, μὲ σκοπὸ νὰ καταπολεμήσουν τὶς ρεφορμιστικὲς τάσεις ὁρισμένων «καθαρῶν» συνδικαλιστῶν, καθὼς καὶ τὶς μανοῦβρες τῶν πιστῶν τῆς «δικτατορίας τοῦ προλεταριάτου». Ἐμπνεόμενη ἀπ' τὶς συστάσεις τοῦ Μπακούνιν, ἡ Ι.Α.Ο. θὰ προσπαθήσει περισσότερο νὰ φωτίσει παρὰ νὰ κατευθύνει· ἀκόμη, ἡ σχετικὰ ἀνεβασμένη ἀντιεξουσιαστικὴ συνείδηση πολυάριθμων στοιχείων τῆς βάσης τῆς Ε.Σ.Ε. θὰ τὴ βοηθήσει νὰ μὴν πέσει στὶς ὑπερβολὲς τῶν «ἐξουσιαστικῶν» ἐπαναστατικῶν κομμάτων. Μολαταῦτα, θὰ παίζει τὸ ρόλο τοῦ ὁδηγοῦ ἀρκετὰ μέτρια, θὰ προσπαθήσει ἀδέξια νὰ ἐξουσιάσει τὰ συνδικάτα, θὰ ἔχει διακυμνάσεις στὴ στρατηγική της καὶ θὰ παρουσιάσει περισσότερο πλοῦτο σὲ ἀκτιβίστες καὶ δημαγωγοὺς παρὰ σὲ συνεπεῖς ἐπαναστάτες, τόσο στὸ πεδίο τῆς θεωρίας ὅσο καὶ στὸ πεδίο τῆς πρακτικῆς.

Οἱ σχέσεις ἀνάμεσα στὴ μάζα καὶ τὴ συνειδητὴ μειοψηφία ἀποτελοῦν πρόβλημα τοῦ ὁποίου ἡ λύση δὲν ἔχει ἀκόμη βρεθεῖ ἀπόλυτα, ἀκόμη κι ἀπ' τοὺς ἀναρχικούς, καὶ πάνω στὸ ὁποῖο δὲν ἔχει, ὅπως φαίνεται, εἰπωθεῖ ἀκόμη ἡ τελευταία λέξη.

'Αναζητώντας τὴ μελλοντικὴ κοινωνία

Ὁ ἀναρχισμὸς δὲν εἶναι οὐτοπικὸς

Ἀπ' τὸ γεγονὸς κιόλας ὅτι ἀποσκοπεῖ νὰ οἰκοδομήσει, ὁ ἀναρχισμὸς ἀπορρίπτει, ἀπ' τὴν ἀρχή, τὴν κατηγορία τῆς οὐτοπίας. Καταφεύγει στὴν ἱστορικὴ μέθοδο γιὰ ν' ἀποδείξει ὅτι ἡ μελλοντικὴ κοινωνία δὲν εἶναι ἐφεύρεσή του, ἀλλὰ προϊὸν μιᾶς ὑπόγειας ἐργασίας τοῦ παρελθόντος. Ὁ Προυντὸν τονίζει ὅτι ἡ ἀνθρωπότητα, κάτω ἀπ' τὸ ἀδυσώπητο ἐξουσιαστικὸ σύστημα ποὺ τὴ συνθλίβει ἐδῶ κι ἕξι χιλιάδες χρόνια, ὑποστηρίχτηκε ἀπὸ μιὰ «μυστικὴ ἀρετή»: «Κάτω ἀπ' τὸν κυβερνητικὸ μηχανισμό, στὴ σκιὰ τῶν πολιτικῶν θεσμῶν, ἡ κοινωνία παρήγαγε σιγὰ καὶ σιωπηρὰ τὸν ὀργανισμό της· διαμόρφωνε μιὰ νέα τάξη πραγμάτων, ἔκφραση τῆς ζωτικότητας καὶ τῆς αὐτονομίας της».

Ἡ κυβέρνηση, ὅσο κακοποιὸ χαρακτήρα κι ἂν ἔχει, ἐμπεριέχει τὴν ἴδια τὴν ἄρνησή της. Εἶναι ἕνα «φαινόμενο τῆς συλλογικῆς ζωῆς, ἡ ἐξωτερικὴ παράσταση τοῦ δικαιώματός μας, μιὰ ἐκδήλωση τῆς κοινωνικῆς αὐθορμητικότητας, μιὰ προετοιμασία τῆς ἀνθρωπότητας γιὰ ἕνα ἀνώτερο στάδιο. Αὐτὸ ποὺ ἀναζητᾶ ἡ ἀνθρωπότητα στὴ θρησκεία καὶ ὀνομάζεται Θεός, εἶναι αὐτὴ ἡ ἴδια. Αὐτὸ ποὺ ἀναζητᾶ ὁ πολίτης στὴν κυβέρνηση (...) εἶναι ὁ ἴδιος αὐτός, εἶναι ἡ ἐλευθερία». Ἡ γαλλικὴ Ἐπανάσταση ἐπιτάχυνε τὴν ἀναπότρεπτη αὐτὴ πορεία πρὸς τὴν ἀναρχία: «Ἀπ' τὴν ἡμέρα ποὺ οἱ πατέρες μας ἔθεσαν σὰν ἀρχὴ τὴν ἐλεύθερη ἄσκηση τῶν ἰδιοτήτων τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ πολίτη, τὴν ἡμέρα ἐκείνη ὁ ἄνθρωπος ἀρνήθηκε τὴν ἐξουσία στὴ γῆ καὶ τὸν οὐρανὸ κι ἡ κυβέρνηση, ἀκόμη καὶ μὲ ἐκπροσώπηση, ἔγινε ἀδύνατη».

Τὰ ὑπόλοιπα τὰ ἔκανε ἡ βιομηχανικὴ ἐπανάσταση. Ἀπὸ δῶ καὶ μπρός, ἡ πολιτικὴ ὑποτάχτηκε, ὑπόκυψε στὴν οἰκονομία. Ἡ κυβέρνηση δὲν μπορεῖ πιὰ νὰ χειραφετηθεῖ ἀπ' τὴν ἄμεση συνδρομὴ τῶν παραγωγῶν, δὲν εἶναι πιὰ παρὰ ὁ συσχετισμὸς τῶν συμφερόντων. Ὁ σχηματισμὸς τοῦ προλεταριάτου ὁλοκλήρωσε τὴν ἐξέλιξη τούτη. Ἡ ἐξουσία, παρὰ τὶς διαμαρτυρίες της δὲν ἐκφράζει πιὰ παρὰ τὸ σοσιαλισμό. «Ὁ Ναπολεόντειος κώδικας εἶναι τὸ ἴδιο ἀνίκανος νὰ ὑπηρετήσει τὴ σύγχρονη κοινωνία ὅσο καὶ ἡ πλατωνικὴ δημοκρατία: ἀκόμη λίγα χρόνια καὶ τὸ οἰκονομικὸ στοιχεῖο θὰ ἀντικαταστήσει παντοῦ τὸ σχετικὸ καὶ μερικὸ δικαίωμα τῆς βιομηχανι-

κῆς ἀμοιβαιότητας μὲ τὸ ἀπόλυτο δικαίωμα τῆς ἰδιοκτησίας, ἔτσι ὥστε θὰ πρέπει νὰ ἀναθεωρηθεῖ ἀπ' ἄκρη σ' ἄκρη αὐτὸ τὸ ἀνάκτορο ἀπὸ χαρτόνι».

Ὁ Μπακούνιν, μὲ τὴ σειρά του, χαιρετίζει τὴν «ἀναμφισβήτητη καὶ τεράστια ὑπηρεσία ποὺ πρόσφερε στὴν ἀνθρωπότητα ἡ γαλλικὴ Ἐπανάσταση ποὺ ὅλοι εἴμαστε τέκνα της». Ἡ ἀρχὴ τῆς ἐξουσίας καταστράφηκε στὴ συνείδηση τοῦ λαοῦ καὶ ἡ ἀπ' τὰ πάνω ἐμπνεόμενη τάξη ἔγινε γιὰ πάντα ἀδύνατη. Μένει τώρα νὰ «ὀργανωθεῖ ἡ κοινωνία μὲ τρόπο ποὺ νὰ μπορεῖ νὰ ζήσει χωρὶς κυβέρνηση» Γιὰ νὰ τὸ κάνει αὐτό, ὁ Μπακούνιν στηρίζεται πάνω στὴ λαϊκὴ παράδοση. Οἱ μάζες, «παρὰ τὴν καταπιεστικὴ καὶ φθοροποιὸ κυριαρχία τοῦ Κράτους», ἀνάπτυξαν, μέσα στοὺς αἰῶνες, «αὐθόρμητα στοὺς κόλπους τους, ἂν ὄχι ἀκόμη ὅλα τὰ στοιχεῖα, τουλάχιστον πολλὰ ἀπ' τὰ βασικὰ στοιχεῖα τῆς ἠθικῆς καὶ ὑλικῆς τάξης ποὺ συγκροτεῖ τὴν πραγματικὴ ἀνθρώπινη ἑνότητα».

Ἀναγκαιότητα τῆς ὀργάνωσης

Ὁ ἀναρχισμὸς δὲν θεωρεῖ καθόλου τὸν ἑαυτό του συνώνυμο τῆς ἀποδιοργάνωσης. Ὁ Προυντὸν πρῶτος διακήρυξε ὅτι ἀναρχία δὲν σημαίνει ἀταξία, ἀλλὰ τάξη, ἡ φυσικὴ τάξη σὲ ἀντίθεση μὲ τὴν τεχνητὴ τάξη ποὺ ἐπιβάλλεται ἀπ' τὰ πάνω, ὅτι εἶναι ἡ φυσικὴ ἑνότητα σὲ ἀντίθεση μὲ τὴν κίβδηλη ἑνότητα ποὺ ἐπιβάλλει ὁ ἐξαναγκασμός. Μιὰ τέτοιας μορφῆς κοινωνία «σκέφτεται, μιλᾶ καὶ δρᾶ σὰν ἕνας ἄνθρωπος κι αὐτὸ ἀκριβῶς γιατὶ πιὰ δὲν ἐκπροσωπεῖται ἀπὸ ἕναν ἄνθρωπο, γιατὶ πιὰ δὲν ἀναγνωρίζει προσωπικὴ ἐξουσία, γιατὶ σ' αὐτὴ ὅπως καὶ σὲ κάθε ὀργανωμένο καὶ ζωντανὸ ὄν, ὅπως στὸ ἄπειρο τοῦ Πασκάλ, τὸ κέντρο εἶναι παντοῦ, ἡ περιφέρεια πουθενά». Ἡ ἀναρχία εἶναι ἡ «ζωντανή, ὀργανωμένη κοινωνία», «ὁ ὑψηλότερος βαθμὸς ἐλευθερίας καὶ τάξης στὸν ὁποῖο μπορεῖ νὰ φτάσει ἡ ἀνθρωπότητα». Ἂν μπόρεσαν νὰ σκεφτοῦν διαφορετικὰ μερικοὶ ἀναρχικοί, ὁ Ἰταλὸς Ἐρρίκο Μαλατέστα τοὺς ξαναφέρνει στὴν τάξη: «Πιστεύοντας, κάτω ἀπ' τὴν ἐπίδραση τῆς ἐξουσιαστικῆς ἀγωγῆς ποὺ δέχτηκαν, πὼς ἡ ἐξουσία εἶναι ἡ ψυχὴ τῆς κοινωνικῆς ὀργάνωσης, γιὰ νὰ καταπολεμήσουν τὴν πρώτη πολέμησαν καὶ ἀρ-

νήθηκαν καὶ τὴ δεύτερη (...). Τὸ βασικὸ σφάλμα τῶν ἀναρχικῶν ποὺ ἀντιτάχτηκαν στὴν ὀργάνωση εἶναι ὅτι πιστεύουν πὼς ὀργάνωση χωρὶς ἐξουσία δὲν εἶναι δυνατὴ — καὶ προτιμοῦν, ἔχοντας ἀποδεχτεῖ αὐτὴ τὴν ὑπόθεση, νὰ ἀρνηθοῦν κάθε ὀργάνωση παρὰ νὰ δεχτοῦν καὶ τὴν παραμικρὴ ἐξουσία (...). Ἂν πιστεύαμε ὅτι ὀργάνωση χωρὶς ἐξουσία δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρξει τότε θὰ εἴμαστε ἐξουσιαστικοί, γιατὶ θὰ προτιμούσαμε τὴν ἐξουσία ποὺ παρεμποδίζει καὶ κάνει θλιβερὴ τὴ ζωὴ ἀπ' τὴν ἀποδιοργάνωση ποὺ τὴν κάνει ἀδύνατη.»

Ὁ Βολίν, Ρῶσος ἀναρχικὸς τοῦ 20οῦ αἰώνα, ὑπερθεματίζει καὶ συγκεκριμενοποιεῖ: «Μιὰ ἑρμηνεία λαθεμένη — ἤ, συχνότερα, ἐνσυνείδητα ἀνακριβὴς — ὑποστηρίζει ὅτι ἡ ἀντιεξουσιαστικὴ ἀντίληψη σημαίνει ἀπουσία κάθε ὀργάνωσης. Μεγάλο λάθος. Πρόκειται, ὄχι γιὰ «ὀργάνωση» ἢ γιὰ «μὴ - ὀργάνωση», ἀλλὰ γιὰ δυὸ διαφορετικὲς ἀρχὲς (principes) ὀργάνωσης (...). Ἀναμφισβήτητα, λένε οἱ ἀναρχικοί, ἡ κοινωνία πρέπει νὰ ὀργανωθεῖ. Ἡ καινούργια ὅμως αὐτὴ ὀργάνωση (...) πρέπει νὰ γίνει ἐλεύθερα, κοινωνικὰ καί, προπάντων, ξεκινώντας ἀπ' τὴ βάση. Ἡ ὀργανωτικὴ ἀρχὴ πρέπει νὰ βγεῖ, ὄχι ἀπὸ ἕνα κέντρο κατασκευασμένο ἀπὸ πρὶν γιὰ νὰ ἐξουσιάσει τὸ σύνολο καὶ νὰ ἐπιβληθεῖ σ' αὐτό, ἀλλὰ — πράγμα ποὺ εἶναι ἀκριβῶς τὸ ἀντίθετο - ἀπὸ ὅλα τὰ σημεῖα, γιὰ νὰ καταλήγει σὲ συνδετικοὺς κρίκους, φυσικὰ κέντρα προορισμένα νὰ ἐξυπηρετοῦν τὰ σημεῖα αὐτά (...). Ἐνῶ ἡ ἄλλη «ὀργάνωση» τονισμένη πάνω στὸ πρότυπο τῆς παλιᾶς ἐκμεταλλευτικῆς καὶ καταπιεστικῆς κοινωνίας (...) θὰ ὁδηγήσει σὲ παροξυσμὸ ὅλες τὶς πληγὲς τῆς παλιᾶς κοινωνίας (...). Δὲν θὰ μπορέσει νὰ διατηρηθεῖ παρὰ μόνο ἂν στηριχτεῖ σ' ἕνα νέο τεχνητὸ κατασκεύασμα».

Στὴν πραγματικότητα, οἱ ἀναρχικοὶ ὄχι μόνο εἶναι ὀπαδοὶ τῆς γνήσιας ὀργάνωσης ἀλλά, ὅπως θὰ δεχτεῖ καὶ ὁ Ἀνρὺ Λεφὲμπρ σ' ἕνα πρόσφατο βιβλίο γιὰ τὴν Κομμούνα, «πρώτης τάξεως ὀργανωτές». Μολοντοῦτο ὁ φιλόσοφος αὐτὸς νομίζει ὅτι ὑπάρχει ἐδῶ ἀντίφαση, «ἀρκετὰ παράδοξη ἀντίφαση, παρατηρεῖ, ποὺ τὴν ξαναβρίσκουμε στὴν ἱστορία τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος ὡς τὶς μέρες μας, ἰδιαίτερα στὴν Ἱσπανία». «Παράδοξη» ὅμως εἶναι μόνο γιὰ ὅσους πιστεύουν ὅτι οἱ ἀντιεξουσιαστικοὶ εἶναι, a priori, ἀντι - ὀργανωτικοί.

Ἡ αὐτοδιεύθυνση

Ἐνῶ τὸ Κομμουνιστικὸ Μανιφέστο τοῦ Μὰρξ καὶ τοῦ Ἔνγκελς, συνταγμένο στὶς ἀρχὲς τοῦ 1848, τὴν παραμονὴ τῆς Φεβρουαριανῆς Ἐπανάστασης, δὲν διάβλεπε ἄλλη λύση — τουλάχιστο γιὰ μιὰ μακρόχρονη μεταβατικὴ περίοδο — ἀπὸ τὴ συγκέντρωση στὰ χέρια τοῦ Κράτους τοῦ σύνολου τῶν παραγωγικῶν μέσων καὶ δανειζόταν ἀπ' τὸν Λουΐ Μπλὰν τὴν ἐξουσιαστικὴ ἰδέα τῆς δημιουργίας «βιομηχανικῶν στρατῶν» μὲ τοὺς ἐργαζόμενους τῆς βιοτεχνίας καὶ τῆς γῆς, ὁ Προυντὸν προτείνει πρῶτος μιὰ ἀντικρατικὴ ἀντίληψη τῆς οἰκονομικῆς διεύθυνσης.

Ἡ Φεβρουαριανὴ Ἐπανάσταση εἶδε στὸ Παρίσι καὶ στὴ Λυὼν τὴν αὐθόρμητη ἄνθιση ἐργατικῶν παραγωγικῶν συνεταιρισμῶν. Γιὰ τὸν Προυντὸν τοῦ 1848, τὸ «ἐπαναστατικὸ γεγονὸς» εἶναι, πολὺ περισσότερο ἀπ' τὴν πολιτικὴ ἐπανάσταση, ἡ γένεση αὐτὴ τῆς αὐτοδιεύθυνσης. Δὲν ἀποτελεῖ ἐφεύρεση θεωρητικῶν οὔτε κηρύχτηκε ἀπὸ σοφούς. Τὴν πρώτη ὤθηση δὲν τὴν ἔδωσε τὸ Κράτος ἀλλὰ ὁ λαός. Καὶ ὁ Προυντὸν πιέζει τοὺς ἐργαζόμενους νὰ ὀργανωθοῦν μ' αὐτὸ τὸν τρόπο σ' ὅλα τὰ σημεῖα τῆς Δημοκρατίας, νὰ πάρουν μαζί τους, πρῶτα - πρῶτα τὴ μικρὴ ἰδιοκτησία, τὸ μικρεμπόριο καὶ τὴ μικροβιοτεχνία, κατόπιν τὴ μεγάλη ἰδιοκτησία καὶ τὶς μεγάλες ἐπιχειρήσεις, ἔπειτα τὶς πλατύτερες ἐπιχειρήσεις (ἀνθρακωρυχεῖα, διώρυγες, σιδηρόδρομους, κλπ.) κι ἔτσι νὰ γίνουν «κυρίαρχοι τῶν πάντων».

Ὑπάρχει ἡ τάση σήμερα νὰ συγκρατοῦν ἀπ' τὸν Προυντὸν μόνο αὐτὲς τὶς προθέσεις — ἀφελεῖς καὶ ἀντιοικονομικὲς βέβαια — νὰ διασώσει τὴ μικρὴ βιοτεχνία καὶ τὸ μικρεμπόριο. Ἡ σκέψη του ὅμως στὸ σημεῖο τοῦτο εἶναι ἀμφίρροπη. Ὁ Προυντὸν ἦταν ζωντανὴ ἀντίφαση. Μαστίγωνε τὴν ἰδιοκτησία, πηγὴ ἀδικίας καὶ ἐκμετάλλευσης καὶ τὴ συμπαθοῦσε μόνο στὸ βαθμὸ ποὺ πίστευε ὅτι ἔβλεπε σ' αὐτὴ μιὰ ἐγγύηση προσωπικῆς ἀνεξαρτησίας. Ὑπάρχει ἀκόμη ἡ τάση νὰ συγχέεται ὁ Προυντὸν μὲ τὴ «λεγόμενη προυντονικὴ μικροσυμμορία» πού, ὅπως ἀναφέρει ὁ Μπακούνιν, εἶχε σχηματιστεῖ γύρω του στὰ τέλη τῆς ζωῆς του. Ἡ αἰσθητὰ ἀντιδραστικὴ αὐτὴ συμμορία στάθηκε θνησιγενής. Προσπάθησε μάταια, στὴν Πρώτη Διεθνή, νὰ ἀντιτάξει τὴν ἀτομικὴ ἰδιοκτησία τῶν μέσων παραγω-

γῆς στὸν κολλεκτιβισμό. Κι' ἂν δὲν κατόρθωσε νὰ μείνει στὴ ζωὴ γιὰ πολύ, αὐτὸ ὀφείλεται στὸ ὅτι ἡ πλειοψηφία τῶν ὀπαδῶν της, πεισμένη εὔκολα ἀπ' τὰ ἐπιχειρήματα τοῦ Μπακούνιν, δὲν ἄργησε νὰ ἐγκαταλείψει τὶς ὑποτιθέμενες προυντονικές της ἀπόψεις καὶ νὰ προσχωρήσει στὸν κολλεκτιβισμό.

Ἄλλωστε οἱ τελευταῖοι αὐτοὶ «μουτουελλιστὲς» ὅπως αὐτονομάζονταν, μόνο μερικὰ ἀπόρριπταν τὴ συλλογικὴ ἰδιοκτησία: τὴν καταπολεμοῦσαν μόνο στὴ γεωργία, ἔχοντας ὑπ' ὄψη τους τὸν ἀτομικισμὸ τοῦ Γάλλου ἀγρότη· τὴν ἀποδέχονταν ὅμως στὶς μεταφορὲς καί, σχετικὰ μὲ τὴ βιομηχανικὴ αὐτοδιεύθυνση, δέχονταν τὸ περιεχόμενό της ἀπορρίπτοντας τὴν ὀνομασία. Ἂν εἶχαν τέτοια φοβία ἀπέναντι στὸ ὄνομα, αὐτὸ ὀφειλόταν βασικὰ στὸ ὅτι τὸ προσωρινὰ ἑνιαῖο μέτωπο ποὺ εἶχε σχηματιστεῖ ἐνάντιά τους ἀπ' τοὺς κολλεκτιβιστὲς ὀπαδοὺς τοῦ Μπακούνιν καὶ ὁρισμένους «ἐξουσιαστικοὺς » μαρξιστές, φανερὰ σχεδὸν ὀπαδοὺς τῆς κρατικῆς διαχείρισης τῆς οἰκονομίας, δὲν τοὺς καθησύχαζε καθόλου.

Στὴν οὐσία, ὁ Προυντὸν βαδίζει μὲ τὴν ἐποχή του. Κατανοεῖ τὴν ἀδυναμία ἐπιστροφῆς πρὸς τὰ πίσω. Εἶναι ἀρκετὰ ρεαλιστὴς ὥστε νὰ διακρίνει, ὅπως τὸ ἐμπιστεύεται στὰ Σ η μ ε ι ώ μ α τ ά του, ὅτι «ἡ μικρὴ βιομηχανία εἶναι τὸ ἴδιο ἀνοησία ὅσο καὶ ἡ μικροκαλλιέργεια». Στὸ θέμα τῆς σύγχρονης μεγάλης βιομηχανίας ποὺ ἀπαιτεῖ σημαντικὸ ἐργατικὸ δυναμικὸ καὶ ὀξύτατη μηχανοποίηση, εἶναι ἔντονα κολλεκτιβιστής. «Στὸ μέλλον πρέπει ἡ μεγάλης κλίμακας βιομηχανία καὶ ἀγροκαλλιέργεια νὰ γίνεται ἀπὸ συνεταιρισμούς.» «Δὲν ἔχουμε δυνατότητα ἐπιλογῆς», τονίζει. Καὶ διαμαρτύρεται γιὰ τὸ ὅτι τόλμησαν νὰ τὸν ποῦν ἐχθρὸ τῆς τεχνικῆς προόδου.

Ὁ κολλεκτιβισμός του ὅμως ἀπορρίπτει τὸ ἴδιο κατηγορηματικὰ καὶ τὸν κρατισμό. Ἡ ἰδιοκτησία πρέπει νὰ ἐξαφανιστεῖ. Ὅσο γιὰ τὴν κοινότητα (μὲ τὴν ἔννοια ποὺ τῆς δίνει ὁ «ἐξουσιαστικὸς» κομμουνισμός), ἀποτελεῖ καταπίεση καὶ δουλεία. Ὁ Προυντὸν ἀναζητᾶ λοιπὸν μιὰ ἐναρμόνιση κοινοκτημοσύνης καὶ ἰδιοκτησίας. Αὐτὸ εἶναι ὁ συνεταιρισμός. Τὰ μέσα παραγωγῆς καὶ ἀνταλλαγῆς δὲν πρέπει νὰ ἐλέγχονται οὔτε ἀπὸ καπιταλιστικὲς ἑταιρεῖες οὔτε ἀπὸ τὸ Κράτος. Ὄντας σὲ σχέση μὲ τοὺς ἐργάτες ποὺ τὰ κατέχουν «ὅτι εἶναι ἡ κυψέλη γιὰ τὶς μέλισσες», ἡ διαχείρισή τους πρέπει νὰ ἀσκεῖται ἀπ' τοὺς ἐργατικοὺς συνεταιρισμούς. Μόνο ἔτσι οἱ συλλο-

γικὲς δυνάμεις θὰ πάψουν νὰ «ἀλλοτριώνονται» πρὸς ὄφελος ὁρισμένων ἐκμεταλλευτῶν. «Ἐμεῖς, συνεταιρισμένοι ἢ σὲ πορεία συνένωσης παραγωγοί, γράφει ὁ Προυντὸν σὲ στὺλ μανιφέστου, δὲν χρειαζόμαστε τὸ Κράτος (...). Ἐκμετάλλευση ἀπ' τὸ Κράτος, σημαίνει πάντα μοναρχία, πάντα μισθωτὴ δουλειά (...). Ὅπως δὲν θέλουμε τὴν ἐκμετάλλευση τοῦ ἀνθρώπου ἀπ' τὸν ἄνθρωπο ἔτσι δὲν θέλουμε καὶ τὴ διακυβέρνηση τοῦ ἀνθρώπου ἀπ' τὸν ἄνθρωπο. Ὁ σοσιαλισμὸς εἶναι τὸ ἀντίθετο τοῦ κυβερνητισμοῦ (gouvernementalisme)(...). Θέλουμε οἱ συνεταιρισμοὶ τοῦτοι ν' ἀποτελέσουν τὸν πρῶτο πυρήνα τῆς πλατιᾶς αὐτῆς ὁμοσπονδίας ἑταιρειῶν καὶ ἑνώσεων, συνδεμένων μὲ τὸν κοινὸ κρίκο τῆς λαοκρατικῆς καὶ κοινωνικῆς δημοκρατίας.»

Μπαίνοντας στὴ λεπτομέρεια τῆς ἐργατικῆς αὐτοδιεύθυνσης, ὁ Προυντὸν ἀπαριθμεῖ μ' ἀκρίβεια τὰ βασικὰ δεδομένα της:

Κάθε συνεταιρισμένο ἄτομο ἔχει ἀδιαίρετο δικαίωμα στὸ ἐνεργητικὸ τῆς ἑταιρείας.

Κάθε ἐργάτης θὰ πρέπει νὰ ἐκτελεῖ τὸ μέρος ποὺ τοῦ ἀναλογεῖ ἀπ' τὶς ἀπεχθεῖς καὶ κοπιαστικὲς ἐργασίες.

Πρέπει νὰ διατρέξει μιὰ σειρὰ ἐργασιῶν καὶ γνώσεων, βαθμῶν καὶ ἀπασχολήσεων ποὺ τοῦ ἐξασφαλίζουν ἐγκυκλοπαιδικὴ κατάρτιση. Ὁ Προυντὸν δίνει ἰδιαίτερη σημασία στὴν «κατάρτιση τοῦ ἐργάτη πάνω σ' ὁλόκληρη τὴ σειρὰ τῶν ἐργασιῶν τῆς βιομηχανίας στὴ ὁποία ἀνήκει».

Τὰ λειτουργήματα εἶναι αἱρετὰ καὶ οἱ κανονισμοὶ ὑπόκεινται στὴ συναίνεση τῶν συνεταιρισμένων.

Οἱ ἀμοιβὲς καθορίζονται ἀνάλογα μὲ τὴ φύση τοῦ λειτουργήματος, τὴν ἱκανότητα καὶ τὴν ἔκταση τῆς εὐθύνης. Κάθε συνεταιρισμένος συμμετέχει στὶς ἀπολαβὲς ἀνάλογα μὲ τὶς ὑπηρεσίες του.

Καθένας εἶναι ἐλεύθερος νὰ ἐγκαταλείψει τὸ συνεταιρισμό, νὰ ρυθμίσει τὸ χρόνο του καὶ νὰ ἀπαρνηθεῖ τὰ δικαιώματά του.

Οἱ συνεταιρισμένοι ἐργάτες ἐκλέγουν τοὺς ἐργοδηγούς τους, τοὺς μηχανικούς τους, τοὺς ἀρχιτέκτονές τους, τοὺς λογιστές τους. Ὁ Προυντὸν τονίζει τὸ γεγονὸς ὅτι στὸ προλεταριάτο λείπουν ἀκόμη οἱ τεχνικοί. Γι' αὐτὸ εἶναι ἀναγκαία ἡ σύζευξη τῆς ἐργατικῆς αὐτοδιεύθυνσης μὲ «βιομηχανικοὺς καὶ ἐμπορικοὺς εἰδήμονες» ποὺ θὰ μυήσουν τοὺς ἐργαζόμενους στὴν ἐπιχειρησιακὴ πειθαρχία καὶ

θὰ ἀμείβονται μὲ μιὰ σταθερὴ ἀποζημίωση: «στὸν ἥλιο τῆς ἐπανάστασης ὑπάρχει θέση γιὰ ὅλο τὸν κόσμο».

Ἡ ἀντιεξουσιαστικὴ αὐτὴ ἀντίληψη τῆς αὐτοδιεύθυνσης βρίσκεται στοὺς ἀντίποδες τῆς πατερναλιστικῆς καὶ κρατιστικῆς αὐτοδιεύθυνσης ἔτσι ὅπως τὴν ἀντιλήφτηκε ὁ Λουΐ Μπλὰν σ' ἕνα νομοσχέδιο τῆς 15ης Σεπτέμβρη 1849. Ὁ συγγραφέας τῆς Ὀ ρ γ ά ν ω σ η ς τ ῆ ς Ἐ ρ γ α σ ί α ς ἐπιθυμεῖ τὴ σύσταση ἐργατικῶν ἑνώσεων κάτω ἀπ' τὴν κηδεμονία καὶ μὲ τὴν ἐπιχορήγηση τοῦ Κράτους. Προβλέπει γι' αὐτὲς μιὰ ἐξουσιαστικὴ κατανομὴ τῶν ἀπολαυῶν μ' αὐτὴ τὴν ἀναλογία:

25% σὲ πίστωση ἐξόφλησης τοῦ κεφαλαίου·
25% σὲ πίστωση κοινωνικῆς ἀσφάλισης·
25% σὲ δημιουργία ἀποθέματος·
25% γιὰ διανομὴ ἀνάμεσα στοὺς ἐργαζόμενους.[1]

Ὁ Προυντὸν οὔτε ν' ἀκούσει δὲν θέλει γιὰ τέτοιου τύπου αὐτοδιεύθυνση. Γι' αὐτόν, οἱ συνεταιρισμένοι ἐργάτες δὲν πρέπει νὰ «ὑποταγοῦν στὸ Κράτος» ἀλλὰ «νὰ γίνουν τὸ ἴδιο τὸ Κράτος». «Ὁ συνεταιρισμὸς ὅλα μπορεῖ νὰ τὰ κάνει, ὅλα μπορεῖ νὰ τὰ μεταρρυθμίσει χωρὶς τὴν ἀρωγὴ τῆς ἐξουσίας· μπορεῖ νὰ καταλάβει καὶ νὰ ὑποτάξει ὁ ἴδιος τὴν ἐξουσία». Ὁ Προυντὸν θέλει νὰ «βαδίσει στὴν κυβέρνηση μέσω τοῦ συνεταιρισμοῦ, ὄχι στὸ συνεταιρισμὸ μέσω τῆς κυβέρνησης». Μάχεται τὴν αὐταπάτη ὅτι τὸ Κράτος, ἔτσι ὅπως τὸ ὀνειρεύονται οἱ «ἐξουσιαστικοὶ» σοσιαλιστές, θὰ μποροῦσε νὰ ἀνεχτεῖ, μιὰ ἐλεύθερη αὐτοδιεύθυνση. Πῶς, πραγματικά, θὰ μποροῦσε νὰ ἀνεχτεῖ, «πλάι σὲ μιὰ συγκεντρωτικὴ ἐξουσία τὸ σχηματισμὸ ἐχθρικῶν πυρήνων;» Ὁ Προυντὸν προειδοποιεῖ προφητικά: «Τίποτα δὲν μποροῦν νὰ κάνουν ἡ πρωτοβουλία, ὁ αὐθορμητισμὸς κι ἡ ἀνεξάρτητη δράση τῶν ἀτόμων καὶ τῶν κοινοτήτων ὅσο θὰ ὑπάρχει ἡ κολοσσιαία αὐτὴ δύναμη μὲ τὴν ὁποία ἐπένδυσε ἡ συγκεντροποίηση τὴν Κρατικὴ μηχανή.»

Πρέπει νὰ παρατηρήσουμε ἐδῶ ὅτι στὰ συνέδρια τῆς Πρώτης

1. Νὰ συγκριθεῖ μὲ τὰ διατάγματα τοῦ Μάρτη 1963 μὲ τὰ ὁποῖα ἡ Ἀλγερινὴ Δημοκρατία θεσμοποίησε τὴν αὐτοδιεύθυνση, ἀρχικὰ αὐθόρμητο δημιούργημα τῆς ἀγροτιᾶς. Ἡ ἀναλογία — ἂν ὄχι σὲ ποσοστιαῖο ἐπίπεδο — ἀνάμεσα στὶς διάφορες πιστώσεις ποὺ προβλέπονται εἶναι ἡ ἴδια σχεδὸν καὶ τὸ τελευταῖο τέταρτο «γιὰ διανομὴ ἀνάμεσα στοὺς ἐργαζόμενους», δὲν εἶναι ἄλλο ἀπ' τὸ «ὑπόλοιπο» πού, στὴν Ἀλγερία, προκάλεσε διχογνωμίες.

Διεθνοῦς ἐπικράτησε ἡ ἀντιεξουσιαστικὴ ἀντίληψη τῆς αὐτοδιεύθυνσης κι ὄχι ἡ κρατιστική. Στὸ συνέδριο τῆς Λωζάνης (1867), ὁ εἰσηγητὴς Σεζὰρ ντὲ Παίπ, πρότεινε νὰ γίνει τὸ Κράτος ἰδιοκτήτης τῶν ἐθνικοποιημένων ἐπιχειρήσεων· ὁ Σὰρλ Λονγκέ, ποὺ τότε ἦταν ἀντιεξουσιαστικός, ἀπάντησε: «Σύμφωνοι, ἀλλὰ μὲ τὴν προϋπόθεση πῶς θὰ ξεκαθαριστεῖ ὅτι ὁρίζουμε τὸ Κράτος σὰν τὴν «κοινότητα τῶν πολιτῶν» (...) κι ὅτι οἱ ὑπηρεσίες του δὲν θὰ διευθύνονται ἀπὸ Κρατικοὺς ὑπαλλήλους, (...) ἀλλὰ ἀπὸ ἐργατικὲς ἑνώσεις...». Ἡ πολεμικὴ ὀξύνεται τὸν ἑπόμενο χρόνο (1868) στὸ συνέδριο τῶν Βρυξελλῶν, κι ὁ ἴδιος εἰσηγητής, τὴ φορὰ αὐτή, φροντίζει νὰ ἐπιφέρει τὴν διασάφηση ποὺ τοῦ ζητήθηκε: «Ἡ συλλογικὴ ἰδιοκτησία θὰ ἀνήκει στὴν κοινωνία ὁλόκληρη, ἀλλὰ θὰ ἀσκεῖται ἀπὸ συνεταιρισμοὺς ἐργαζομένων. Τὸ Κράτος δὲν θὰ εἶναι πιὰ παρὰ ἡ ὁμοσπονδία τῶν διαφόρων ὁμάδων ἐργαζομένων.» Ἡ πρόταση, ξεκαθαρισμένη μ' αὐτὸ τὸν τρόπο, ἔγινε δεκτή.

Μολοντοῦτο ἡ αἰσιοδοξία ποὺ εἶχε ὁ Προυντὸν στὰ 1848 σχετικὰ μὲ τὴν αὐτοδιεύθυνση διαψεύστηκε ἀπ' τὸ μάθημα τῶν γεγονότων. Μερικὰ χρόνια ἀργότερα, στὰ 1857, ὑπόβαλλε τὶς ὑπάρχουσες ἐργατικὲς ἑνώσεις σὲ αὐστηρὴ κριτική. Ἡ ἔμπνευσή τους ἦταν ἀφελής, ἀπατηλὴ καὶ οὐτοπική. Εἶχαν πληρώσει τὸ τίμημα τῆς ἀπειρίας. Εἶχαν πέσει στὸν τοπικισμὸ καὶ τὸν κλαδισμό. Εἶχαν λειτουργήσει σὰν συλλογικοὶ ἐργοδότες καὶ εἶχαν ὑποστεῖ τὴν ἐπίδραση τῶν ἰδεῶν τῆς ἱεραρχίας καὶ τῆς ὑπεροχῆς. Μέσα «στὶς λεγόμενες ἀδελφικὲς αὐτὲς ἑνώσεις ὀξύνθηκαν περισσότερο οἱ ἀπάτες τῆς καπιταλιστικῆς κοινωνίας». Τὶς μάστισε ἡ διχόνοια, ἡ ἐχθρότητα, οἱ λιποταξίες κι οἱ προδοσίες. Οἱ ἰθύνοντες, μόλις μπῆκαν στὸ νόημα τῶν ἐπιχειρήσεων, τὶς παράτησαν «γιὰ νὰ γίνουν ἀφεντικὰ καὶ ἀστοὶ γιὰ λογαριασμό τους». Ἀλλοῦ, οἱ ἴδιοι οἱ συνεταιρισμένοι ζήτησαν τὴ διανομὴ τῶν προϊόντων. Ἀπ' τὶς ἑκατοντάδες τῶν ἐργατικῶν συνεταιρισμῶν ποὺ ἱδρύθηκαν στὰ 1848, ἐννιὰ χρόνια ἀργότερα δὲν ἀπέμειναν παρὰ γύρω στοὺς εἴκοσι.

Κι ὁ Προυντὸν ἀντίταξε στὴ στενὴ καὶ κλαδικὴ αὐτὴ νοοτροπία μιὰ «καθολικὴ» καὶ «συνθετικὴ» ἀντίληψη τῆς αὐτοδιεύθυνσης. Γιατὶ ὁ σκοπὸς τοῦ μέλλοντος, ἦταν κάτι πολὺ περισσότερο ἀπὸ τὴ «συνένωση σὲ ἑταιρεῖες μερικῶν ἑκατοντάδων ἐργατῶν», ἦταν ἡ «οἰκονομικὴ ἀνασυγκρότηση ἑνὸς ἔθνους 36 ἑκατομμυρίων ψυχῶν». Οἱ μελλοντικὲς ἐργατικὲς ἑνώσεις ἀντὶ «νὰ δροῦν πρὸς ὄφε-

λος λίγων», θὰ ἐργάζονταν γιὰ ὅλους. Ἡ αὐτοδιεύθυνση ἀπαιτοῦσε λοιπὸν μιὰ «κάποια ἐκπαίδευση» τῶν ἀνθρώπων. «Δὲν γεννιέται κανεὶς συνεταιρισμένος, γίνεται τέτοιος.» Ὁ δυσκολώτερος στόχος τῶν ἑνώσεων ἦταν «ὁ ἐκπολιτισμὸς τῶν μελῶν». Αὐτὸ ποὺ ἔλειπε ἦταν «ἄνθρωποι βγαλμένοι ἀπ' τὰ σπλάχνα τῶν ἐργαζόμενων μαζῶν ποὺ νὰ ἔχουν μάθει στὸ σχολεῖο τῆς ἐκμετάλλευσης νὰ μὴν χρειάζονται ἐκμεταλλευτές». Τὸ θέμα ἦταν νὰ διαπλαστεῖ ἕνα «ἀπόθεμα ἀνθρώπων», ὄχι μιὰ «μάζα κεφαλαίων».

Στὸ νομικὸ πεδίο, ὁ Προυντὸν στὴν ἀρχὴ ἀπόβλεπε στὴν μεταφορὰ τῆς ἰδιοκτησίας τῶν ἐπιχειρήσεων στὶς ἐργατικὲς ἑνώσεις τους. Τώρα ὅμως ἀπόρριπτε τὴν ἐπιμεριστικὴ τούτη λύση. Γι' αὐτό, ἔκανε διάκριση κατοχῆς καὶ ἰδιοκτησίας. Ἡ ἰδιοκτησία εἶναι ἀπολυταρχικός, ἀριστοκρατικός, φεουδαλικὸς καὶ δεσποτικὸς θεσμός. Ἡ κατοχὴ εἶναι λαοκρατικός, δημοκρατικὸς καὶ ἰσονομικὸς θεσμός: συνίσταται στὴν κάρπωση μιᾶς ἀδιάλειπτης καὶ ἀναπαλλοτρίωτης παροχῆς. Οἱ παραγωγοὶ θὰ παίρνουν, σὰν «φέουδο», ὅπως οἱ ἀρχαῖοι Γερμανοί, τὰ ἐργαλεῖα παραγωγῆς. Δὲν θὰ εἶναι ἰδιοκτῆτες τους. Αὐτὸ ποὺ θὰ διαδεχτεῖ τὴν ἰδιοκτησία θὰ εἶναι ἕνα εἶδος ὁμοσπονδιακῆς συνιδιοκτησίας ποὺ θὰ ἀφορᾶ ὄχι βέβαια ἕνα ὁποιοδήποτε Κράτος ἀλλὰ τὸ σύνολο τῶν συνενωμένων σὲ μιὰ πλατιὰ ἀγροτικὴ καὶ βιομηχανικὴ ὁμοσπονδία παραγωγῶν.

Καί, σὲ συνέχεια, ὁ Προυντὸν ὑπερεσιοδοξεῖ σχετικὰ μὲ τὸ μέλλον μιᾶς αὐτοδιεύθυνσης ἀνεθεωρημένης καὶ βελτιωμένης μ' αὐτὸ τὸν τρόπο: «Δὲν πρόκειται γιὰ στείρα ρητορική, πρόκειται γιὰ τὴν οἰκονομικὴ καὶ κοινωνικὴ ἀναγκαιότητα: πλησιάζει ἡ στιγμὴ ὅπου δὲν θὰ μποροῦμε νὰ βαδίσουμε παρὰ μὲ καινούργιους ὅρους (...). Οἱ τάξεις (...) πρέπει νὰ συγχωνευτοῦν σὲ μιὰ καὶ μόνη συνένωση παραγωγῶν.» Ἡ αὐτοδιεύθυνση θὰ πετύχει; «Ἀπ' τὴν ἀπάντηση ποὺ θὰ ὑπάρξει (...) ἐξαρτιέται ὁλόκληρο τὸ μέλλον τῶν ἐργαζομένων. Ἂν ἡ ἀπάντηση εἶναι καταφατική, ἕνας καινούργιος κόσμος ἀνοίγεται στὴν ἀνθρωπότητα· ἂν εἶναι ἀρνητική, τότε ὁ προλετάριος ἂς τὸ καταλάβει καλά (...). Ἐλπίδα γι' αὐτόν, στὸν κόσμο τοῦτο, δὲν ὑπάρχει.»

Οἱ βάσεις τῆς ἀνταλλαγῆς

Πάνω σὲ ποιές βάσεις θὰ διασφαλιστοῦν οἱ ἀνταλλαγὲς ἀνάμεσα στὶς διάφορες ἐργατικὲς ἑνώσεις; Ὁ Προυντὸν ὑποστήριξε, πρῶτα, ὅτι ἡ ἀνταλλακτικὴ ἀξία ὅλων τῶν ἐμπορευμάτων μπορεῖ νὰ μετρηθεῖ μὲ βάση τὴν ποσότητα ἐργασίας ποὺ ἀπαιτεῖται γιὰ τὴν παραγωγή τους. Οἱ διάφορες παραγωγικὲς ἑνώσεις δίνουν τὰ προϊόντα τους στὴν καθορισμένη τιμή. Οἱ ἐργαζόμενοι, ἐφοδιασμένοι μὲ «κουπόνια ἐργασίας» ἀγοράζουν στὰ κέντρα ἀνταλλαγῆς ἢ κοινωνικὰ καταστήματα, τὰ ἐμπορεύματα, σὲ τιμὴ ἐκτιμημένη μὲ βάση τὶς ὧρες ἐργασίας. Οἱ σημαντικότερες ἀνταλλαγὲς γίνονται μέσω ἑνὸς συμψηφιστικοῦ clearing ἢ Τράπεζας τοῦ Λαοῦ, ποὺ δέχεται νὰ πληρωθεῖ μὲ ἐργασιακὰ ἀγαθά. Ἡ Τράπεζα τούτη ταυτόχρονα ἐκπληρώνει καὶ τὴ λειτουργία πιστωτικοῦ ἱδρύματος. Δανείζει στὶς ἐργατικὲς παραγωγικὲς ἑνώσεις τὰ ἀναγκαῖα γιὰ τὴν ἀνάπτυξή τους ποσά. Τὰ δάνεια αὐτὰ γίνονται χωρὶς τόκο.

Ἡ λεγόμενη μ ο υ τ ο υ ε λ λ ι σ τ ι κ ὴ αὐτὴ ἀντίληψη ἦταν κάπως οὐτοπικὴ ἢ κάπως δυσεφάρμοστη σὲ καπιταλιστικὸ καθεστώς. Ἡ Τράπεζα τοῦ Λαοῦ, ποὺ τὴν ἵδρυσε ὁ Προυντὸν στὶς ἀρχὲς τοῦ 1849, κατόρθωσε νὰ ἔχει, σὲ ἕξι ἑβδομάδες, γύρω στὶς 20.000 προσχωρήσεις, ἀλλὰ ἡ ὕπαρξή της στάθηκε σύντομη. Προπάντων ἦταν χιμαιρικὴ ἡ πίστη ὅτι ὁ μουτουελλισμὸς θὰ ἁπλωνόταν σὰν κηλίδα λαδιοῦ, ὅπως τὸ πίστευε ὁ Προυντόν: «Ἦταν πραγματικὰ ὁ καινούργιος κόσμος, ἡ κοινωνία τῆς ἐπαγγελίας πού, γαντζωμένη στὴν παλιά, τὴ μετασχημάτιζε λίγο - λίγο!»

Ὅσο γιὰ τὴν ἀμοιβὴ ποὺ βασίζεται στὴν ἐκτίμηση τῆς ὥρας ἐργασίας, εἶναι γιὰ πολλοὺς λόγους ἀμφισβητήσιμη. Οἱ «ἀντιεξουσιαστικοὶ κομμουνιστὲς» τῆς σχολῆς Κροπότκιν, Μαλατέστα, Ἐλιζὲ Ρεκλύς, Κάρλο Καφιέρο, κλπ., δὲν θὰ παραλείψουν νὰ τὴν κριτικάρουν. Πρῶτα - πρῶτα, στὰ μάτια τους, εἶναι ἄδικη. «Τρεῖς ὧρες ἐργασίας τοῦ Πέτρου, παρατηρεῖ ὁ Καφιέρο, μπορεῖ συχνὰ νὰ ἀξίζουν πέντε ὧρες ἐργασίας τοῦ Παύλου.» Κι ἄλλοι παράγοντες ἐκτὸς ἀπ᾽ τὴ διάρκεια παρεμβαίνουν στὸν καθορισμὸ τῆς ἀξίας τῆς ἐργασίας: ἡ ἔνταση, ἡ ἐπαγγελματικὴ καὶ πνευματικὴ μόρφωση, κλπ. Πρέπει ἀκόμη νὰ λαβαίνονται ὑπ᾽ ὄψει καὶ τὰ οἰκογενειακὰ βάρη τοῦ ἐργάτη. Ἐξ ἄλλου, ὁ ἐργαζόμενος παραμένει, σὲ κολ-

λεκτιβιστικό καθεστώς, μισθωτός, δοῦλος τῆς κοινότητος ποὺ ἀγο ράζει κι ἐποπτεύει τὴν ἐργατική του δύναμη. Ἡ ἀνταμοιβὴ ἡ ἀναλογικὴ μὲ τὶς ὧρες ἐργασίας ποὺ προμηθεύει ὁ καθένας δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι τὸ ἰδανικό, πολὺ περισσότερο ἕνα προσωρινὸ κακό. Πρέπει νὰ τελειώνουμε μὲ τὴν ἠθικὴ ποὺ τρέφεται στὰ λογιστικὰ βιβλία καὶ μὲ τὴ φιλοσοφία τοῦ «δοῦναι καὶ λαβεῖν». Ὁ τρόπος αὐτὸς κατανομῆς πηγάζει ἀπὸ ἕναν νοθευμένο ἀτομικισμὸ σὲ ἀντίθεση μὲ τὴ συλλογικὴ ἰδιοκτησία τῶν μέσων παραγωγῆς. Εἶναι ἀνίκανος νὰ ἐπιφέρει βαθιὰ καὶ ἐπαναστατικὴ μετατροπὴ τοῦ ἀνθρώπου. Εἶναι ἀσυμβίβαστος μὲ τὴν «ἀναρχία». Μιὰ νέα μορφὴ κατοχῆς ἀπαιτεῖ νέα μορφὴ διανομῆς. Οἱ ὑπηρεσίες ποὺ δίνονται στὴν κοινωνία δὲν μποροῦν νὰ ἀποτιμηθοῦν σὲ νομισματικὲς μονάδες. Οἱ ἀνάγκες πρέπει νὰ τοποθετηθοῦν πάνω ἀπ' τὶς ὑπηρεσίες. Ὅλα τὰ προϊόντα ποὺ ἀνήκουν στὴν ἐργασία ὅλων πρέπει νὰ ἀνήκουν σὲ ὅλους κι ὁ καθένας νὰ παίρνει ἐλεύθερα τὸ μερίδιό του. Σ τ ὸ ν κ α θ έ ν α σ ύ μ φ ω ν α μ ὲ τ ὶ ς ἀ ν ά γ κ ε ς τ ο υ, αὐτὸ πρέπει νὰ εἶναι τὸ ἔμβλημα τοῦ «ἀντιεξουσιαστικοῦ κομμουνισμοῦ».

Ὅμως ὁ Κροπότκιν, ὁ Μαλατέστα καὶ οἱ φίλοι τους φαίνεται νὰ ἀγνοοῦν ὅτι ὁ ἴδιος ὁ Προυντὸν εἶχε προβλέψει τὶς παρατηρήσεις τους κι εἶχε ἀναθεωρήσει τὴν πρώτη του ἄποψη. Στὴ Θ ε ω ρ ί α τ ῆ ς ἰ δ ι ο κ τ η σ ί α ς του ποὺ δημοσιεύτηκε μετὰ τὸ θάνατό του, ἐξηγεῖ ὅτι μόνο στὴν πρώτη του μελέτη πάνω στὴν ἰδιοκτησία, τὴ μελέτη τοῦ 1840, εἶχε ὑποστηρίξει τὴν ἀντιστοιχία μισθοῦ καὶ ἐργασίας: «Εἶχα ξεχάσει δυὸ πράγματα: πρῶτο, ὅτι ἡ ἐργασία μετριέται μὲ βάση τὴν ἔνταση καὶ τὴ διάρκειά της καὶ δεύτερο, ὅτι δὲν πρέπει νὰ συμπεριλαβαίνεται στὸ μισθὸ τοῦ ἐργαζόμενου οὔτε ἡ ἀπόσβεση τῶν ἐξόδων ἐκπαίδευσής του καὶ τῆς ἐργασίας ποὺ ἔκανε σὰν ἀπλήρωτος μαθητευόμενος οὔτε τὴν ἀρωγὴ ἐξασφάλισής του ἀπέναντι στοὺς κινδύνους ποὺ διατρέχει καὶ ποὺ ἀπέχουν πολὺ ἀπ' τὸ νὰ εἶναι οἱ ἴδιοι σὲ κάθε ἐπάγγελμα.» Ὁ Προυντὸν τονίζει ὅτι «ἐπανόρθωσε» τὴν «παράλειψη» αὐτὴ στὰ ἑπόμενα κείμενά του ὅπου συμψηφίζει μὲ τὶς συνεργατικὲς ἑταιρεῖες ἀμοιβαίας ἀσφάλισης, τὰ ἄνισα ἔξοδα καὶ τοὺς ἄνισους κινδύνους. Ἐξάλλου, ὁ Προυντὸν δὲν θεωρεῖ καθόλου τὴν διανομὴ στὰ διάφορα μέλη τῶν ἐργατικῶν ἑνώσεων σὰν «μισθὸ» ἀλλὰ περισσότερο σὰν κατανομὴ τῶν προσόδων ποὺ ἀποφασίζεται ἐλεύθερα ἀπ' τοὺς συνενωμένους καὶ συνυπεύθυνους ἐργαζόμενους. Ἀλλοιώτικα, ὅπως

παρατηρεῖ στὸ σημεῖο αὐτὸ ὁ πιὸ πρόσφατος ἑρμηνευτὴς τοῦ Προυντόν, ὁ Πιὲρ 'Ωμπτμάν, σὲ μιὰ πραγματεία ἀνέκδοτη ἀκόμη, δὲν θὰ εἶχε κανένα νόημα ἡ ἐργατικὴ αὐτοδιεύθυνση.

Οἱ «ἀντιεξουσιαστικοὶ κομμουνιστὲς» πιστεύουν ὅτι πρέπει νὰ προσάψουν στὸ μουτουελλισμὸ τοῦ Προυντὸν καὶ στὸ συνεπέστερο κολλεκτιβισμὸ τοῦ Μπακούνιν, τὸ γεγονὸς ὅτι δὲν θέλησαν νὰ προκαθορίσουν τὴ μορφὴ ποὺ θὰ πάρει, στὸ σοσιαλιστικὸ καθεστώς, ἡ κατανομὴ τῆς ἐργασίας. Οἱ τιμητὲς αὐτοὶ φαίνονται νὰ μὴ λαβαίνουν ὑπ' ὄψη τους ὅτι οἱ δυὸ θεμελιωτὲς τοῦ ἀναρχισμοῦ πρόσεχαν βασικὰ νὰ μὴν ἐγκλωβίσουν, πρόωρα, τὴν κοινωνία σὲ αὐστηρὰ πλαίσια. Ἤθελαν, στὸ σημεῖο τοῦτο νὰ ἐξασφαλίσουν στὶς ἑνώσεις τὴ μεγαλύτερη δυνατὴ πλατύτητα. Τὴ δικαίωση ὅμως τῆς εὐλυγισίας αὐτῆς, τῆς ἄρνησης βεβιασμένων λύσεων, οἱ «ἀντιεξουσιαστικοὶ κομμουνιστὲς» θὰ τὴν προμηθέψουν οἱ ἴδιοι, ἀντίθετα μὲ τὶς ἀνυπόμονες προαγγελίες τους, ὅταν θὰ ὑπογραμμίσουν ὅτι, στὸ ἰδανικὸ καθεστὼς τῆς ἐπιλογῆς τους, «ἡ ἐργασία θὰ παράγει πολὺ περισσότερο ἀπ' ὅσο χρειάζεται γιὰ ὅλους»: μόνο ὅταν, πραγματικά, ἀρχίσει ἡ ἐποχὴ τῆς ἀφθονίας, οἱ «ἀστικοὶ» κανόνες διανομῆς θὰ ἀντικατασταθοῦν ἀπὸ εἰδικὰ «κομμουνιστικοὺς» κανόνες. Ὄχι πρίν. Συντάσσοντας, στὰ 1884, τὸ Πρόγραμμα μιᾶς ἀναρχικῆς Διεθνοῦς στὰ σπάργανα ἀκόμη, ὁ Μαλατέστα παραδέχεται ὅτι ὁ κομμουνισμὸς δὲν εἶναι ἄμεσα πραγματοποιήσιμος παρὰ σὲ πολὺ περιορισμένους τομεῖς καὶ ὅτι «γιὰ τὰ ὑπόλοιπα», θὰ πρέπει νὰ δεχτοῦμε σὰν «προσωρινὴ κατάσταση» τὸν κολλεκτιβισμό. «Ὁ κομμουνισμός, γιὰ νὰ πραγματοποιηθεῖ, ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ μεγάλη ἠθικὴ ἀνάπτυξη τῶν μελῶν τῆς κοινωνίας, ἀπὸ ἕνα ὑψηλὸ καὶ βαθὺ συναίσθημα ἀλληλεγγύης ποὺ ὁ ἐπαναστατικὸς ἐνθουσιασμὸς δὲν θὰ ἀρκέσει ἴσως γιὰ τὴ διαμόρφωσή του, πολὺ περισσότερο ἄλλωστε ποὺ θὰ λείπουν, στὴν ἀρχή, οἱ ὑλικὲς συνθῆκες ποὺ ἐπιτρέπουν τέτοια ἀνάπτυξη».

Στὶς παραμονὲς τῆς Ἱσπανικῆς Ἐπανάστασης τοῦ 1936, ὅπου ὁ ἀναρχισμὸς θὰ ὑποστεῖ τὴ δοκιμασία τῶν γεγονότων, ὁ Ντιέγκο Ἀμπάντ ντὲ Σαντιγιὰν θὰ ἀποδείξει, σχεδὸν μὲ τὴν ἴδια ορολογία, τὸ ἄμεσα ἀνεφάρμοστο τοῦ ἀντιεξουσιαστικοῦ κομμουνισμοῦ. Κατὰ τὴ γνώμη τοῦ Σαντιγιάν, τὸ καπιταλιστικὸ σύστημα δὲν ἔχει προετοιμάσει τὰ ἀνθρώπινα ὄντα γι' αὐτόν: μὴ ἀναπτύσσοντάς τους τὰ κοινωνικὰ ἔνστικτα καὶ τὴν αἴσθηση τῆς ἀλληλεγγύης, τείνει, ἀν-

τίθετα, μὲ κάθε τρόπο, νὰ ἐξοβελίσει καὶ νὰ πνίξει τὰ συναισθήματα αὐτά.

Ὁ Σαντιγιὰν θὰ ἐπικαλεστεῖ τὶς ἐπαναστατικὲς ἐμπειρίες τῆς Ρωσίας καὶ ἀλλοῦ ἐξορκίζοντας τοὺς ἀναρχικοὺς νὰ φανοῦν πιὸ ρεαλιστές. Τοὺς κατηγορεῖ ὅτι δέχονται μὲ δυσπιστία ἢ ἔπαρση τὰ πιὸ πρόσφατα μαθήματα τῆς πραγματικότητας. Εἶναι ἀμφίβολο ὑποστηρίζει, ἂν μιὰ ἐπανάσταση μπορεῖ νὰ μᾶς ὁδηγήσει ἄμεσα στὴν πραγμάτωση τοῦ ἀναρχικοῦ κομμουνιστικοῦ ἰδανικοῦ μας. Τὸ κολλεκτιβιστικὸ ἔμβλημα: «στὸν καθένα τὸ προϊὸν τῆς ἐργασίας του» καλύπτει περισσότερο ἀπ' τὸν κομμουνισμὸ τὶς ἀπαιτήσεις τῆς πραγματικότητας στὴν πρώτη φάση μιᾶς ἐπαναστατικῆς περιόδου, ὅπου ἡ οἰκονομικὴ ζωὴ θὰ ἀποδιοργανωθεῖ, ὅπου θὰ ἐνσκήψει ἡ ἔλλειψη ἀγαθῶν κι ὅπου ὁ ἐπισιτισμὸς θὰ εἶναι ὁ πρωταρχικὸς στόχος. Οἱ οἰκονομικὲς μορφὲς ποὺ θὰ ἐφαρμοστοῦν θὰ προσδιορίσουν μιὰ βαθμιαία ἐξέλιξη πρὸς τὸν κομμουνισμό. Ὁ βίαιος ἐγκλωβισμὸς τῶν ἀνθρώπινων ὄντων, ἡ φυλάκισή τους μέσα σὲ αὐστηρὰ πλαίσια κοινωνικῆς ζωῆς, ἀποτελεῖ μιὰ στάση ἐξουσιαστικὴ ποὺ θὰ θέσει ἐμπόδια στὴν ἐξέλιξη. Ὁ μουτουελλισμός, ὁ κολλεκτιβισμὸς καὶ ὁ κομμουνισμὸς δὲν εἶναι παρὰ διαφορετικὰ μέσα γιὰ τὴν ἐπίτευξη τοῦ ἴδιου σκοποῦ. Ξαναγυρίζοντας στὸ σώφρονα ἐμπειρισμὸ ποὺ συνιστοῦσαν ὁ Προυντὸν κι ὁ Μπακούνιν, ὁ Σαντιγιὰν θὰ διεκδικήσει γιὰ τὴν ἰσπανικὴ ἐπανάσταση τοῦ μέλλοντος, τὸ δικαίωμα τοῦ ἐλεύθερου πειραματισμοῦ: «Σὲ κάθε περιοχή, σὲ κάθε χῶρο θὰ καθοριστεῖ ὁ βαθμὸς κομμουνισμοῦ ἢ κολλεκτιβισμοῦ ἢ μουτουελλισμοῦ ποὺ μπορεῖ νὰ ἐπιτευχτεῖ.»

Πραγματικά, ὅπως θὰ δοῦμε πιὸ πέρα, ἡ ἐμπειρία τῶν ἰσπανικῶν «κοινοτήτων» τοῦ 1936 θὰ δείξει ἀνάγλυφες τὶς δυσκολίες τῆς πρόωρης ἐφαρμογῆς ἑνὸς ἀπόλυτου κομμουνισμοῦ.

Ὁ ἀνταγωνισμὸς

Ἀνάμεσα στὰ φαινόμενα ποὺ κληρονομήθηκαν ἀπ' τὴν ἀστικὴ οἰκονομία, ὑπάρχει ἕνα τοῦ ὁποίου ἡ διατήρηση, σὲ κολλεκτιβιστική, ἢ αὐτοδιευθυνόμενη οἰκονομία, προκαλεῖ ἀκανθώδικα προβλήματα, δηλαδὴ ὁ ἀνταγωνισμός. Ὁ ἀνταγωνισμὸς εἶναι, γιὰ τὸν

Προυντόν, ή «έκφραση τής κοινωνικής αύθορμητικότητας», ή έγγύηση τής «έλευθερίας» τών συνεταιρισμών. 'Ακόμη, άποτελεΐ, γιά μακρό χρονικό διάστημα, άναντικατάστατο κίνητρο, χωρίς τό όποίο, τή ζωηρή ένταση τής βιομηχανίας θά τή διαδεχτεΐ μιά «τεράστια ΰφεση». Καί διασαφηνίζει: «'Απέναντι στήν κοινωνία, ό έργατικός συνεταιρισμός ύποχρεώνεται νά προμηθέψει πάντα στήν κοντινότερη πρός τήν τιμή κόστους τιμή τά προϊόντα καί τίς ύπηρεσίες πού τής ζητοΰν (...). 'Απ' αύτή τήν άποψη, ό έργατικός συνεταιρισμός δέν μπορεΐ σέ καμιά περίπτωση νά συστήσει συνασπισμό (μονοπωλιακό), ύπόκειται στό νόμο τοΰ άνταγωνισμοΰ, έχει τά βιβλία του καί τούς λογαριασμούς του στή διάθεση τής κοινωνίας πού διατηρεΐ άπέναντί του, σάν έπικύρωση τοΰ δικαιώματος έλέγχου της, τή δυνατότητα νά τόν διαλύει.» «Ό άνταγωνισμός καί ό συνεταιρισμός στηρίζονται ό ένας στόν άλλο (...). Τό πιό άξιοθρήνητο σφάλμα τοΰ σοσιαλισμοΰ είναι ότι τόν άντιμετώπισε (τόν άνταγωνισμό) σάν τήν άνατροπή τής κοινωνίας. Δέν ύπάρχει (...) θέμα καταστροφής τοΰ άνταγωνισμοΰ (...). Τό ζήτημα είναι νά βρεθεΐ ή ίσορροπία του, εύχαρίστως θά έλεγα ή άστυνομία.»

Ή προσκόλληση τούτη στήν άρχή τοΰ άνταγωνισμοΰ στοίχισε στόν Προυντόν τούς σαρκασμούς τοΰ Λουί Μπλάν: «Δέν μποροΰμε νά καταλάβουμε τούς άνθρώπους έκείνους πού φαντάστηκαν δέν ξέρω κι έγώ ποιό μυστηριακό ζευγάρωμα τών δύο άντιτιθέμενων άρχών. Τό άνακάτεμα συνεταιρισμοΰ καί άνταγωνισμοΰ είναι μιά φτωχή άποψη: σημαίνει άγτικατάσταση τών εύνούχων άπ' τούς έρμαφρόδιτους.» Ό Λουί Μπλάν έπιδιώκει, αύτός, «νά φτάσει σέ μιά ένιαία τιμή», καθορισμένη άπ' τό Κράτος, καί νά έμποδίσει κάθε άνταγωνισμό άνάμεσα στούς κλάδους μιάς καί μόνης βιομηχανίας. Ό Προυντόν τοΰ παρατηρεΐ ότι ή τιμή «δέν ρυθμίζεται παρά μέ τόν άνταγωνισμό, δηλαδή μέ τήν παροχή στόν καταναλωτή τής δυνατότητας νά μήν άγοράσει άγαθά άπ' αύτόν πού τά ύπερτιμά (...).» «'Αφαιρέστε τόν άνταγωνισμό (...), ή κοινωνία, στερημένη άπ' τήν κινητήρια δύναμή της, θά σταματήσει σάν έκκρεμές πού έσπασε τό έλατήριό του.»

Ό Προυντόν, βέβαια, δέν άποσιωπά τά μειονεκτήματα τοΰ άνταγωνισμοΰ πού, άλλωστε, τά περίγραψε άρκετά έκτεταμένα στό δοκίμιό του γιά τήν πολιτική οίκονομία. Γνωρίζει ότι είναι πηγή άνισότητας. Δέχεται ότι «στόν άνταγωνισμό ή νίκη έξασφαλίζεται

στοὺς ἰσχυρότερους σχηματισμούς». Ὅσο εἶναι «ἀναρχικός», (μὲ τὴν κακὴ σημασία τοῦ ὅρου), ὅσο δὲν ἀσκεῖται παρὰ πρὸς ὄφελος ἰδιωτικῶν συμφερόντων, συνεπάγεται ἀναγκαστικὰ τὸν ἐμφύλιο πόλεμο καί, τέλος, τὴν ὀλιγαρχία. «Ὁ ἀνταγωνισμὸς σκοτώνει τὸν ἀνταγωνισμό».

Ἀλλά, κατὰ τὴ γνώμη τοῦ Προυντόν, ἡ ἀπουσία ἀνταγωνισμοῦ θὰ ἦταν τὸ ἴδιο ἐπιζήμια. Παραθέτει τὸ παράδειγμα τοῦ καπνοῦ. Τὸ μονοπώλιό του, ἐξ αἰτίας τοῦ γεγονότος ὅτι δὲν ἔχει ἀνταγωνισμό, ἐπιφέρει ὑπερτίμησή του καὶ ἡ παραγωγικότητά του εἶναι ἀνεπαρκής. Ἂν ὅλοι οἱ τομεῖς ὑπόκεινταν σὲ τέτοιο καθεστώς, τὸ ἔθνος, λέει, δὲν θὰ μπορέσει πιὰ νὰ ἐξισορροπήσει τὰ ἔσοδα καὶ τὶς δαπάνες του.

Ὁ ἀνταγωνισμὸς ὅμως ἔτσι ὅπως τὸν ὀνειρεύεται ὁ Προυντὸν δὲν εἶναι ὁ ἀφημένος στὸν ἑαυτό του ἀνταγωνισμὸς τῆς καπιταλιστικῆς οἰκονομίας, ἀλλὰ ἕνας ἀνταγωνισμὸς προικισμένος μὲ μιὰ ἀνώτερη ἀρχὴ ποὺ τὸν «κοινωνικοποιεῖ», ἕνας ἀνταγωνισμὸς ποὺ θὰ ἀποσκοπεῖ στὸ νὰ λειτουργεῖ πάνω σὲ μιὰ βάση νομότυπης ἀνταλλαγῆς, σ' ἕνα πνεῦμα ἀλληλεγγύης, ἕνας ἀνταγωνισμὸς πού, διασώζοντας τὴν ἀτομικὴ πρωτοβουλία, θὰ ἐπανέφερε στὴν κοινότητα τὰ ἀγαθὰ ποὺ σφετερίζεται τώρα ἡ καπιταλιστικὴ ἰδιοποίηση.

Εἶναι φανερὸ ὅτι ὑπάρχει στὴν ἀντίληψη αὐτὴ ἕνα μέρος οὐτοπίας. Ὁ ἀνταγωνισμός, ἡ λεγόμενη οἰκονομία τῆς ἀγορᾶς παράγουν μοιραῖα τὴν ἀνισότητα καὶ τὴν ἐκμετάλλευση, ἀκόμη καὶ μὲ ἀφετηρία μιὰ κατάσταση ἀπόλυτης ἰσότητας. Δὲν μπορεῖ νὰ συνυπάρξουν μὲ τὴν ἐργατικὴ αὐτοδιεύθυνση παρὰ προσωρινά, σὰν τὸ μικρότερο ἀναγκαῖο κακό, περιμένοντας:

1ο νὰ ἀναπτυχτεῖ στοὺς αὐτοδιευθυνόμενους ἐργάτες μιὰ νοοτροπία «εἰλικρίνειας στὴν ἀνταλλαγή», ὅπως λέει ὁ Προυντόν,

2ο καί, προπάντων, νὰ περάσει ἡ κοινωνία ἀπ' τὸ στάδιο τῆς πενίας στὸ στάδιο τῆς ἀφθονίας, ὁπότε ὁ ἀνταγωνισμὸς θὰ ἔχανε τὸ λόγο ὕπαρξής του.

Ὅμως, στὴ μεταβατικὴ τούτη περίοδο, θὰ πρέπει νὰ προσπαθοῦμε νὰ περιορίσουμε τὸν ἀνταγωνισμό, ὅπως συμβαίνει ἄλλωστε σήμερα στὴ Γιουγκοσλαβία, στὴ σφαίρα τῶν καταναλωτικῶν ἀγαθῶν, ὅπου ἔχει τουλάχιστο τὸ πλεονέκτημα, ὅτι ὑπερασπίζει τὰ συμφέροντα τοῦ καταναλωτῆ.

Οἱ «ἀντιεξουσιαστικοὶ κομμουνιστὲς» ἀντιτάχτηκαν στὴν προυν-

τονικοῦ τύπου κολλεκτιβιστικὴ οἰκονομία, ποὺ βασιζόταν στὴν ἀρχὴ τῆς πάλης, ὅπου ἐγκαθιδρυόταν ἀνάμεσα στοὺς ἀνταγωνιστες ἡ ἰσότητα στὸ ξεκίνημα γιὰ νὰ ριχτοῦν κατόπιν σὲ μιὰ μάχη ποὺ θὰ συνεπαγόταν ἀναγκαστικὰ νικητὲς καὶ νικημένους, ὅπου ἡ ἀνταλλαγὴ τῶν προϊόντων θὰ κατάληγε νὰ γίνεται μὲ βάση τὴν ἀρχὴ τῆς προσφορᾶς καὶ τῆς ζήτησης, «πρᾶγμα ποὺ σημαίνει κατάσταση ἀνοιχτοῦ ἀνταγωνισμοῦ, καθαρὸς ἀστικὸς κόσμος». Ἡ γλώσσα αὐτὴ μοιάζει πολὺ μ' αὐτὴ ποὺ χρησιμοποιοῦν σήμερα, ἐνάντια στὴ Γιουγκοσλαβικὴ ἐμπειρία, μερικοὶ ἀπ' τοὺς συκοφάντες τοῦ κομμουνιστικοῦ κόσμου. Πιστεύουν ὅτι πρέπει νὰ τρέφουν ἐνάντια στὴν αὐτοδιεύθυνση ὁλόκληρη τὴν ἐχθρότητα ποὺ τοὺς ἐμπνέει ἡ ἀνταγωνιστικὴ ἐμπορευματικὴ οἰκονομία: σὰν νὰ εἶναι οἱ δυὸ αὐτὲς ἔννοιες, στὴν οὐσία τους καὶ γιὰ πάντα, ἀξεχώριστες ἡ μιὰ ἀπ' τὴν ἄλλη.

Ἑνότητα καὶ σχεδιοποίηση

Ὁ Προυντόν, ὅπως καὶ νἆχει τὸ πρᾶγμα, διαβλέπει ὅτι ἡ διεύθυνση ἀπ' τὶς ἐργατικὲς ἑνώσεις δὲν μπορεῖ νὰ ἔχει παρὰ ἑνιαία μορφή. Ἐπιμένει στὴν «ἀνάγκη συγκεντροποίησης καὶ ἑνότητας». Θέτει τὸ ἐρώτημα: «Ἄραγε οἱ ἐργατικὲς ἑνώσεις γιὰ τὴν ἐκμετάλλευση τῶν μεγάλων βιομηχανιῶν δὲν ἐκφράζουν τὴν ἑνότητα;» «Αὐτὸ ποὺ βάζουμε στὴ θέση τοῦ πολιτικοῦ συγκεντρωτισμοῦ εἶναι ὁ οἰκονομικὸς συγκεντρωτισμός.» Παρ' ὅλα αὐτὰ παίρνει ὑπ' ὄψη του τὸ ἐνδεχόμενο μιᾶς ἐξουσιαστικῆς σχεδιοποίησης (γι' αὐτό, ἀπὸ ἔνστικτο, προτιμᾶ ἕναν ἀνταγωνισμὸ ἀλληλοβοηθητικῆς (solidariste) ἔμνευσης. Ἀπὸ τότε ὅμως ὁ ἀναρχισμὸς ἔγινε συνήγορος τοῦ δημοκρατικοῦ καὶ ἀντιεξουσιαστικοῦ προγραμματισμοῦ, ἐπεξεργασμένου ἀπ' τὰ κάτω ὡς τὰ πάνω, ἀπ' τὴν ὁμοσπονδία τῶν αὐτοδιευθυνόμεων ἐπιχειρήσεων.

Ὁ Μπακούνιν διαβλέπει τὶς προοπτικὲς σχεδιοποίησης σὲ παγκόσμια κλίμακα ποὺ ἀνοίγονται στὴν αὐτοδιεύθυνση: «Οἱ ἐργατικὲς συνεργατικὲς ἀποτελοῦν κάτι τὸ καινούργιο στὴν ἱστορία· παραβρισκόμαστε σήμερα στὴ γέννησή τους καί, τὴν ὥρα τούτη, μποροῦμε μόνο νὰ προαισθανθοῦμε κι ὄχι νὰ προκαθορίσουμε τὴν τερά-

στια ἀνάπτυξη ποὺ ἀναμφίβολα θὰ πάρουν καὶ τὶς νέες πολιτικὲς καὶ κοινωνικὲς καταστάσεις ποὺ θὰ γεννήσουν στὸ μέλλον. Εἶναι δυνατὸ καὶ ταυτόχρονα πολὺ πιθανὸ ὅτι, ξεπερνώντας μιὰ μέρα τὰ ὅρια τῶν κοινοτήτων, τῶν ἐπαρχιῶν καὶ τῶν Κρατῶν ἀκόμη, θὰ δώσουν μιὰ καινούργια σύσταση σ' ὅλη τὴν ἀνθρώπινη κοινωνία, διαμοιρασμένη ὄχι πιὰ σὲ ἔθνη, ἀλλὰ σὲ βιομηχανικὲς ὁμάδες.» Θὰ σχηματίσουν λοιπὸν «μιὰ τεράστια οἰκονομικὴ ὁμοσπονδία», μὲ μιὰ ἀνώτατη συνέλευση, στὴν κορυφή. Στὸ φῶς τῶν πλατιῶν καὶ ταυτόχρονα σαφέστατων καὶ λεπτομερειακῶν δεδομένων μιᾶς παγκόσμιας στατιστικῆς», θὰ συνδυάσουν τὴν προσφορὰ μὲ τὴ ζήτηση γιὰ νὰ κατευθύνουν, καθορίσουν καὶ κατανείμουν ἀνάμεσα στὶς διάφορες χῶρες τὴν παραγωγὴ τῆς παγκόσμιας βιομηχανίας, ἔτσι ὥστε πιὰ ἢ σχεδὸν πιὰ νὰ μὴν ὑπάρχουν ἐμπορικὲς ἢ βιομηχανικὲς κρίσεις, ἀναγκαστικὴ στασιμότητα, κρίσεις καταστροφικές, οὔτε πιὰ χαμένοι κόποι καὶ χαμένα κεφάλαια.

Ὁλοκληρωτικὴ κοινωνικοποίηση;

Ἡ προυντονικὴ ἀντίληψη τῆς διεύθυνσης ἀπὸ μέρους τῶν ἐργατικῶν ἑνώσεων ἦταν κάπως θολὴ καὶ διφορούμενη. Δὲν διασαφηνιζόταν πάντοτε ἂν οἱ αὐτοδιευθυντικὲς ὁμάδες θὰ ἀνταγωνίζονταν τὶς κεφαλαιοκρατικὲς ἐπιχειρήσεις, μὲ μιὰ λέξη ἄν, ὅπως λένε σήμερα στὴν Ἀλγερία, ὁ σοσιαλιστικὸς τομέας θὰ συνυπάρχει μὲ τὸν ἰδιωτικὸ τομέα ἢ ἄν, ἀντίθετα, ἡ παραγωγὴ στὸ σύνολό της θὰ κοινωνικοποιηθεῖ καὶ θὰ τεθεῖ σὲ αὐτοδιεύθυνση.

Ὁ Μπακούνιν εἶναι συνεπὴς κολλεκτιβιστής. Διαβλέπει καθαρὰ τοὺς κινδύνους τῆς συνύπαρξης τῶν δύο τομέων. Οἱ ἐργάτες, ἔστω καὶ συνεταιρισμένοι, δὲν εἶναι σὲ θέση νὰ σχηματίσουν κεφάλαια ἱκανὰ νὰ παλαίψουν μὲ τὰ μεγάλα ἀστικὰ κεφάλαια. Κι ἀπ' τὴν ἄλλη μεριά, ὑπάρχει ὁ κίνδυνος νὰ προβάλλει μέσα στοὺς κόλπους τῶν ἐργατικῶν ἑνώσεων καὶ κάτω ἀπ' τὴν ἐπίδραση τοῦ καπιταλιστικοῦ περίγυρου, «μιὰ νέα τάξη ἐκμεταλλευτῶν τοῦ μόχθου τοῦ προλεταριάτου». Ἡ αὐτοδιεύθυνση ἐμπεριέχει ὅλα τὰ σπέρματα τῆς οἰκονομικῆς χειραφέτησης τῶν ἐργαζομένων μαζῶν, ἀλλὰ θὰ μπορέσει νὰ ἀναπτύξει ὅλα αὐτὰ τὰ σπέρματα μόνο ὅταν τὰ κεφά-

λαια, οἱ βιομηχανικὲς ἐγκαταστάσεις, οἱ πρῶτες ὕλες καὶ τὰ ἐργαλεῖα (...) θὰ γίνουν συλλογικὴ ἰδιοκτησία τῶν παραγωγικῶν ἐργατικῶν ἑνώσεων, τόσο τῶν βιομηχανικῶν ὅσο καὶ τῶν ἀγροτικῶν, ἐλεύθερα ὀργανωμένων καὶ ὁμόσπονδων μεταξύ τους». «Ὁ κοινωνικὸς μετασχηματισμὸς δὲν μπορεῖ νὰ ἐκτελεστεῖ μὲ ὁριστικὸ καὶ ριζικὸ τρόπο παρὰ μὲ μέσα ποὺ θὰ ἀφοροῦν τὸ σύνολο τῆς κοινωνίας», μὲ μιὰ κοινωνικὴ ἐπανάσταση δηλαδὴ ποὺ θὰ μετατρέψει τὴν ἀτομικὴ ἰδιοκτησία σὲ συλλογική. Σὲ μιὰ τέτοια κοινωνικὴ ὀργάνωση οἱ ἐργάτες θὰ εἶναι συλλογικὰ οἱ καπιταλιστὲς καὶ τὰ ἀφεντικὰ τῶν ἑαυτῶν τους. Στὴν ἀτομικὴ ἰδιοκτησία θὰ ἀφεθοῦν μόνο «τὰ πράγματα ποὺ χρησιμεύουν πραγματικὰ γιὰ προσωπικὴ χρήση».

Ὅσο δὲν ἔχει ὁλοκληρωθεῖ ἡ κοινωνικὴ ἐπανάσταση, ὁ Μπακούνιν, μ' ὅλο ποὺ δέχεται ὅτι οἱ παραγωγικὲς ἑνώσεις ἔχουν τὸ πλεονέκτημα νὰ συνηθίζουν τοὺς ἐργάτες στὸ νὰ ὀργανώνονται καὶ νὰ διευθύνουν μόνοι τους τὶς ὑποθέσεις τους, ὅτι δημιουργοῦν τὰ πρῶτα σπέρματα μιᾶς συλλογικῆς ἐργατικῆς δράσης, θεωρεῖ ὅτι οἱ νησίδες αὐτὲς μέσα στοὺς κόλπους τῆς καπιταλιστικῆς κοινωνίας μποροῦν νὰ ἔχουν περιορισμένη μόνο ἀποτελεσματικότητα καὶ προτρέπει, ἔτσι, τοὺς ἐργάτες νὰ «ἀσχολοῦνται λιγότερο μὲ συνεταιρισμοὺς καὶ περισσότερο μὲ ἀπεργίες».

Ἐργατικὸς συνδικαλισμὸς

Ἀκόμη, ὁ Μπακούνιν ἀξιολογεῖ τὸ ρόλο τῶν συνδικάτων, «φυσικῆς ὀργάνωσης τῶν μαζῶν», «μοναδικοῦ ἀληθινὰ ἀποτελεσματικοῦ πολεμικοῦ μέσου» ποὺ μποροῦν νὰ χρησιμοποιήσουν οἱ ἐργάτες ἐνάντια στὴν ἀστικὴ τάξη. Γιὰ νὰ ἀποκτήσει καθαρὰ ἡ ἐργατικὴ τάξη ἐπίγνωση τοῦ τί θέλει, γιὰ νὰ διαμορφώσει μιὰ ἀντίστοιχη στὸ ἔνστικτό της σοσιαλιστικὴ σκέψη καὶ γιὰ νὰ ὀργανωθοῦν οἱ δυνάμεις τοῦ προλεταριάτου ἔξω ἀπ' τὸν ἀστικὸ ριζοσπαστισμό, ὑπολογίζει λιγότερο στοὺς ἰδεολόγους καὶ περισσότερο στὸ συνδικαλιστικὸ κίνημα. Τὸ μέλλον, γι' αὐτόν, ἀνήκει στὴν ἐθνικὴ καὶ διεθνὴ ὁμοσπονδία τῶν ἐπαγγελματικῶν σωματείων.

Στὰ πρῶτα συνέδρια τῆς Διεθνοῦς, δὲν γινόταν ρητὴ ἀναφορὰ

στὸν ἐργατικὸ συνδικαλισμό. Μετὰ τὸ συνέδριο τοῦ Μπάλ, τοῦ 1869, κάτω ἀπ' τὴν ὤθηση τῶν ἀναρχικῶν, περνᾶ σὲ πρῶτο πλάνο: τὰ συνδικάτα, μετὰ τὴν κατάργηση τῶν μισθῶν, θὰ ἀποτελέσουν τὸ ἔμβρυο τῆς διοίκησης τοῦ μέλλοντος· ἡ κυβέρνηση θὰ ἀντικατασταθεῖ ἀπ' τὰ συμβούλια τῶν ἐπαγγελματικῶν σωματείων.

Ἀργότερα, στὰ 1876, ὁ Ζὰμ Γκιγιώμ, μαθητὴς τοῦ Μπακούνιν, ἐκθέτοντας τὶς Ἰδέες πάνω στὴν κοινωνικὴ ὀργάνωση, ἐνσωματώνει τὸν ἐργατικὸ συνδικαλισμὸ στὴν αὐτοδιεύθυνση. Προδιαγράφει τὴ σύσταση σωματειακῶν ὁμοσπονδιῶν κατὰ κλάδο ἐργασίας, συνενωμένων «ὄχι πιὰ γιὰ νὰ προστατέψουν τὰ ἡμερομίσθια ἀπ' τὴν ἁρπακτικότητα τῶν ἐργοδοτῶν, ἀλλὰ (...) γιὰ νὰ διασφαλίσουν ἀμοιβαῖα τὴ χρήση τῶν μέσων ἐργασίας ποὺ βρίσκονται στὴν κατοχὴ καθεμιᾶς ἀπ' τὶς ὁμάδες καὶ ποὺ θὰ γίνουν, μὲ ἀμοιβαία σύμβαση, συλλογικὴ ἰδιοκτησία ὁλόκληρης τῆς σωματειακῆς ὁμοσπονδίας». Οἱ ὁμοσπονδίες αὐτὲς θὰ παίξουν ρόλο προγραμματιστῶν, σύμφωνα μὲ τὶς προοπτικὲς ποὺ ἄνοιξε ὁ Μπακούνιν.

Καλύπτεται ἔτσι ἕνα ἀπ' τὰ κενὰ τῆς αὐτοδιεύθυνσης ὅπως τὴν προδιάγραψε ὁ Προυντόν. Στὶς προοπτικὲς ποὺ ἄνοιγε ἔλειπε ἕνας ὅρος: ὁ δεσμὸς ποὺ θὰ ἕνωνε μεταξύ τους τὶς διάφορες παραγωγικὲς ἑνώσεις καὶ θὰ τὶς ἐμπόδιζε νὰ διευθετοῦν τὶς ὑποθέσεις τους σ' ἕνα ἐγωιστικὸ πνεῦμα, μὲ «τοπικιστικὴ» νοοτροπία, χωρὶς νὰ νοιάζεται γιὰ τὸ γενικὸ συμφέρον κι ἀγνοώντας τὶς ἄλλες αὐτοδιευθυνόμενες ἐπιχειρήσεις. Ὁ ἐργατικὸς συνδικαλισμὸς συμπληρώνει τὸ οἰκοδόμημα: ἀρθρώνει τὴν αὐτοδιεύθυνση. Ἐκδηλώνεται σὰν τὸ μέσο σχεδιοποίησης καὶ ἑνοποίησης τῆς παραγωγῆς.

Οἱ κοινότητες

Στὸ πρῶτο στάδιο τῆς σταδιοδρομίας του, ὁ Προυντὸν ἀσχολεῖται ἀποκλειστικὰ μὲ τὴν οἰκονομικὴ ὀργάνωση. Ἡ δυσπιστία του σὲ καθετὶ ποὺ ἀφορᾶ τὴν «πολιτικὴ» τὸν κάνει νὰ παραμελεῖ τὴν περιφερειακὴ διοίκηση. Ἀρκεῖται στὴ διατύπωση ὅτι οἱ ἐργαζόμενοι πρέπει νὰ ὀργανωθοῦν σὲ Κράτος, νὰ γίνουν οἱ ἴδιοι Κράτος, χωρὶς νὰ διασαφηνίζει ὅμως μὲ ποιὲς μορφές.

Στὰ τελευταῖα χρόνια τῆς ζωῆς του, τὸ «πολιτικὸ» πρόβλημα μὲ τὸ ὁποῖο καταπιάνεται σύμφωνα μὲ τὸν ἀναρχικὸ τρόπο, ἀπὸ τὰ κάτω πρὸς τὰ πάνω, τὸν ἀπασχολεῖ περισσότερο. Οἱ ἄνθρωποι σχηματίζουν μεταξύ τους, σὲ τοπικὴ βάση, αὐτὸ ποὺ ἀποκαλεῖ φυσικὴ ὁμάδα, ποὺ «συγκροτεῖται σὲ πόλη ἢ πολιτικὴ ὀργάνωση καὶ ἐκδηλώνεται μὲ τὴν ἑνότητά της, τὴν ἀνεξαρτησία της, τὴ ζωή της, τὴν ἰδιαίτερη κίνησή της καὶ τὴν αὐτονομία της». «Ὅμοιες ὁμάδες, μακριὰ ἡ μιὰ ἀπ' τὴν ἄλλη, μποροῦν νὰ ἔχουν κοινὰ συμφέροντα· καὶ εἶναι κατανοητὸ ὅτι θὰ συνεννοηθοῦν, θὰ συνεργαστοῦν καὶ μὲ τὴν ἀλληλοβοήθεια αὐτή, θὰ σχηματίσουν μιὰν ἀνώτερη ὁμάδα». Τὸ σκιάχτρο ὅμως τοῦ ἀποκρουστικοῦ Κράτους κυνηγᾶ τὸν ἀναρχικὸ στοχαστή: ποτέ, μὰ ποτέ, δὲν πρέπει οἱ τοπικὲς ὁμάδες νὰ συνενωθοῦν γιὰ νὰ διαφυλάξουν τὰ συμφέροντά τους καὶ τὴν ἀνάπτυξη τοῦ πλούτου τους (...) γιατὶ θὰ καταλήξουν ἔτσι νὰ αὐτοσφαγιαστοῦν οἱ ἴδιες μπρὸς στὸν καινούργιο τοῦτο Μολώχ».

Κι ὁ Προυντὸν καθορίζει, μὲ σχετικὴ ἀκρίβεια, τὴν αὐτόνομη κοινότητα. Εἶναι, ἀπ' τὴν κατασκευή της, «ἡγεμονεύουσα ὀντότητα». Μ' αὐτὴ τὴν ἰδιότητα, ἔχει «τὸ δικαίωμα νὰ αὐτοκυβερνιέται, νὰ αὐτοδιευθύνεται, ν' αὐτοφορολογεῖται, νὰ διαθέτει τὴν ἰδιοκτησία της καὶ τὰ ἔσοδά της, νὰ δημιουργεῖ γιὰ τὴ νεολαία της σχολεῖα, νὰ διορίζει καθηγητές», κλπ. «Νά τί εἶναι κοινότητα, γιατί τί εἶναι συλλογικὴ καὶ πολιτικὴ ζωή (...). Γκρεμίζει κάθε ἐμπόδιο, δὲν ξέρει ἄλλο ὅριο ἀπ' αὐτὴ τὴν ἴδια· κάθε ἐξαναγκασμὸς ἀπ' τὰ ἔξω εἶναι ἀντιπαθητικὸς καὶ θανατηφόρος».

Παράλληλα, εἴδαμε ὅτι, γιὰ τὸν Προυντόν, ἡ αὐτοδιεύθυνση εἶναι ἀσυμβίβαστη μὲ τὴν ὕπαρξη ἑνὸς ἀπολυταρχικοῦ Κράτους, ἡ κοινότητα δὲν μπορεῖ νὰ συνυπάρχει μὲ μιὰ συγκεντρωτικὴ ἀπ' τὰ πάνω πρὸς τὰ κάτω ἐξουσία. «Μέσος ὅρος δὲν ὑπάρχει: ἡ κοινότητα θὰ εἶναι κυρίαρχη ἢ βοηθητική, ὅλα ἢ τίποτα. Δῶστε της τὰ περισσότερα δικαιώματα· ἀπ' τὴ στιγμὴ ποὺ δὲν θὰ αὐτοκαθορίζεται, ποὺ θὰ ἀναγνωρίζει ἕναν ὑπέρτερο νόμο· ποὺ ἡ μεγάλη ὁμάδα (...) ποὺ ἀποτελεῖ τμῆμα της ἀνακηρύσσεται ἀνώτερη (...), εἶναι ἀναπόφευκτο ὅτι ἀργὰ ἢ γρήγορα θὰ ἔρθει σὲ ἀντίφαση μὲ τὸν ἑαυτό της καὶ θὰ ξεσπάσει σύγκρουση. Λοιπόν, ἀπ' τὴ στιγμὴ ποὺ θὰ ὑπάρξει σύγκρουση, ἡ λογικὴ καὶ ἡ δύναμη ἀπαιτοῦν νὰ ὑπερτερήσει ἡ κεντρικὴ ἐξουσία κι αὐτὸ χωρὶς συζήτηση, χωρὶς κρίση, χωρὶς συμβιβασμό, καθὼς ἡ διαπραγμάτευση ἀνώτερου καὶ κα-

τώτερου θὰ θεωρηθεῖ ἀπαράδεκτο, σκανδαλῶδες, παράλογο».

Ὁ Μπακούνιν ἐνσωματώνει, μὲ συνεπέστερο ἀπ' τὸν Προυντὸν τρόπο, τὴν κοινότητα σὰν ὀργάνωση τῆς μελλοντικῆς κοινωνίας. Οἱ ἐργατικὲς παραγωγικὲς ἑνώσεις πρέπει νὰ εἶναι ἐλεύθεροι σύμμαχοι μέσα στὶς κοινότητες· καὶ οἱ κοινότητες, μὲ τὴ σειρά τους, ἐλεύθερα ὁμόσπονδες μεταξύ τους. «Ἡ αὐθόρμητη ζωὴ καὶ δράση, ἀναβλημένες γιὰ αἰῶνες ἀπ' τὴν πανίσχυρη δράση καὶ ἀπορρόφηση τοῦ Κράτους, θὰ ἐπικρατήσουν ξανὰ στὶς κοινότητες μὲ τὴν παραίτηση τοῦ Κράτους».

Ποιές εἶναι οἱ σχέσεις ἀνάμεσα στὶς κοινότητες καὶ τὸν ἐργατικὸ συνδικαλισμό; Ἡ περιοχὴ τοῦ Κουρτελαρύ, τῆς Ζυρασιανῆς Ὁμοσπονδίας [1], δὲν διστάζει ν' ἀπαντήσει, στὰ 1880: «Τὸ ὄργανο τῆς τοπικῆς αὐτῆς ζωῆς θὰ εἶναι ἡ ὁμοσπονδία τῶν ἐπαγγελματικῶν ἑνώσεων κι αὐτὴ θὰ ἀποτελέσει τὴ μελλοντικὴ κοινότητα». Μολαταῦτα οἱ συντάκτες τοῦ κειμένου τούτου διακατέχονται ἀπὸ μιὰ ἀμφιβολία κι ἀναρωτιοῦνται: «Τὴ συμβατικὴ πράξη τῆς κοινότητας θὰ τὴ συντάξει ἡ γενικὴ συνέλευση ὅλων τῶν κατοίκων ἢ οἱ ἀντιπροσωπεῖες τῶν ἐπαγγελματικῶν ἑνώσεων;» Συμπεραίνουν ὅτι μποροῦν νὰ ἀντιμετωπιστοῦν καὶ τὰ δύο συστήματα. Προτεραιότητα στὴν κοινότητα ἢ στὸ συνδικάτο; Τὸ πρόβλημα αὐτὸ θὰ διαχωρίσει αὔριο, ἰδιαίτερα στὴ Ρωσία καὶ τὴν Ἱσπανία, τοὺς «ἀναρχοκομμουνιστὲς» καὶ τοὺς «ἀναρχοσυνδικαλιστές».

Γιὰ τὸν Μπακούνιν, ἡ κοινότητα εἶναι τὸ κατάλληλο μέσο ἀπαλλοτρίωσης τῶν μέσων ἐργασίας πρὸς ὄφελος τῆς αὐτοδιεύθυνσης. Σ' ἀντάλλαγμα γιὰ τὰ ἀγαθὰ ποὺ δημεύτηκαν, ἡ αὐτοδιεύθυνση θὰ δώσει, στὴν πρώτη φάση τῆς κοινωνικῆς ἀναδιοργάνωσης, τὸ στενὰ ἀναγκαῖο σ' ὅλα τὰ «ἀπαλλοτριωμένα» ἄτομα. Καὶ περιγράφει, μὲ σχετικὴ ἀκρίβεια, τὴν ἐσωτερική της ὀργάνωση. Θὰ διοικεῖται ἀπὸ ἕνα συμβούλιο, σχηματισμένο ἀπὸ αἱρετοὺς ἀντιπροσώπους, ἐπιφορτισμένους μὲ κατηγορηματικὲς ἐντολές, πάντοτε ὑπεύθυνους καὶ πάντοτε ἀνακλητούς. Τὸ κοινοτικὸ συμβούλιο θὰ μπορέσει νὰ ἐκλέξει μέσα στοὺς κόλπους του ἐκτελεστικὲς ἐπιτροπὲς γιὰ κάθε κλάδο τῆς ἐπαναστατικῆς διεύθυνσης τῆς κοινότητας. Ἡ κατανομὴ αὐτὴ τῶν εὐθυνῶν σὲ πολλὰ κεφάλια παρουσιάζει τὸ πλεονέκτη-

1. Ἕνας κλάδος τῆς Διεθνοῦς, στὴ γαλλόφωνη Ἑλβετία, ποὺ εἶχε ἐγκολπωθεῖ τὶς ἰδέες τοῦ Μπακούνιν.

μα τῆς συνάθροισης τοῦ μεγαλύτερου δυνατοῦ ἀριθμοῦ στοιχείων τῆς βάσης στὴ διεύθυνση. Περιορίζει τὰ μειονεκτήματα ἑνὸς ἀντιπροσωπευτικοῦ συστήματος ὅπου μιὰ μικρὴ ὁμάδα ἐκλεγμένων ἐπιφορτίζεται μὲ τὴν ἐπίτευξη ὅλων τῶν στόχων, ἐνῶ ὁ πληθυσμὸς παραμένει λιγότερο ἢ περισσότερο παθητικὸς σὲ σπάνια συγκαλούμενες γενικὲς συνελεύσεις. Ὁ Μπακούνιν διαισθάνθηκε ἐνστικτώδικα ὅτι τὰ αἱρετὰ συμβούλια πρέπει νὰ εἶναι συνελεύσεις ποὺ θὰ «ἐργάζονται», ταυτόχρονα ἐκτελεστικῆς καὶ νομοθετικῆς ἁρμοδιότητας, μιὰ «δημοκρατία χωρὶς κοινοβουλευτισμό», ὅπως θὰ πεῖ ἀργότερα ὁ Λένιν, σὲ μιὰ ἀπ' τὶς ἀντιεξουσιαστικὲς στιγμές του. Μὲ τὴ σειρά του, τὸ τμῆμα τοῦ Κουρτελαρὺ διασαφηνίζει τὴν ἄποψη αὐτή: «Γιὰ νὰ μὴ ξαναπέσουμε στὰ ὀλισθήματα τῶν συγκεντρωτικῶν καὶ γραφειοκρατικῶν διευθύνσεων, πιστεύουμε ὅτι τὰ γενικὰ συμφέροντα τῆς κοινότητας δὲν πρέπει νὰ τὰ διαχειρίζεται μιὰ καὶ μόνη τοπικὴ διοίκηση, ἀλλὰ πολλὲς εἰδικὲς ἐπιτροπὲς γιὰ κάθε κλάδο δραστηριότητας (...). Ἡ μορφὴ αὐτὴ διοίκησης θὰ ἀφαιρέσει ἀπὸ τὶς διευθύνσεις τὸν κυβερνητικὸ χαρακτήρα».

Μιὰ τόσο διορατικὴ αἴσθηση τῶν ἀναγκαίων σταδίων τῆς ἱστορικῆς ἐξέλιξης θὰ ἀπουσιάσει ἀπ' τοὺς ἐπίγονους τοῦ Μπακούνιν. Στὴ δεκαετία 1880 - 90, θὰ ἔρθουν σὲ σύγκρουση μὲ τοὺς κολλεκτιβιστὲς ἀναρχικούς. Κριτικάροντας τὸ προηγούμενο τῆς παρισινῆς Κομμούνας τοῦ 1871, ὁ Κροπότκιν καταλογίζει στὸ λαὸ ὅτι «ἐφαρμόστηκε ἀκόμη μιὰ φορά, μέσα στὴν Κομμούνα, τὸ ἀντιπροσωπευτικὸ σύστημα», ὅτι «ἄφησε νὰ πάρει τὴν πρωτοβουλία του μιὰ σύναξη ἀνθρώπων ἐκλεγμένων λίγο - πολὺ στὴν τύχη», καὶ ἀγανακτεῖ ποὺ μερικοὶ μεταρρυθμιστὲς «προσπαθοῦν πάντα νὰ διατηρήσουν, μὲ κάθε τίμημα, τὴν «διὰ πληρεξουσιοδοτήσεως, αὐτὴ κυβέρνηση». Κατὰ τὴ γνώμη του, τὸ ἀντιπροσωπευτικὸ καθεστὼς ἔφαγε τὰ ψωμιά του. Στάθηκε ἡ ὀργανωμένη ἐξουσία τῆς ἀστικῆς τάξης καὶ πρέπει νὰ ἐξαφανιστεῖ μαζί μ' αὐτήν. «Γιὰ τὴν καινούργια οἰκονομικὴ φάση ποὺ ἀναγγέλλεται πρέπει νὰ ἀναζητήσουμε ἕναν καινούργιο τρόπο πολιτικῆς ὀργάνωσης, βασισμένο σὲ μιὰ ὁλότελα διαφορετικὴ ἀρχὴ ἀπ' αὐτὴ τῆς ἀντιπροσώπευσης». Ἡ κοινωνία θὰ πρέπει νὰ βρεῖ τὴν ἀντίστοιχή της μορφὴ πολιτικῶν σχέσεων. Πρέπει νὰ εἶναι πιὸ λαϊκὲς ἀπ' τὴν ἀντιπροσωπευτικὴ κυβέρνηση, «πιὸ self - governement, πιὸ αὐτοκυβέρνηση ἀπ' τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτό της».

Ἡ ἄμεση αὐτὴ δημοκρατία, σπρωγμένη στὶς ἔσχατες συνέπειές της καὶ ἐξαλείφοντας, τόσο στὸ πεδίο τῆς οἰκονομικῆς αὐτοδιεύθυνσης ὅσο καὶ τῆς περιφερειακῆς διοίκησης, τὰ τελευταῖα ἴχνη τῆς ὁποιασδήποτε ἐξουσίας, εἶναι, στὴν πραγματικότητα, γιὰ κάθε σοσιαλιστή, εἴτε «ἐξουσιαστικὸς» εἶναι εἴτε ἀντιεξουσιαστικός, ὁ ἐπιδιωκόμενος στόχος. Μολαταῦτα προϋπόθεσή της εἶναι ἕνα στάδιο κοινωνικῆς ἐξέλιξης ὅπου ἡ ὁλότητα τῶν ἐργατῶν θὰ κατέχει τὴ γνώση ὅσο καὶ τὴ συνείδηση καί, παράλληλα, ὅπου θὰ ἐξαλειφτεῖ ἡ πενία καὶ θὰ ἐπικρατήσει ἡ ἀφθονία. Ἀπ' τὸ 1880, τὸ τμῆμα τοῦ Κουρτελαρὺ τόνιζε, πολὺ πρὶν ἀπ' τὸν Λένιν: «Ἡ περισσότερο ἢ λιγότερο δημοκρατικὴ πρακτικὴ τῆς καθολικῆς ψηφοφορίας θὰ χάνει ὅλο καὶ πιὸ πολὺ τὴ σημασία της σὲ μιὰ κοινωνία ἐπιστημονικὰ ὀργανωμένη». Ὄχι ὅμως πρωτύτερα.

Μιὰ ἀμφισβητούμενη λέξη: τὸ κράτος

Ὁ ἀναγνώστης γνωρίζει κιόλας ὅτι οἱ ἀναρχικοὶ ἀρνοῦνταν νὰ χρησιμοποιήσουν, ἀκόμη καὶ μὲ μεταβατικὴ ἔννοια, τὴ λέξη Κράτος. Στὸ σημεῖο τοῦτο, τὸ χάσμα δὲν ἦταν πάντα ἀδιάβατο ἀνάμεσα στοὺς «ἐξουσιαστικοὺς» καὶ τοὺς ἀντιεξουσιαστικούς. Στὴν Πρώτη Διεθνή, οἱ κολλεκτιβιστὲς μὲ τὸν Μπακούνιν ἐπικεφαλῆς δέχτηκαν σὰν συνώνυμο τῆς ἔκφρασης «κοινωνικὴ κοινότητα» τὴν ἔκφραση ἀναγεννημένο Κράτος, ἐπαναστατικὸ καὶ νέο Κράτος, δηλαδὴ σοσιαλιστικὸ Κράτος. Ἀρκετὰ γρήγορα ὅμως οἱ ἀναρχικοὶ ἀντιλήφτηκαν ὅτι δὲν ἦταν χωρὶς κίνδυνο γι' αὐτοὺς νὰ χρησιμοποιήσουν τὴν ἴδια λέξη μὲ τοὺς «ἐξουσιαστικούς», ἔστω καὶ δίνοντάς τους ἔντονα διαφορετικὴ ἔννοια. Θεώρησαν ὅτι σὲ μιὰ καινούργια ἀντίληψη χρειαζόταν μιὰ καινούργια λέξη κι ὅτι ἡ χρήση τῆς παλιᾶς θὰ μποροῦσε νὰ ὁδηγήσει σὲ ἐπικίνδυνες συγχύσεις. Κατὰ συνέπεια ἔπαψαν νὰ προσδιορίζουν μὲ τὴν ὀνομασία Κράτος τὴν κοινότητα τοῦ μέλλοντος.

Ἀπ' τὴν πλευρά τους, οἱ μαρξιστές, στὴν ἀγωνία τους νὰ πετύχουν τὴν βοήθεια τῶν ἀναρχικῶν γιὰ νὰ ἐπικρατήσει, στὴ Διεθνή, ἡ ἀρχὴ τῆς συλλογικῆς ἰδιοκτησίας ἐνάντια στὸν τελευταῖο ἀντιδραστικὸ συνασπισμὸ τῶν μεταπρουντονικῶν ἀτομικιστῶν, δεί-

χτηκαν ἕτοιμοι γιὰ παραχωρήσεις σὲ ἐπίπεδο λεξιλόγιου. Δέχτηκαν, μὲ μεγάλη τους θλίψη, τὸ ὑποκατάστατο ποὺ πρότειναν οἱ ἀναρχικοὶ γιὰ τὴ λέξη Κ ρ ά τ ο ς, δηλαδὴ τὴ λέξη ὁ μ ο σ π ο ν δ ί α ἢ ἀ λ λ η λ ε ξ ά ρ τ η σ η τ ῶ ν κ ο ι ν ο τ ή τ ω ν. Μὲ τὸν ἴδιο τρόπο, μερικὰ χρόνια ἀργότερα, ὁ Ἔνγκελς, ψέγοντας τὸ φίλο καὶ συμπατριώτη του Αὔγουστο Μπέμπελ, πάνω στὸ θέμα τοῦ προγράμματος τῆς Γκότα καὶ τῆς γερμανικῆς σοσιαλδημοκρατίας, θεωρεῖ σωστὸ νὰ τοῦ προτείνει «τὴν ἀντικατάσταση παντοῦ τῆς ἔκφρασης Κράτος μὲ τὸ Gemeinwesen, μιὰ καλὴ παλιὰ γερμανικὴ λέξη ποὺ τὸ νόημά της ἰσοδυναμεῖ μ' αὐτὸ τῆς γαλλικῆς λέξης Commune».

Στὸ συνέδριο τῆς Μπάλ, στὰ 1869, οἱ κολλεκτιβιστὲς ἀναρχικοὶ καὶ οἱ μαρξιστὲς εἶχαν συναποφασίσει ὅτι ὅταν κοινωνικοποιηθεῖ ἡ ἰδιοκτησία θὰ εἶναι ἀντικείμενο ἐκμετάλλευσης ἀπ' τὶς «ἀλληλεξαρτημένες κοινότητες». Ὁ Προυντὸν σὲ κάποιο λόγο, διευκρινίζει τὰ πράγματα: «Ψηφίζω ὑπὲρ τῆς κολλεκτιβοποίησης τοῦ ἐδάφους εἰδικὰ καὶ γενικά, ὅλου τοῦ κοινωνικοῦ πλούτου, μὲ τὴν ἔννοια τῆς κοινωνικῆς ρευστοποίησης. Λέγοντας κοινωνικὴ ρευστοποίηση ἐννοῶ τὴ διὰ νόμου ἀπαλλοτρίωση ὅλων τῶν τωρινῶν ἰδιοκτητῶν, μὲ τὴν κατάργηση τοῦ πολιτικοῦ καὶ νομικοῦ Κράτους ποὺ ἀποτελεῖ τὴν ἐπικύρωση καὶ τὴ μόνη ἐγγύηση τῆς τωρινῆς ἰδιοκτησίας. Ὅσο γιὰ τὴ μεταγενέστερη ὀργάνωση (...) ὑποστηρίζω τὴν ἀλληλεξάρτηση τῶν κοινοτήτων (...) τόσο περισσότερο ὅσο ἡ ἀλληλεξάρτηση αὐτὴ ἐπιβάλλει τὴν ἀπ' τὰ κάτω πρὸς τὰ πάνω ὀργάνωση τῆς κοινωνίας».

Πῶς θὰ διευθύνονται οἱ δημόσιες ὑπηρεσίες ;

Ὁ συμβιβασμὸς ποὺ ἔγινε ἀπεῖχε πολὺ ἀπ' τὸ νὰ διαλύσῃ τὶς ἀμφιβολίες, πολὺ περισσότερο μάλιστα ποὺ στὸ ἴδιο συνέδριο τῆς Μπὰλ οἱ «ἐξουσιαστικοὶ» σοσιαλιστὲς ἀντιπρόσωποι δὲν δίστασαν νὰ προβοῦν σὲ ἐξύμνηση τῆς διαχείρισης τῆς οἰκονομίας ἀπ' τὸ Κράτος. Σὲ συνέχεια, τὸ πρόβλημα φανερώθηκε ἰδιαίτερα ἀκανθώδικο ὅταν ἀντιμετωπίστηκε τὸ πρόβλημα τῆς διεύθυνσης μεγάλης ἔκτασης δημόσιων ὑπηρεσιῶν ὅπως οἱ σιδηρόδρομοι, τὰ ταχυδρομεῖα,

κλπ. Τὴ στιγμὴ αὐτὴ εἶχε πιὰ γίνει τὸ σχίσμα μέσα στὴ Διεθνή, στὸ συνέδριο τῆς Χάγης τοῦ 1872, ἀνάμεσα στοὺς ὀπαδοὺς τοῦ Μπακούνιν καὶ τοὺς ὀπαδοὺς τοῦ Μάρξ. Τὸ πρόβλημα λοιπὸν αὐτὸ συζητήθηκε μέσα στοὺς κόλπους τῆς μετὰ τὸ σχίσμα Διεθνοῦς ποὺ ὀνομαζόταν ἀδικαιολόγητα «ἀντιεξουσιαστική». Δὲν ἄργησε νὰ προκαλέσει νέες διαφωνίες ἀνάμεσα στοὺς ἀναρχικοὺς καὶ σ' ὅσους περισσότερο ἢ λιγότερο κρατικοὺς σοσιαλιστὲς εἶχαν παραμείνει στὴ Διεθνὴ ἔστω καὶ διαφωνώντας μὲ τὸ Μάρξ.

Οἱ δημόσιες αὐτὲς ὑπηρεσίες, ἀπ' τὸ ἴδιο τὸ γεγονὸς ὅτι ἀποτελοῦν ὀργανισμοὺς γενικοῦ συμφέροντος, δὲν θὰ μποροῦσαν βέβαια νὰ διευθύνονται οὔτε ἀπὸ μόνες τὶς ἐργατικὲς ἑνώσεις οὔτε ἀπὸ μόνες τὶς κοινότητες. Ὁ Προυντὸν εἶχε κιόλας ἀποπειραθεῖ νὰ λύσει τὸ πρόβλημα «ἐξισορροπώντας» τὴν ἐργατικὴ διεύθυνση μὲ μιὰ «δημόσια πρωτοβουλία» ποὺ τὴν ἀνάλυσε μᾶλλον θολά. Ποιὸς λοιπὸν θὰ διεύθυνε τὶς δημόσιες ὑπηρεσίες; Ἡ ὁμοσπονδία τῶν κοινοτήτων, ἀπαντοῦσαν οἱ ἀντιεξουσιαστικοί, τὸ Κράτος, ἔμπαιναν σὲ πειρασμὸ νὰ ἀπαντήσουν οἱ ἐξουσιαστικοί.

Στὸ συνέδριο τῶν Βρυξελλῶν τῆς Διεθνοῦς, στὰ 1874, ὁ Βέλγος σοσιαλιστὴς Σεζὰρ ντὲ Παὶπ προσπάθησε νὰ συμβιβάσει τὶς δυὸ αὐτὲς θέσεις. Στὴν ἁρμοδιότητα τῆς κοινότητας θὰ ἀνήκουν οἱ τοπικὲς δημόσιες ὑπηρεσίες, κάτω ἀπ' τὴ διεύθυνση τῆς τοπικῆς διοίκησης ποὺ θὰ διορίζεται ἀπ' τὰ ἐργατικὰ συνδικάτα. Ὅσο γιὰ τὶς πλατύτερης ἔκτασης δημόσιες ὑπηρεσίες, θὰ διευθύνονται, τόσο ἀπὸ μιὰ περιφερειακὴ διοίκηση, ποὺ θὰ διορίζεται ἀπ' τὴν ὁμοσπονδία τῶν κοινοτήτων καὶ θὰ λειτουργεῖ κάτω ἀπ' τὸν ἔλεγχο ἑνὸς περιφερειακοῦ συμβούλιου ἐργασίας, ὅσο, ὅταν πρόκειται γιὰ μεγάλες ἐθνικὲς ἐπιχειρήσεις, ἀπ' τὸ «ἐργατικὸ Κράτος», δηλαδὴ τὸ «βασισμένο στὴ συνάθροιση τῶν ἐλεύθερων ἐργατικῶν κοινοτήτων». Ἡ διφορούμενη ὅμως αὐτὴ λύση φάνηκε ὕποπτη στοὺς ἀναρχικούς. Στὴ δυσπιστία αὐτὴ ὁ ντὲ Παὶπ εἶδε μόνο μιὰ παρανόηση. Ἴσως δὲν ἦταν παρὰ μιὰ λεξιμαχία. Στὴν περίπτωση αὐτή, θὰ παραμέριζε εὐχάριστα τὴ λέξη, διατηρώντας καὶ ἐπεκτείνοντας τὴν οὐσία, «κάτω ἀπ' τὸ πιὸ εὐχάριστο κάλυμμα μιᾶς ὁποιασδήποτε ἄλλης λέξης».

Ἡ πλειοψηφία ὅμως τῶν ἀντιεξουσιαστικῶν θεώρησαν ὅτι ἡ εἰσήγηση τῶν Βρυξελλῶν ὁδηγοῦσε στὴν παλινόρθωση τοῦ Κράτους: γιὰ αὐτούς, ἡ λογικὴ τῶν πραγμάτων θὰ ὁδηγοῦσε μοιραῖα τὸ «ἐργατικὸ Κράτος» στὴ μεταβολή του σὲ «ἀπολυταρχικὸ Κράτος». Κι ἂν ἦταν

μόνο ζήτημα λέξεων, δὲν ἔβλεπαν γιατί θὰ ἔπρεπε νὰ βαφτίσουν τὴ νέα ἀκυβερνητικὴ κοινωνία μὲ τὴν ἴδια λέξη ποὺ χρησίμεψε γιὰ τὸν προσδιορισμὸ τοῦ ὀργανισμοῦ ποὺ ἐξαλείφτηκε. Σ' ἕνα μεταγενέστερο συνέδριο τῆς Βέρνης, στὰ 1876, ὁ Μαλατέστα δεχόταν ὅτι οἱ δημόσιες ὑπηρεσίες χρειάζονταν μιὰ ἑνιαία καὶ συγκεντροποιημένη ὀργάνωση· ἀρνήθηκε ὅμως τὴν ἀπ' τὰ πάνω Κρατικὴ τους διεύθυνση. Θεωροῦσε ὅτι οἱ ἀντίθετοί του μπέρδευαν τὸ Κράτος μὲ τὴν κοινωνία, «ζωντανὸ ὀργανικὸ σῶμα». Τὴν ἄλλη χρονιά, στὰ 1877, στὸ παγκόσμιο σοσιαλιστικὸ συνέδριο τῆς Γάνδης, ὁ Σεζὰρ ντὲ Παὶπ δεχόταν ὅτι τὸ περίφημο ἐργατικὸ ἢ λαϊκὸ Κράτος «θὰ μποροῦσε πραγματικά, γιὰ ἕνα ὁρισμένο διάστημα, νὰ μὴν εἶναι παρὰ Κράτος μισθωτῶν». Δὲν θὰ ἦταν ὅμως αὐτὸ «παρὰ μιὰ μεταβατικὴ φάση ποὺ τὴν ἐπιβάλλουν οἱ περιστάσεις» πέρα ἀπ' τὴν ὁποία ὁ ἐνοχλητικὸς κάτοχος δὲν θὰ παράλειπε νὰ μεταφέρει ἀπ' τὸν ἑαυτό του τὰ μέσα παραγωγῆς στὶς ἐργατικὲς ἑνώσεις. Ἡ προοπτικὴ αὐτή, ἀπόμακρη ὅσο καὶ προβληματική, δὲν γαλήνεψε τοὺς ἀναρχικούς· ὅτι παίρνει τὸ Κράτος, δὲν τὸ ἐπιστρέφει ποτέ.

Φεντεραλισμὸς

Συνοπτικά, ἡ μελλοντικὴ ἀντιεξουσιαστικὴ κοινωνία θὰ εἶναι προικισμένη μὲ διπλὴ δομή: οἰκονομική, τὴν ὁμοσπονδία τῶν ἐργατικῶν αὐτοδιευθυνόμενων ἑνώσεων· διοικητική, τὴν ὁμοσπονδία τῶν κοινοτήτων. Ἀπόμενε νὰ ἐπιστεγαστεῖ καὶ νὰ ἀρθρωθεῖ ταυτόχρονα τὸ οἰκοδόμημα μὲ μιὰ ὁλικὴ ἀντίληψη, ἐπιδεκτικὴ μετάδοσης σ' ὁλόκληρο τὸν κόσμο: τὸν φεντεραλισμό.

Στὸ βαθμὸ ποὺ ὡρίμαζε ἡ σκέψη τοῦ Προυντόν, ἡ φεντεραλιστικὴ ἰδέα συγκροτεῖται καὶ κυριαρχεῖ σ' αὐτή. Ἕνα ἀπ' τὰ τελευταῖα του ἔργα ἔχει τὸν τίτλο: Πάνω στὴ φεντεραλιστικὴ ἀρχὴ καὶ εἶναι γνωστὸ ὅτι στὰ τέλη τῆς ζωῆς του προτιμοῦσε νὰ αὐτοχαρακτηρίζεται φεντεραλιστὴς παρὰ ἀναρχικός. Δὲν ζοῦμε πιὰ στὸν καιρὸ τῶν μικρῶν πόλεων τῆς ἀρχαιότητας ποὺ, κι αὐτὲς ἄλλωστε, ἑνώνονταν συχνὰ μεταξύ τους σὲ ὁμοσπονδίες. Τὸ πρόβλημα τοῦ καιροῦ μας εἶναι ἡ διοίκηση χωρῶν μεγάλης ἔκτασης. «Ἂν ἡ ἔκταση τοῦ Κράτους, παρατηρεῖ ὁ Προυντόν, δὲν εἶχε

ποτὲ ξεπεράσει τὴν ἔκταση μιᾶς μικρῆς πόλης ἢ κοινότητας, τότε θὰ ἄφηνα τὸν καθένα νὰ ἀποφασίσει κατὰ τὴν κρίση του καὶ ὅλα θὰ εἶχαν εἰπωθεῖ. Δὲν πρέπει ὅμως νὰ ξεχνοῦμε ὅτι ἔχουμε νὰ κάνουμε μὲ μεγάλες ἐδαφικὲς ἐκτάσεις, ὅπου οἱ πόλεις, οἱ κωμοπόλεις καὶ τὰ χωριὰ μετριοῦνται κατὰ ἑκατομμύρια». Δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ κατατμηθεῖ σὲ μικρόκοσμους ἢ κοινωνία. Ἡ ἑνότητα εἶναι ἀπαραίτητη.

Οἱ ἐξουσιαστικοὶ ὅμως ἔχουν τὴν πρόθεση νὰ διοικήσουν τὶς τοπικὲς αὐτὲς ἑνώσεις σύμφωνα μὲ τοὺς νόμους τῆς «κατάκτησης», πράγμα ποὺ θεωρῶ, παρατηρεῖ ὁ Προυντόν, ἐξαιτίας τοῦ ἴδιου τοῦ νόμου τῆς ἑνότητας, ἀπόλυτα ἀδύνατο». «Ὅλες οἱ ὁμάδες αὐτές (...) εἶναι ἀκατάλυτοι ὀργανισμοί (...), ποὺ πιὰ δὲν μποροῦν ν' ἀπαλλοτριωθοῦν ἀπ' τὴν κυριαρχικὴ ἀνεξαρτησία τους, ὅπως ἀκριβῶς καὶ τὸ μέλος τῆς πόλης δὲν μποροῦσε, ἀπ' τὴν ἰδιότητά του σὰν πολίτη, νὰ χάσει τὸ χαρακτήρα του τοῦ ἐλεύθερου πολίτη (...). Αὐτὸ ποὺ θὰ γινόταν στὸ τέλος (...) θὰ ἦταν ἕνας ἀσυμφιλίωτος ἀνταγωνισμὸς γενικῆς κυριαρχίας καὶ καθεμιᾶς ἀπ' τὶς εἰδικὲς κυριαρχίες, ἢ ὄρθωση ἐξουσίας ἐνάντια στὴν ἐξουσία· μὲ μιὰ λέξη, νομίζοντας ὅτι ἀναπτύσσουμε τὴν ἑνότητα, θὰ προωθοῦμε τὸ διχασμό».

Μέσα σ' ἕνα τέτοιο σύστημα «ἑνιαίας ἀπορρόφησης», οἱ φυσικὲς πόλεις ἢ ὁμάδες θὰ εἶναι «πάντοτε καταδικασμένες νὰ ἐξαλειφτοῦν μέσα σὲ μιὰ ἀνώτερη συγκρότηση ποὺ μποροῦμε νὰ τὴν ὀνομάσουμε τεχνητή». Ἡ συγκεντροποίηση ποὺ συνίσταται στὴν «ἐνσωμάτωση μέσα στὴν κυβερνητικὴ ἀδιαιρετότητα ὁμάδων ποὺ ἡ φύση ἔκανε αὐτόνομες», «αὐτό, γιὰ τὴ σύγχρονη κοινωνία, εἶναι πραγματικὴ τυραννία». Εἶναι σύστημα ἰμπεριαλισμοῦ, κομμουνισμοῦ, ἀπολυταρχισμοῦ, κραυγάζει ὁ Προυντόν, ποὺ προσθέτει, σ' ἕνα ἀπ' τὰ ἀμαλγάματα ἐκεῖνα ποὺ κρατᾶ τὸ μυστικό τους: «Ὅλες αὐτὲς οἱ λέξεις εἶναι συνώνυμες».

Ἀντίθετα ἡ ἑνότητα, ἡ γνήσια ἑνότητα, ἡ συγκεντροποίηση, ἡ πραγματικὴ συγκεντροποίηση θὰ εἶναι ἀκατάλυτες ἂν ἕνας δεσμὸς δικαίου, μιὰ σύμβαση ἀλληλεγγύης, ἕνα σύμφωνο ὁμοσπονδίας ὑπάρξουν ἀνάμεσα στὶς διάφορες περιφερειακὲς ἑνότητες. «Τὴ συγκεντροποίηση μιᾶς κοινωνίας ἐλεύθερων ἀνθρώπων (...), τὴ χαρακτηρίζει τὸ συμβόλαιο. Ἡ κοινωνικὴ ἑνότητα (...) εἶναι προϊὸν τῆς ἐλεύθερης προσχώρησης τῶν πολιτῶν. Πρέπει, γιὰ νὰ ἐκδηλωθεῖ στὴν ἑνότητά του ἕνα ἔθνος, ἡ ἑνότητα αὐτὴ νὰ εἶναι συγκεντροποι-

ημένη (...) σ' ὅλες τὶς λειτουργίες καὶ ἐκδηλώσεις της, πρέπει ἡ συγκεντροποίηση νὰ συντελεῖται ἀπ' τὰ κάτω πρὸς τὰ πάνω, ἀπὸ τὴν περιφέρεια στὸ κέντρο κι ὅλες οἱ λειτουργίες νὰ εἶναι ἀνεξάρτητες καὶ νὰ αὐτοδιευθύνεται ἡ καθεμιά τους. Ὅσο πολλαπλασιάζετε τὶς ἑστίες της τόσο ἰσχυρότερη γίνεται».

Τὸ ὁμοσπονδιακὸ σύστημα εἶναι τὸ ἀντίθετο τῆς κυβερνητικῆς συγκεντροποίησης. Ἡ ἐξουσία καὶ ἡ ἐλευθερία, οἱ δυὸ αὐτὲς σὲ αἰώνια διαμάχη ἀρχές, εἶναι καταδικασμένες νὰ συμβιβαστοῦν μεταξύ τους. «Ἡ Ὁμοσπονδία λύνει ὅλες τὶς δυσκολίες ποὺ γεννᾶ ἡ ἐναρμόνιση τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἐξουσίας. Ἡ Γαλλικὴ Ἐπανάσταση ἔβαλε τὶς προϋποθέσεις μιᾶς καινούργιας τάξης πραγμάτων, ποὺ ἡ κληρονόμος της, ἡ ἐργατικὴ τάξη, κατέχει τὸ μυστικό της. Ἡ καινούργια αὐτὴ τάξη πραγμάτων, εἶναι αὐτή: συγκέντρωση ὅλων τῶν λαῶν σὲ μιὰ «συνοιμοσπονδία τῶν συνομοσπονδιῶν». Ἡ ἔκφραση δὲν χρησιμοποιεῖται στὴν τύχη: μιὰ παγκόσμια συνομοσπονδία θὰ εἶναι πολὺ πλατιά· πρέπει νὰ ὁμοσπονδοποιηθοῦν μεταξύ τους μεγάλα σύνολα. Κι ὁ Προυντόν, ποὺ τοῦ ἀρέσει νὰ προφητεύει, ἀναγγέλλει: «ὁ 20ὸς αἰώνας θ' ἀνοίξει τὴν ἐποχὴ τῶν ὁμοσπονδιῶν».

Ὁ Μπακούνιν ἀναπτύσσει καὶ βαθαίνει τὶς φεντεραλιστικὲς ἀπόψεις τοῦ Προυντόν. Ὅπως κι αὐτὸς ἐξαίρει τὴν ἀνωτερότητα τῆς ὁμοσπονδιακῆς ἑνότητας πάνω στὴν «ἐξουσιαστική»: «Ὅταν πιὰ δὲν θὰ ὑπάρχει ἡ καταραμένη δύναμη τοῦ Κράτους γιὰ νὰ ὑποχρεώσει τὰ ἄτομα, τὶς ἑνώσεις, τὶς κοινότητες, τὶς ἐπαρχίες καὶ τὶς περιοχὲς νὰ ζοῦν μαζί, τότε αὐτὲς θὰ εἶναι πολὺ στενώτερα δεμένες καὶ θὰ ἀποτελέσουν μιὰ πολὺ πιὸ ζωντανὴ ἑνότητα, πολὺ πιὸ πραγματική, πιὸ ἰσχυρὴ ἀπ' αὐτὴ ποὺ ὑποχρεώνονται νὰ διαμορφώσουν σήμερα, κάτω ἀπ' τὴ συντριπτικὴ γιὰ ὅλους πίεση τοῦ Κράτους». Οἱ ἐξουσιαστικοὶ «συγχέουν πάντα (...) τὴν τυπική, δογματικὴ καὶ κυβερνητικὴ ἑνότητα, μὲ τὴ ζωντανὴ καὶ αὐθεντικὴ ἑνότητα, ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ συνάγεται παρὰ ἀπ' τὴν ἐλεύθερη ἀνάπτυξη ὅλων τῶν ἀτομικοτήτων κι ὅλων τῶν συλλογικοτήτων καὶ τῆς ὁμόσπονδης καὶ ἀπόλυτα ἐλεύθερης συμμαχίας (...) τῶν ἐργατικῶν ἑνώσεων στὶς κοινότητες καί, πέρα ἀπ' τὶς κοινότητες στὶς ἐπαρχίες, ἀπ' τὶς ἐπαρχίες στὸ ἔθνος».

Ὁ Μπακούνιν ἐπιμένει στὴν ἀναγκαιότητα ἑνὸς ἐνδιάμεσου ἀνάμεσα στὴν κοινότητα καὶ τὸν ἐθνικὸ ὁμοσπονδιακὸ ὀργανισμό:

τὴν ἐπαρχία ἢ περιοχή, ἐλεύθερη ὁμοσπονδία αὐτόνομων κοινοτήτων. Ἄς μὴ φανταστεῖ ὅμως κανεὶς ὅτι ὁ φεντεραλισμὸς ὁδηγεῖ στὴν ἀπομόνωση, στὸν ἐγωισμό. Ἡ ἀλληλοβοήθεια δὲν ξεχωρίζεται ἀπ' τὴν ἐλευθερία. «Οἱ κοινότητες, μένοντας ἀπόλυτα αὐτόνομες, αἰσθάνονται (...) ἀλληλέγγυες μεταξύ τους καί, χωρὶς τίποτα νὰ θυσιάσουν ἀπ' τὴν ἐλευθερία τους, ἑνώνονται στενά». Στὸ σύγχρονο κόσμο, τὰ ὑλικά, πνευματικὰ καὶ ἠθικὰ συμφέροντα δημιούργησαν, σ' ὅλα τὰ μέρη ἑνὸς καὶ τοῦ ἴδιου ἔθνους, καθὼς καὶ στὰ διάφορα ἔθνη, μιὰ ἰσχυρὴ καὶ πραγματικὴ ἑνότητα. Κι ἡ ἑνότητα τούτη θὰ ἐπιζήσει τῶν Κρατῶν.

Ὁ φεντεραλισμὸς ὅμως εἶναι δίκοπο μαχαίρι. Ὁ γιρονδίνικος φεντεραλισμός, στὴ Γαλλικὴ Ἐπανάσταση, στάθηκε ἀντεπαναστατικός. Ἡ μοναρχικὴ σχολὴ τοῦ Σὰρλ Μωρρὰς προπαγάνδισε τὸ ρεζιοναλισμό. Σὲ μερικὲς χῶρες, ὅπως οἱ Ἡνωμένες Πολιτεῖες, ἐκμεταλλεύτηκαν τὸν ὁμοσπονδιακὸ χαρακτήρα τοῦ συντάγματος ἐκεῖνοι ποὺ ἀρνοῦνται τὰ πολιτικὰ δικαιώματα στοὺς ἔγχρωμους. Μόνο ὁ σοσιαλισμός, λέει ὁ Μπακούνιν, μπορεῖ νὰ δώσει στὸ φεντεραλισμὸ ἐπαναστατικὸ περιεχόμενο. Γι' αὐτὸ καὶ οἱ Ἱσπανοὶ ὀπαδοί του δείχτηκαν μᾶλλον χλιαροὶ ἀπέναντι στὸ ἀστικὸ φεντεραλιστικὸ κόμμα τοῦ Πὶ ὐ Μαργκὰλ ποὺ αὐτοχαρακτηριζόταν προυντονιστὴς καὶ ἀπέναντι στὴν «καντοναλιστική» ἀριστερή του πτέρυγα στὴ διάρκεια τοῦ σύντομου ἐπεισόδιου τῆς ἀποτυχημένης ἐπανάστασης τοῦ 1873 [1].

Διεθνισμὸς

Ἡ φεντεραλιστικὴ ἀρχὴ ὁδηγεῖ λογικὰ στὸ διεθνισμό, δηλαδὴ στὴν ὁμοσπονδιακὴ ὀργάνωση τῶν ἐθνῶν «στὴ μεγάλη καὶ ἀδελφικὴ ἀνθρώπινη διεθνὴ ἕνωση». Ἐδῶ πάλι ὁ Μπακούνιν ξεμασκαρεύει τὴν ἀστικὴ οὐτοπία ἑνὸς φεντεραλισμοῦ ποὺ δὲν θὰ πήγαζε ἀπὸ ἕνα διεθνιστικὸ καὶ ἐπαναστατικὸ σοσιαλισμό. Προχωρημένος πολὺ πιὸ

1. Ὅταν τὸ Γενάρη 1937, σὲ μιὰ δημόσια συζήτηση στὴ Βαρκελώνη, ἡ Φεντέρικα Μόντσενυ, ἀναρχικὴ ὑπουργὸς ἐξῆρε τὸ ρεζιοναλισμὸ τοῦ Πὶ ὐ Μαργκάλ, ὁ Γκαστὸν Λεβὰλ τῆς καταλόγισε ἀπομάκρυνση ἀπ' τὸν Μπακούνιν.

μπροστά, ἀπ' τὴν ἐποχή του, εἶναι «εὐρωπαῖος», ὅπως λένε σήμερα· εὐαγγελίζεται τὶς Ἡνωμένες Πολιτεῖες τῆς Εὐρώπης, μόνο μέσο γιὰ νὰ «γίνουν ἀδύνατοι οἱ πόλεμοι ἀνάμεσα στοὺς διάφορους λαοὺς ποὺ ἀποτελοῦν τὴν εὐρωπαϊκὴ οἰκογένεια». Σπεύδει ὅμως νὰ ἐπιστήσει τὴν προσοχὴ ἐνάντια σὲ κάθε εὐρωπαϊκὴ ὁμοσπονδία ποὺ θὰ συναθροίσει τὰ Κράτη «ἔτσι ὅπως εἶναι σήμερα»:

«Κανένα συγκεντροποιημένο, γραφειοκρατικὸ Κράτος καὶ συνακόλουθα στρατοκρατικό, ἀκόμη κι ἂν ὀνομάζεται δημοκρατία, δὲν θὰ μπορέσει νὰ συμμετάσχει μὲ σοβαρότητα καὶ εἰλικρίνεια σὲ μιὰ διεθνὴ συνομοσπονδία. Ἀπ' τὴ σύστασή του, ποὺ πάντοτε θὰ ἀποτελεῖ ἀνοιχτὴ ἢ μασκαρεμένη ἄρνηση τῆς ἐλευθερίας στὸ ἐσωτερικό, ἀναγκαστικὰ θ' ἀποτελεῖ μιὰ διαρκὴ ἀπειλὴ γιὰ κήρυξη πολέμου, ἀπειλὴ γιὰ τὴν ὕπαρξη τῶν γειτονικῶν χωρῶν». Κάθε συμμαχία μ' ἕνα ἀντιδραστικὸ Κράτος θὰ εἶναι «προδοσία ἀπέναντι στὴν Ἐπανάσταση». Οἱ Ἡνωμένες Πολιτεῖες τῆς Εὐρώπης, πρῶτα, κι ἀργότερα αὐτὲς ὁλόκληρου τοῦ κόσμου, δὲν θὰ μπορέσουν νὰ συσταθοῦν παρὰ μόνο ὅταν, παντοῦ, ἡ παλιὰ ὀργάνωση ἡ θεμελιωμένη πάνω στὴ βία, ἀπ' τὰ πάνω πρὸς τὰ κάτω, καὶ πάνω στὴν ἀρχὴ τῆς Ἐξουσίας, ἀνατραπεῖ. Ἀντίθετα, σὲ περίπτωση θρίαμβου τῆς κοινωνικῆς ἐπανάστασης σὲ μιὰ δοσμένη χώρα, κάθε ξένη χώρα ποὺ θὰ ξεσηκωθεῖ στ' ὄνομα τῶν ἴδιων ἀρχῶν θὰ γίνει δεχτὴ στὴν ἐπαναστατικὴ ὁμοσπονδία ἀδιαφορώντας γιὰ τὰ ὑπάρχοντα σύνορα τῶν Κρατῶν.

Ὁ γνήσιος διεθνισμὸς στηρίζεται στὸν αὐτοκαθορισμὸ καὶ τὸ σύνδρομό του δικαίωμα τοῦ ἀποχωρισμοῦ. «Κάθε ἄτομο, ἀναπτύσσει ὁ Μπακούνιν μετὰ τὸν Προυντόν, κάθε συνεταιρισμός, κάθε κοινότητα, κάθε ἐπαρχία, κάθε περιοχή, κάθε ἔθνος ἔχουν τὸ ἀπόλυτο δικαίωμα νὰ αὐτοδιατεθοῦν, νὰ συνενωθοῦν ἢ ὄχι, νὰ συμμαχήσουν μ' ὅποιους θέλουν καὶ νὰ διαλύσουν τὶς συμμαχίες τους, χωρὶς νὰ νοιάζονται καθόλου γιὰ τὰ λεγόμενα ἱστορικὰ δικαιώματα, οὔτε γιὰ τὶς συμφωνίες τῶν γειτόνων τους». «Τὸ δικαίωμα τῆς ἐλεύθερης ἕνωσης καὶ τοῦ ἐλεύθερου ἀποχωρισμοῦ εἶναι τὸ πρῶτο, τὸ σημαντικότερο ἀπ' ὅλα τὰ πολιτικὰ δικαιώματα, αὐτὸ χωρὶς τὸ ὁποῖο, ἡ συνομοσπονδία δὲν εἶναι παρὰ μασκαρεμένος συγκεντρωτισμός».

Ἡ ἀρχὴ ὅμως αὐτή, στὸ μυαλὸ τῶν ἀναρχικῶν, δὲν ἀποτελεῖ καθόλου πηγὴ ἀποχωριστικῶν ἢ ἀπομονωτικῶν ἐμπνεύσεων. Ἔχουν, ἀντίθετα, τὴν «πεποίθηση ὅτι ὅταν μιὰ φορὰ ἀναγνωριστεῖ τὸ

δικαίωμα τοῦ ἀποχωρισμοῦ, οἱ ἀποχωρισμοὶ στὴν πράξη θὰ γίνουν ἀδύνατοι, γιατὶ οἱ ἐθνικὲς μονάδες, παύοντας νὰ εἶναι προϊὸν τῆς βίας καὶ τοῦ ἱστορικοῦ ψεύδους, θὰ σχηματίζονται ἐλεύθερα». Τότε μόνον θὰ γίνουν «πραγματικὰ ἰσχυρές, γόνιμες καὶ ἀδιάλυτες».

Ἀργότερα, ὁ Λένιν, καὶ κατόπιν, τὰ πρῶτα συνέδρια τῆς Τρίτης Διεθνοῦς, θὰ πάρουν τὴν ἀντίληψη αὐτὴ ἀπ' τὸν Μπακούνιν καὶ θὰ τὴν κάνουν βάση τῆς πολιτικῆς τους σχετικὰ μὲ τὶς ἐθνότητες καὶ ταυτόχρονα τῆς ἀντιαποικιοκρατικῆς τους στρατηγικῆς— γιὰ νὰ τὴν ἐγκαταλείψουν τελικὰ χάρη στὴν ἀπολυταρχικὴ συγκεντροποίηση καὶ σ' ἕναν καμουφλαρισμένο ἰμπεριαλισμό.

Ἀποαποικιοποίηση

Πρέπει νὰ σημειωθεῖ ὅτι ὁ φεντεραλισμός, μὲ μιὰ λογικὴ συναγωγή, ὁδηγεῖ τοὺς θεμελιωτές του στὸ νὰ θέσουν προφητικὰ τὸ πρόβλημα τῆς ἀποαποικιοποίησης. Διακρίνοντας τὴν «κατακτητική» ἀπ' τὴν «ὀρθολογική» μονάδα, ὁ Προυντὸν διακρίνει ὅτι «κάθε ὀργανισμὸς ποὺ ξεπερνᾶ τὰ σωστά του ὅρια καὶ ποὺ τείνει νὰ κατακλύσει ἢ νὰ προσαρτήσει ἄλλους ὀργανισμοὺς χάνει σὲ ἰσχὺ ὅτι κερδίζει σὲ ἔκταση καὶ τείνει πρὸς τὴ διάλυσή του». Ὅσο περισσότερο μιὰ πόλη (διάβαζε: ἕνα ἔθνος) ἐπεκτείνει τὸν πληθυσμὸ καὶ τὴν ἔκτασή του, τόσο περισσότερο βαδίζει πρὸς τὴν τυραννία καί, τελικά, πρὸς τὴ ρήξη.

«Ἂς ἱδρύει σὲ μιὰ ὁρισμένη ἀπόσταση παραρτήματα, ἀποικίες: ἀργὰ ἢ γρήγορα οἱ ἀποικίες καὶ τὰ παραρτήματα τοῦτα θὰ μετατραποῦν σὲ νέες πόλεις, ποὺ δὲν θὰ διατηρήσουν μὲ τὴ μητρόπολη παρὰ ἕναν ὁμοσπονδιακὸ δεσμὸ ἢ καὶ οὔτε κι αὐτὸν (...).

«Ὅταν ἡ καινούργια πόλη καταφέρει νὰ φτάσει σὲ αὐτάρκεια, κηρύσσει μόνη της τὴν ἀνεξαρτησία της: μὲ ποιό δικαίωμα ἡ μητρόπολη θὰ πρέπει νὰ τὴ θεωρεῖ ὑποτελὴ καὶ ἰδιοκτησία της, νὰ τὴν ἐκμεταλλεύεται;

«Ἔτσι, στὶς μέρες μας εἴδαμε τὶς Ἑνωμένες Πολιτεῖες νὰ ἀπελευθερώνονται ἀπ' τὴν Ἀγγλία· τὸν Καναδὰ νὰ ἀπελευθερώνεται κι αὐτὸς τουλάχιστον στὴν οὐσία ἂν ὄχι τυπικά· τὴν Αὐστραλία νὰ βρίσκεται κιόλας στὸ δρόμο τοῦ ἀποχωρισμοῦ μὲ τὴ συγκατάθεση

καὶ τὴν ἀμέριστη ἱκανοποίηση τῆς μητρόπολης· ἔτσι, ἀργὰ ἢ γρήγορα, ἡ Ἀλγερία θὰ γίνει μιὰ ἀφρικανικὴ Γαλλία ἐκτὸς ἄν, μὲ φρικαλέους ὑπολογισμούς, ἐπιμείνουμε νὰ τὴν κρατήσουμε, μὲ τὴ βία καὶ τὴν ἐξαθλίωση, ἐνσωματωμένη στὴ Γαλλία».

Ὁ ἴδιος ὁ Μπακούνιν συγκεντρώνει τὴν προσοχή του στὶς ὑπανάπτυκτες χῶρες. Ἀμφιβάλλει ὅτι ἡ ἰμπεριαλιστικὴ Εὐρώπη «θὰ μπορέσει νὰ διατηρήσει στὴν ὑποδούλωση ὀχτακόσια ἑκατομμύρια Ἀσιάτες». «Ἡ Ἀνατολή, τὰ ὀχτακόσια αὐτὰ ἑκατομμύρια ἀποχαυνωμένων καὶ ὑποδουλωμένων ἀνθρώπων ποὺ ἀποτελοῦν τὰ δυὸ τρίτα τῆς ἀνθρωπότητας, θὰ ἐξαναγκαστεῖ νὰ σηκωθεῖ καὶ νὰ μπεῖ σὲ κίνηση. Πρὸς ποιά κατεύθυνση όμως, γιὰ ποιό σκοπό;»

Διακηρύσσει «βροντερὰ τὶς συμπάθειές του γιὰ κάθε ἐθνικὴ ἐξέγερση ἐνάντια σὲ κάθε καταπίεση». Προτείνει στοὺς καταπιεζόμενους λαοὺς τὸ γοητευτικὸ παράδειγμα τοῦ ἐθνικοῦ ξεσηκωμοῦ τῶν Ἱσπανῶν ἐνάντια στὸν Ναπολέοντα πού, παρὰ τὴν τρομακτικὴ δυσαναλογία ἀνάμεσα στοὺς αὐτόχθονες ἀντάρτες καὶ τὰ αὐτοκρατορικὰ στρατεύματα, δὲν μπόρεσε νὰ κατασταλεῖ ἀπ' τὸν κατακτητή, διάρκεσε πέντε χρόνια καὶ κατάληξε στὸ διώξιμο τῶν Γάλλων ἀπ' τὴν Ἱσπανία.

Κάθε λαὸς «ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ εἶναι αὐτὸς ὁ ἴδιος καὶ κανεὶς δὲν ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ τοῦ ἐπιβάλλει τὰ ἤθη καὶ τὰ ἔθιμά του, τὴ γλώσσα του, τὶς ἀπόψεις του καὶ τοὺς νόμους του». Κι ἐδῶ ὅμως, κατὰ τὴ γνώμη του, δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρξει καθόλου γνήσιος φεντεραλισμὸς χωρὶς σοσιαλισμό. Εὔχεται νὰ ἐπιτελεστεῖ ἡ ἐθνικὴ ἐπανάσταση «σύμφωνα τόσο μὲ τὸ πολιτικὸ ὅσο καὶ μὲ τὸ οἰκονομικὸ συμφέρον τῶν λαϊκῶν μαζῶν» καὶ «ὄχι μὲ τὴ φιλόδοξη πρόθεση νὰ θεμελιώσει ἕνα νέο ἰσχυρὸ Κράτος». Κάθε ἐθνικοαπελευθερωτικὴ ἐπανάσταση «συντελούμενη ἔξω ἀπ' τὸ λαὸ καὶ μὴ μπορώντας, συνακόλουθα, νὰ θριαμβεύσει χωρὶς νὰ στηρίζεται πάνω σὲ μιὰ προνομιούχα τάξη (...), θὰ γίνει ἀναγκαστικὰ ἐνάντια στὸ λαὸ» καὶ θὰ εἶναι, κατὰ συνέπεια, «ἕνα ὀπισθοδρομικό, βλαβερὸ καὶ ἀντεπαναστατικὸ κίνημα».

Θὰ ἦταν λυπηρὸ νὰ ἀπελευθερωθοῦν οἱ ἀποαποικιοποιημένες χῶρες ἀπ' τὸν ἐξωτερικὸ ζυγὸ καὶ νὰ ξαναπέσουν σ' ἕνα ντόπιο πολιτικὸ καὶ θρησκευτικὸ ζυγό. Αὐτὸ ποὺ πρέπει νὰ γίνει γιὰ νὰ ἀπελευθερωθοῦν «εἶναι νὰ καταστραφεῖ στὶς λαϊκὲς μάζες ἡ πίστη σὲ κάθε ἐξουσία θεία ἢ ἀνθρώπινη». Τὸ ἐθνικὸ ζήτημα ἱστορικὰ σβύ-

νει μπρός στό κοινωνικό. Σωτηρία μόνο στήν κοινωνική ἐπανάσταση ὑπάρχει. Ἐπιτυχία μιᾶς ἀπομονωμένης ἐθνικῆς ἐπανάστασης εἶναι ἀδύνατη. Ἡ κοινωνική ἐπανάσταση γίνεται ὑποχρεωτικά παγκόσμια ἐπανάσταση.

Πέρα ἀπ' τήν ἀποαποικιοποίηση, ὁ Μπακούνιν διαβλέπει μιά διεθνή ὁμοσπονδία ὅλο καί μεγαλύτερης ἔκτασης τῶν ἐπαναστατικῶν λαῶν: «Τό μέλλον ἀνήκει κατά κύριο λόγο στή σύσταση τῆς εὐρωπαιο - ἀμερικανικῆς διεθνικότητας. Ἀργότερα, πολύ ἀργότερα, τό μεγάλο τοῦτο εὐρωπαιοαμερικανικό ἔθνος θά συγχωνευτεῖ ὀργανικά μέ τήν ἀσιατική καί ἀφρικανική ἕνωση.

Νάμαστε, στό τέλος αὐτῆς τῆς ἀνάλυσης, ριγμένοι στόν 20ὸ αἰώνα.

Ὁ ἀναρχισμὸς
στὴν ἐπαναστατικὴ πρακτικὴ

1. Ἀπὸ τὸ 1880 μέχρι τὸ 1914

Ὁ ἀναρχισμὸς ἀπομονώνεται ἀπ' τὸ ἐργατικὸ κίνημα

Πρέπει τώρα νὰ παρατηρήσουμε τὸν ἀναρχισμὸ σὲ δράση. Μπαίνουμε ἔτσι στὸν 20ὸ αἰώνα.

Χωρὶς ἀμφιβολία ἡ ἀντιεξουσιαστικὴ ἰδέα δὲν ἀπουσίασε ὁλοκληρωτικὰ στὶς ἐπαναστάσεις τοῦ 19ου αἰώνα. Δὲν ἔπαιξε ὅμως καθόλου ξεχωριστὸ ρόλο σ' αὐτές. Ὁ Προυντὸν εἶχε ἐπιτεθεῖ ἐναντια στὴν Ἐπανάσταση τοῦ 1848 πρὶν ἀκόμα ξεσπάσει. Τὴν χαρακτήριζε π ο λ ι τ ι κ ὴ ἐπανάσταση, μιὰ ἀστικὴ ποντικοπαγίδα, πράγμα ποὺ ἦταν ἄλλωστε σωστὸ σὲ μεγάλο βαθμό. Καὶ προπάντων ὅτι ἐκδηλώθηκε μὲ ἀνεπίκαιρο τρόπο, μὲ τὴν ξεπερασμένη τακτικὴ τῶν ὁδοφραγμάτων καὶ τῶν ὁδομαχιῶν, ἐνῶ αὐτὸς ὀνειρευόταν τὸν θρίαμβο τῆς πανάκειάς του, τοῦ μουτουελλιστικοῦ κολλεκτιβισμοῦ, μὲ ἐντελῶς διαφορετικὸ τρόπο.

Ὅσο γιὰ τὴν Κομμούνα ἂν καὶ ἦρθε σὲ αὐθόρμητη ρήξη μὲ τὸν παραδοσιακὸ κρατικὸ συγκεντρωτισμό, στάθηκε καρπός, ὅπως παρατηρεῖ ὁ Ἀνρὺ Λεφέμπρ, ἑνὸς «συμβιβασμοῦ», ἑνὸς εἴδους κοινοῦ μετώπου Προυντονιστῶν καὶ Μπακουνινιστῶν ἀπ' τὴ μιὰ μεριά, Ἰακωβίνων καὶ Μπλανκιστῶν ἀπ' τὴν ἄλλη. Στάθηκε μιὰ «τολμηρὴ ἄρνηση» τοῦ Κράτους, ἀλλὰ οἱ διεθνιστὲς Ἀναρχικοὶ κατὰ τὴν ἄποψη τοῦ Μπακούνιν, δὲν ἀποτελοῦσαν ἐκεῖ «παρὰ μιὰ ἀπειροελάχιστη μειοψηφία».

Μολοντοῦτο, ὁ ἀναρχισμὸς πέτυχε, χάρις στὴν ὤθηση τοῦ Μπακούνιν, νὰ διεισδύσει σ' ἕνα μαζικὸ κίνημα, προλεταριακοῦ, ἀπολιτικοῦ καὶ διεθνιστικοῦ χαρακτήρα: στὴν «Πρώτη Διεθνή». Ἀλλὰ γύρω, στὰ 1880, βάλθηκε νὰ σαρκάζει τὴν «φοβισμένη Διεθνὴ τῶν

πρώτων χρόνων» καὶ ἐπιδίωξε νὰ τὴν ἀντικαταστήσει, σύμφωνα μὲ τὸν ὅρο ποὺ χρησιμοποίησε ὁ Μαλατέστα στὰ 1884, μὲ μιὰ «ἐπίφοβη Διεθνή», ποὺ θὰ ἦταν, ταυτόχρονα, κομμουνιστική, ἀναρχική, ἀντιθρησκευτική, ἐπαναστατική καὶ φυσικὰ ἀντικοινοβουλευτική. Τὸ φόβητρο ὅμως αὐτὸ ἦταν ἀποσχελετωμένο: ὁ ἀναρχισμὸς ἀπομονώθηκε ἀπ' τὸ ἐργατικὸ κίνημα, καὶ συνακόλουθα ἐκφυλίστηκε καὶ κατρακύλισε στὸ σεχταρισμὸ καὶ στὴν δραστηριότητα μικροομάδας.

Γιατί αὐτὴ ἡ ἀναδίπλωση; Ἕνας ἀπ' τοὺς λόγους στάθηκε ἡ ταχύτατη βιομηχανικὴ ἀνάπτυξη καὶ ἡ ἐπιτάχυνση τῆς κατάκτησης τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων ποὺ ἔκαναν τοὺς ἐργαζόμενους πιὸ δεκτικοὺς ἀπέναντι στὸν κοινοβουλευτικὸ ρεφορμισμό. Ἔτσι ἐπικράτησε στὸ διεθνὲς ἐργατικὸ κίνημα ἡ πολιτικάντικη, ἐκλογοκρατούμενη, ρεμφορμιστικὴ σοσιαλδημοκρατία ποὺ ἀπόβλεπε ὄχι στὴν κοινωνικὴ ἐπανάσταση ἀλλὰ στὴ νόμιμη κατάκτηση τοῦ ἀστικοῦ Κράτους καὶ στὴν ἱκανοποίηση ἄμεσων διεκδικήσεων.

Ὄντας λοιπὸν μιὰ ἀδύναμη μειονότητα οἱ ἀναρχικοὶ ἐγκατάλειψαν τὴν ἰδέα τοῦ ἀγώνα μέσα στοὺς κόλπους πλατιῶν λαϊκῶν κινημάτων. Μὲ πρόσχημα τὴ θεωρητικὴ καθαρότητα μιᾶς θεωρίας ὅπου ἡ οὐτοπία, συνδυασμὸς πρόωρων προαναχρούσεων καὶ νοσταλγικῶν ἐπικλήσεων τοῦ χρυσοῦ αἰώνα, κυριαρχοῦσε τώρα — ὁ Κροπότκιν, ὁ Μαλατέστα καὶ οἱ φίλοι τους γύρισαν τὴν πλάτη στὸ δρόμο ποὺ εἶχε χαράξει ὁ Μπακούνιν. Κατηγόρησαν τὴν ἀναρχικὴ φιλολογία καὶ τὸν ἴδιο τὸν Μπακούνιν ὅτι ἦταν «σὲ μεγάλο βαθμὸ διαποτισμένοι ἀπ' τὸν Μαρξισμό. Κλειδώθηκαν στοὺς ἑαυτούς τους. Ὀργανώθηκαν σὲ μικρὲς παράνομες ὁμάδες ἄμεσης δράσης, ὅπου ἡ ἀστυνομία μὲ μεγάλη εὐκολία ἔχωσε τοὺς χαφιέδες της.

Τὸ χιμαιρικὸ καὶ τυχοδιωκτικὸ δηλητήριο χύθηκε στὶς φλέβες τοῦ ἀναρχισμοῦ, μετὰ τὸ 1876 μετὰ τὴν ὑποχώρηση ποὺ τὴν ἀκολούθησε γρήγορα ὁ θάνατος τοῦ Μπακούνιν. Τὸ Συνέδριο τῆς Βέρνης ἔριξε τὸ σύνθημα τῆς «ἔμπρακτης προπαγάνδας». Τὸ πρῶτο μάθημα πάνω σ' αὐτὸ τὸ ἔδωσαν ὁ Καφιέρο καὶ ὁ Μαλατέστα.

Στὶς 5 Ἀπρίλη τοῦ 1877, κάτω ἀπ' τὴν καθοδήγησή τους, τριάντα περίπου ὁπλισμένοι ἀναρχικοί, βγῆκαν στὰ βουνὰ τῆς ἰταλικῆς περιοχῆς τοῦ Μπενεβέντο, ἔκαψαν τὰ κοινοτικὰ ἀρχεῖα ἑνὸς μικροῦ χωριοῦ, μοίρασαν στοὺς φτωχοὺς τὸ περιεχόμενο τῆς κάσας τοῦ φοροεισπράχτορα, προσπάθησαν νὰ ἐφαρμόσουν ἕνα «ἀντιεξου-

σιαστικὸ κομμουνισμό», σὲ μικρογραφία, ἀγροτικὸ καὶ παιδαριώδη, καὶ στὸ τέλος, κυνηγημένοι καὶ ξεπαγιασμένοι ἀπ' τὸ κρύο ἄφησαν νὰ τοὺς συλλάβουν χωρὶς ἀντίσταση.

Τρία χρόνια ἀργότερα στὶς 25 Δεκέμβρη 1880, ὁ Κροπότκιν κραυγάζει στὴν ἐφημερίδα του, τὸν Ἐ ξ ε γ ε ρ μ έ ν ο: «ἡ διαρκὴς ἐπανάσταση μὲ τὸν λόγο, μὲ τὸ γράψιμο, μὲ τὸ στιλέττο, τὸ τουφέκι καὶ τὸ δυναμίτη, (...) ὅτι δὲν ἀνήκει στὴ νομιμότητα εἶναι καλὸ γιὰ μᾶς». Ἀπ' τὴν ἔμπραχτη προπαγάνδα μέχρι τὶς ἀτομικὲς ἀπόπειρες δὲν ὑπῆρχε παρὰ ἕνα βῆμα ποὺ ἔγινε πολὺ γρήγορα.

Ἂν μιὰ ἀπὸ τὶς αἰτίες τῆς προσφυγῆς στὴν τρομοκρατία στάθηκε ἡ ἀδιαφορία τῶν ἐργατικῶν μαζῶν, ἀπ' τὸ ἄλλο μέρος, ἡ «ἔμπραχτη προπαγάνδα» βοήθησε σ' ἕνα βαθμὸ στὸ ξύπνημα τῶν ἐργαζόμενων ἀπ' τὴ νάρκη. Ὅπως τονίζει ὁ Ρομπὲρ Λουζὸν σ' ἕνα ἄρθρο τῆς Π ρ ο λ ε τ α ρ ι α κ ῆ ς ἐ π α ν ά σ τ α σ η ς (Νοέμβρης 1937), ἡ ἔμπραχτη προπαγάνδα στάθηκε «τὸ κουδούνισμα ποὺ ἔβγαλε τὸ γαλλικὸ προλεταριάτο ἀπ' τὴν κατάσταση τῆς ἐξουθένωσης ὅπου τὸ εἶχαν βυθίσει οἱ σφαγὲς τῆς Κομμούνας (...) τὸ πρελούδιο τῆς ἵδρυσης τῆς CGT καὶ τοῦ μαζικοῦ συνδικαλιστικοῦ κινήματος τῆς δεκαετίας 1900 - 10. Ἄποψη κάπως ὑπεραισιόδοξη ποὺ διορθώνει ἢ συμπληρώνει [1], ἡ μαρτυρία τοῦ Φερνὰν Πελλουτιέ, νεαροῦ ἀναρχικοῦ ποὺ πέρασε στὸν ἐπαναστατικὸ συνδικαλισμό: γι' αὐτόν, ἡ χρήση τοῦ δυναμίτη ἀπώθησε τοὺς ἐργάτες, μολαταῦτα ἀηδιασμένους μὲ τὸν κοινοβουλευτικὸ σοσιαλισμό, ἀπ' τὸν ἀντιεξουσιαστικὸ σοσιαλισμό· κανεὶς ἀπ' αὐτοὺς δὲν τόλμησε νὰ δηλώσει ἀναρχισμό, ἀπὸ φόβο μήπως φανεῖ ὅτι προτιμᾶ τὴν ἀπομονωμένη ἐξέγερση ἀπ' τὴ συλλογικὴ δράση.

Ὁ συνδυασμὸς τῆς βόμβας καὶ τῶν κροποτκινικῶν οὐτοπιῶν προμήθεψαν στοὺς σοσιαλδημοκράτες ὅπλα ποὺ δὲν παράλειψαν νὰ τὰ χρησιμοποιήσουν ἐνάντια στοὺς ἀναρχικούς.

1. Ὁ Ρομπὲρ Λουζὸν παρατήρησε στὸ συγγραφέα αὐτοῦ τοῦ βιβλίου ὅτι, ἀπὸ διαλεκτικὴ ἄποψη, οἱ δύο μαρτυρίες τοῦ Πελλουτιὲ καὶ ἡ δική του καθόλου δὲν ἀλληλοαποκλείονται: ἡ τρομοκρατία εἶχε ἀντιφατικὲς ἐπιδράσεις πάνω στὸ ἐργατικὸ κίνημα.

Οἱ σοσιαλδημοκράτες πολεμοῦν τοὺς ἀναρχικοὺς

Γιὰ μεγάλο χρονικὸ διάστημα, τὸ ἐργατικὸ σοσιαλιστικὸ κίνημα διασπάστηκε σὲ δυὸ ἀσυμφιλίωτα κομμάτια: ἐνῶ ὁ ἀναρχισμὸς κυλοῦσε ταυτόχρονα στὴν τρομοκρατία καὶ τὴν ἐσχατολογία, τὸ πολιτικὸ κίνημα, ποὺ ἀναφερόταν περισσότερο ἢ λιγότερο κίβδηλα στὸ Μάρξ, γλυστροῦσε στὸν «κοινοβουλευτικὸ κρετινισμό». Ὅπως θὰ τὸ θυμίσει ἀργότερα ὁ ἀναρχικὸς Πιὲρ Μονάτ, ποὺ προσχώρησε κατόπιν στὸ συνδικαλισμό, «τὸ ἐπαναστατικὸ πνεῦμα, στὴ Γαλλία, ἔσβυνε (...) ἀπὸ χρόνο σὲ χρόνο. Ὁ ἐπαναστατισμὸς τοῦ Γκέσντ (...) ἦταν καθαρὴ φρασεολογία ἤ, πράγμα ἀκόμη χειρότερο, ἐκλογοκρατικὸς καὶ κοινοβουλευτικός· ὁ ἐπαναστατισμὸς τοῦ Ζωρὲς πήγαινε μακρύτερα: ἦταν, καθαρὰ καὶ ξάστερα, ὑπουργοκρατικὸς καὶ κυβερνητικός». Στὴ Γαλλία, τὸ διαζύγιο ἀναρχικῶν καὶ σοσιαλιστῶν συντελέστηκε ὅταν, στὸ συνέδριο τῆς Χάβρης στὰ 1880, τὸ νεοϊδρυμένο ἐργατικὸ κόμμα ρίχτηκε στὴν ἐκλογικὴ δραστηριότητα.

Στὰ 1889, οἱ σοσιαλδημοκράτες διαφόρων χωρῶν ἀποφάσισαν, στὸ Παρίσι, νὰ νεκραναστήσουν, ὕστερ' ἀπὸ μιὰ μακρόχρονη ἔκλειψη, τὴν πρακτικὴ τῶν διεθνῶν σοσιαλιστικῶν συνεδρίων, ἀνοίγοντας ἔτσι τὸ δρόμο γιὰ τὴ Δεύτερη Διεθνή. Μερικοὶ ἀναρχικοὶ πίστεψαν ὅτι μποροῦσαν νὰ συμμετάσχουν στὴ σύσκεψη αὐτή. Ἡ παρουσία τους προκάλεσε βίαια ἐπεισόδια. Οἱ σοσιαλδημοκράτες, ἔχοντας τὴν ἰσχὺ τοῦ ἀριθμοῦ, ἔπνιξαν κάθε ἀντίρρηση ἀπ' τὴν πλευρὰ τῶν ἀντιπάλων τους. Στὸ συνέδριο τῶν Βρυξελλῶν, στὰ 1891, οἱ ἀναρχικοὶ πετάχτηκαν ἔξω μὲ γιουχαΐσματα. Μολοντοῦτο ἕνα σημαντικὸ τμῆμα ἐργατῶν ἀντιπροσώπων, Ἄγγλων, Ἰταλῶν, Ὀλλανδῶν, ἀποχώρησε σ' ἔνδειξη διαμαρτυρίας παρ' ὅλη τὴ ρεφορμιστική του θέση. Στὸ ἑπόμενο συνέδριο, ποὺ ἔγινε στὴ Ζυρίχη στὰ 1893, οἱ σοσιαλδημοκράτες ὑποστήριζαν ὅτι στὸ μέλλον πρέπει νὰ γίνονται δεκτὲς ἐκτὸς ἀπ' τὶς συνδικαλιστικὲς καὶ οἱ ὀργανώσεις ἐκεῖνες κομμάτων καὶ ὁμάδων ποὺ θὰ ἀποδέχονταν τὴν ἀναγκαιότητα τῆς «πολιτικῆς δράσης», τῆς κατάκτησης δηλαδὴ τῆς ἀστικῆς ἐξουσίας μὲ τὸ ψηφοδέλτιο.

Στὸ Συνέδριο τοῦ Λονδίνου, στὰ 1896, μερικοὶ Γάλλοι καὶ Ἰταλοὶ ἀναρχικοὶ ἀνάτρεψαν τὴν περιοριστικὴ αὐτὴ προϋπόθεση γινόμενοι δεκτοὶ σὲ συνδικάτα. Δὲν ἦταν ἄλλωστε παρὰ μιὰ πολεμικὴ

παγίδα: οἱ ἀναρχικοί, ὅπως θὰ δοῦμε πιὸ κάτω, ξανάβρισκαν τὸ δρόμο τῆς πραγματικότητας· ἔμπαιναν στὸ συνδικαλιστικὸ κίνημα. Ὅταν ὅμως ἕνας ἀπ' αὐτούς, ὁ Πὼλ Ντελεσάλ, προσπάθησε νὰ ἀνεβεῖ στὸ βῆμα, γκρεμίστηκε βίαια κάτω ἀπ' τὴ σκάλα καὶ τραυματίστηκε. Ὁ Ζωρὲς κατηγόρησε τοὺς ἀναρχικοὺς ὅτι μετάτρεψαν τὰ συνδικάτα σὲ ἐπαναστατικὲς καὶ ἀναρχικὲς ὁμάδες, ὅτι τὰ ἀποδιοργάνωσαν ὅπως ἔρχονταν ν' ἀποδιοργανώσουν καὶ τὸ συνέδριο «πρὸς μεγάλο ὄφελος τῆς ἀστικῆς ἀντίδρασης».

Οἱ Γερμανοὶ σοσιαλδημοκράτες ἀρχηγοί, λυσσαλέοι ἐκλογομανεῖς, ὁ Βίλχελμ Λῆμπνεχτ καὶ ὁ Αὔγουστος Μπέμπελ, δείχτηκαν, ὅπως καὶ στὴν Πρώτη Διεθνή, οἱ πιὸ μανιασμένοι ἀντίπαλοι τῶν ἀναρχικῶν. Μὲ τὸ σεγοντάρισμα τῆς Κας Ἄβελιν, κόρης τοῦ Κὰρλ Μάρξ, ποὺ χαρακτήρισε «παράφρονες» τοὺς ἀναρχικούς, κατεύθυναν κατὰ βούληση τὴ συνέλευση καὶ κατάφεραν νὰ ἐπιβάλλουν μιὰ ἀπόφαση ποὺ ἀπόκλειε ἀπ' τὰ μελλοντικὰ συνέδρια τοὺς «ἀντικοινοβουλευτικοὺς» μ' ὁποιαδήποτε μορφὴ κι ἂν παρουσιάζονταν.

Ἀργότερα, στὸ Κράτος καὶ ἐπανάσταση, ὁ Λένιν, προσφέροντάς τους μιὰ ἀνθοδέσμη ὅπου τ' ἀγκάθια ανακατεύονταν μὲ τὰ ἄνθη, ἀπόδωσε δικαιοσύνη στοὺς ἀναρχικοὺς ἐνάντια στὴ σοσιαλδημοκρατία. Κατηγόρησε τοὺς σοσιαλδημοκράτες ὅτι «εἶχαν ἀφήσει στοὺς ἀναρχικοὺς τὸ μονοπώλιο τῆς κριτικῆς τοῦ κοινοβουλευτισμοῦ» καὶ ὅτι εἶχαν «χαρακτηρίσει ἀναρχικὴ τὴν κριτικὴ τούτη». Τίποτα τὸ ἐκπληκτικὸ λοιπὸν ἂν τὸ προλεταριάτο τῶν κοινοβουλευτικῶν χωρῶν, ἀηδιασμένο ἀπ' αὐτοῦ τοῦ εἴδους τοὺς σοσιαλιστές, διατήρησε τὶς συμπάθειές του γιὰ τοὺς ἀναρχικούς. Οἱ σοσιαλδημοκράτες χαρακτήρισαν ἀναρχικὴ κάθε προσπάθεια νὰ θραυστοῦν οἱ ἁρμοὶ τοῦ ἀστικοῦ Κράτους. Οἱ ἀναρχικοὶ ἔδειξαν «μὲ ἀκρίβεια τὸν ὀππορτουνιστικὸ χαρακτήρα τῶν ἰδεῶν πάνω στὸ Κράτος ποὺ πρέσβευαν τὰ περισσότερα σοσιαλιστικὰ κόμματα».

Ὁ Μάρξ, πάντοτε σύμφωνα μὲ τὸν Λένιν, συμφωνεῖ μὲ τὸν Προυντὸν στὴν ἀνάγκη «καταστροφῆς τῆς παρούσας Κρατικῆς μηχανῆς». «Τὴν ἀναλογία αὐτὴ ἀνάμεσα στὸ μαρξισμὸ καὶ τὸν ἀναρχισμό, τὸν ἀναρχισμὸ τοῦ Προυντὸν καὶ τοῦ Μπακούνιν, οἱ ὀππορτουνιστὲς δὲν θέλουν νὰ τὴ δοῦν». Οἱ σοσιαλδημοκράτες ἔκαναν τὴ συζήτηση μὲ τοὺς ἀναρχικοὺς μὲ «μὴ μαρξιστικὸ τρόπο». Ἡ κριτική τους στὸν ἀναρχισμὸ περιορίζεται στὴν καθαρὴ αὐτὴ ἀστικὴ χυδαιότητα. «Ἐμεῖς εἴμαστε ὑπὲρ τοῦ Κράτους, οἱ ἀναρχικοὶ ὄχι!».

Ἔτσι, οἱ ἀναρχικοὶ μποροῦσαν νὰ ἀπαντήσουν στὴ σοσιαλδημοκρατία αὐτὴ ὅτι ἐγκαταλείπει τὸ καθῆκον της, ποὺ συνίσταται στὸ νὰ διαπαιδαγωγεῖ ἐπαναστατικὰ τοὺς ἐργάτες. Κι ὁ Λένιν καυτηριάζει μιὰ ἀντιαναρχικὴ μπροσούρα τοῦ Ρώσου σοσιαλδημοκράτη Πλεχάνωφ καὶ τὴ χαρακτηρίζει «πολὺ ἄδικη ἀπέναντι στοὺς ἀναρχικούς», «σοφιστική», «γεμάτη χοντροκομμένους συλλογισμοὺς ποὺ τείνουν νὰ ἀποδείξουν ὅτι τίποτα δὲν διαχωρίζει ἕναν ἀναρχικὸ ἀπὸ ἕνα ληστή».

Οἱ ἀναρχικοὶ στὰ συνδικάτα

Οἱ ἀναρχικοί, στὰ χρόνια 1890, ἦταν βυθισμένοι σὲ ἀδιέξοδο. Ἀπομονωμένοι ἀπ' τὸν ἐργατόκοσμο ποὺ τὸν μονοπωλοῦσαν οἱ σοσιαλδημοκράτες, κλειδαμπαρώνονταν σὲ μικρογτούλαπα, κλείνονταν σὲ ἐλεφάντινους πύργους καὶ οἰκοδομοῦσαν μιὰ ὅλο καὶ περισσότερο ἐξωπραγματικὴ ἰδεολογία. Ἢ ἐπικροτοῦσαν καὶ διάπρατταν ἀτομικὲς ἀπόπειρες, κι ἐγκλωβίζονταν ἔτσι στὰ γρανάζια τῆς καταπίεσης καὶ τῶν ἀντιποίνων.

Ὁ Κροπότκιν, ἕνας ἀπ' τοὺς πρώτους, εἶχε τὴν ἐντιμότητα νὰ κάνει τὴ mea culpa του καὶ ν' ἀναγνωρίσει τὴ στειρότητα τῆς «ἔμπρακτης προπαγάνδας». Σὲ μιὰ σειρὰ ἀπὸ ἄρθρα, στὰ 1890, διαβεβαίωσε «ὅτι πρέπει νὰ εἴμαστε μαζὶ μὲ τὸ λαὸ ποὺ πιὰ δὲν ζητᾶ τὴν μεμονωμένη πράξη ἀλλὰ δραστήριους ἀνθρώπους στὶς τάξεις του». Ἐφιστᾶ τὴν προσοχὴ «ἀπέναντι στὴν αὐταπάτη ὅτι μποροῦμε νὰ νικήσουμε τοὺς συνασπισμοὺς τῶν ἐκμεταλλευτῶν μὲ μερικὲς λίβρες ἐκρηκτικῶν ὑλῶν». Προπαγάνδισε τὴν ἐπιστροφὴ σ' ἕνα μαζικὸ συνδικαλισμό, ὅπως αὐτὸς ποὺ ἔμβρυό του καὶ προπαγανδιστής του στάθηκε ἡ Πρώτη Διεθνής: «Τεράστιες ἑνώσεις, μὲ ἑκατομμύρια προλετάριους».

Γιὰ νὰ ἀποκόψουν τὶς ἐργατικὲς μάζες ἀπ' τοὺς λεγόμενους σοσιαλιστὲς ποὺ τοὺς ἐξαπατοῦσαν, οἱ ἀναρχικοὶ εἶχαν ἐπιτακτικὸ καθῆκον νὰ διεισδύσουν στὰ συνδικάτα. Σ' ἕνα ἄρθρο ποὺ δημοσίεψε, στὰ 1895, ἕνα ἑβδομαδιαῖο μαρξιστικὸ περιοδικό, Οἱ καινούργιοι καιροί, μὲ τίτλο «Ὁ ἀναρχισμὸς καὶ τὰ ἐργατικὰ συνδικάτα», ὁ Φερνὰν Πελλουτιὲ ἀνάλυσε τὴ νέα τα-

κτική. Κάλλιστα μποροῦσε ὁ ἀναρχισμὸς νὰ κάνει χωρὶς τὸ δυναμίτη κι ἔπρεπε νὰ πάει πρὸς τὶς μάζες. Γιὰ νὰ προπαγανδίσει ἀπὸ τὴ μιὰ τὶς ἀναρχικὲς ἰδέες σὲ πλατὺ κύκλο καὶ ἀπ' τὴν ἄλλη γιὰ νὰ ἀποσπάσει τὸ συνδικαλιστικὸ κίνημα ἀπ' τὸ στενὸ κορπορατιβισμὸ μέσα στὸν ὁποῖο κυλιόταν μέχρι τότε. Τὸ συνδικάτο ἔπρεπε νὰ γίνει μιὰ «πρακτικὴ σχολὴ ἀναρχισμοῦ». Ἐργαστήρι τῶν οἰκονομικῶν ἀγώνων, μακριὰ ἀπὸ ἐκλογικοὺς ἀνταγωνισμούς, μὲ ἀναρχικὴ δόμηση. Δὲν ἦταν ἡ ταυτόχρονα ἐπαναστατικὴ καὶ ἀντιεξουσιαστικὴ ὀργάνωση πού, μόνη αὐτή, θὰ μποροῦσε ν' ἀντισταθμίσει καὶ νὰ καταστρέψει τὴ βλαβερὴ ἐπίδραση τῶν σοσιαλδημοκρατῶν πολιτικῶν; Καὶ ὁ Πελλουτιὲ ἤθελε νὰ ἐνσωματώσει τὰ ἐργατικὰ συνδικάτα στὴν «κομμουνιστικὴ ἀντεξουσιαστικὴ» κοινωνία ποὺ παράμεινε ὁ ὑπέρτατος στόχος τῶν ἀναρχικῶν: τὴ μέρα ποὺ θὰ ξεσποῦσε ἡ ἐπανάσταση, σκεφτόταν, «δὲν θὰ ὑπῆρχε ἕτοιμη, γιὰ νὰ διαδεχτεῖ τὴν τωρινὴ ὀργάνωση, μιὰ νέα ὀργάνωση σχεδὸν ἀντιεξουσιαστική, μὲ καταργημένη στὴν πράξη κάθε πολιτικὴ ἐξουσία καὶ τῆς ὁποίας κάθε τμῆμα, κυρίαρχο στὰ μέσα παραγωγῆς, θὰ ρύθμιζε αὐτόνομα ὅλες τὶς ὑποθέσεις του, ἡγεμονικὰ καὶ μὲ τὴν ἐλεύθερη συναίνεση τῶν μελῶν του;»

Ὁ Πιὲρ Μονὰτ δήλωσε, ἀργότερα, στὸ διεθνὲς ἀναρχικὸ συνέδριο τοῦ 1907: «Ὁ συνδικαλισμὸς (...) ἀνοίγει στὸν ἀναρχισμὸ ποὺ γιὰ πολὺ καιρὸ ἦταν κλεισμένος στὸν ἑαυτό του καινούργιες προοπτικὲς κι ἐλπίδες». Ἀπ' τὸ ἕνα μέρος «ὁ συνδικαλισμός (...) ξύπνησε στὸν ἀναρχισμὸ τὴν αἴσθηση τῆς ἐργατικῆς του προέλευσης· ἀπ' τὸ ἄλλο μέρος, οἱ ἀναρχικοὶ συνέβαλαν πολὺ στὸ νὰ ὁδηγήσουν τὸ ἐργατικὸ κίνημα στὸν ἐπαναστατικὸ δρόμο καὶ νὰ διαδόσουν τὴν ἰδέα τῆς ἄμεσης δράσης». Στὸ ἴδιο αὐτὸ συνέδριο ἔγινε δεκτὴ ὕστερ' ἀπὸ ζωηρὴ συζήτηση, μιὰ συνθετικὴ ἀπόφαση, ποὺ ἄνοιγε μὲ τὴν παρακάτω διακήρυξη ἀρχῶν: «Τὸ διεθνὲς ἀναρχικὸ συνέδριο θεωρεῖ τὰ συνδικάτα ταυτόχρονα σὰν ὀργανισμοὺς μάχης στὴν ταξικὴ πάλη, μὲ σκοπὸ τὴ βελτίωση τῶν συνθηκῶν ἐργασίας καὶ σὰν τὶς παραγωγικὲς ἑνώσεις ποὺ θὰ ἐξυπηρετήσουν στὴ μετατροπὴ τῆς καπιταλιστικῆς κοινωνίας σὲ ἀναρχικὴ κομμουνιστικὴ κοινωνία».

Μὲ μεγάλες δυσκολίες οἱ ἀναρχοσυνδικαλιστὲς προσπαθοῦσαν νὰ ὁδηγήσουν τὸ σύνολο τοῦ ἀντιεξουσιαστικοῦ κόμματος στὸν καινούργιο δρόμο ποὺ εἶχαν διαλέξει. Οἱ «καθαροὶ» τοῦ ἀναρχισμοῦ

ἔτρεφαν ἀπέναντι στὸ συνδικαλιστικὸ κίνημα μιὰ ἀκατανίκητη δυσπιστία. Τὸ κατηγοροῦσαν ὅτι εἶναι ὑπερβολικὰ καρφωμένο στὴ γῆ. Τὸ κατηγοροῦσαν ὅτι εἶναι ἐγκλιματισμένο μέσα στὰ πλαίσια τῆς καπιταλιστικῆς κοινωνίας, ὅτι ἀποτελεῖ συστατικό της στοιχεῖο καὶ ὅτι περιχαρακώνεται στὴν ἄμεση διεκδίκηση. Τοῦ ἀμφισβητοῦσαν τὴν πρόθεση νὰ ἐπιλύσει μόνο του τὸ κοινωνικὸ πρόβλημα. Στὸ συνέδριο τοῦ 1907, ὁ Μαλατέστα, ἀπαντώντας μὲ ὀξύτητα στὸν Μονάτ, ὑποστήριξε ὅτι γιὰ τοὺς ἀναρχικοὺς τὸ ἐργατικὸ κίνημα εἶναι μέσο κι ὄχι σκοπός: «Ὁ συνδικαλισμὸς εἶναι καὶ θὰ εἶναι πάντοτε ἕνα κίνημα νομιμόφρον καὶ συντηρητικό, χωρὶς ἄλλο προσιτὸ σκοπὸ παρὰ τὴ βελτίωση τῶν συνθηκῶν ἐργασίας». Μυωπικὸ ἐξαιτίας τῆς ἐπιδίωξης ἄμεσων κατακτήσεων, τὸ συνδικαλιστικὸ κίνημα ἀποπροσανατολίζει τοὺς ἐργαζόμενους ἀπ' τὴν τελικὴ πάλη: «Δὲν εἶναι τόσο ἡ παύση ἐργασίας στὴν ὁποία πρέπει νὰ καλοῦμε τοὺς ἐργάτες· ἀλλὰ ἡ συνέχισή της γιὰ λογαριασμό τους». Τέλος ὁ Μαλατέστα κατάγγειλε τὸ συντηρητισμὸ τῶν συνδικαλιστικῶν γραφειοκρατιῶν: «Ὁ γραφειοκράτης μέσα στὸ ἐργατικὸ κίνημα ἀποτελεῖ κίνδυνο ποὺ μόνο μὲ τὸν κοινοβουλευτισμὸ μπορεῖ νὰ συγκριθεῖ. Ὁ ἀναρχικὸς ποὺ δέχεται νὰ γίνει μόνιμος μισθωτὸς ὑπάλληλος ἑνὸς συνδικάτου, χάθηκε γιὰ τὸν ἀναρχισμό».

Σ' αὐτὸ ὁ Μονὰτ ἀπάντησε ὅτι τὸ συνδικαλιστικὸ κίνημα, ὅπως καὶ κάθε ἀνθρώπινο ἔργο, δὲν στερεῖται, βέβαια, μειονεκτημάτων: «Μακριὰ ἀπ' τὸ νὰ τὰ ἀποκρύβω, πιστεύω ὅτι πάντα πρέπει νὰ τὰ ἔχουμε ὑπ' ὄψη μας γιὰ νὰ καταπολεμοῦμε». Δεχόταν ὅτι ὁ συνδικαλιστικὸς ὑπαλληλισμὸς προκαλοῦσε ζωηρὴ κριτική, συχνὰ δικαιολογημένη. Διαμαρτυρόταν ὅμως ἐνάντια στὴν κατηγορία ὅτι θυσιάζεται ὁ ἀναρχισμὸς καὶ ἡ ἐπανάσταση στὸ συνδικαλισμό: «Ὅπως ὅλοι, ἔτσι καὶ ἐμεῖς τελικὸ στόχο ἔχουμε τὴν ἀναρχία. Μόνο, ἐπειδὴ οἱ καιροὶ ἄλλαξαν, τροποποιήσαμε τὴν ἀντίληψή μας γιὰ τὸ κίνημα καὶ τὴν ἐπανάσταση (...). Ἄν, ἀντὶ νὰ κριτικάρουν ἀφ' ὑψηλοῦ τὰ παλιά, τωρινὰ καὶ μελλοντικὰ ἀκόμη μειονεκτήματα τοῦ συνδικαλισμοῦ, οἱ ἀναρχικοὶ ἀναμιγνύονταν στενώτερα στὴ δράση του, οἱ κίνδυνοι τοῦ συνδικαλισμοῦ θὰ ἐξορκίζονταν μιὰ καὶ καλή».

Ἡ ὀργὴ τῶν ἐξτρεμιστῶν τοῦ ἀναρχισμοῦ δὲν ἦταν ἄλλωστε ἐντελῶς ἀβάσιμη. Ὁ τύπος ὅμως τῶν συνδικάτων ποὺ εἶχαν δοκιμάσει ἀνῆκε σὲ μιὰ ξεπερασμένη κιόλας ἐποχή: τὴν ἐποχὴ τῶν καθαρὰ καὶ πλατειὰ σωματειακῶν στὴν ἀρχὴ συνδικάτων κι ἔπειτα

τῶν συνδικάτων πού ρυμουλκοῦνταν ἀπ' τοὺς πολιτικοὺς τῆς σοσιαλδημοκρατίας, πού εἶχαν πολλαπλασιαστεῖ στὴ Γαλλία στὰ χρόνια πού ἀκολούθησαν τὴν καταστολὴ τῆς Κομμούνας. 'Απ' τὴν ἄλλη πλευρά, ὁ συνδικαλισμὸς τῆς ταξικῆς πάλης, ἀνανεωμένος μὲ τὴ διείσδυση τῶν ἀναρχοσυνδικαλιστῶν, παρουσίαζε γιὰ τοὺς «καθαροὺς» ἀναρχικοὺς ἕνα ἀντίθετης φορᾶς μειονέκτημα: διατεινόταν ὅτι ἐκκρίνει τὴν ἴδια του τὴν ἰδεολογία, ὅτι ἔχει «αὐτάρκεια». Ὁ πιὸ δηκτικὸς ἐκπρόσωπός του, ὁ 'Εμὶλ Πουζέ, ὑποστήριξε: «Ἡ ὑπεροχὴ τοῦ συνδικάτου πάνω στὶς ἄλλες μορφὲς συνοχῆς τῶν ἀτόμων ἑδράζεται στὸ γεγονὸς ὅτι ἡ προσπάθεια μερικῶν ἐπιτεύξεων καὶ ἡ ἀποφασιστικότερη προσπάθεια γιὰ τὸ μετασχηματισμὸ τῆς κοινωνίας διεξάγονται μετωπικὰ καὶ παράλληλα. Καὶ ἀκριβῶς ἐπειδὴ τὸ συνδικάτο ἀπαντᾶ στὴ διπλὴ αὐτὴ τάση (...) χωρὶς πιὰ νὰ θυσιάζει τὸ παρὸν στὸ μέλλον κι αὐτὸ στὸ παρόν, γιὰ ὅλα αὐτὰ τὸ συνδικάτο πρέπει νὰ θεωρεῖται σὰν ἡ καλύτερης μορφῆς συνένωση».

Ἡ φροντίδα τοῦ καινούργιου συνδικαλισμοῦ νὰ τονίσει καὶ νὰ διαφυλάξει τὴν «ἀνεξαρτησία» του, πού διακηρύχτηκε στὸν περίφημο Χάρτη πού ἀποδέχτηκε, στὰ 1906, τὸ συνέδριο τῆς Γ.Σ.Ε. στὴν 'Αμιέν, ὀφειλόταν λιγότερο σὲ ἀντιαναρχισμὸ καὶ περισσότερο στὴ φροντίδα νὰ ἀποτινάξει τὴν ποδηγέτηση τῆς ἀστικῆς δημοκρατίας καὶ τῆς προέκτασής της μέσα στὸ ἐργατικὸ κίνημα: τῆς σοσιαλδημοκρατίας. Καί, συμπληρωματικά, ἀπ' τὴ θέληση νὰ διατηρηθεῖ ἡ συνοχὴ τοῦ συνδικαλιστικοῦ κινήματος ἀπέναντι σὲ ἕναν πολλαπλασιασμὸ τῶν ἐχθρικῶν μεταξύ τους πολιτικῶν αἱρέσεων, σὰν αὐτὲς πού ὑπῆρχαν στὴ Γαλλία πρὶν ἀπ' τὴ «σοσιαλιστικὴ ἑνότητα». 'Απ' τὸ ἔργο τοῦ Προυντόν, *Γιὰ τὴν πολιτικὴ ἱκανότητα τῶν ἐργαζομένων τάξεων*, πού ἦταν ἡ βίβλος τους, οἱ ἐπαναστάτες συνδικαλιστὲς κράτησαν, εἰδικά, τὴν ἰδέα τοῦ «διαχωρισμοῦ»: συγκροτημένο σὲ τάξη ξέχωρη, τὸ προλεταριάτο πρέπει νὰ ἀρνιέται κάθε ἐπαφὴ μὲ τὴν ἀντίπαλη τάξη.

Σὲ μερικοὺς ὅμως ἀναρχικοὺς κακοφάνηκε ἡ πρόθεση τοῦ ἐργατικοῦ συνδικαλισμοῦ ν' ἀπαλλαγεῖ ἀπ' τὴν ἐποπτεία τους. Ριζικὰ λαθεμένη θεωρία, φώναζε ὁ Μαλατέστα, πού ἀπειλοῦσε τὸν ἀναρχισμὸ στὴν ἴδια του τὴν ὕπαρξη. Κι ὁ πλαγίαυλός του, ὁ Ζὰν Γκράβ ἔχανε ἀντιφώνηση: «Ὁ συνδικαλισμὸς μπορεῖ καὶ πρέπει

νὰ εἶναι αὐτάρκης στὴν πάλη ποὺ διεξάγει ἐνάντια στὴν ἐργοδοτικὴ ἐκμετάλλευση, δὲν μπορεῖ ὅμως νὰ θεωρεῖ ὅτι εἶναι δυνατὸ νὰ λύσει μόνος του τὸ κοινωνικὸ πρόβλημα». «Τόσο λίγο ἐπαρκεῖ, ὥστε χρειάστηκε νὰ τοῦ ἔρθει ἀπ' ἔξω ὁ ὅρος αὐτοῦ ποὺ εἶναι, αὐτοῦ ποὺ πρέπει νὰ εἶναι κι αὐτοῦ ποὺ πρέπει νὰ κάνει».

Παρὰ τοὺς ἀφορισμοὺς αὐτοὺς καὶ χάρη στὸ ἐπαναστατικὸ πνεῦμα ποὺ ἐμφύσησαν οἱ ἀναρχικοὶ ποὺ προσχώρησαν στὸ συνδικαλισμό, τὸ ἐπαναστατικὸ κίνημα στὴ Γαλλία, ὅπως καὶ στὶς ἄλλες λατινικὲς χῶρες, ἔγινε, στὰ χρόνια πρὶν ἀπ' τὸν Μεγάλο Πόλεμο, μιὰ δύναμη μὲ τὴν ὁποία χρειάστηκε νὰ μετρηθοῦν, ὄχι μόνο ἡ ἀστικὴ τάξη καὶ ἡ κυβέρνηση, ἀλλὰ καὶ οἱ σοσιαλδημοκράτες πολιτικοὶ ἀπ' τοὺς ὁποίους ξέφυγε, σὲ μεγάλο μέρος, ὁ ἔλεγχος τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος. Ὁ φιλόσοφος Ζὼρζ Σορὲλ θεωροῦσε τὴν εἴσοδο αὐτὴ τῶν ἀναρχικῶν στὰ συνδικάτα σὰν ἕνα ἀπ' τὰ μεγαλύτερα γεγονότα τοῦ καιροῦ του. Ἡ ἀναρχικὴ θεωρία διαχύθηκε μέσα σ' ἕνα μαζικὸ κίνημα, γιὰ ν' ἀναδιαμορφωθεῖ ἐκεῖ μὲ νέους τρόπους καὶ νὰ σφυρηλατηθεῖ ἐντονώτερα.

Τὸ ἀντιεξουσιαστικὸ κίνημα παράμεινε διαποτισμένο ἀπ' τὴ συγχώνευση τῆς ἀναρχικῆς καὶ τῆς συνδικαλιστικῆς ἰδέας. Ἡ Γαλλικὴ Γ.Σ.Ε., μέχρι τὰ 1914, στάθηκε τὸ — ἐφήμερο — προϊὸν τῆς σύνθεσης αὐτῆς. Ὁ πιὸ ὁλοκληρωμένος καὶ διαρκέστερος ὅμως καρπός της ἦταν ἡ C.N.T. τῆς Ἱσπανίας (Confederación Nacional del Trabajo), ποὺ ἱδρύθηκε στὰ 1910, χάρη στὴ διάλυση τοῦ ριζοσπαστικοῦ κόμματος τοῦ πολιτικοῦ Ἀλέξαντρου Λερρού. Ἕνας ἀπὸ τοὺς ἐκπρόσωπους τοῦ ἱσπανικοῦ ἀναρχοσυνδικαλισμοῦ, ὁ Ντιέγκο Ἀμπὰντ ντὲ Σαντιγιάν, δὲν θὰ παραλείψει νὰ ἀποτίσει φόρο τιμῆς στὸν Φερνὰν Πελλουτιέ, στὸν Ἐμὶλ Πουζὲ καὶ στοὺς ἄλλους ἀναρχικοὺς ποὺ κατανόησαν τὴν ἀνάγκη νὰ κάνουν τὶς ἰδέες τους νὰ καρποφορήσουν, πρῶτα - πρῶτα, στὶς οἰκονομικὲς ὀργανώσεις τοῦ προλεταριάτου.

2. Ὁ ἀναρχισμὸς στὴ Ρώσικη ἐπανάσταση

Ὁ ἀναρχισμός, μετὰ τὴ δεύτερη ἀνάσα ποὺ πῆρε μὲ τὸν ἀναρχοσυνδικαλισμό, πῆρε τὴν τρίτη στὴ ρωσικὴ Ἐπανάσταση. Ἡ ἄποψη αὐτὴ ἴσως ἐκπλήξει τὸν ἀναγνώστη, συνηθισμένο νὰ θεωρεῖ τὴ μεγάλη ἐπαναστατικὴ ἀλλαγὴ τοῦ Ὀχτώβρη 1917 σὰν ἔργο καὶ κληροδότημα μόνο τῶν μπολσεβίκων. Στὴν πραγματικότητα, ἡ ρωσικὴ Ἐπανάσταση στάθηκε ἕνα πλατὺ μαζικὸ κίνημα, ἕνα βαθὺ λαϊκὸ κύμα ποὺ ξεπέρασε καὶ ὑποσκέλισε τοὺς ἰδεολογικοὺς σχηματισμούς. Δὲν ἀνήκει σὲ κανένα, παρὰ μόνο στὸ λαό. Στὸ βαθμὸ ποὺ στάθηκε αὐθεντικὴ ἐπανάσταση, μὲ ὤθηση ἀπ' τὰ κάτω πρὸς τὰ πάνω, παράγοντας αὐθόρμητα ὄργανα ἄμεσης δημοκρατίας, παρουσίασε ὅλα τὰ χαρακτηριστικὰ μιᾶς κοινωνικῆς ἐπανάστασης μὲ ἀντιεξουσιαστικὲς τάσεις. Ἡ σχετικὴ ἀδυναμία ὅμως τῶν Ρώσων ἀναρχικῶν τοὺς ἐμπόδισε νὰ ἐκμεταλλευτοῦν γιὰ τὸ θρίαμβο τῶν ἰδεῶν τους ἐξαιρετικὰ εὐνοϊκὲς γι' αὐτὲς καταστάσεις.

Ἡ Ἐπανάσταση ἔγινε ἀντικείμενο σφετερισμοῦ καὶ παραμορφώθηκε ἀπ' τὴν χυριάρχηση, λένε οἱ μέν, ἀπ' τὴν πονηριά, λένε οἱ δέ, τῆς ὁμάδας ἐπαγγελματιῶν ἐπαναστατῶν ποὺ συσπειρώθηκε γύρω ἀπ' τὸν Λένιν. Ἡ ἥττα ὅμως αὐτή, τοῦ ἀναρχισμοῦ καὶ τῆς αὐθεντικῆς λαϊκῆς ἐπανάστασης, δὲν στάθηκε ὁλοκληρωτικὰ στείρα γιὰ τὴν ἀντιεξουσιαστικὴ ἰδέα. Κατ' ἀρχήν, ἡ συλλογικὴ ἰδιοποίηση τῶν μέσων παραγωγῆς δὲν ἀμφισβητήθηκε κι ἔτσι διαφυλάχτηκε τὸ πεδίο πάνω στὸ ὁποῖο, μιὰ μέρα ἴσως, ὁ σοσιαλισμὸς ἀπ' τὰ κάτω θὰ ἐπικρατήσει πάνω στὸν κρατικὸ στρατοπεδισμό. Κατόπιν, ἡ πείρα τῆς Ε.Σ.Σ.Δ. προμήθεψε τὴν εὐκαιρία σ' ἕναν ἀριθμὸ Ρώσων καὶ μὴ Ρώσων ἀναρχικῶν ν' ἀποκομίσουν πολύπλοκα μαθήματα ἀπὸ μιὰ προσωρινὴ ἥττα — μαθήματα ποὺ φαίνεται ὅτι συνειδητοποίησε ὁ ἴδιος ὁ Λένιν τὴν παραμονὴ τοῦ θανάτου του, — νὰ ξα-

νασκεφτοῦν, μὲ τὴν εὐκαιρία αὐτή, τὰ συνολικὰ προβλήματα τῆς ἐπανάστασης καὶ τοῦ ἀναρχισμοῦ. Μὲ λίγα λόγια, σύμφωνα μὲ τὴν ἔκφραση τοῦ Κροπότκιν, ποὺ τὴν ἐπανέλαβε ὁ Βολίν, τοὺς ἔμαθε, ἂν ἦταν ἀνάγκη, τὸ πῶς δὲν πρέπει νὰ γίνεται μιὰ ἐπανάσταση. Μακριὰ ἀπ' τὸ ν' ἀποδείχνει τὸ ἀνεφάρμοστο τοῦ ἀντιεξουσιαστικοῦ σοσιαλισμοῦ, ἡ σοβιετικὴ ἐμπειρία, σὲ μεγάλο βαθμό, ἐπιβεβαίωσε, ἀντίθετα, τὴν προφητικὴ ἀκρίβεια τῶν ἀπόψεων ποὺ ἐκφράστηκαν ἀπ' τοὺς θεμελιωτὲς τοῦ ἀναρχισμοῦ καί, ἰδιαίτερα, τῆς κριτικῆς τους στὸν «ἐξουσιαστικὸ» σοσιαλισμό.

Μιὰ ἀντιεξουσιαστικὴ ἐπανάσταση

Ἡ ἀφετηρία τῆς Ἐπανάστασης τοῦ 1917 στάθηκε ἡ ἐπανάσταση τοῦ 1905, στὴ διάρκεια τῆς ὁποίας ἀναπήδησαν ἐπαναστατικὰ ὄργανα καινούργιου τύπου: τὰ σοβιέτ. Γεννήθηκαν στὰ ἐργοστάσια τῆς Πετρούπολης στὴ διάρκεια μιᾶς αὐθόρμητης γενικῆς ἀπεργίας. Λείποντας σχεδὸν ὁλοκληρωτικὰ ἕνα συνδικαλιστικὸ κίνημα καὶ μιὰ συνδικαλιστικὴ παράδοση, κάλυψαν ἕνα κενὸ συντονίζοντας τὴν πάλη τῶν ἐργοστασίων ποὺ ἀπεργοῦσαν. Ὁ ἀναρχικὸς Βολὶν ἦταν μέλος τῆς μικρῆς ὁμάδας πού, σὲ στενὴ σχέση μὲ τοὺς ἐργάτες καὶ μὲ τὴν ὑποκίνησή τους, εἶχε τὴν ἰδέα νὰ συστήσει τὸ πρῶτο σοβιέτ. Ἡ μαρτυρία του ἐναρμονίζεται μὲ κείνη τοῦ Τρότσκυ πού, μερικοὺς μῆνες ἀργότερα, ἔμελλε νὰ γίνει ὁ πρόεδρος τοῦ Σοβιὲτ καὶ ποὺ χωρὶς καμιὰ δυσφημιστικὴ πρόθεση, ἀντίθετα, γράφει στὴ μαρτυρία του πάνω στὸ 1905: «Ἡ δραστηριότητα τοῦ σοβιὲτ σήμαινε τὴν ὀργάνωση τῆς ἀναρχίας. Ἡ μεταγενέστερη ὕπαρξη καὶ ἀνάπτυξή του ἔδειχναν μιὰ σταθεροποίηση τῆς ἀναρχίας».

Ἡ ἐμπειρία τούτη χαράχτηκε γιὰ πάντα στὴν ἐργατικὴ συνείδηση κι ὅταν ξέσπασε ἡ Ἐπανάσταση τοῦ Φλεβάρη 1917, οἱ ἐπαναστάτες ἡγέτες δὲν εἶχαν πιὰ τίποτα νὰ ἐφεύρουν. Οἱ ἐργάτες κατέλαβαν αὐθόρμητα τὰ ἐργοστάσια. Τὰ σοβιὲτ ξεπήδησαν μόνα τους. Ἀκόμη μιὰ φορά, αἰφνιδίασαν τοὺς ἐπαγγελματίες τῆς Ἐπανάστασης. Ὁ ἴδιος ὁ Λένιν ὁμολόγησε ὅτι οἱ ἐργατικὲς καὶ ἀγροτικὲς μάζες ἦταν «ἑκατὸ φορὲς ἀριστερώτερα» ἀπ' τοὺς μπολσεβί-

χους. Τὸ γόητρο τῶν σοβιὲτ ἦταν τέτοιο ὥστε ἡ ἐξέγερση τοῦ 'Οκτώβρη δὲν μπόρεσε νὰ ἐκραγεῖ παρὰ στ' ὄνομα καὶ μὲ ἔκκλησή τους.

Παρ' ὅλη τὴ φλόγα τους ὅμως, στεροῦνταν ὁμοιογένειας, ἐπαναστατικῆς ἐμπειρίας καὶ ἰδεολογικῆς προπαρασκευῆς. Ἦταν, ἀπ' τὸ γεγονὸς αὐτό, εὔκολη λεία πολιτικῶν κομμάτων μὲ ταλαντευόμενες ἐπαναστατικὲς ἀντιλήψεις. Ἂν καὶ ὀργάνωση μειοψηφίας, τὸ μπολσεβίκικο κόμμα ἦταν ἡ μόνη πραγματικὴ ὀργανωμένη ἐπαναστατικὴ δύναμη ποὺ ἤξερε ποῦ βάδιζε. 'Ανταγωνιστὲς στὸ χῶρο τῆς ἄκρας ἀριστερᾶς δὲν εἶχε, οὔτε στὸ πολιτικὸ οὔτε στὸ συνδικαλιστικὸ πεδίο. Διάθετε πρώτης γραμμῆς στελέχη. 'Ανάπτυξε, ὅπως παραδέχεται ὁ Βολίν, μιὰ «ἄγρια, πυρετώδικη, κεραυνοβόλα δραστηριότητα».

Μολαταῦτα ὁ κομματικὸς μηχανισμὸς — τοῦ ὁποίου ὁ Στάλιν ἦταν ἀκόμη τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ἕνα ἀπ' τὰ σκοτεινά του μπουμπούκια — ἔβλεπε πάντα μὲ δυσπιστία τὰ Σοβιέτ, τὸν ἐνοχλητικὸ αὐτὸ ἀνταγωνιστή του. Τὴν ἐπαύριο τῆς κατάληψης τῆς ἐξουσίας, ἡ αὐθόρμητη καὶ ἀκατανίκητη τάση πρὸς τὴν κοινωνικοποίηση τῆς παραγωγῆς καναλιζαρίστηκε κατ' ἀρχὴν μέσω τοῦ ἐργατικοῦ ἐλέγχου. Τὸ διάταγμα τῆς 14ης Νοέμβρη τοῦ 1917 νομιμοποίησε τὴν ἀνάμιξη τῶν ἐργατῶν στὴ διαχείριση τῶν ἐπιχειρήσεων, στὸν ὑπολογισμὸ τῶν τιμῶν, κατάργησε τὸ ἐμπορικὸ μυστικό, ὑποχρέωσε τοὺς ἐργοδότες νὰ γνωστοποιήσουν τὴν ἀλληλογραφία τους καὶ τοὺς λογαριασμούς τους. «Οἱ προθέσεις τῶν ἡγετῶν τῆς 'Επανάστασης, ἀναφέρει ὁ Βικτὸρ Σέρζ, ἦταν νὰ μὴν τραβήξουν πάρα πέρα. Τὸν 'Απρίλη 1918 «σκόπευαν ἀκόμη (...) στὴ σύσταση μεικτῶν ἑταιριῶν μὲ μετοχές, στὶς ὁποῖες θὰ συμμετεῖχε, μαζὶ μὲ τὸ σοβιετικὸ Κράτος, τὸ ρωσικὸ καὶ τὸ ξένο κεφάλαιο». «Ἡ πρωτοβουλία τῶν ἀπαλλοτριωτικῶν μέτρων ξεκίνησε ἀπ' τὶς μάζες κι ὄχι ἀπ' τὴν ἐξουσία».

'Απ' τὸν 'Οκτώβρη 1917, στὸ πρῶτο συνέδριο τῶν ἐργοστασιακῶν συμβουλίων, παρουσιάστηκε μιὰ πρόταση, ἀναρχικῆς ἔμπνευσης, ποὺ ζητοῦσε: «Ὁ ἔλεγχος τῆς παραγωγῆς καὶ οἱ ἐπιτροπὲς ἐλέγχου δὲν θὰ πρέπει νὰ εἶναι μόνο ἐπιτροπὲς ἐπαλήθευσης, ἀλλά (...) οἱ κυψέλες τοῦ μέλλοντος πού, ἀπὸ τώρα, προετοιμάζουν τὴ μεταφορὰ τῆς παραγωγῆς στὰ χέρια τῶν ἐργατῶν». «Τὴν ἐπαύριο τῆς 'Οκτωβριανῆς 'Επανάστασης, παρατηρεῖ ἡ 'Α. Παγκράτο-

6α, οἱ ἀναρχικὲς αὐτὲς τάσεις ὑπογραμμίστηκαν μὲ τόση εὐκολία καὶ ἐπιτυχία ὥστε οἱ καπιταλιστὲς ἀντίταξαν τὴ ζωηρότερη ἀντίσταση στὴν ἐφαρμογὴ τοῦ διατάγματος γιὰ τὸν ἐργατικὸ ἔλεγχο καὶ συνέχισαν νὰ ἀρνιοῦνται τὴν ἀνάμειξη τῶν ἐργαζομένων στὴν παραγωγή».

Ὁ ἐργατικὸς ἔλεγχος ἀποδείχτηκε γρήγορα ἕνα ἀνενεργὸ καὶ ἐλαττωματικὸ ἡμίμετρο. Οἱ ἐργοδότες σαμποτάριζαν καὶ ἀπόκρυπταν τὰ ἀποθέματά τους, καταχρατοῦσαν τὸ ἐργατικὸ ὑλικό, προκαλοῦσαν τοὺς ἐργάτες ἢ ἔκαναν λὸκ - ἄουτ. Συχνὰ χρησιμοποιοῦσαν τὶς ἐργοστασιακὲς ἐπιτροπὲς σὰν ἁπλοὺς παράγοντες ἢ βοηθητικὰ ὄργανα τῆς διεύθυνσης, ἢ ἀκόμα θεωροῦσαν συμφέρον νὰ προσπαθήσουν νὰ ἐθνικοποιηθοῦν. Οἱ ἐργάτες ἀπαντοῦσαν στὶς μανοῦβρες αὐτὲς καταλαμβάνοντας τὸ ἐργοστάσιο καὶ θέτοντάς το ξανὰ σὲ κίνηση γιὰ λογαριασμό τους. «Δὲν θὰ παραμερίσουμε ἐμεῖς οἱ ἴδιοι τοὺς βιομήχανους», ἔλεγαν οἱ ἐργάτες στὶς θέσεις τους, «ἀλλὰ θὰ πάρουμε τὴν παραγωγὴ στὰ χέρια μας ἂν δὲν θελήσουν νὰ διασφαλίσουν τὴ λειτουργία τῶν ἐργοστασίων». Ἡ Παγκράτοβα προσθέτει ὅτι, στὴν πρώτη αὐτὴ περίοδο «χαοτικῆς» καὶ «πρωτόγονης» κοινωνικοποίησης, τὰ ἐργοστασιακὰ συμβούλια «ἔπαιρναν συχνὰ τὴ διεύθυνση τῶν ἐργοστασίων ποὺ οἱ ἰδιοκτῆτες τους εἶχαν παραμεριστεῖ ἢ εἶχαν φύγει».

Πολὺ γρήγορα ὁ ἐργατικὸς ἔλεγχος ἀναγκάστηκε νὰ σβύσει μπρὸς στὴν κοινωνικοποίηση. Ὁ Λένιν ὑποχρέωσε κυριολεκτικὰ τοὺς τρομοκρατημένους ὑπαρχηγούς του νὰ ριχτοῦν στὸ «καμίνι τῆς ζωντανῆς λαϊκῆς δημιουργίας», ἀναγκάζοντάς τους νὰ μιλήσουν μιὰ αὐθεντικὰ ἀντιεξουσιαστικὴ γλώσσα. Βάση τῆς ἐπαναστατικῆς ἀνοικοδόμησης ἔπρεπε νὰ γίνει ἡ ἐργατικὴ αὐτοδιεύθυνση. Μόνο αὐτὴ μποροῦσε νὰ σηκώσει τέτοιο ἐπαναστατικὸ ἐνθουσιασμὸ στὶς μάζες ἔτσι ποὺ τὸ ἀδύνατο νὰ γίνει δυνατό. Ὅταν κι ὁ τελευταῖος δουλευτής, ὁ ὁποιοσδήποτε ἄνεργος, ἡ ὁποιαδήποτε μαγείρισσα, θἄβλεπε τὰ ἐργοστάσια, τὴ γῆ, τὴ διοίκηση στὰ χέρια τῶν ἑνώσεων τῶν ἐργατῶν, ὑπαλλήλων, ἀγροτῶν, στὶς δημοκρατικὲς ἐπιτροπὲς ἐπισιτισμοῦ κλπ., ποὺ θὰ ἔχουν δημιουργηθεῖ ἀπ' τὸ λαό, «ὅταν οἱ φτωχοὶ θὰ δοῦν καὶ θὰ νοιώσουν αὐτὰ τὰ πράγματα, τότε καμιὰ δύναμη δὲν θὰ μπορέσει νὰ νικήσει τὴν κοινωνικὴ ἐπανάσταση». Τὸ μέλλον ἀνοίγεται γιὰ μιὰ δημοκρατία τύπου Κομμούνας τοῦ 1871, γιὰ μιὰ δημοκρατία τῶν Σοβιέτ.

«Γιὰ νὰ ξυπνήσει τὸ πνεῦμα τῶν μαζῶν, διηγεῖται ὁ Βολίν, γιὰ νὰ κερδίσει τὴν ἐμπιστοσύνη τους καὶ τὴ συμπάθειά τους, τὸ μπολσεβίκικο κόμμα ἔρριξε (...) συνθήματα πού, μέχρι τότε, χαρακτήριζαν (...) τὸν ἀναρχισμό». Ὅλη ἡ ἐξουσία στὰ σοβιέτ, τὸ σύνθημα τοῦτο οἱ μάζες, ἐνστικτώδικα, τὸ κατάλαβαν μὲ τὴν ἀντιεξουσιαστική του σημασία. «Οἱ ἐργαζόμενοι, μαρτυρᾶ ὁ Ἀρσίνωφ, ἑρμήνεψαν τὴν ἰδέα τῆς σοβιετικῆς ἐξουσίας σὰν ἐλεύθερη αὐτοδιάθεσή τους, κοινωνικὰ καὶ οἰκονομικά». Στὸ ΙΙΙο συνέδριο τῶν σοβιὲτ (στὶς ἀρχὲς τοῦ 1918) ὁ Λένιν ἔρριξε τὸ σύνθημα: «Οἱ ἀναρχικὲς ἰδέες παίρνουν τώρα ζωντανὲς μορφές», καί, λίγο κατόπιν, στὸ VIIο συνέδριο τοῦ Κόμματος (6 - 8 Μάρτη) πέρασε θέσεις ὅπου γινόταν ἀναφορά, ἀνάμεσα σὲ ἄλλα, γιὰ κοινωνικοποίηση τῆς διευθυνόμενης ἀπ' τὶς ἐργατικὲς ὀργανώσεις παραγωγῆς (συνδικάτα, ἐργοστασιακὲς ἐπιτροπές, κλπ.), γιὰ κατάργηση τῶν ἐπαγγελματιῶν ὑπαλλήλων, τῆς ἀστυνομίας καὶ τοῦ στρατοῦ, γιὰ ἐξίσωση τῶν μισθῶν καὶ ἀπολαυῶν, γιὰ συμμετοχὴ ὅλων τῶν μελῶν τῶν Σοβιὲτ στὴ διεύθυνση καὶ διαχείριση τοῦ Κράτους, γιὰ προοδευτικὴ καὶ πλήρη κατάργηση τοῦ λεγόμενου Κράτους καὶ τοῦ χαρτονομίσματος. Στὸ συνέδριο τῶν συνδικάτων (ἄνοιξη 1918), ὁ Λένιν περιέγραψε τὰ ἐργοστάσια σὰν «αὐτοκυβερνώμενες κοινότητες παραγωγῶν καὶ καταναλωτῶν». Ὁ ἀναρχοσυνδικαλιστὴς Μαξίμωφ φτάνει μέχρι νὰ ὑποστηρίξει: «Οἱ μπολσεβίκοι εἶχαν ἐγκαταλείψει ὄχι μόνο τὴ θεωρία τοῦ βαθμιαίου ξεπεράσματος τοῦ Κράτους, ἀλλὰ καὶ τὴ μαρξιστικὴ ἰδεολογία στὸ σύνολό της. Εἶχαν γίνει κάτι σὰν ἀναρχικοί».

Μιὰ «ἐξουσιαστικὴ» ἐπανάσταση

Ἡ τολμηρὴ συμπαράταξη ὅμως μὲ τὸ ἔνστικτο καὶ τὴν ἐπαναστατικὴ θερμοκρασία τῶν μαζῶν, ἂν πέτυχε νὰ δώσει στοὺς μπολσεβίκους τὴν ἡγεσία τῆς Ἐπανάστασης, δὲν ἀντιστοιχοῦσε στὴν παραδοσιακὴ ἰδεολογία τους οὔτε στὶς πραγματικές τους προθέσεις. Ἀπὸ πολὺ καιρό, ἦταν «ἐξουσιαστικοί», δηλητηριασμένοι ἀπὸ τὶς ἔννοιες τοῦ Κράτους, τῆς δικτατορίας, τῆς συγκεντροποίησης, τοῦ ἡγετικοῦ κόμματος, τῆς διεύθυνσης τῆς οἰκονομίας ἀπ' τὰ πά-

νω, πράγματα ποὺ βρίσκονταν σὲ ἔκδηλη ἀντίθεση μὲ μιὰ πραγματικὰ ἀντιεξουσιαστικὴ ἀντίληψη τῆς σοβιετικῆς δημοκρατίας.

Τὸ Κράτος καὶ ἐπανάσταση, γραμμένο στὶς παραμονὲς τῆς Ὀκτωβιανῆς ἐξέγερσης, εἶναι καθρέφτης ὅπου φαίνεται ἡ ἀμφιταλάντευση τῆς σκέψης τοῦ Λένιν. Μερικὲς σελίδες του θὰ μποροῦσαν νὰ ὑπογραφτοῦν ἀπὸ ἕναν ἀντιεξουσιαστικὸ καί, ὅπως εἴδαμε πιὸ πάνω, ἀποδίδεται φόρος τιμῆς, μερικὰ τουλάχιστο, στοὺς ἀναρχικούς. Ἡ ἔκκληση ὅμως αὐτὴ γιὰ ἐπανάσταση ἀπὸ τὰ κάτω συνοδεύεται ἀπὸ συνηγορία ὑπὲρ τῆς ἐπανάστασης ἀπ' τὰ πάνω. Οἱ κρατικές, συγκεντρωτικὲς καὶ ἱεραρχικὲς ἀντιλήψεις δὲν παίρνουν τὴ μορφὴ ὑστεροβουλιῶν, λίγο - πολὺ καλυμμένων· ἐκτίθενται καθαρὰ καὶ ξάστερα: τὸ Κράτος θὰ ἐπιβιώσει καὶ μετὰ τὴν κατάκτηση τῆς ἐξουσίας ἀπ' τὸ προλεταριάτο, θὰ ἐξαφανιστεῖ μόνο ὕστερα ἀπὸ μιὰ μεταβατικὴ περίοδο. Πόσο καιρὸ θὰ διαρκέσει τὸ καθαρτήριο τοῦτο; Δὲν μᾶς κρύβεται — μᾶς λέγεται χωρὶς θλίψη, ἀντίθετα, μὲ ἀνακούφιση — ὅτι ἡ διαδικασία θὰ εἶναι «ἀργὴ» καὶ «μακρόχρονη». Ἡ Ἐπανάσταση θὰ ἐπωάσει, κάτω ἀπ' τὴ φαινομενικὴ ἐξουσία τῶν σοβιέτ, τὸ «προλεταριακὸ» Κράτος ἢ τὴ «δικτατορία τοῦ προλεταριάτου», τὸ «ἀστικὸ Κράτος χωρὶς ἀστικὴ τάξη», λέγει ὁ συγγραφέας, ὅταν ἐπιτρέπει στὸν ἑαυτό του νὰ προχωρήσει ὡς τὸ βάθος τῆς σκέψης του. Τὸ παμφάγο αὐτὸ Κράτος ἔχει πραγματικὰ τὴν πρόθεση ν' ἀπορροφήσει τὰ πάντα.

Ὁ Λένιν μαθητεύει στὴ σχολὴ τοῦ σύγχρονού του, τοῦ γερμανικοῦ Κρατικοῦ καπιταλισμοῦ, τὴKriegswirtschaft(πολεμικὴ οἰκονομία). Ἡ ὀργάνωση τῆς μεγάλης σύγχρονης βιομηχανίας ἀπ' τὸν καπιταλισμό, μὲ τὴ «σιδερένια πειθαρχία» του εἶναι τὸ ἄλλο του πρότυπο. Λειώνει, ἰδιαίτερα μπρὸς σ' ἕνα κρατικὸ μονοπώλιο ὅπως τὰ Τ.Τ.Τ. καὶ φωνάζει: «Τί θαυμάσια ὀργανωμένος μηχανισμός! Ὁλόκληρη ἡ οἰκονομικὴ ζωὴ ὀργανωμένη ὅπως τὸ Ταχυδρομεῖο (...) νά τὸ Κράτος, νά ἡ οἰκονομικὴ βάση ποὺ μᾶς χρειάζεται». Ἡ ἐπιθυμία ἀπαλλαγῆς ἀπ' τὴν «ἐξουσία» καὶ τὴν «ἐξάρτηση», εἶναι «ἀναρχικὰ ὄνειρα», συμπληρώνει ὀρθὰ - κοφτά. Πρὶν λίγο καιρὸ παθιαζόταν μὲ τὴν ἰδέα νὰ ἐμπιστευτεῖ στὶς ἐργατικὲς ἑνώσεις καὶ στὴν αὐτοδιεύθυνση, τὴν παραγωγὴ καὶ τὴν ἀνταλλαγή. Ἦταν ὅμως λάθος. Δὲν κρύβει τὴ μαγικὴ συνταγή του: ὅλοι οἱ πολίτες νὰ γίνουν «ὑπάλληλοι καὶ ἐργάτες ἑνὸς καὶ μόνον γενικοῦ Κρατικοῦ τράστ», ὅλη ἡ κοινωνία νὰ συγκροτηθεῖ σ' ἕνα «μεγάλο γρα-

φεῖο κι ἕνα μεγάλο ἐργοστάσιο». Σοβιέτ, βέβαια, ἀλλὰ τοποθετημένα κάτω ἀπ' τὴν κηδεμονία τοῦ ἐργατικοῦ κόμματος, ἑνὸς κόμματος ποὺ ὁ ἱστορικός του ρόλος εἶναι νὰ «διευθύνει» τὸ προλεταριάτο.

Οἱ πιὸ διορατικοὶ ἀπ' τοὺς Ρώσους ἀναρχικοὺς δὲν εἶχαν αὐταπάτες. Στὸ ἀπόγειο τῆς ἀντιεξουσιαστικῆς περιόδου τοῦ Λένιν, ἐξόρκιζαν κιόλας τοὺς ἐργαζόμενους νὰ ἐπαγρυπνοῦν: στὴν ἐφημερίδα τους, Golos Truda (Ἡ φωνὴ τῆς Δουλειᾶς) διαβάζουμε, ἀπ' τοὺς τελευταίους μῆνες τοῦ 1917 καὶ τὶς ἀρχὲς τοῦ 1918, ἀπ' τὴν πέννα τοῦ Βολίν, τὶς προφητικὲς αὐτὲς προειδοποιήσεις: «Ὅταν ἡ ἐξουσία τους θὰ ἔχει σταθεροποιηθεῖ καὶ νομιμοποιηθεῖ, οἱ μπολσεβίκοι — ποὺ εἶναι σοσιαλιστές, πολιτικοὶ καὶ κρατιστές, δηλαδὴ συγκεντρωτικοὶ καὶ ἀπολυταρχικοὶ ἄνθρωποι δράσης — θ' ἀρχίζουν νὰ ρυθμίζουν τὴ ζωὴ τῆς χώρας καὶ τοῦ λαοῦ μὲ κυβερνητικὰ καὶ δικτατορικὰ μέσα ἐπιβαλλόμενα ἀπ' τὸ κέντρο (. . .) . Τὰ σοβιέτ σας (...) θὰ γίνουν σιγὰ - σιγὰ ἁπλὰ ἐκτελεστικὰ ὄργανα τῆς θέλησης τῆς κεντρικῆς κυβέρνησης (...) . Θὰ δοῦμε νὰ ἑδραιώνεται ἕνας πολιτικὸς καὶ κρατικὸς ἐξουσιαστικὸς μηχανισμὸς ποὺ θὰ δράσει ἀπ' τὰ πάνω καὶ θὰ βαλθεῖ νὰ συντρίψει τὰ πάντα μὲ τὴ σιδερένια πυγμή του (...) . Ἀλλοίμονο σ' ὅποιον δὲν θὰ εἶναι σύμφωνος μὲ τὴν κεντρικὴ κυβέρνηση». «Ἡ *ἐξουσία τῶν Σοβιὲτ* θὰ γίνει στὴν πράξη ἐξουσία τῶν ἡγετῶν τοῦ Κόμματος».

Οἱ ὁλοένα καὶ περισσότερο ἀναρχίζουσες τάσεις τῶν μαζῶν ὑποχρέωσαν τὸν Λένιν, σύμφωνα μὲ τὸν Βολὶν πάντα, νὰ παρεκκλίνει γιὰ λίγο ἀπ' τὸν παλιὸ δρόμο. Ἀφήνει νὰ ὑπάρχει τὸ Κράτος, ἡ ἐξουσία καὶ ἡ δικτατορία γιὰ μιὰ ὥρα γιὰ ἕνα λεφτουδάκι. Κι ὕστερα θἄχουμε τὸν «ἀναρχισμό». «Ἀλλά, μεγάλοι Θεοί, δὲν καταλαβαίνετε (...) τί θὰ πεῖ ὁ πολίτης Λένιν ὅταν ἡ τωρινὴ ἐξουσία θὰ σταθεροποιηθεῖ καὶ θὰ γίνει δυνατὸ νὰ μὴν ὑπολογίζει πιὰ τὴ ζωὴ τῶν μαζῶν;» Θὰ ξαναγυρίσει τότε στὰ παλιὰ μονοπάτια του Θὰ φτιάξει ἕνα «μαρξιστικὸ κράτος» στὴν πιὸ ὁλοκληρωμένη του μορφή.

Βέβαια, εἶναι ὑπερβολὴ νὰ ὑποστηριχτεῖ ὅτι ὁ Λένιν καὶ ἡ ὁμάδα του ἔστησαν συνειδητὰ παγίδα στὶς μάζες. Δὲν ἦταν ὑστεροβουλία τόσο ὅσο θεωρητικὴ ἀμφιρέπεια. Ἦταν τόσο φανερὴ καὶ ἔκδηλη ἡ ἀντίφαση ἀνάμεσα στοὺς δυὸ πόλους τῆς σκέψης τους ὥστε ἔπρεπε νὰ ἀναμένεται ἡ ἔκρηξή της στὰ γεγονότα. Εἴτε ἡ ἀναρχίζουσα πίεση τῶν μαζῶν θὰ ὑποχρέωνε τοὺς μπολσεβίκους νὰ ξεχά-

σουν τὴν ἐξουσιαστικὴ ὑφὴ τῶν ἀπόψεών τους, ἤ, ἀντίθετα, ἡ σταθεροποίηση τῆς ἐξουσίας τους, ταυτόχρονα μὲ τὸ ξεψύχημα τῆς λαϊκῆς ἐπανάστασης, θὰ τοὺς ὁδηγοῦσαν στὸ νὰ ἐξοβελίσουν ἐντελῶς τὶς ἀναρχίζουσες τάσεις.

Ἕνα καινούργιο στοιχεῖο παρεμβλήθηκε, ποὺ ἀναστάτωσε τὰ δεδομένα τοῦ προβλήματος: οἱ τρομερὲς περιστάσεις τοῦ ἐμφύλιου πολέμου καὶ τῆς ξένης ἐπέμβασης, ἡ ἀποδιοργάνωση τῶν μεταφορῶν καὶ ἡ ἔλλειψη τεχνικῶν. Ὅλα αὐτὰ ἐξώθησαν τοὺς μπολσεβίκους ἡγέτες σὲ ἔκτακτα μέτρα, στὴ δικτατορία, στὸ συγκεντρωτισμὸ καὶ στὴν προσφυγὴ στὴ «σιδερένια πυγμή». Οἱ ἀναρχικοὶ ὅμως ἀμφισβήτησαν ὅτι οἱ δυσκολίες αὐτὲς ἦταν μ ό ν ο «ἀντικειμενικὲς» καὶ ἐξωτερικὲς πρὸς τὴν Ἐπανάσταση αἰτίες. Κατὰ ἕνα μέρος, ὀφείλονταν, γι' αὐτούς, στὴν ἐσώτερη λογικὴ τῶν ἐξουσιαστικῶν ἀντιλήψεων τοῦ μπολσεβικισμοῦ, στὴν ἀδυναμία μιᾶς ὑπερβολικὰ γραφειοκρατοποιημένης καὶ συγκεντροποιημένης ἐξουσίας. Σύμφωνα μὲ τὸν Βολίν, ἀνάμεσα στ' ἄλλα, ἦταν κι ἡ ἀναρμοδιότητα τοῦ Κράτους, ἡ πρόθεσή του νὰ θέλει νὰ τὰ κατευθύνει καὶ νὰ τὰ ἐλέγξει ὅλα, ποὺ τὸ ἔκαναν ἀνίκανο νὰ ἀναδιοργανώση τὴν οἰκονομικὴ ζωὴ τῆς χώρας καὶ τὸ ὁδηγοῦσαν σὲ μιὰ πραγματικὴ «κατάρρευση», ποὺ τὴ χαρακτήριζε ἡ παράλυση τῆς βιομηχανικῆς δραστηριότητας, ἡ καταστροφὴ τῆς γεωργίας, ἡ κατάλυση ὅλων τῶν δεσμῶν ἀνάμεσα στοὺς διάφορους κλάδους τῆς οἰκονομίας.

Ὁ Βολὶν διηγεῖται, γιὰ παράδειγμα, ὅτι στὸ παλιὸ ἐργοστάσιο πετρελαίου Νόμπελ, στὴν Πετρούπολη, ὄντας ἐγκαταλειμένο ἀπ' τοὺς ἰδιοκτῆτες του, οἱ τέσσερεις χιλιάδες ἐργάτες του ἀποφάσισαν νὰ τὸ κινήσουν συλλογικά. Μάταια ἀπευθύνθηκαν στὴν μπολσεβίκικη κυβέρνηση. Προσπάθησαν τότε νὰ κινήσουν μόνοι τους τὴν ἐπιχείρηση. Μοιράστηκαν σὲ κινητὲς ὁμάδες ποὺ προσπάθησαν νὰ βροῦν καύσιμα, πρῶτες ὕλες, ἀγοραστές, μέσα μεταφορᾶς. Ἡ κυβέρνηση ὀργίστηκε. Ὑπεύθυνη ἀπέναντι στὸ σύνολο τῆς χώρας δὲν μποροῦσε νὰ ἀνεχτεῖ νὰ λειτουργεῖ κατὰ βούληση κάθε ἐργοστάσιο. Ἐπιμένοντας, τὸ ἐργατικὸ συμβούλιο συγκάλεσε μιὰ γενικὴ συνέλευση τῶν ἐργαζομένων. Ὁ κομμισάριος τοῦ λαοῦ γιὰ τὴν Ἐργασία ἦρθε προσωπικὰ γιὰ νὰ ἐπιστήσει τὴν προσοχὴ τῶν ἐργατῶν ἀπέναντι σὲ μιὰ «σοβαρὴ πράξη ἀπειθαρχίας». Καυτηρίασε τὴν «ἀναρχικὴ καὶ ἐγωιστική» τους στάση. Τοὺς ἀπείλησε μὲ ἀπόλυση χωρὶς ἀποζημίωση. Οἱ ἐργαζόμενοι ἀπάντησαν ὅτι δὲν διεκδικοῦ-

σαν κανένα προνόμιο: ἡ κυβέρνηση δὲν εἶχε παρὰ νὰ ἀφήσει τοὺς ἐργάτες καὶ τοὺς ἀγρότες νὰ δράσουν μὲ τὸν ἴδιο τρόπο σ' ὅλη τὴ χώρα. Μάταια. Ἡ κυβέρνηση διατήρησε τὴν ἄποψή της καὶ τὸ ἐργοστάσιο ἔκλεισε.

Ἡ μαρτυρία τοῦ Βολὶν ἐναρμονίζεται μὲ τὴ μαρτυρία μιᾶς κομμουνίστριας: τῆς Ἀλεξάντρας Κολλοντάι. Ἡ Κολλοντάι διαμαρτυρήθηκε στὰ 1921 γιὰ τὸ γεγονὸς ὅτι ἀναρίθμητα παραδείγματα ἐργατικῶν πρωτοβουλιῶν θάφτηκαν μέσα στὸ χαρτοβασίλειο καὶ στὶς στεῖρες παλαβομάρες τῆς διοίκησης: «Πόση ἀπογοήτευση νοιώθουν οἱ ἐργάτες (...) ὅταν βλέπουν καὶ ξέρουν τί θὰ μποροῦσαν νὰ πραγματοποιήσουν μόνοι τους, ἂν τοὺς ἔδιναν τὸ δικαίωμα καὶ τὴ δυνατότητα νὰ δράσουν (...). Ἡ πρωτοβουλία ἀποδυναμώνεται, ὁ πόθος δράσης σβύνει».

Ἡ ἐξουσία τῶν Σοβιὲτ στὴν πράξη δὲν διάρκεσε, παρὰ μερικοὺς μῆνες, ἀπ' τὸν Ὀκτώβρη 1917 μέχρι τὴν ἄνοιξη τοῦ 1918. Πολὺ γρήγορα τὰ ἐργοστασιακὰ συμβούλια ἀπογυμνώθηκαν ἀπ' τὶς ἁρμοδιότητές τους. Τὸ πρόσχημα γι' αὐτὸ ἦταν ὅτι ἡ αὐτοδιεύθυνση δὲν λάβαινε ὑπ' ὄψη της τὶς «ὀρθολογικὲς» ἀνάγκες τῆς οἰκονομίας, ὅτι συντηροῦσε ἕναν ἐγωισμὸ ἐπιχειρησιακοῦ ἀνταγωνισμοῦ καὶ ἀλληλοφαγώματος μὲ ἐλάχιστο δυναμικό, ἤθελε νὰ ἐπιβιώσει μὲ κάθε θυσία, ἂν καὶ ἄλλα ἐργοστάσια ἦταν πολὺ πιὸ σημαντικὰ γιὰ τὸ Κράτος» καὶ καλύτερα ἐξοπλισμένα. Μὲ λίγα λόγια, ἔφταναν, ὅπως ἔλεγε ἡ Ἀ. Παγκράτοβα, σὲ μιὰ κατάτμηση τῆς οἰκονομίας σὲ «αὐτόνομες ὁμοσπονδίες παραγωγῶν τοῦ τύπου ποὺ ὀνειρεύονταν οἱ ἀναρχικοί». Ἀναμφισβήτητα, ἡ νεογέννητη ἐργατικὴ αὐτοδιεύθυνση δὲν ἦταν ἀνεπίληπτη. Προσπαθοῦσε ἐπίπονα, μὲ ψηλαφήματα, νὰ διαμορφώσει καινούργιες μορφὲς παραγωγῆς ποὺ κανένα προηγούμενο δὲν εἶχαν στὴν ἀνθρώπινη ἱστορία. Εἶχε, βέβαια, ἀπατηθεῖ, συχνά, εἶχε πάρει λάθος δρόμο. Ἦταν τὸ τίμημα τῆς μαθητείας. Ὅπως ὑποστήριζε ἡ Κολλοντάι, ὁ κομμουνισμὸς δὲν μποροῦσε νὰ γεννηθεῖ «παρὰ μέσ' ἀπὸ μιὰ διαδικασία πρακτικῶν ἀναζητήσεων, μὲ σφάλματα ἴσως, ἀλλὰ ξεκινώντας ἀπ' τὶς δημιουργικὲς δυνάμεις τῆς ἴδιας τῆς ἐργατικῆς τάξης».

Τέτοια ἦταν ἡ ἄποψη τῶν ἡγετῶν τοῦ Κόμματος. Μὲ μεγάλη χαρὰ ξαναπῆραν ἀπ' τὶς ἐργοστασιακὲς ἐπιτροπὲς τὶς ἐξουσίες ποὺ μὲ μεγάλη τους λύπη τοὺς εἶχαν παραδώσει πρίν. Ὁ Λένιν, ἀπ' τὰ

1918, κιόλας, έδειχνε την προτίμησή του πρός τη «θέληση τοῦ ἑνός» στη διαχείριση τῶν ἐπιχειρήσεων. Οἱ ἐργαζόμενοι ὄφειλαν νά ὑπακούσουν «ἀνεπιφύλακτα» στην ἑνιαία θέληση τῶν διευθυντῶν τῆς ἐργασιακῆς διαδικασίας. "Ολοι οἱ μπολσεβίκοι ἀρχηγοί, μᾶς λέει ἡ Κολλοντάι, «δυσπιστοῦσαν ἀπέναντι στις δημιουργικές ἱκανότητες τῶν ἐργατικῶν κοινοτήτων». Ἀκόμα, ἡ διοίκηση εἶχε κατακλυστεῖ ἀπό πολυάριθμα μικροαστικά στοιχεῖα, ὑπολείμματα τοῦ παλιοῦ ρωσικοῦ καπιταλισμοῦ, πού προσαρμόστηκαν ἀρκετά γρήγορα στούς σοβιετικούς θεσμούς, κατέλαβαν ὑπεύθυνες θέσεις στις διάφορες ἐπιτροπές καί περίμεναν νά περάσει ἡ οἰκονομική διεύθυνση ὄχι στις ἐργατικές ὀργανώσεις, ἀλλά σ' αὐτούς τούς ἴδιους.

Ἔτσι, εἴδαμε την αὐξανόμενη ἀνάμειξη τῆς κρατικῆς γραφειοκρατίας στην οἰκονομία. Ἀπ' τις 5 Δεκέμβρη 1917, στη βιομηχανία «φορέθηκε» ἕνα Ἀνώτατο Συμβούλιο τῆς Οἰκονομίας, ἐπιφορτισμένο μέ τόν ἀπολυταρχικό συντονισμό τῆς δράσης ὅλων τῶν ὀργάνων τῆς παραγωγῆς. Τό συνέδριο τῶν Συμβουλίων τῆς Οἰκονομίας (26 Μάη - 4 Ἰούνη 1918) ἀποφάσισε τό σχηματισμό διευθύνσεων ἐπιχείρησης πού τά δύο τρίτα τῶν μελῶν τους θά διορίζονταν ἀπ' τά περιφερειακά συμβούλια ἤ τό Ἀνώτερο Συμβούλιο τῆς Οἰκονομίας καί τό ὑπόλοιπο τρίτο θά ἐκλεγόταν ἐπί τόπου ἀπό τούς ἐργάτες. Τό διάταγμα τῆς 28ης Μάη 1918 ἐπέκτεινε την κολλεκτιβοποίηση στό σύνολο τῆς βιομηχανίας, ἀλλά, ταυτόχρονα, μετάτρεψε τις αὐθόρμητες κοινωνικοποιήσεις τῶν πρώτων μηνῶν τῆς Ἐπανάστασης σέ ἐθνικοποιήσεις. Τό Ἀνώτερο Συμβούλιο τῆς Οἰκονομίας ἐπιφορτίστηκε μέ την ὀργάνωση τῆς διοίκησης τῶν ἐθνικοποιημένων ἐπιχειρήσεων. Οἱ διευθυντές καί τά τεχνικά στελέχη παράμεναν στη θέση τους σάν κρατικοί ὑπάλληλοι. Στό IIο συνέδριο τοῦ Α.Σ. τῆς Οἰκονομίας, στά τέλη τοῦ 1918, τά ἐργοστασιακά συμβούλια ἐπιπλήχτηκαν αὐστηρά ἀπ' τόν εἰσηγητή γιά τό ὅτι διεύθυναν αὐτά οὐσιαστικά τό ἐργοστάσιο, ἀντί γιά τό διοικητικό συμβούλιο.

Συνέχισαν βέβαια, γιά τη βιτρίνα, νά γίνονται ἐκλογές στις ἐργοστασιακές ἐπιτροπές, ὅμως ἕνα μέλος τοῦ κομμουνιστικοῦ πυρήνα διάβαζε ἕναν κατάλογο ὑποψηφίων φτιαγμένο ἀπό πρίν καί γινόταν ψηφοφορία μέ «ὕψωση χειρός» μπροστά στην ἔνοπλη «κομμουνιστική φρουρά» τῆς ἐπιχείρησης. Σ' ὅποιον ἐκδηλωνόταν ἐνάντια στούς ὑποψήφιους πού προτείνονταν, ἐπιβάλλονταν οἰκονομικές

χυρώσεις (ὑποβιβασμὸς μισθολογικός, κλπ.). Ὅπως ἀναφέρει ὁ Ἀρσίνωφ, ἕνας μόνο πανταχοῦ παρὼν ἀφέντης ὑπῆρχε, τὸ Κράτος. Οἱ σχέσεις ἀνάμεσα στοὺς ἐργάτες καὶ τὸ καινούργιο αὐτὸ ἀφεντικὸ ξανάγιναν ἐκεῖνες ποὺ ὑπῆρχαν ἀνάμεσα στὴν ἐργασία καὶ στὸ κεφάλαιο. Ἀποκαταστάθηκε ἡ μίσθωση μὲ τὴ μόνη διαφορὰ ὅτι ἔπαιρνε ἀπὸ δῶ καὶ μπρὸς τὸ χαρακτήρα καθήκοντος ἀπέναντι στὸ Κράτος.

Ἡ λειτουργία πιὰ τῶν Σοβιὲτ ἦταν καθαρὰ τυπική. Μετατράπηκαν σὲ θεσμοὺς κρατικῆς ἐξουσίας. «Ὀφείλετε νὰ γίνετε οἱ κρατικοὶ πυρῆνες βάσης», δήλωσε ὁ Λένιν, στὶς 27 Ἰούνη 1918, στὸ συνέδριο τῶν ἐργοστασιακῶν συμβουλίων. Περιορίστηκαν, σύμφωνα μὲ τοὺς χαρακτηρισμοὺς τοῦ Βολίν, σὲ «ὄργανα καθαρὰ διοικητικὰ καὶ ἐκτελεστικά, μὲ ἁρμοδιότητα γιὰ τοπικὰ μικροζητήματα χωρὶς σημασία· ἦταν ὁλοκληρωτικὰ ὑποταγμένα στὶς «ντιρεκτίβες» τῶν κεντρικῶν ὀργάνων ἐξουσίας: τῆς κυβέρνησης καὶ τῶν ἡγετικῶν ὀργάνων τοῦ Κόμματος». Δὲν εἶχαν πιὰ παρὰ μιὰ «σκιὰ ἐξουσίας». Στὸ τρίτο συνέδριο τῶν συνδικάτων (Ἀπρίλης 1920), ὁ εἰσηγητής, ὁ Λοζόφσκυ ὁμολόγησε: «Παραμερίσαμε τὶς παλιὲς μεθόδες ἐργατικοῦ ἐλέγχου καὶ διατηρήσαμε μόνο τὴν κρατικὴ ἀρχή». Ἀπὸ δῶ καὶ πέρα ὁ «ἔλεγχος» αὐτὸς γινόταν ἀπὸ ἕναν κρατικὸ ὀργανισμό: τὴν ἐργατοαγροτικὴ Ἐπιθεώρηση.

Οἱ βιομηχανικὲς ὁμοσπονδίες, συγκεντρωτικοῦ χαρακτήρα, εἶχαν στὴν ἀρχὴ χρησιμέψει στοὺς μπολσεβίκους γιὰ τὸν ἐγκλωβισμὸ καὶ τὴν ὑποταγὴ τῶν ἐργοστασιακῶν συμβουλίων, ἀπ' τὴ φύση τους φεντεραλιστικῶν καὶ ἀντιεξουσιαστικῶν. Ἀπ' τὴν 1η Ἀπρίλη 1918, εἶχε πιὰ συντελεστεῖ ἡ συγχώνευση τῶν δύο αὐτῶν τύπων ὀργάνωσης. Ἀπὸ δῶ καὶ μπρὸς τὰ συνδικάτα, ἐποπτευόμενα ἀπ' τὸ κόμμα, ἔπαιξαν «συνετιστικὸ» ρόλο. Τὸ συνδικάτο τῶν μεταλλουργῶν τῆς Πετρούπολης ἀπαγόρεψε τὶς «ἀποδιοργανωτικὲς πρωτοβουλίες» τῶν ἐργοστασιακῶν συμβουλίων καὶ χαρακτήρισε «ἐξαιρετικὰ ἐπικίνδυνο» τὸ πέρασμα τῆς τάδε ἢ τῆς δεῖνα ἐπιχείρησης στὰ χέρια τῶν ἐργαζομένων. Αὐτὸ θὰ σήμαινε, ἔλεγαν, μίμηση μὲ τὸ χείριστο τρόπο τῶν παραγωγικῶν συνεταιρισμῶν «ποὺ ἡ ἰδέα τους ἀπὸ πολὺ καιρὸ εἶχε πιὰ χρεωκοπήσει» καὶ ποὺ θὰ «κατάληγαν νὰ μετατραποῦν σὲ καπιταλιστικὲς ἐπιχειρήσεις». «Κάθε ἐπιχείρηση παρατημένη ἢ σαμποταρισμένη ἀπὸ ἕνα βιομήχανο, μὲ ἀναγκαία γιὰ τὴν ἐθνικὴ οἰκονομία παραγωγή, πρέπει νὰ τεθεῖ ὑπὸ Κρατικὴ διαχεί-

ριση χωρίς συγκατάθεση τοῦ συνδικαλιστικοῦ μηχανισμοῦ.

Μετὰ τὴν πρώτη αὐτὴ ἐνέργεια ἐγκλωβισμοῦ, τὰ ἐργατικὰ συνδικάτα ὑποτάχτηκαν, μὲ τὴ σειρά τους, ἀπογυμνώθηκαν ἀπὸ κάθε αὐτονομία, ἐκκαθαρίστηκαν, τὰ συνέδριά τους ἀναβλήθηκαν, τὰ μέλη τους πιάστηκαν καὶ οἱ ὀργανώσεις τους διαλύθηκαν ἢ συγχωνεύτηκαν μὲ πλατύτερες μονάδες. Στὸ τέλος τῆς διαδικασίας αὐτῆς, κάθε ἀναρχοσυνδικαλιστικὸς προσανατολισμὸς ἐξαλείφτηκε καὶ τὸ συνδικαλιστικὸ κίνημα ὑποδουλώθηκε στενὰ στὸ Κράτος καὶ στὸ μοναδικὸ κόμμα.

Τὸ ἴδιο ἔγινε καὶ μὲ τοὺς συνεταιρισμοὺς κατανάλωσης. Στὴν ἀρχὴ τῆς ἐπανάστασης, εἶχαν ξεπηδήσει ἀπὸ παντοῦ, εἶχαν πολλαπλασιαστεῖ καὶ ὁμοσπονδοποιηθεῖ. Ἔχαναν ὅμως τὸ σφάλμα νὰ διαφύγουν ἀπ' τὸν ἔλεγχο τοῦ κόμματος καὶ νὰ ἔχουν διεισδύσει στὶς γραμμές τους μερικοὶ σοσιαλδημοκράτες (μενσεβίκοι). Ἄρχισαν μὲ ἀποστέρηση ἀπ' τὰ τακτικὰ καταστήματα τῶν μέσων ἐφοδιασμοῦ τους καὶ μεταφορᾶς, μὲ τὸ πρόσχημα ὅτι πρόκειται γιὰ «ἰδιωτικὸ ἐμπόριο» καὶ «κερδοσκοπία» ἢ καὶ χωρὶς κανένα πρόσχημα. Κατόπιν κλείστηκαν μονομιᾶς ὅλες οἱ ἐλεύθερες συνεργατικὲς καὶ τοποθετήθηκαν, στὴ θέση τους, γραφειοκρατικά, Κρατικὲς συνεργατικές. Τὸ διάταγμα τῆς 20ῆς Μάρτη 1919 ἀπορρόφησε τὶς συνεργατικὲς κατανάλωσης στὸ κομμισαριάτο τοῦ ἐφοδιασμοῦ καὶ τὶς συνεργατικὲς βιομηχανίες παραγωγῆς στὸ Ἀνώτατο Συμβούλιο Οἰκονομίας. Πολυάριθμα μέλη ρίχτηκαν στὴ φυλακή.

Ἡ ἐργατικὴ τάξη δὲν ἀντέδρασε οὔτε ἀρκετὰ γρήγορα οὔτε ἀρκετὰ ἔντονα. Ἦταν διασκορπισμένη, ἀπομονωμένη σὲ μιὰ καθυστερημένη ἀπέραντη χώρα καὶ σὲ μεγάλη πλειοψηφία ἀγροτική, ἐξαντλημένη ἀπ' τὶς στερήσεις καὶ τοὺς ἐπαναστατικοὺς ἀγῶνες, ἀποθαρρυμένη. Τὰ καλύτερα στοιχεῖα της βρίσκονταν μακριά, στὰ μέτωπα τοῦ ἐμφυλίου πολέμου ἢ τὰ εἶχε ἀπορροφήσει ὁ κομματικὸς μηχανισμὸς καὶ ἡ κυβέρνηση. Μολοντοῦτο ἀρκετοὶ στάθηκαν ἐκεῖνοι ποὺ ἔνοιωσαν τὶς ἐπαναστατικές τους κατακτήσεις νὰ τοὺς ὑφαρπάζονται λιγότερο ἢ περισσότερο, τὰ δικαιώματά τους νὰ τοὺς ἀφαιροῦνται, νὰ μπαίνουν σὲ ἐπιτήρηση, νὰ ταπεινώνονται ἀπ' τὴν ἀλαζονεία καὶ τὴν αὐθαιρεσία τῶν νέων ἀφεντάδων καὶ πού, τέλος, συνειδητοποίησαν τὴν αὐθεντικὴ φύση τοῦ λεγόμενου «προλεταριακοῦ» Κράτους. Ἔτσι, στὴ διάρκεια τοῦ καλοκαιριοῦ 1918, δυ-

σαρεστημένοι ἐργάτες ἐκλέξαν, στὰ ἐργοστάσια τῆς Μόσχας καὶ τῆς Πετρούπολης, ἐκπρόσωπους βγαλμένους ἀπ' τὸ δικό τους χῶρο, προσπαθώντας ἔτσι ν' ἀντιπαρατάξουν τὰ πραγματικά τους «συμβούλια ἀντιπροσώπων» στὰ ὑποταγμένα στὴν ἐξουσία σοβιὲτ τῶν ἐπιχειρήσεων. Ὅπως μαρτυρᾶ ἡ Κολλοντάι, ὁ ἐργάτης ἔνοιωθε, ἔβλεπε καὶ καταλάβαινε ὅτι εἶχε παραμεριστεῖ. Μπόρεσε νὰ συγκρίνει τὸν τρόπο ζωῆς τῶν σοβιετικῶν στελεχῶν μὲ τὸν τρόπο ποὺ ζοῦσε αὐτὸς — αὐτὸς ποὺ πάνω του στηριζόταν, τουλάχιστον στὴ θεωρία, ἡ «δικτατορία τοῦ προλεταριάτου».

Ὅταν ὅμως οἱ ἐργαζόμενοι τὰ εἶδαν ὅλα αὐτὰ καθαρά, ἦταν πιὰ πολὺ ἀργά. Ἡ ἐξουσία εἶχε τὸν καιρὸ νὰ ὀργανωθεῖ σταθερὰ καὶ διάθετε δυνάμεις καταπίεσης ἱκανὲς νὰ τσακίσουν κάθε προσπάθεια αὐτόνομης δράσης τῶν μαζῶν. Κατὰ τὰ λεγόμενα τοῦ Βολίν, μιὰ σκληρὴ ἀλλὰ ἄνιση πάλη, ποὺ κράτησε τρία χρόνια περίπου κι ἔμεινε ἄγνωστη ἔξω ἀπ' τὴ Ρωσία, ἀντιπαράταξε μιὰ ἐργατικὴ πρωτοπορεία σ' ἕναν κρατικὸ μηχανισμὸ ποὺ πεισματικὰ ἀρνιόταν ὅτι εἶχε πιὰ ὁλοκληρωθεῖ τὸ διαζύγιό του μὲ τὶς μάζες. Ἀπ' τὸ 1919 ὡς τὸ 1921, οἱ ἀπεργίες πολλαπλασιάστηκαν στὰ μεγάλα κέντρα, στὴν Πετρούπολη προπάντων καὶ μέχρι τὴ Μόσχα ἀκόμη. Ὅπως θὰ δοῦμε πιὸ κάτω, καταπνίγηκαν μὲ σκληρότητα.

Στὸ ἴδιο τὸ ἐσωτερικὸ τοῦ Κόμματος ποὺ κυβερνοῦσε, ξεπήδησε μιὰ «Ἐργατικὴ Ἀντιπολίτευση» ποὺ ζήτησε τὴν ἐπιστροφὴ στὴ σοβιετικὴ δημοκρατία καὶ τὴν αὐτοδιεύθυνση. Στὸ 10ο συνέδριο τοῦ Κόμματος, τὸ Μάρτη 1921, ἡ Ἀλεξάντρα Κολλοντάι, ἐκπρόσωπός της, μοίρασε μιὰ μπροσούρα ποὺ ζητοῦσε γιὰ τὰ συνδικάτα τὴν ἐλευθερία πρωτοβουλίας καὶ ὀργάνωσης καθὼς καὶ τὴν ἐκλογὴ ἀπὸ ἕνα «συνέδριο παραγωγῶν» ἑνὸς κεντρικοῦ ὀργάνου διοίκησης τῆς ἐθνικῆς οἰκονομίας. Τὸ βιβλιαράκι αὐτὸ κατασχέθηκε καὶ ἀπαγορεύτηκε. Ὁ Λένιν ἔκανε ἀποδεκτὴ ὁμόφωνα σχεδὸν ἀπ' τοὺς σύνεδρους μιὰ ἀπόφαση ὅπου ταύτιζε τὶς θέσεις τῆς Ἐργατικῆς Ἀντιπολίτευσης μὲ τὶς «μικροαστικὲς καὶ ἀναρχικὲς παρεκκλίσεις»: ὁ «συνδικαλισμός», ὁ «μισοαναρχισμὸς» ἦταν γι' αὐτὸν «ἄμεσος κίνδυνος» γιὰ τὸ μονοπώλιο τῆς ἐξουσίας ποὺ ἀσκοῦσε τὸ Κόμμα στὸ ὄνομα τοῦ προλεταριάτου.

Ἡ πάλη συνεχίστηκε μέσα στοὺς κόλπους τῆς ἡγεσίας τῆς κεντρικῆς συνδικαλιστικῆς ὀργάνωσης. Ἐπειδὴ ὑποστήριξαν τὴν ἀνεξαρτησία τῶν συνδικάτων ἀπέναντι στὸ Κόμμα, ὁ Τόμσκυ καὶ ὁ

Ριαζάνωφ, διώχτηκαν ἀπ' τὸ πρεζίντιουμ καὶ στάλθηκαν ἐξορία, ἐνῶ ὁ κύριος ἡγέτης τῆς Ἐργατικῆς Ἀντιπολίτευσης Σλιάπνικωφ εἶχε τὴν ἴδια τύχη, ποὺ τὴν ἀκολούθησε γρήγορα ὁ ἐμπνευστὴς μιᾶς ἄλλης ἀντιπολιτευτικῆς ὁμάδας, ὁ Γκ. Ζ. Μιάσνικωφ. Ὁ γνήσιος αὐτὸς ἐργάτης, τιμωρὸς στὰ 1917 τοῦ μεγάλου δούκα Μιχαήλ, ποὺ εἶχε δεκαπέντε χρόνια παρουσίας στὸ κόμμα καὶ πού, πρὶν ἀπ' τὴν Ἐπανάσταση, εἶχε κάνει περισσότερα ἀπὸ ἑφτὰ χρόνια φυλακὴ καὶ ἑβδομηνταπέντε μέρες ἀπεργία πείνας, εἶχε τολμήσει, τὸ Νοέμβρη 1921, νὰ γράψει σὲ μιὰ μπροσσούρα ὅτι οἱ ἐργαζόμενοι εἶχαν χάσει πιὰ τὴν ἐμπιστοσύνη τους στοὺς κομμουνιστές, γιατὶ τὸ Κόμμα δὲν εἶχε πιὰ κοινὴ βάση μὲ τὴ βάση καὶ ἔστρεφε τώρα ἐνάντια στὴν ἐργατικὴ τάξη τὰ μέσα καταπίεσης πού, ἀπ' τὰ 1918 ὡς τὰ 1920, ἦταν στραμμένα ἐνάντια στοὺς ἀστούς.

Ὁ ρόλος τῶν ἀναρχικῶν

Στὸ δράμα τοῦτο, ὅπου μιὰ ἐπανάσταση ἀντιεξουσιαστικοῦ τύπου μετατράπηκε στὸ ἀντίθετό της, τί ρόλο ἔπαιξαν οἱ Ρῶσοι ἀναρχικοί; Ἡ Ρωσία δὲν εἶχε καθόλου ἀντιεξουσιαστικὲς παραδόσεις. Ὁ Μπακούνιν καὶ ὁ Κροπότκιν ἔγιναν ἀναρχικοὶ στὸ ἐξωτερικό. Οὔτε ὁ ἕνας οὔτε ὁ ἄλλος ἀγωνίστηκαν ποτὲ σὰν ἀναρχικοὶ στὴ Ρωσία. Ὅσο γιὰ τὰ ἔργα τους εἶχαν βγεῖ, μέχρι τὴν Ἐπανάσταση τοῦ 17 τουλάχιστον, στὸ ἐξωτερικό, συχνὰ σὲ ξένη γλώσσα. Μόνο μερικὰ ἀποσπάσματά τους εἶχαν μπεῖ παράνομα καὶ δύσκολα στὴ Ρωσία σὲ πολὺ περιορισμένες ποσότητες. Ὁλόκληρη ἡ κοινωνική, σοσιαλιστικὴ καὶ ἐπαναστατικὴ διαπαιδαγώγηση τῶν Ρώσων δὲν εἶχε τίποτα τὸ ἀναρχικό. Ἀντίθετα, βεβαιώνει ὁ Βολίν, «ἡ προχωρημένη ρωσικὴ νεολαία διάβαζε μιὰ φιλολογία πού, ἀναλλοίωτα, παρουσίαζε τὸ σοσιαλισμὸ μὲ κρατιστικὸ πρόσωπο». Ἡ κυβερνητικὴ ἰδέα κυριαρχοῦσε στὰ μυαλά: ἡ γερμανικὴ σοσιαλδημοκρατία τὰ εἶχε δηλητηριάσει.

Οἱ ἀναρχικοὶ δὲν ἦταν παρὰ «μιὰ μικρὴ χούφτα ἀνθρώπων χωρὶς ἐπίδραση». Τὸ πολὺ μερικὲς χιλιάδες. Τὸ κίνημά τους, πάντα σύμφωνα μὲ τὸν Βολίν, ἦταν «ἀκόμη πολὺ ἀδύναμο γιὰ νὰ ἔχει ἄμεση καὶ συγκεκριμένη ἐπίδραση πάνω στὰ γεγονότα». Ἐξάλλου

στὴν πλειοψηφία τους ἦταν διανοούμενοι, μὲ ἀτομικιστικὲς τάσεις, πολὺ λίγο ἀνακατεμένοι στὸ ἐργατικὸ κίνημα. Ὁ Νέστωρ Μάχνο πού, μαζὶ μὲ τὸν Βολίν, ἀποτελοῦσε ἐξαίρεση καί, στὴ γενέτειρά του Οὐκρανία, ἐργάστηκε μέσα στὰ σπλάχνα τῶν μαζῶν, ἔγραφε, σοβαρά, στὰ Ἀπομνημονεύματά του, ὅτι ὁ ρωσικὸς ἀναρχισμὸς «βρέθηκε οὐραγὸς τῶν γεγονότων καὶ συχνὰ ἐντελῶς ἔξω ἀπ' αὐτά».

Κι ὅμως φαίνεται ὅτι ἡ κρίση αὐτὴ εἶναι κάπως ἄδικη. Ὁ ρόλος τῶν ἀναρχικῶν δὲν ἦταν καθόλου ἀμελητέος ἀνάμεσα στὴν Ἐπανάσταση τοῦ Φλεβάρη καὶ τὴν Ἐπανάσταση τοῦ Ὀκτώβρη. Ὁ Τρότσκυ συμφωνεῖ σ' αὐτὸ ἐπανειλημμένα στὴν Ἱστορία τῆς Ρωσικῆς Ἐπανάστασης. «Θαρραλέοι» καὶ «δραστήριοι», παρὰ τὸ μικρό τους ἀριθμό, στάθηκαν οἱ γιὰ λόγους ἀρχῆς ἀντίπαλοι τῆς συνταχτικῆς συνέλευσης σὲ μιὰ στιγμὴ ποὺ οἱ μπολσεβίκοι ἀκόμη δὲν ἦταν ἀντικοινοβουλιακοί. Πολὺ πρὶν ἀπὸ τὸ κόμμα τοῦ Λένιν ἔγραψαν στὶς σημαῖες τους τὸ σύνθημα: Ὅλη ἡ ἐξουσία στὰ σοβιέτ. Αὐτοὶ στάθηκαν οἱ ἐμπνευστὲς τοῦ αὐθόρμητου κινήματος κοινωνικοποίησης τῆς κατοικίας, συχνὰ παρὰ τὴ θέληση τῶν μπολσεβίκων. Κατὰ ἕνα μέρος, κάτω ἀπ' τὴν ὤθηση ἀναρχοσυνδικαλιστῶν ἀγωνιστῶν οἱ ἐργάτες κατάλαβαν τὰ ἐργοστάσια, πρὶν ἀπ' τὸν Ὀκτώβρη κιόλας.

Στὴ διάρκεια τῶν ἐπαναστατικῶν ἡμερῶν ποὺ ἔβαλαν τέρμα στὴν ἀστικὴ δημοκρατία τοῦ Κερένσκυ, οἱ ἀναρχικοὶ στάθηκαν στὴν πρώτη γραμμὴ τῆς στρατιωτικῆς μάχης, ἰδιαίτερα μέσα στὸ σύνταγμα τοῦ Ντβίνσκ πού, κάτω ἀπ' τὶς διαταγὲς γέρο - ἀναρχικῶν ὅπως ὁ Γκράτσωφ καὶ ὁ Φεντότωφ, τσάκισε τοὺς ἀντεπαναστάτες «καντέδες». Ὁ ἀναρχικὸς Ἀνατὸλ Γκελεζνιάκωφ, μὲ τὴ βοήθεια τοῦ ἀποσπάσματός του, διάλυσε τὴ συνταχτικὴ συνέλευση: οἱ μπολσεβίκοι δὲν ἔκαναν τίποτ' ἄλλο ἀπ' τὸ νὰ ἐπικυρώσουν τὸ τετελεσμένο γεγονός. Πολυάριθμα ἀποσπάσματα παρτιζάνων, σχηματισμένα ἀπὸ ἀναρχικοὺς ἢ ὁδηγημένα ἀπ' αὐτοὺς (ὅπως τοῦ Μοκροούσωφ, τοῦ Τσέρνιακ καὶ ἄλλων), πολέμησαν χωρὶς ἀνάπαυλα ἐνάντια στὶς στρατιὲς τῶν λευκῶν, ἀπ' τὸ 1918 ὡς τὸ 1920.

Δὲν ὑπῆρχε σημαντικὴ πόλη ποὺ νὰ μὴν εἶχε ἀναρχικὴ ἢ ἀναρχοσυνδικαλιστικὴ ὁμάδα μὲ σχετικὰ σημαντικὸ ἔντυπο ὑλικὸ γιὰ διανομή: ἐφημερίδες, περιοδικά, προκηρύξεις, μπροσσούρες, βιβλία. Στὴν Πετρούπολη δύο ἑβδομαδιαῖες ἐκδόσεις, στὴ Μόσχα μιὰ

καθημερινή έφημερίδα είχαν τιράζ 25000 άντίτυπα τό καθένα. Ή έπιρροή τών άναρχικών αύξανόταν στό βαθμό πού ή Έπανάσταση άναπτυσσόταν κι έπειτα άποκόπηκε άπ' τίς μάζες.

Στίς 6 'Απρίλη 1918, ό Γάλλος λοχαγός Ζάκ Σαντούλ, μέ άποστολή στή Ρωσία, έγραφε σέ μιά εισήγηση: «Τό άναρχικό κόμμα είναι τό πιό δραστήριο, τό πιό μαχητικό άπ' όλες τίς άντιπολιτευτικές όμάδες καί πιθανότατα τό πιό δημοφιλές (...). Οί μπολσεβίκοι είναι άνήσυχοι». Στά τέλη τοῦ 1918, τονίζει ό Βολίν, «ή έπιρροή αύτή έγινε τέτοια πού οί μπολσεβίκοι, πού δέν δέχονταν καμιά κριτική, καί άκόμη λιγότερο, καμιά άντίθεση, άνησύχησαν σοβαρά». Γιά τήν μπολσεβίκικη έξουσία, άναφέρει ό Βολίν, «άνοχή τῆς άναρχικῆς προπαγάνδας ίσοδυναμοῦσε (...) μέ αύτοκτονία. Έκανε ότι μποροῦσε γιά νά έμποδίσει κατ' άρχήν καί ν' άπαγορέψει έπειτα, καί νά έξαλείψει τέλος, μέ βίαια μέσα, κάθε έκδήλωση τών άντιεξουσιαστικών ίδεών».

Ή μπολσεβίκικη κυβέρνηση «άρχισε κλείνοντας βίαια τίς έδρες τών άντιεξουσιαστικών όργανώσεων καί άπαγορεύοντας στούς άναρχικούς κάθε προπαγάνδα ή δραστηριότητα». Έτσι, τή νύχτα τῆς 12ης 'Απρίλη 1918, στή Μόσχα, άποσπάσματα τῆς κόκκινης φρουρᾶς, όπλισμένα μέχρι τά δόντια, καθάρισαν, ξαφνικά, είκοσιπέντε σπίτια πού τά κατεῖχαν οί άναρχικοί. Αύτοί, νομίζοντας ότι δέχονται έπίθεση λευκοφρουρών, άπάντησαν μέ πυροβολισμούς. Έπειτα, πάντα σύμφωνα μέ τόν Βολίν, ή έξουσία πέρασε γρήγορα «σέ βιαιότερα μέτρα: φυλακή, κήρυξη έκτός νόμου, θάνατο». «Τέσσερα ολόκληρα χρόνια, ή πάλη αύτή κράτησε σέ συναγερμό τήν έξουσία τών μπολσεβίκων (...) μέχρι τήν τελική συντριβή τοῦ άντιεξουσιαστικοῦ ρεύματος manu militari (τέλη 1921).»

Ή διάλυση τών άναρχικών διευκολύνθηκε καί άπ' τό διχασμό τους σέ δυό μερίδες, μία πού άρνήθηκε νά ύποταγεῖ καί μία πού άφέθηκε νά παγιδευτεῖ. Οί δεύτεροι έπικαλέστηκαν τήν «ίστορική άνάγκη» γιά νά κάνουν δήλωση νομιμοφροσύνης άπέναντι στό καθεστώς καί νά άποδεχτοῦν, προσωρινά τουλάχιστο, τίς δικτατορικές του ένέργειες. Γι' αύτούς τό πρωταρχικό ζήτημα ήταν νά τερματιστεῖ νικηφόρα ό έμφύλιος πόλεμος, νά συντριβεῖ ή άντεπανάσταση.

Μυωπική τακτική, έκτιμοῦσαν οί άδιάλλακτοι άναρχικοί. Γιατί άκριβώς ή γραφειοκρατική άδυναμία τοῦ κυβερνητικοῦ μηχανισμοῦ

καὶ ἡ λαϊκὴ ἀπογοήτευση καὶ δυσαρέσκεια ἦταν ποὺ ἔτρεφαν τὰ ἀντεπαναστατικὰ κινήματα. Ἄλλωστε, ἡ ἐξουσία κατάληγε νὰ μὴν μπορεῖ νὰ διακρίνει πιὰ τὴ συνοδοιπορούσα πτέρυγα τῆς ἀντιεξουσιαστικῆς Ἐπανάστασης ἀπ' τοὺς ἀντίπαλούς της τῆς δεξιᾶς. Ἀποδοχὴ τῆς δικτατορίας καὶ τῆς τρομοκρατίας σήμαινε γιὰ τοὺς ἀναρχικούς, ποὺ θὰ ἦταν αὐτοὶ τὰ θύματά της, πολιτικὴ αὐτοκτονίας. Τέλος, ἡ προσχώρηση τῶν λεγόμενων «σοβιετικῶν» ἀναρχικῶν διευκόλυνε τὴ συντριβὴ τῶν ἄλλων, τῶν ἀδιάλλακτων, ποὺ θεωρήθηκαν «ψεύτικοι» ἀναρχικοί, ἀνεύθυνοι ὀνειροπαρμένοι ποὺ δὲν εἶχαν τὰ πόδια τους στὴ γῆ, ἠλίθιοι κομφουζιονιστές, διχαστές, λυσσασμένοι τρελοὶ καί, τέλος, ληστὲς καὶ ἀντεπαναστάτες.

Ὁ διασημότερος καὶ ἄρα ὁ πιὸ σεβαστὸς ἀπ' τοὺς ἀναρχικοὺς ποὺ προσχώρησαν ἦταν ὁ Βικτὸρ Σέρζ. Ὑπάλληλος τοῦ καθεστῶτος, δημοσίεψε στὰ γαλλικὰ μιὰ μπροσούρα ποὺ προσπαθοῦσε νὰ τὸ ὑπερασπίσει ἀπέναντι στὴν ἀναρχικὴ κριτική. Τὸ βιβλίο ποὺ ἔγραψε ἀργότερα, Ἔτος 1 τῆς ρωσικῆς Ἐπανάστασης εἶναι σὲ μεγάλο μέρος προσπάθεια δικαιολόγησης τῆς διάλυσης τῶν σοβιὲτ ἀπ' τὸν μπολσεβικισμό. Τὸ κόμμα — ἢ μᾶλλον ἡ ἡγετική του ὁμάδα — παρουσιάζεται ἐκεῖ σὰν ὁ ἐγκέφαλος τῆς ἐργατικῆς τάξης. Ἡ ἀνακάλυψη τοῦ τί μπορεῖ καὶ τί πρέπει νὰ κάνει τὸ προλεταριάτο εἶναι ὑπόθεση τῶν ὀρθὰ ἐκλεγόμενων ἀρχηγῶν τῆς πρωτοπορείας. Χωρὶς αὐτοὺς οἱ ὀργανωμένες στὰ σοβιὲτ μάζες δὲν θὰ ἦταν «παρὰ ἕνας σωρὸς ἀνθρώπων μὲ συγχυσμένες ἐπιθυμίες ποὺ θὰ τὶς διαπερνοῦσαν φωτεινὰ διαλείμματα».

Ὁ Βικτὸρ Σὲρζ ἦταν πολὺ διορατικός, βέβαια, γιὰ νὰ ἔχει καὶ τὴν παραμικρὴ αὐταπάτη πάνω στὴν ἀληθινὴ φύση τῆς σοβιετικῆς ἐξουσίας. Ἡ ἐξουσία ὅμως αὐτὴ ἦταν ἀκόμη περιβλημένη μὲ τὸ φωτοστέφανο τῆς πρώτης νικηφόρας προλεταριακῆς ἐπανάστασης· προπηλακιζόταν ἀπ' τὴν παγκόσμια ἀντεπανάσταση· αὐτὸς ἦταν ἕνας ἀπ' τοὺς λόγους — ὁ πιὸ ἔντιμος — γιὰ τοὺς ὁποίους ὁ Σὲρζ — ὅπως καὶ τόσοι ἄλλοι ἐπαναστάτες — πίστεψε ὅτι ἔπρεπε νὰ καταπιεῖ τὴν καμήλα. Στὴ διάρκεια τοῦ καλοκαιριοῦ 1921, ἐμπιστεύτηκε, ἰδιαίτερα, στὸν ἀναρχικὸ Γκαστὸν Λεβάλ, ποὺ εἶχε ἔρθει στὴ Μόσχα, μὲ τὴν ἱσπανικὴ ἀντιπροσωπεία γιὰ τὸ ΙΙΙο συνέδριο τῆς κομμουνιστικῆς Διεθνοῦς: «Τὸ κομμουνιστικὸ κόμμα δὲν ἀσκεῖ πιὰ τὴ δικτατορία τοῦ προλεταριάτου ἀλλὰ πάνω στὸ προλεταριάτο». Γυρίζοντας στὴ Γαλλία, ὁ Λεβὰλ δημοσίεψε στὸν Λιμπερ-

ταίρ ἄρθρα, ὅπου, στηριζόμενος σὲ συγκεκριμένα γεγονότα, παραλλήλισε αὐτὰ ποὺ ὁ Σὲρζ τοῦ σφύριξε στ' αὐτὶ μὲ τὶς δημόσιες δηλώσεις του ποὺ τὶς χαρακτήρισε «συνειδητὰ ψεύδη». Στὸ Living my Life, ἡ Ἔμμα Γκόλντμαν, ἡ ἀμερικανίδα ἀναρχικὴ ποὺ τὸν εἶδε ἐπὶ τὸ ἔργον στὴ Μόσχα, δὲν εἶναι λιγότερο σκληρὴ γιὰ τὸ Βικτὸρ Σέρζ.

Ἡ «Μαχνοβτσίνα»

Ἂν ἡ διάλυση τῶν ἀναρχικῶν τῶν πόλεων, μικρῶν καὶ ἀδύναμων πυρήνων ἔγινε σχετικὰ εὔκολα, δὲν ἔγινε τὸ ἴδιο καὶ στὸ νότο τῆς Οὐκρανίας ὅπου ὁ ἀγρότης Νέστωρ Μάχνο εἶχε συγκροτήσει μιὰ ἰσχυρὴ ἀναρχικὴ ὀργάνωση, ταυτόχρονα οἰκονομικὴ καὶ στρατιωτική. Παιδὶ φτωχῶν Οὐκρανῶν ἀγροτῶν, ὁ Μάχνο ἦταν εἴκοσι χρόνων τὸ 1919. Μικρός, εἶχε συμμετάσχει στὴν Ἐπανάσταση τοῦ 1905 καὶ εἶχε γίνει ἀναρχικός. Καταδικάστηκε σὲ θάνατο ἀπ' τὸν τσαρισμό, ἡ ποινή του μετατράπηκε καὶ τὰ ὀχτὼ χρόνια ποὺ πέρασε, σχεδὸν πάντα στὰ σίδερα, στὴ φυλακὴ τοῦ Μπουτίρκι, στάθηκαν τὸ μοναδικό του σχολεῖο. Μὲ τὴ βοήθεια ἑνὸς συγκρατούμενου, τοῦ Πέτρου Ἀρσίνωφ, συμπλήρωσε, κατὰ ἕνα μέρος τουλάχιστο, τὰ κενὰ τῆς μόρφωσής του.

Ἡ αὐτόνομη ὀργάνωση τῶν ἀγροτικῶν μαζῶν ποὺ πῆρε τὴν πρωτοβουλία της, τὴν ἐπαύριο τοῦ Ὀχτώβρη, κάλυπτε μιὰ περιοχὴ ἑφτὰ ἑκατομμυρίων κατοίκων, ποὺ σχημάτιζε ἕνα εἶδος κύκλου 280 χιλιομέτρων ὕψους καὶ 250 πλάτους. Στὸ νότιο ἄκρο της ἄγγιζε τὴν Ἀζοφικὴ θάλασσα ὅπου ἔπιανε τὸ λιμάνι τοῦ Μπερντιάνσκ. Τὸ κέντρο της ἦταν τὸ Γκιουλιάι - Πολιέ, μιὰ πόλη 20 - 30.000 κατοίκων. Ἡ περιοχὴ αὐτὴ ἦταν ἀπὸ παράδοση ἐπαναστατική. Στὰ 1905 στάθηκε θέατρο βίαιων συγκρούσεων.

Ὅλα ἄρχισαν μὲ τὴν ἐγκαθίδρυση στὴν Οὐκρανία ἑνὸς καθεστῶτος δεξιᾶς, ποὺ ἐπιβλήθηκε ἀπ' τὸ γερμανικὸ καὶ αὐστριακὸ στρατὸ κατοχῆς· τὸ καθεστὼς αὐτὸ ἔσπευσε νὰ δώσει πίσω στοὺς παλιοὺς ἰδιοκτῆτες τὴ γῆ ποὺ τοὺς εἶχαν πάρει οἱ ἐπαναστατημένοι ἀγρότες. Οἱ ἐργάτες γῆς ὑπεράσπισαν τὶς πρόσφατες κατακτήσεις τους μὲ τὸ ὅπλο στὸ χέρι. Τὶς ὑπεράσπισαν ἀκόμη ἐνάντια στὴν

ἀντίδραση ὅσο καὶ ἐνάντια στὴν ἄκαιρη διείσδυση στὴν περιοχὴ κομμισάριων μπολσεβίκων ποὺ πρόβαιναν σὲ μεγάλης ἔκτασης ἐπιτάξεις. Ἡ γιγάντια αὐτὴ ἀγροτικὴ ἐπανάσταση εἶχε σὰν ἐμπνευστή της ἕνα εἶδος τιμωροῦ, ἀναρχικοῦ Ρομπὲν τῶν Δασῶν, ποὺ ἐπονομάστηκε ἀπ' τοὺς ἀγρότες: «Πατέρας» Μάχνο. Ἡ πρώτη του ἔνοπλη ἐνέργεια στάθηκε ἡ κατάληψη τοῦ Γκιουλιάι - Πολιέ, στὰ μέσα Σεπτέμβρη 1918. Ἡ ἀναχωχὴ ὅμως τῆς 11ης Νοέμβρη ὁδήγησε στὴν ἀποχώρηση τοῦ γερμανο - αὐστριακοῦ στρατοῦ κατοχῆς ἐνῶ ταυτόχρονα πρόσφερε στὸ Μάχνο μιὰ μοναδικὴ εὐκαιρία νὰ φτιάξει ἀποθέματα ὅπλων.

Γιὰ πρώτη φορὰ στὴν ἱστορία, οἱ ἀρχὲς τοῦ ἀντιεξουσιαστικοῦ κομμουνισμοῦ τέθηκαν σ' ἐφαρμογὴ στὴν ἀπελευθερωμένη Οὐκρανία καί, στὸ βαθμὸ ποὺ οἱ περιστάσεις τοῦ ἐμφύλιου πολέμου τὸ ἐπέτρεπαν, ἐφαρμόστηκε ἡ αὐτοδιεύθυνση. Τὰ κτήματα τῶν μεγαλογαιοκτημόνων καταλήφτηκαν καὶ καλλιεργοῦνταν συλλογικὰ ἀπὸ τοὺς ἀγρότες, ὀργανωμένους σὲ «κοινότητες» ἢ «ἐλεύθερα σοβιὲτ ἐργασίας». Οἱ ἀρχὲς τῆς ἀδερφοσύνης καὶ τῆς ἰσότητας τηρήθηκαν πιστά. Ὅλοι, ἄντρες, γυναῖκες, παιδιὰ ὄφειλαν νὰ ἐργάζονται στὸ μέτρο τῶν δυνάμεών τους. Οἱ ἐκλεγμένοι προσωρινὰ σὲ διευθυντικὲς λειτουργίες σύντροφοι ξανάπιαναν κατόπιν δουλειὰ ὅπως πάντα πλάι στὰ ἄλλα μέλη τῆς κοινότητας.

Κάθε σοβιὲτ δὲν ἦταν παρὰ ὁ ἐκτελεστὴς τῶν θελήσεων τῶν ἀγροτῶν τῆς κοινότητας ποὺ τὸ εἶχε ἐκλέξει. Οἱ παραγωγικὲς μονάδες εἶχαν ὁμοσπονδοποιηθεῖ σὲ περιοχὲς καὶ οἱ περιοχὲς σὲ περιφέρειες. Τὰ σοβιὲτ εἶχαν ἐνσωματωθεῖ σ' ἕνα συνολικὸ οἰκονομικὸ σύστημα, βασισμένο στὴν κοινωνικὴ ἰσότητα. Ὄφειλαν νὰ εἶναι ἀπόλυτα ἀνεξάρτητοι ἀπὸ κάθε πολιτικὸ κόμμα. Κανένας πολιτικὸς δὲν ἔπρεπε νὰ τοὺς ὑπαγορεύει τὶς θελήσεις του κάτω ἀπ' τὸ κάλυμμα τῆς σοβιετικῆς ἐξουσίας. Τὰ μέλη τους ὄφειλαν νὰ εἶναι αὐθεντικοὶ ἐργαζόμενοι, στὴν ἀποκλειστικὴ ὑπηρεσία τῶν συμφερόντων τῶν ἐργαζομένων μαζῶν.

Ὅταν οἱ μαχνοβιστὲς παρτιζάνοι ἔμπαιναν σὲ μιὰ περιοχὴ κολλοῦσαν ἀφίσσες ὅπου μποροῦσε κανεὶς νὰ διαβάσει: «Ἡ ἐλευθερία τῶν ἀγροτῶν καὶ τῶν ἐργατῶν ἀνήκει σ' αὐτοὺς τοὺς ἴδιους καὶ κανένας περιορισμὸς δὲν μπορεῖ νὰ ἐπιβληθεῖ σ' αὐτή. Οἱ ἴδιοι οἱ ἀγρότες κι οἱ ἐργάτες πρέπει νὰ δράσουν, νὰ ὀργανωθοῦν καὶ νὰ συνδιαλλαγοῦν μεταξύ τους σ' ὅλους τοὺς τομεῖς τῆς ζωῆς τους, ὅπως

οἱ ἴδιοι τὸ νοιώθουν καὶ τὸ θέλουν (...). Οἱ μαχνοβιστὲς μόνο βοήθεια μποροῦν νὰ τοὺς προσφέρουν, γνώμη καὶ συμβουλή (...). Οὔτε μποροῦν δμως οὔτε θέλουν νὰ τοὺς κυβερνήσουν».

Ὅταν ἀργότερα, τὸ φθινόπωρο τοῦ 1920, οἱ ἄντρες τοῦ **Μάχνο** ὑποχρεώθηκαν νὰ ἔρθουν, σὰν ἴσος πρὸς ἴσο, σὲ συμφωνία ἐφήμερη μὲ τὴν μπολσεβίκικη ἐξουσία, ἐπέμειναν γιὰ τὴν ἀποδοχὴ τῆς παρακάτω ρήτρας: «Στὴν περιοχὴ ὅπου θὰ δρᾶ ὁ μαχνοβικὸς στρατός, ὁ ἐργατοαγροτικὸς πληθυσμὸς θὰ συστήσει τοὺς ἐλεύθερους θεσμούς του γιὰ τὴν οἰκονομικὴ καὶ πολιτικὴ αὐτοδιεύθυνση· οἱ θεσμοὶ αὐτοὶ θὰ εἶναι αὐτόνομοι καὶ θὰ συνδέονται ὁμοσπονδιακὰ — μὲ σύμφωνα — μὲ τὰ κυβερνητικὰ ὄργανα τῶν σοβιετικῶν δημοκρατιῶν». Θορυβημένοι, οἱ μπολσεβίκοι διαπραγματευτὲς ἄφησαν μετέωρη τὴ ρήτρα αὐτὴ ὥσπου νὰ ἐνημερώσουν σχετικὰ τὴ **Μόσχα** ὅπου, φυσικά, κρίθηκε «ἀπόλυτα ἀπαράδεκτη».

Μιὰ ἀπ' τὶς σχετικὲς ἀδυναμίες τοῦ μαχνοβικοῦ κινήματος ἦταν ἡ ἀνεπάρκεια ἀντιεξουσιαστικῶν διανοουμένων στοὺς κόλπους του. Παρεμβλητικὰ δμως, βοηθήθηκε ἀπ' τὰ ἔξω. Πρῶτα - πρῶτα ἀπ' τὸ Χάρκοβο καὶ τὸ Κούρσκ, ἀπ' τοὺς ἀναρχικοὺς πού, στὰ τέλη τοῦ 1918, συγχωνεύτηκαν σ' ἕνα συνασπισμὸ ποὺ ὀνομάστηκε Ν α μ π ά τ (ἡ Καμπάνα) καὶ ποὺ ἐμπνεόταν ἀπ' τὸν Βολίν. Τὸν 'Απρίλη τοῦ 1919 συγκάλεσαν ἕνα συνέδριο ὅπου τάχτηκαν «κατηγορηματικὰ καὶ ὁριστικὰ ἐνάντια σὲ κάθε συμμετοχὴ στὰ σοβιέτ, ποὺ ἔχουν μεταβληθεῖ σὲ καθαρὰ πολιτικοὺς ὀργανισμοὺς καὶ ὀργανωθεῖ πάνω σὲ μιὰ ἐξουσιαστική, συγκεντρωτικὴ καὶ κρατιστικὴ βάση». Τὸ μανιφέστο αὐτὸ θεωρήθηκε ἀπ' τὴν μπολσεβίκικη κυβέρνηση σὰν κήρυξη πολέμου καὶ τὸ Ν α μ π ά τ ὑποχρεώθηκε νὰ σταματήσει κάθε δραστηριότητα. Κατόπιν, τὸν 'Ιούλη, ὁ Βολὶν κατάφερε νὰ φτάσει στὸ γενικὸ ἐπιτελεῖο τοῦ Μάχνο ὅπου, μαζὶ μὲ τὸν 'Αρσίνωφ, ἀνάλαβε τὸ πνευματικὸ καὶ μορφωτικὸ τμῆμα τοῦ κινήματος. Προέδρευσε σ' ἕνα ἀπ' τὰ συνέδριά του, αὐτὸ ποὺ ἔγινε τὸν 'Οκτώβρη, στὸ 'Αλεξαντρόφσκ κι ὅπου ἔγιναν ἀποδεκτὲς Γ ε ν ι κ ὲ ς θ έ σ ε ι ς ποὺ διασαφήνιζαν τὴ θεωρία τῶν «ἐλεύθερων σοβιέτ».

Στὰ συνέδρια συμμετεῖχαν ταυτόχρονα οἱ ἐκπρόσωποι τῶν ἀγροτῶν καὶ οἱ ἐκπρόσωποι τῶν παρτιζάνων. Πραγματικά, ἡ πολιτικὴ ὀργάνωση ἦταν ἡ προέκταση μιᾶς ἀγροτικῆς στρατιᾶς ἐξεγερμένων, ποὺ ἐφάρμοζε τὴν τακτικὴ τοῦ ἀνταρτοπόλεμου. Ἦταν ἰδια!-

τερα κινητή, ἱκανὴ νὰ διατρέξει μέχρι καὶ ἑκατὸ χιλιόμετρα τὴν ἡμέρα, ὄχι μόνο ἐξ αἰτίας τοῦ ἱππικοῦ τους, ἀλλὰ καὶ χάρη στὸ πεζικό της ποὺ μετατοπιζόταν σὲ ἐλαφρὲς ἱπποκίνητες ἅμαξες μὲ ἐλαστικὲς ρόδες. Ὁ στρατὸς αὐτὸς ἦταν ὀργανωμένος πάνω στίς, ἔντονα ἀντιεξουσιαστικοῦ χαρακτήρα, βάσεις τῆς ἐθελοντικῆς κατάταξης καὶ ἐλεύθερα ἀποδεδεγμένης πειθαρχίας: οἱ κανόνες τῆς πειθαρχίας αὐτῆς, ἐπεξεργασμένοι ἀπ' τὶς ἐπιτροπὲς τῶν παρτιζάνων, ἐπικυρωμένες κατόπιν ἀπὸ γενικὲς συνελεύσεις, τηροῦνταν αὐστηρὰ ἀπ' ὅλους.

Τὰ ἐλεύθερα σώματα τοῦ Μάχνο ἔδωσαν νὰ καταλάβουν στὶς «λευκὲς» ἐπεμβασιακὲς στρατιές. Ὅσο γιὰ τὶς μονάδες τῆς κόκκινης φρουρᾶς τῶν μπολσεβίκων, ἦταν πολὺ λίγο ἀποτελεσματικές. Πολεμοῦσαν κατὰ μῆκος τῶν σιδηροδρομικῶν γραμμῶν χωρὶς ν' ἀπομακρύνονται ποτὲ ἀπ' τὰ θωρακισμένα τραῖνα τους, ἀναδιπλώνονταν στὴν παραμικρὴ ἀποτυχία χωρὶς νὰ ἐπιβιβάζουν οὔτε κἂν τοὺς ἴδιους τους τοὺς στρατιῶτες. Ἔτσι, πολὺ λίγη ἐμπιστοσύνη ἐνέπνεαν στοὺς ἀγρότες πού, ἀπομονωμένοι στὰ χωριά τους καὶ χωρὶς ὅπλα, βρίσκονταν στὸ ἔλεος τῶν ἀντεπαναστατῶν. «Ἡ τιμὴ τῆς κατάπνιξης, τὸ φθινόπωρο τοῦ 1919, τῆς ἀντεπανάστασης τοῦ Ντενίκιν ἀνήκει βασικὰ στοὺς ἀναρχικοὺς ἀντάρτες», γράφει ὁ Ἀρσίνωφ, ὁ ἀπομνημονευματογράφος τῆς Μ α χ ν ο β τ σ ί ν α.

Ἀλλὰ ὁ Μάχνο ἀρνήθηκε πάντοτε νὰ τοποθετήσει τὸν στρατό του κάτω ἀπ' τὴν ἀνώτατη διοίκηση τοῦ Τρότσκυ, ἀρχηγοῦ τοῦ Κόκκινου Στρατοῦ μετὰ τὴν συγχώνευση μ' αὐτὸν τῶν μονάδων τῆς Κόκκινης Φρουρᾶς. Ἔτσι ὁ μεγάλος αὐτὸς Ἐπαναστάτης θεώρησε ὅτι ἔπρεπε νὰ ἀποχαλινωθεῖ ἐνάντια στὸ κίνημα τῶν ἐξεγερμένων. Στὶς 4 τοῦ Ἰούνη 1919, ἔβγαλε μιὰ διαταγὴ ποὺ ἀπαγόρευε τὸ προσεχὲς συνέδριο τῶν Μαχνοβικῶν καὶ τοὺς κατηγόρησε ὅτι σηκώνονταν ἐνάντια στὴν ἐξουσία τῶν Σοβιὲτ στὴν Οὐκρανία, στιγμάτισε κάθε συμμετοχὴ στὸ συνέδριο σὰν πράξη «ἐσχάτης προδοσίας» καὶ διέταξε τὴν σύλληψη τῶν συνέδρων. Ἐγκαινιάζοντας μιὰ πραχτικὴ πού, 18 χρόνια ἀργότερα, θὰ μιμηθοῦν οἱ Ἱσπανοὶ σταλινικοὶ ἐνάντια στὶς Ἀναρχικὲς ταξιαρχίες, ἀρνήθηκε ὅπλα στοὺς παρτιζάνους τοῦ Μάχνο, τοὺς ἄφησε χωρὶς βοήθεια γιὰ νὰ μπορέσει μετὰ νὰ τοὺς κατηγορήσει ὅτι «πρόδωσαν» καὶ ἀφέθηκαν νὰ νικηθοῦν ἀπ' τὰ στρατεύματα τῶν Λευκῶν.

Μολοντοῦτο οἱ δύο στρατοὶ ξαναβρέθηκαν σύμφωνοι, δύο φορές, ὅταν ἡ σοβαρότητα τοῦ κινδύνου τῆς ἐπέμβασης ἀπαίτησε τὴν κοινή τους δράση, πράγμα ποὺ ἔγινε, πρῶτα, τὸν Μάρτη τοῦ 1919 ἐνάντια στὸν Ντενίκιν, ὕστερα στὴν διάρκεια τοῦ καλοκαιριοῦ καὶ τοῦ φθινοπώρου τοῦ 1920, ὅταν ἐκδηλώθηκε ἡ ἀπειλὴ τῶν Λευκῶν στρατευμάτων τοῦ Βράνγκελ πού, τελικά, ἐξοντώθηκε ἀπ' τὸν Μάχνο. 'Αλλά, μόλις ὁ ἔσχατος κίνδυνος πέρασε, ὁ Κόκκινος στρατὸς ξανάρχισε τὶς στρατιωτικὲς ἐπιχειρήσεις ἐνάντια στοὺς ἀντάρτες τοῦ Μάχνο πού, μὲ τὴ σειρά τους τοῦ ἀνταπόδιδαν ἕνα πρὸς ἕνα τὰ χτυπήματα.

Στὰ τέλη τοῦ Νοέμβρη τοῦ 1920 ἡ ἐξουσία δὲν δίστασε νὰ ὀργανώσει μιὰ ἀπαγωγή. Οἱ ἀξιωματικοὶ τοῦ Μαχνοβικοῦ στρατοῦ τῆς Κριμαίας προσκλήθηκαν ἀπ' τοὺς Μπολσεβίκους νὰ συμμετάσχουν σ' ἕνα στρατιωτικὸ συμβούλιο. 'Εκεῖ, ἡ πολιτικὴ ἀστυνομία, ἡ Τσέκα, τοὺς συνέλαβε ἀμέσως καὶ τοὺς τουφέκισε ἐνῶ ἡ συνοδεία τους ἀποκλείσθηκε. Ταυτόχρονα ἐξαπολύθηκε ἐπίθεση ἐνάντια στὸ Γκιουλιάι - Πολιέ. Ἡ πάλη — ὁλοένα καὶ περισσότερο ἄνιση — ἀνάμεσα στοὺς ἀναρχικοὺς καὶ στοὺς ἐξουσιαστικοὺς διάρκεσε ἀκόμη 9 μῆνες. 'Αλλὰ στὸ τέλος, κάτω ἀπ' τὴν πίεση πολὺ ἀνώτερων σὲ ἀριθμὸ καὶ ἐξοπλισμὸ δυνάμεων, ὁ Μάχνο ἀναγκάστηκε νὰ ἐγκαταλείψη τὸ παιχνίδι. Κατάφερε νὰ φτάσει στὴν Ρουμανία τὸν Αὔγουστο τοῦ 1921 καὶ κατόπιν στὸ Παρίσι ὅπου πέθανε ἀργότερα ἄρρωστος καὶ πειναςμένος. Ἔτσι τερματίστηκε ἡ ἐποποιία τῆς Μαχνοβτσίνα, πρωτότυπου σύμφωνα μὲ τὸν Πέτρο 'Αρσίνωφ, ἑνὸς ἀνεξάρτητου κινήματος τῶν ἐργαζομένων μαζῶν καὶ πηγῆς μελλοντικῆς ἔμπνευσης γιὰ τοὺς ἐργαζόμενους ὅλου τοῦ κόσμου.

Κροστάνδη

Οἱ ἐπιθυμίες τῶν μαχνοβικῶν ἐπαναστατῶν ἀγροτῶν ἦταν ἀρκετὰ ὅμοιες μ' αὐτὲς ποὺ ὤθησαν συνδυασμένα, τὸ Φλεβάρη - Μάρτη 1921, στὴν ἐξέγερση τῶν ἐργατῶν τῆς Πετρούπολης καὶ τῶν ναυτῶν τοῦ ὀχυροῦ τῆς Κροστάνδης.

Οἱ ἐργαζόμενοι στὴν πόλη ὑπόφεραν, ταυτόχρονα, ἀπ' τὶς ὑλικὲς συνθῆκες ποὺ εἶχαν γίνει ἀπαράδεχτες ἐξαιτίας τῆς ἔλλειψης

τροφίμων, καυσίμων, μεταφορικῶν μέσων καὶ ἐξαιτίας τοῦ ὅλο καὶ περισσότερο δικτατορικοῦ καὶ ὁλοκληρωτικοῦ καθεστῶτος ποὺ κατάπνιγε καὶ τὴν παραμικρὴ ἐκδήλωση δυσαρέσκειας. Στὰ τέλη τοῦ Φλεβάρη, ἀπεργίες ξέσπασαν στὴν Πετρούπολη, Μόσχα καὶ σὲ μερικὰ ἄλλα βιομηχανικὰ κέντρα. Οἱ ἐργαζόμενοι, βαδίζοντας ἀπὸ τὸ ἕνα ἐργοστάσιο στὸ ἄλλο, κλείνοντάς τα, αὐξάνοντας τὸν ὄγκο τῶν διαδηλώσεών τους μὲ ὅλο καὶ πιὸ πολλοὺς ἐργάτες, ζητοῦσαν ψωμὶ καὶ λευτεριά. Ἡ ἐξουσία ἀπάντησε μὲ πυροβολισμούς, οἱ ἐργαζόμενοι τῆς Πετρούπολης μὲ μιὰ συγκέντρωση διαμαρτυρίας στὴν ὁποία συμμετεῖχαν 10.000 ἐργάτες.

Ἡ Κροστάνδη ἦταν μιὰ νησιώτικη ναυτικὴ βάση, τριάντα χιλιόμετρα ἀπ' τὴν Πετρούπολη, στὸν κόλπο τῆς Φινλανδίας, ποὺ πάγωνε τὸ χειμώνα. Τὴν κατοικοῦσαν ναῦτες καὶ μερικὲς χιλιάδες ἐργάτες ποὺ ἐργάζονταν στὰ ναυπηγεῖα τοῦ πολεμικοῦ ναυτικοῦ. Οἱ ναῦτες τῆς Κροστάνδης εἶχαν παίξει πρωτοπορειακὸ ρόλο στὶς ἐπαναστατικὲς περιπέτειες τοῦ 1917. Στάθηκαν, σύμφωνα μὲ τὰ λόγια τοῦ Τρότσκυ, «τὸ καμάρι καὶ ἡ δόξα τῆς ρωσικῆς Ἐπανάστασης». Οἱ πολίτες κάτοικοι τῆς Κροστάνδης ἀποτελοῦσαν μιὰ ἐλεύθερη κοινότητα, σχετικὰ ἀνεξάρτητη ἀπ' τὴν ἐξουσία. Στὸ κέντρο τοῦ ὀχυροῦ μιὰ τεράστια δημόσια πλατεία ἔπαιξε τὸ ρόλο λαϊκοῦ φόρουμ ποὺ ἦταν σὲ θέση νὰ περιλάβει 30.000 ἄτομα.

Βέβαια, οἱ ναῦτες δὲν εἶχαν πιά, στὰ 1921, οὔτε τὴν ἴδια δύναμη οὔτε τὴν ἴδια ἐπαναστατικὴ σύνθεση ποὺ εἶχαν στὰ 1917. Προέρχονταν, σὲ πολὺ μεγαλύτερο βαθμὸ ἀπ' τοὺς προκάτοχούς τους, ἀπ' τὴν ἀγροτιά· εἶχαν ὅμως διατηρήσει τὸ ἴδιο ἀγωνιστικὸ πνεῦμα καί, ἐξαιτίας τῶν προγενέστερων περγαμηνῶν τους, τὸ δικαίωμα νὰ συμμετέχουν δραστήρια στὶς ἐργατικὲς συγκεντρώσεις τῆς Πετρούπολης. Ἔστειλαν λοιπὸν στοὺς ἐργαζόμενους ποὺ ἀπεργοῦσαν στὴν παλιὰ πρωτεύουσα ἀπεσταλμένους ποὺ ἀπωθήθηκαν βίαια ἀπὸ τὶς δυνάμεις τῆς τάξης. Στὴ διάρκεια δύο μαζικῶν συγκεντρώσεων ποὺ ἔγιναν στὸ φόρουμ, ἐγκολπώθηκαν τὶς διεκδικήσεις τῶν ἀπεργῶν ἐργατῶν. Στὴ δεύτερη συγκέντρωση, τὴν 1η τοῦ Μάρτη, ἦταν 16.000 παρόντες, ναῦτες, ἐργαζόμενοι καὶ στρατιῶτες, καὶ παρὰ τὴν παρουσία τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ Κράτους, προέδρου τῆς ἐκτελεστικῆς ἐπιτροπῆς, Καλίνιν, πῆραν ἀπόφαση ποὺ ζητοῦσαν τὴ σύγκληση, ἔξω ἀπ' τὰ πολιτικὰ κόμματα, στὶς δέκα ἑπόμενες μέρες, μιᾶς συνδιάσκεψης ἐργατῶν, κόκκινων στρατιωτῶν καὶ ναυτῶν τῆς Πε-

τρούπολης, τῆς Κροστάνδης καὶ τῆς ἐπαρχίας τῆς Πετρούπολης. Ταυτόχρονα ἀπαίτησαν τὴν κατάργηση τῶν «πολιτικῶν ἀξιωματικῶν» (κανένα πολιτικὸ κόμμα δὲν θἄπρεπε νὰ ἔχει προνόμια), καθὼς καὶ τὴν κατάργηση τῶν κομμουνιστικῶν ἀποσπασμάτων μάχης στὸ στρατὸ καὶ τῆς «κομμουνιστικῆς φρουρᾶς» στὰ ἐργοστάσια.

Στόχος ἦταν πιὰ ξεκάθαρα τὸ μονοπώλιο τοῦ κυβερνῶντος κόμματος. Μονοπώλιο ποὺ οἱ ξεσηκωμένοι τῆς Κροστάνδης δὲν δίσταζαν νὰ χαρακτηρίσουν «σφετερισμό». Ἂς ξεφυλλίσουμε, συνοψίζοντάς την, τὴν ἐπίσημη ἐφημερίδα τῆς καινούργιας αὐτῆς κομμούνας, τὰ Ἰ ζ β έ σ τ ι α τῆς Κροστάνδης. Ἂς δώσουμε τὸ λόγο στοὺς ὀργισμένους ναῦτες. Τὸ κομμουνιστικὸ κόμμα, ἀφοῦ κατέλαβε τὴν ἐξουσία δὲν ἔχει πιὰ παρὰ μιὰ φροντίδα: νὰ τὴ διατηρήσει μὲ ὁποιοδήποτε μέσο. Ἔχει ἀποκοπεῖ ἀπ' τὶς μάζες. Ἀποδείχτηκε ἀνίκανο νὰ βγάλει τὴ χώρα ἀπ' τὴν κατάσταση τῆς γενικῆς κατάρρευσης. Ἔχει χάσει τὴν ἐμπιστοσύνη τῶν ἐργατῶν. Ἔγινε γραφειοκρατικό. Τὰ σοβιέτ, ἀπογυμνωμένα ἀπ' τὴν ἐξουσία τους, νοθεύτηκαν, ὑποδουλώθηκαν καὶ ἔγιναν κατευθυνόμενα. Τὰ συνδικάτα κρατικοποιήθηκαν. Ὁ παντοδύναμος ἀστυνομικὸς μηχανισμὸς συνθλίβει τὸ λαό, ὑπαγορεύοντας τὸ νόμο του μὲ τὸ τουφέκι καὶ τὴν πρακτικὴ τῆς τρομοκρατίας. Στὸ οἰκονομικὸ πεδίο βασιλεύει, ἀντὶ γιὰ τὸ σοσιαλισμὸ ποὺ εἶχε ἀναγγελθεῖ, καὶ ποὺ θὰ στηριζόταν στὴν ἐλεύθερη ἐργασία, ἕνας σκληρὸς Κρατικὸς καπιταλισμός. Οἱ ἐργάτες εἶναι ἁπλοὶ μισθωτοὶ τοῦ ἐθνικοῦ αὐτοῦ τράστ, ἐκμεταλλευόμενοι, ὅπως πάντα. Ὁ εἰκονοκλαστισμὸς τῆς Κροστάνδης ἔφτασε μέχρι νὰ ἀμφισβητήσει τὸ ἀλάθητο τῶν ἀνώτατων ἀρχηγῶν τῆς Ἐπανάστασης. Σάρκαζαν μὲ πλήρη ἔλλειψη σεβασμοῦ τὸν Τρότσκυ καὶ τὸ Λένιν ἀκόμη. Πέρα ἀπ' τὶς ἄμεσες διεκδικήσεις τους: ἀποκατάσταση τῶν ἐλευθεριῶν, ἐλεύθερες ἐκλογὲς σ' ὅλα τὰ ὄργανα τῆς σοβιετικῆς δημοκρατίας, ἀπόβλεπαν καὶ σ' ἕνα στόχο πολὺ πιὸ μακρόπνοης σημασίας καὶ καθαρὰ ἀναρχικοῦ περιεχομένου: μιὰ «τρίτη Ἐπανάσταση».

Οἱ ἐπαναστάτες, πραγματικά, ἤθελαν νὰ παραμείνουν στὸ ἐπαναστατικὸ πεδίο. Ἀνάλαβαν νὰ ἀγρυπνοῦν πάνω στὶς κατακτήσεις τῆς κοινωνικῆς ἐπανάστασης. Τόνιζαν ὅτι τίποτα τὸ κοινὸ δὲν ἔχουν μ' ὅσους ἤθελαν νὰ «ξαναφέρουν τὸ κνοῦτο τοῦ τσαρισμοῦ» καί, ἂν καὶ δὲν ἔκρυβαν τὴν πρόθεσή τους νὰ ἀνατρέψουν τὴν ἐξουσία τῶν «κομμουνιστῶν», δὲν σήμαινε ὅτι ἤθελαν «νὰ ξαναγί-

νουν σκλάβοι οἱ ἐργάτες κι οἱ ἀγρότες. Οὔτε κὰν ἔκοβαν ὅλα τὰ γεφύρια ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς καὶ τὸ καθεστώς, μὲ τὸ ὁποῖο ἔλπιζαν ἀκόμη ὅτι «θὰ μπορέσουν νὰ βροῦν μιὰ κοινὴ γλώσσα». Τέλος, ζητοῦσαν τὴν ἐλευθερία τῆς ἔκφρασης ὄχι γιὰ ὁποιονδήποτε, ἀλλὰ μόνο γιὰ τοὺς εἰλικρινεῖς ὀπαδοὺς τῆς Ἐπανάστασης: ἀναρχικοὺς καὶ «σοσιαλιστὲς τῆς ἀριστερᾶς» (διατύπωση ποὺ ἀπέκλειε τοὺς σοσιαλδημοκράτες ἢ μενσεβίκους).

Ἡ τόλμη ὅμως τῆς Κροστάνδης πήγαινε πολὺ μακρύτερα ἀπὸ ὅσο μποροῦσαν νὰ ὑποφέρουν ἕνας Λένιν κι ἕνας Τρότσκυ. Οἱ μπολσεβίκοι ἀρχηγοὶ εἶχαν ταυτίσει, μιὰ γιὰ πάντα, τὴν Ἐπανάσταση μὲ τὸ κομμουνιστικὸ Κόμμα καὶ κάθε τι ποὺ ἀντίβαινε στὸ μύθο τοῦτο, γι' αὐτούς, δὲν μποροῦσε νὰ εἶναι παρὰ «ἀντεπαναστατικό». Ἔβλεπαν νὰ ξεφτίζει ὁλόκληρη ἡ μαρξιστική - λενινιστικὴ ὀρθοδοξία. Φοβόνταν τὴν Κροστάνδη ἰδιαίτερα ἐπειδὴ κυβερνοῦσαν ἀκριβῶς στὸ ὄνομα τοῦ προλεταριάτου καί, ξαφνικά, ἔβλεπαν τὴν ἐξουσία τους ν' ἀμφισβητεῖται ἀπὸ ἕνα κίνημα ποὺ γνώριζαν καλὰ τὴν προλεταριακὴ του αὐθεντικότητα. Ἀπ' τὴν ἄλλη, ὁ Λένιν στεκόταν στὴν κάπως ἁπλουστευτικὴ του ἄποψη ὅτι ἡ μόνη ἐναλλακτικὴ λύση στὴ δικτατορία τοῦ κόμματός του ἦταν ἡ παλινόρθωση τοῦ τσαρισμοῦ. Οἱ ἡγέτες τοῦ Κρεμλίνου τοῦ 1921 σκέφτονταν ὅπως, ἀργότερα, οἱ ἡγέτες τοῦ φθινόπωρου 1956: ἡ Κροστάνδη στάθηκε ἡ προδιαγραφὴ τῆς Βουδαπέστης.

Ὁ Τρότσκυ, ὁ ἄνθρωπος μὲ τὴ «σιδερένια πυγμὴ» δέχτηκε ν' ἀναλάβει προσωπικὰ τὴν εὐθύνη τῆς καταστολῆς. «Ἂν ἐξακολουθήσετε νὰ ἐπιμένετε, θὰ σᾶς τουφεκίσουμε σὰν πέρδικες», γνωστοποίησε, τηλεγραφικά, στοὺς «στασιαστές». Οἱ ναῦτες θεωρήθηκαν «λευκοφρουροί», σύμμαχοι τῶν δυτικῶν ἐπεμβασιακῶν δυνάμεων καὶ τοῦ «Χρηματιστήριου τοῦ Παρισιοῦ». Ἡ ὑποταγή τους ἦταν ζήτημα τῆς δύναμης τῶν ὅπλων. Μάταια οἱ ἀναρχικοὶ Ἔμμα Γκόλντμαν καὶ Ἀλέξανδρος Μπέρκμαν, ποὺ εἶχαν βρεῖ ἄσυλο στὴν πατρίδα τῶν ἐργαζομένων ἀφοῦ εἶχαν ἀπελαθεῖ ἀπ' τὶς Ἡνωμένες Πολιτεῖες, ἔκαναν γνωστὸ σὲ μιὰ δραματικὴ ἐπιστολὴ στὸν Ζηνόβιεφ, ὅτι ἡ χρήση τῆς βίας θὰ προξενοῦσε «ἀνυπολόγιστη ζημιὰ στὴν κοινωνικὴ Ἐπανάσταση» καὶ ἐξόρκισαν τοὺς «μπολσεβίκους σύντροφους» νὰ ρυθμίσουν τὴ διαφορὰ μὲ ἀδελφικὲς διαπραγματεύσεις. Ὅσο γιὰ τοὺς τρομοκρατημένους, κάτω ἀπὸ στρατιωτικὸ νόμο, ἐργάτες τῆς Πετρούπολης, δὲν μπόρεσαν νὰ ἔρθουν σὲ βοήθεια τῆς Κροστάνδης.

Ἕνας πρώην τσαρικὸς ἀξιωματικός, ὁ μέλλων στρατάρχης Τουχατσέφσκι, ἐπιφορτίστηκε μὲ τὴ διοίκηση ἑνὸς ἐκστρατευτικοῦ σώματος ποὺ τὸ ἀποτέλεσαν μονάδες διαλεγμένες μὲ μεγάλη προσοχή, γιατὶ πολλοὶ ἦταν οἱ κόκκινοι στρατιῶτες ποὺ ἀρνοῦνταν νὰ χτυπήσουν τοὺς ταξικοὺς ἀδελφούς. Στὶς 7 Μάρτη ἄρχισε ὁ βομβαρδισμὸς τοῦ ὀχυροῦ. Μὲ τίτλο «Ἂς τὸ μάθει ὅλος ὁ κόσμος!» οἱ πολιορκημένοι ἀπεύθυναν μιὰ ὕστατη ἔκκληση: «Τὸ αἷμα τῶν ἀθώων θὰ ξαναπέσει πάνω στὰ κεφάλια τῶν κομμουνιστῶν, παραφρόνων μεθυσμένων ἀπ' τὴν ἄσκηση τῆς ἐξουσίας. Ζήτω ἡ ἐξουσία τῶν Σοβιέτ!» Μετατοπιζόμενοι πάνω στὸν πάγο τοῦ Φινλανδικοῦ κόλπου, οἱ πολιορκητὲς κατάπνιξαν τελικὰ τὴν «ἀνταρσία» στὶς 18 Μάρτη, μέσα σ' ἕνα ὄργιο σφαγῶν.

Οἱ ἀναρχικοὶ δὲν εἶχαν παίξει κανένα ρόλο στὴν ὑπόθεση. Μολοντοῦτο ἡ ἐπαναστατικὴ ἐπιτροπὴ τῆς Κροστάνδης εἶχε προσκαλέσει δυὸ ἀντιεξουσιαστικούς: τὸν Γιαρτσοὺκ (ἐμπνευστὴ τοῦ σοβιὲτ τῆς Κροστάνδης τὸ 1917) καὶ τὸν Βολίν· μάταια, γιατὶ τὴ στιγμὴ ἐκείνη, ἦταν κρατούμενοι τῶν μπολσεβίκων. Ὅπως παρατηρεῖ ἡ Ἴντα Μέττ, ἱστορικὸς τῆς Ἐξέγερσης τῆς Κροστάνδης, ἀναρχικὴ ἐπίδραση δὲν ἀσκήθηκε ἐκεῖ «παρὰ μόνο στὸ βαθμὸ ποὺ ὁ ἀναρχισμὸς προπαγάνδιζε κι αὐτὸς τὴν ἰδέα τῆς ἐργατικῆς δημοκρατίας». Ἂν ὅμως δὲν ἀναμείχτηκαν ἄμεσα στὸ γεγονός, οἱ ἀναρχικοὶ τὸ ἐγκολπώθηκαν: «Ἡ Κροστάνδη, ἔγραψε ἀργότερα ὁ Βολίν, στάθηκε ἡ πρώτη ἀπόλυτα ἀνεξάρτητη λαϊκὴ ἀπόπειρα ἀπελευθέρωσης ἀπὸ κάθε ζυγὸ καὶ πραγμάτωσης τῆς κοινωνικῆς Ἐπανάστασης: ἀπόπειρα ποὺ ἔγινε ἄμεσα ἀπ' τὶς ἴδιες τὶς μάζες τῶν ἐργαζομένων, χωρὶς «πολιτικοὺς ποιμένες», χωρὶς «ἀρχηγοὺς» καὶ «κηδεμόνες». Καὶ ὁ Ἀλέξανδρος Μπέρκμαν: «Ἡ Κροστάνδη τίναξε στὸν ἀέρα τὸ μύθο τοῦ προλεταριακοῦ Κράτους· στάθηκε ἡ ἀπόδειξη ὅτι ἡ δικτατορία τοῦ κομμουνιστικοῦ κόμματος καὶ ἡ Ἐπανάσταση εἶναι πράγματα ἀσυμβίβαστα».

Ὁ νεκρὸς καὶ ζωντανὸς ἀναρχισμὸς

Ἂν καὶ οἱ ἀναρχικοὶ δὲν ἔπαιξαν ἄμεσο ρόλο στὴν ἐξέγερση τῆς Κροστάνδης, τὸ καθεστὼς ἐκμεταλλεύτηκε τὴ συντριβή της γιὰ νὰ ξεμπερδεύει μιὰ καὶ καλὴ μὲ μιὰ ἰδεολογία ποὺ συνέχιζε νὰ

τὸ φοβίζει. Μερικὲς βδομάδες νωρίτερα, στὶς 8 Φλεβάρη, ὁ γέρο Κροπότκιν ἔσβυσε στὴ ρώσικη γῆ καὶ ἡ σορός του κηδεύτηκε ἐπιβλητικά. Ἀκολουθήθηκε ἀπὸ ἑκατὸ χιλιάδες περίπου ἄτομα. Πλάι στὶς κόκκινες σημαῖες, οἱ μαῦρες σημαῖες τῶν ἀναρχικῶν ὁμάδων κυμάτιζαν πάνω ἀπ' τὸ πλῆθος καὶ μποροῦσε κανεὶς νὰ διαβάσει μὲ πύρινα γράμματα: «Ὅπου ὑπάρχει ἐξουσία δὲν ὑπάρχει ἐλευθερία». Στάθηκε, διηγοῦνται οἱ βιογράφοι τοῦ νεκροῦ, «ἡ τελευταία μεγάλη ἐκδήλωση ἐνάντια στὴν μπολσεβίκικη τυραννία καὶ πάρα πολλοὶ πῆραν μέρος, τόσο γιὰ νὰ ἀπαιτήσουν ἐλευθερία ὅσο καὶ γιὰ νὰ τιμήσουν τὸ μεγάλο ἀναρχικό».

Μετὰ τὴν Κροστάνδη ἑκατοντάδες ἀναρχικοὶ ρίχτηκαν στὶς φυλακές. Μερικοὺς μῆνες ἀργότερα, μιὰ ἀναρχική, ἡ Φάννυ Μπαίηρον καὶ ὀχτὼ σύντροφοί της, τουφεκίστηκαν στὰ ὑπόγεια τῆς Τσέκα, στὴ Μόσχα.

Ὁ μαχόμενος ἀναρχισμὸς δέχτηκε τὴ χαριστικὴ βολή. Ὅμως, ἔξω ἀπ' τὴ Ρωσία, οἱ ἀναρχικοὶ ποὺ εἶχαν ζήσει τὴ ρωσικὴ ἐπανάσταση καταπιάστηκαν μὲ τὴ θεωρητικὴ κριτικὴ καὶ ἀναθεώρηση ποὺ ἀνανέωσε καὶ συγκεκριμενοποίησε πιὸ πολὺ τὴν ἀναρχικὴ σκέψη. Ἀπ' τὶς ἀρχὲς τοῦ Σεπτέμβρη 1920, τὸ συνέδριο τοῦ ἀναρχικοῦ σύνδεσμου Ναμπάτ τῆς Οὐκρανίας, εἶχε ἀπορρίψει κατηγορηματικὰ τὴν ἔκφραση «δικτατορία τοῦ προλεταριάτου» ποὺ τὴν ἔβλεπε νὰ ὁδηγεῖ μοιραῖα στὴν δικτατορία ἑνὸς τμήματος τοῦ προλεταριάτου πάνω στὴ μάζα, στὴ δικτατορία τοῦ Κόμματος, τῶν ὑπαλλήλων καὶ μιᾶς χούφτας ἀρχηγῶν. Λίγο πρὶν χαθεῖ, σὲ μήνυμά του Πρὸς τοὺς ἐργαζόμενους τῆς Δύσης, ὁ Κροπότκιν ἀποκάλυψε μὲ ἀγωνία τὴν ἄνοδο μιᾶς «τρομακτικῆς γραφειοκρατίας»: «Κατὰ τὴ γνώμη μου, ἡ προσπάθεια αὐτὴ νὰ οἰκοδομηθεῖ μιὰ κομμουνιστικὴ δημοκρατία πάνω σὲ ἔντονα συγκεντρωτικὲς κρατιστικὲς βάσεις, κάτω ἀπ' τὸ σιδερένιο νόμο τῆς δικτατορίας ἑνὸς κόμματος, κατάληξε σ' ἕνα τεράστιο φιάσκο. Ἡ Ρωσία μᾶς διδάσκει πῶς δὲν πρέπει νὰ ἐπιβάλλεται ὁ κομμουνισμός».

Στὸ φύλλο τῶν 7 - 14 Γενάρη 1921, ἡ γαλλικὴ ἐφημερίδα Ὁ Ἀντιεξουσιαστὴς δημοσίεψε μιὰ δραματικὴ ἔκκληση τῶν Ρώσων ἀναρχοσυνδικαλιστῶν στὸ παγκόσμιο προλεταριάτο: «Σύντροφοι, τερματίστε τὴν ἐξουσία τῆς μπουρζουαζίας σας ὅπως τὸ κάναμε κι ἐμεῖς ἐδῶ. Μὴν ἐπαναλάβετε ὅμως τὰ σφάλματά μας: μὴν ἀφήσετε τὸν Κρατικὸ κομμουνισμὸ νὰ ἐγκαθιδρυθεῖ στὶς χῶρες σας!»

Μ' αὐτὴ τὴν ὤθηση, ὁ Γερμανὸς ἀναρχικὸς Ροῦντολφ Ρόκερ σύνταξε στὰ 1920 καὶ δημοσίεψε στὰ 1921, τὴ Χρεωκοπία τοῦ Κρατικοῦ κομμουνισμοῦ, τὴν πρώτη πολιτικὴ ἀνάλυση ποὺ ἔγινε γιὰ τὸν ἐκφυλισμὸ τῆς Ρωσικῆς Ἐπανάστασης. Γι' αὐτόν, στὴν περίφημη «δικτατορία τοῦ προλεταριάτου» δὲν ἐκφραζόταν ἡ θέληση μιᾶς τάξης ἀλλὰ ἡ δικτατορία ἑνὸς κόμματος ποὺ διατεινόταν ὅτι μιλοῦσε στ' ὄνομα μιᾶς τάξης καὶ στηριζόταν στὴ δύναμη τῆς λόγχης. «Κάτω ἀπ' τὴ δικτατορία τοῦ προλεταριάτου ἀναπτύχτηκε στὴ Ρωσία μιὰ καινούργια τάξη, ἡ κομμισαριοκρατία, τῆς ὁποίας ἡ καταπίεση εἶναι τὸ ἴδιο αἰσθητὴ στὶς μεγάλες μάζες ὅσο καὶ αὐτὴ τοῦ παλιοῦ καθεστῶτος». Ὑποτάσσοντας συστηματικὰ ὅλα τὰ στοιχεῖα τῆς κοινωνικῆς ζωῆς στὴν παντοδυναμία μιᾶς κυβέρνησης περιβλημένης μὲ ὅλα τὰ προνόμια, «δὲν ἦταν δυνατὸ παρὰ νὰ φτάσει στὴν ἱεραρχία αὐτὴ ὑπαλλήλων ποὺ στάθηκε μοιραία γιὰ τὴ Ρωσικὴ Ἐπανάσταση». «Οἱ μπολσεβίκοι δὲν προσποριστήκαν μονάχα τὸν κρατικὸ μηχανισμὸ ἀπ' τὴν παλιὰ κοινωνία, ἀλλὰ τοῦ ἔδωσαν τέτοια παντοδυναμία ὅση δὲν εἶχε ποτὲ καμιὰ κυβέρνηση».

Τὸν Ἰούνη 1922, ἡ ὁμάδα τῶν ἐξόριστων στὴ Γερμανία, Ρώσων ἀναρχικῶν, μὲ τὴν πέννα τῶν Ἀ. Γκοριέλικ, Ἀ. Κομώφ, Βολίν, δημοσίεψε στὸ Βερολίνο ἕνα ἀποκαλυπτικὸ βιβλιαράκι: Καταπίεση τοῦ ἀναρχισμοῦ στὴ σοβιετικὴ Ρωσία. Μιὰ γαλλικὴ του μετάφραση, ἀπ' τὸν Βολίν, ἐμφανίστηκε στὶς ἀρχὲς τοῦ 1923. Βρίσκουμε ἐκεῖ, ταξινομημένο κατ' ἀλφαβητικὴ σειρά, τὸ μαρτυρολόγιο τοῦ Ρωσικοῦ ἀναρχισμοῦ. Ὁ Ἀλέξαντρος Μπέρκμαν, στὰ 1921 καὶ 1922, ἡ Ἔμμα Γκόλντμαν, στὰ 1922 καὶ 1923, δημοσίεψαν πολλὲς μπροσοῦρες πάνω στὰ δράματα τῶν ὁποίων εἶχαν παρευρεθεῖ μάρτυρες στὴ Ρωσία.

Μὲ τὴ σειρά τους οἱ μαχνοβικοὶ φυγάδες στὴ Δύση, ὁ Πέτρος Ἀρσίνωφ καὶ ὁ ἴδιος ὁ Νέστωρ Μάχνο, ἔγραψαν τὶς μαρτυρίες τους.

Πολὺ ἀργότερα, στὴ διάρκεια τοῦ δεύτερου παγκόσμιου πόλεμου, γράφτηκαν, μὲ τὴν πνευματικὴ ὡριμότητα ποὺ δίνει τὸ πέρασμα τοῦ χρόνου, τὰ δύο μεγάλα κλασσικὰ ἔργα τοῦ ἀναρχισμοῦ πάνω στὴ Ρωσικὴ Ἐπανάσταση, τὰ βιβλία τοῦ Μαξίμωφ καὶ τοῦ Βολίν.

Γιὰ τὸ Μαξίμωφ, ποὺ ἡ μαρτυρία του παρουσιάστηκε σὲ ἀγγλικὴ γλώσσα, τὰ μαθήματα τοῦ παρελθόντος προσκομίζουν τὴ βεβαιότητα γιὰ ἕνα καλύτερο μέλλον. Ἡ νέα ἄρχουσα τάξη στὴν Ε.Σ.Σ.Δ.

δὲν μπορεῖ καὶ δὲν πρέπει νὰ διαιωνιστεῖ. Θὰ τὴ διαδεχτεῖ ὁ ἀντιεξουσιαστικὸς σοσιαλισμός. Οἱ ἀντικειμενικὲς συνθῆκες ὠθοῦν πρὸς μιὰ τέτοια ἐξέλιξη: «Εἶναι νοητό (...) νὰ θελήσουν οἱ ἐργαζόμενοι τὴν ἐπιστροφὴ τῶν καπιταλιστῶν στὶς ἐπιχειρήσεις; Ποτέ! Γιατὶ ἀκριβῶς ἐξεγείρονται ἐνάντια στὴν ἐκμετάλλευση ἀπ' τὸ Κράτος καὶ τοὺς γραφειοκράτες του». Αὐτὸ ποὺ ἐπιθυμοῦν οἱ ἐργαζόμενοι εἶναι νὰ ἀντικατασταθεῖ ἡ ἐξουσιαστικὴ αὐτὴ διαχείριση τῆς παραγωγῆς ἀπ' τὰ δικά τους ἐργοστασιακὰ συμβούλια καὶ νὰ ἑνωθοῦν τὰ συμβούλια σὲ μιὰ πλατιὰ πανεθνικὴ ὁμοσπονδία. Αὐτὸ ποὺ θέλουν, εἶναι ἡ ἐργατικὴ αὐτοδιεύθυνση. Παράλληλα καὶ οἱ ἀγρότες ἀντιλήφτηκαν ὅτι δὲν μπαίνει ζήτημα ἐπιστροφῆς στὴν ἀτομικὴ οἰκονομία. Ἡ μόνη λύση, εἶναι ἡ συλλογικὴ καλλιέργεια, ἡ συνεργασία τῶν ἀγροτικῶν κολλεκτίβων μὲ τὰ ἐργοστασιακὰ συμβούλια καὶ τὰ συνδικάτα: μὲ μιὰ λέξη, ἡ ἐξάπλωση τοῦ προγράμματος τῆς Ὀκτωβριανῆς ἐπανάστασης μέσα σὲ συνθῆκες ἐλευθερίας.

Κάθε προσπάθεια ἐμπνευσμένη ἀπ' τὸ σοβιετικὸ πρότυπο, τονίζει ἔντονα ὁ Βολίν, ὑποχρεωτικὰ θὰ καταλήξει σ' ἕναν «Κρατικὸ καπιταλισμὸ βασισμένο σὲ μιὰ ἀπεχθὴ ἐκμετάλλευση τῶν μαζῶν», στὸ «χειρότερο τῶν καπιταλισμῶν ποὺ καμιὰ σχέση δὲν ἔχει μὲ τὴν πορεία τῆς ἀνθρωπότητας πρὸς τὴ σοσιαλιστικὴ κοινωνία». Ὑποχρεωτικὰ θὰ προωθήσει τὴ «δικτατορία ἑνὸς Κόμματος ποὺ μοιραῖα θὰ καταλήξει στὴν Καταπίεση κάθε ἐλευθερίας λόγου, τύπου, ὀργάνωσης καὶ δράσης, ἀκόμη καὶ γιὰ τὰ ἐπαναστατικὰ ρεύματα, ἐκτὸς ἀπ' τὸ Κόμμα ποὺ ἐξουσιάζει», σὲ μιὰ «κοινωνικὴ ἱερὴ ἐξέταση» ποὺ θὰ πνίξει τὴν «ἴδια τὴν πνοὴ τῆς Ἐπανάστασης». Κι ὁ Βολὶν συνεχίζει ὑποστηρίζοντας ὅτι «ὁ Στάλιν δὲν ἔπεσε ἀπ' τὸ φεγγάρι». Ὁ Στάλιν κι ὁ σταλινισμὸς γι' αὐτὸν δὲν εἶναι παρὰ ἡ λογικὴ συνέπεια τοῦ ἐξουσιαστικοῦ συστήματος ποὺ ἐγκαθιδρύθηκε καὶ σταθεροποιήθηκε ἀπ' τὸ 1918 ὡς τὸ 1921. «Αὐτὸ εἶναι τὸ παγκόσμιο μάθημα τῆς τρομερῆς καὶ ἀποφασιστικῆς μπολσεβίκικης ἐμπειρίας: μάθημα ποὺ προμηθεύει ἰσχυρὸ στήριγμα στὴν ἀντιεξουσιαστικὴ θέση καὶ ποὺ γρήγορα θὰ κατανοηθεῖ, κάτω ἀπ' τὸ φῶς τῶν γεγονότων, ἀπ' ὅλους ὅσους πονοῦν, ὑποφέρουν, σκέφτονται καὶ μάχονται».

3. Ὁ ἀναρχισμὸς στὰ ἰταλικὰ ἐργοστασιακὰ συμβούλια

Μὲ πρότυπο αὐτὸ ποὺ ἔγινε στὴ Ρωσία, οἱ Ἰταλοὶ ἀναρχικοὶ ἔκαναν τὴν ἐπαύριο τοῦ μεγάλου πολέμου, ἕνα μέρος τοῦ δρόμου μαζὶ μὲ τοὺς ὀπαδοὺς τῆς σοβιετικῆς ἐξουσίας. Ἡ σοβιετικὴ ἐπανάσταση εἶχε βαθύτατη ἀπήχηση στοὺς Ἰταλοὺς ἐργαζόμενους καί, ἰδιαίτερα, στὴν πρωτοπορεία τους, τοὺς μεταλλουργοὺς τοῦ Βορρᾶ. Στὶς 20 Φλεβάρη 1919 ἡ Ἰταλικὴ Ὁμοσπονδία Μεταλλουργῶν ἐργατῶν (F.I.O.M.) πέτυχε μὲ συμφωνία τὴν ἐκλογή, στὶς ἐπιχειρήσεις, «ἐσωτερικῶν ἐπιτροπῶν». Σὲ συνέχεια, προσπάθησε νὰ μετατρέψει τοὺς ὀργανισμοὺς αὐτοὺς ἐργατικῆς ἐκπροσώπησης σὲ ἐργοστασιακὰ συμβούλια μὲ διευθυντικὴ λειτουργία, ὕστερ' ἀπὸ μιὰ σειρὰ ἀπεργιῶν καὶ κατάληψης τῶν ἐπιχειρήσεων.

Ἡ τελευταία χρονολογικά, τέλη Αὐγούστου 1920, εἶχε σὰν αἰτία ἕνα ἐργοδοτικὸ λοκ - άουτ. Τὸ σύνολο τῶν μεταλλουργῶν ἀποφάσισαν νὰ συνεχίσουν μόνοι τους τὴν παραγωγή. Ἂν καὶ χρησιμοποίησαν πρῶτα τὴν πειθὼ κι ὕστερα τὴν ἀπειλή, δὲν κατάφεραν νὰ προσεταιριστοῦν τοὺς μηχανικοὺς καὶ τὸ ἐπιστατικὸ προσωπικό. Ἔπρεπε λοιπὸν νὰ ἐξασφαλίσουν τὴ λειτουργία τῶν ἐπιχειρήσεων μὲ ἐργατικὲς ἐπιτροπὲς καθὼς καὶ τεχνικὲς καὶ διοικητικές. Ἡ αὐτοδιεύθυνση προωθήθηκε πολὺ πιὸ πέρα. Στὴν πρώτη φάση, πέτυχε τὴ βοήθεια τῶν τραπεζῶν. Ὅταν ἡ βοήθεια αὐτὴ διακόπηκε, ἄρχισε νὰ ἐκδίδει δικό της χαρτονόμισμα γιὰ τὴν πληρωμὴ τῶν ἐργατικῶν μισθῶν. Ἐγκαθιδρύθηκε μιὰ πολὺ αὐστηρὴ αὐτοπειθαρχία, ἀπαγορεύτηκε ἡ κατανάλωση οἰνοπνευματωδῶν ποτῶν καὶ ὀργανώθηκε ἡ αὐτοάμυνα μὲ τὴ μορφὴ ἔνοπλων περιπόλων. Στενὴ ἀλληλεγγύη ἕνωνε τὶς αὐτοδιευθυνόμενες ἐπιχειρήσεις καὶ

καθορίστηκε κοινή ιδιοκτησία καὶ ἴση κατανομή τῶν μεταλλευμάτων καὶ τοῦ γαιάνθρακα.

Ὅταν ὅμως ἔφτασαν σ' αὐτὸ τὸ στάδιο, ἔπρεπε ἢ νὰ πλατύνουν τὸ κίνημα ἢ ν' ἀρχίσουν νὰ ὑποχωροῦν. Ἡ ρεφορμηστικὴ πτέρυγα τῶν συνδικάτων ἔκλινε πρὸς ἕνα συμβιβασμὸ μὲ τὴν ἐργοδοσία. Ὕστερα ἀπὸ τριῶν ἑβδομάδων περίπου ἐπαναστατικῆς διεύθυνσης, οἱ ἐργάτες ὑποχρεώθηκαν νὰ ἐκκενώσουν τὰ ἐργοστάσια μὲ ἀντάλλαγμα τὴν ὑπόσχεση — ποὺ δὲν τηρήθηκε — ἑνὸς ἐργατικοῦ ἐλέγχου. Μάταια ἡ ἐπαναστατικὴ πτέρυγα, σοσιαλιστὲς τῆς ἀριστερᾶς καὶ ἀναρχικοί, φώναζαν γιὰ προδοσία.

Ἡ ἀριστερὴ αὐτὴ πτέρυγα κατεῖχε μιὰ θεωρία, ἕνα ὄργανο, ἕνα μέσο προπαγάνδας. Τὸ πρῶτο φύλλο τοῦ ἑβδομαδιαίου Ὄρντινε Νουόβο βγῆκε στὸ Τουρίνο, τὴν πρωτομαγιὰ τοῦ 1919. Διευθυντής του ἦταν ὁ σοσιαλιστὴς τῆς ἀριστερᾶς Ἀντόνιο Γκράμσι, μὲ τὴν βοήθεια ἑνὸς καθηγητὴ τῆς φιλοσοφίας στὸ πανεπιστήμιο τοῦ Τουρίνο, ἀναρχικῶν ἀντιλήψεων, ποὺ ὑπόγραφε μὲ τὸ ψευδώνυμο Κάρλο Πέτρι καὶ ἑνὸς ὁλόκληρου πυρήνα τορινέζων ἀναρχικῶν. Στὰ ἐργοστάσια, ἡ ὁμάδα τοῦ Ὄρντινε Νουόβο στηριζόταν, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, καὶ σὲ δύο ἀναρχοσυνδικαλιστὲς ἀγωνιστὲς τῆς Μεταλλουργικῆς, τὸν Πιέτρο Φερρέρο καὶ τὸν Μαουρίτσιο Γκαρίνο. Σοσιαλιστὲς καὶ ἀναρχικοὶ ὑπόγραψαν μαζὶ τὸ μανιφέστο τοῦ Ὄρντινε Νουόβο, συμφωνώντας στὴν ἀντιμετώπιση τῶν ἐργοστασιακῶν συμβουλίων σὰν «ὄργανα προσαρμοσμένα στὴ μελλοντικὴ κομμουνιστικὴ διεύθυνση τῆς βιομηχανικῆς μονάδας καὶ τῆς κοινωνίας».

Τὸ Ὄρντινε Νουόβο ἔτεινε πραγματικὰ νὰ ὑποκαταστήσει τὴ δομὴ τῶν ἐργοστασιακῶν συμβουλίων σ' αὐτὴ τοῦ παραδοσιακοῦ συνδικαλισμοῦ. Δὲν ἦταν ἀπόλυτα ἐχθρικὸ στὰ συνδικάτα ποὺ τὰ ἀντιμετώπιζε σὰν τοὺς «στερεοὺς σπόνδυλους τοῦ μεγάλου προλεταριακοῦ σώματος». Ἀσκοῦσε ὅμως κριτική, ὅπως καὶ ὁ Μαλατέστα στὰ 1907, στὴν παρακμὴ ἑνὸς γραφειοκρατικοῦ καὶ ρεφορμιστικοῦ συνδικαλιστικοῦ κινήματος ποὺ εἶχε γίνει οὐσιαστικὸ τμῆμα τῆς ἀστικῆς κοινωνίας· κατάγγειλε τὴν ὀργανικὴ ἀνικανότητα τῶν συνδικάτων νὰ παίξουν τὸ ρόλο τῶν ὀργάνων τῆς προλεταριακῆς ἐπανάστασης.

Ἀντίθετα, τὸ Ὄρντινε Νουόβο πρόβαλλε ὅλες τὶς ἀρετὲς τοῦ ἐργοστασιακοῦ συμβουλίου. Ἔβλεπε σ' αὐτὸ τὸ ἑνο-

ποιητικὸ ὄργανο τῆς ἐργατικῆς τάξης, μόνο ἱκανὸ νὰ ἀνυψώση τοὺς ἐργαζόμενους πάνω ἀπ' τὶς ἰδιομορφίες τοῦ ἐπαγγέλματος, νὰ συνδέσει τοὺς «ἀνοργάνωτους» μὲ τοὺς «ὀργανωμένους». Καταλόγιζε στὸ ἐνεργητικὸ τῶν συμβουλίων τὸ σχηματισμὸ μιᾶς ψυχολογίας παραγωγοῦ, τὴν προετοιμασία τοῦ ἐργαζόμενου γιὰ τὴν αὐτοδιεύθυνση. Χάρη σ' αὐτὰ κι ὁ πιὸ ἄτολμος ἐργάτης ἀνακάλυπτε ὅτι ἡ κατάκτηση τοῦ ἐργοστάσιου ἦταν μιὰ συγκεκριμένη προοπτική, μέσα στὶς δυνατότητές του. Τὰ συμβούλια, γι' αὐτούς, προεικόνιζαν τὴ σοσιαλιστικὴ κοινωνία.

Οἱ Ἰταλοὶ ἀναρχικοί, ποὺ ἡ σκέψη τους ἦταν πιὸ ρεαλιστικὴ καὶ λιγότερο βερμπαλιστικὴ ἀπ' τοῦ Ἀντόνιο Γκράμσι, εἰρωνεύονταν πολλὲς φορὲς τὶς «θαυματουργικὲς» ἰδιότητες ποὺ ἀπόδιναν στὰ συμβούλια οἱ θαυμαστές τους. Ἀναγνώριζαν βέβαια τὴ σημασία τους ἀλλὰ ἀπόφευγαν τὶς ὑπερβολές. Ἂν ὁ Γκράμσι κατάγγελε, ὄχι χωρὶς λόγο, τὸ ρεφορμισμὸ τῶν συνδικάτων, οἱ ἀναρχοσυνδικαλιστὲς παρατηροῦσαν ὅτι τὰ ἐργοστασιακὰ συμβούλια διάτρεχαν τὸν κίνδυνο, κι αὐτά, σὲ μιὰ μὴ ἐπαναστατικὴ περίοδο, νὰ ἐκφυλιστοῦν σὲ ὀργανισμοὺς ταξικῆς συνεργασίας. Ὅσοι μάλιστα ἀπ' αὐτοὺς ἦταν περισσότερο κοντὰ στὸ συνδικαλισμὸ ἔβρισκαν τὸ ἴδιο ἄδικο τὸ γεγονὸς ὅτι τὸ Ὄρντινε Νουόβο περιλάβαινε σὲ μιὰ καὶ μόνη καταδίκη τὸ ρεφορμιστικὸ καὶ τὸν ἐπαναστατικὸ μαζὶ συνδικαλισμὸ ὅπως ὁ δεύτερος ἐφαρμοζόταν ἀπ' τὴν ἕνωσή τους, τὴν Ἰταλικὴ Συνδικαλιστικὴ Ἕνωση.[1]

Τελικὰ καὶ προπάντων, οἱ ἀναρχικοὶ ἔνοιωθαν κάποια δυσφορία ἀπέναντι στὴν ἀντιφατικὴ καὶ ἀμφίρροπη ἑρμηνεία ποὺ πρότεινε τὸ Ὄρντινε Νουόβο γιὰ τὸ ἀρχέτυπο τῶν ἐργοστασιακῶν συμβουλίων: τὰ σοβιέτ. Βέβαια, ὁ Γκράμσι χρησιμοποιοῦσε συχνὰ τὸν προσδιορισμὸ «ἀντιεξουσιαστικὸς» καὶ εἶχε ἀνοίξει σφοδρὴ πολεμικὴ μὲ τὸν Ἄντζελο Τάσκα, λυσσασμένο ἐξουσιαστικό, ποὺ ὑπεράσπιζε μιὰ ἀντιδημοκρατικὴ ἀντίληψη τῆς «δικτατορίας τοῦ προλεταριάτου», περιορίζοντας τὰ ἐργοστασιακὰ συμ-

1. Ἡ διαμάχη ἀνάμεσα στοὺς ἀναρχοσυνδικαλιστὲς πάνω στὰ πλεονεκτήματα τῶν ἐργοστασιακῶν συμβουλίων καὶ τῶν ἐργατικῶν συνδικάτων δὲν ἦταν κάτι καινούργιο: στὴ Ρωσία, εἶχε διχάσει τοὺς ἀναρχικοὺς καὶ εἶχε προκαλέσει μέχρι καὶ σχίσμα στὴν ὁμάδα τῆς ἀναρχικῆς ἐφημερίδας Γκόλος Τρούντα ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς ποὺ ἔμειναν πιστοὶ στὸν κλασικὸ συνδικαλισμὸ καὶ σ' ἐκείνους πού, ὅπως ὁ Γκ. Μαξίμωφ, ἔκλιναν ὑπὲρ τῶν συμβουλίων.

βούλια στὸν ἁπλὸ ρόλο ὀργάνων τοῦ κομμουνιστικοῦ κόμματος καὶ κατάγγελε σὰν «προυντονιστική» τὴ σκέψη τοῦ Γκράμσι. Ὁ Γκράμσι ὅμως δὲν εἶχε πλήρη γνώση τῆς ἐξέλιξης στὴ Ρωσία γιὰ νὰ μπορεῖ νὰ ξεχωρίσει τὰ ἐλεύθερα σοβιὲτ τῶν πρώτων μηνῶν τῆς Ἐπανάστασης ἀπ' τὰ ὑποταγμένα στὸ μπολσεβίκικο Κράτος σοβιέτ. Ἔτσι, οἱ φόρμουλες ποὺ χρησιμοποιοῦσε ἦταν οἱ ἴδιες διφορούμενες. Ἔβλεπε στὸ ἐργοστασιακὸ συμβούλιο τὸ «πρότυπο τοῦ προλεταριακοῦ Κράτους», ποὺ ἀνάγγελε τὴν ἐνσωμάτωσή του σ' ἕνα παγκόσμιο σύστημα: τὴν κομμουνιστικὴ Διεθνή. Πίστευε ὅτι θὰ μποροῦσε νὰ συμφιλιώσει τὸν μπολσεβικισμὸ μὲ τὴν ἐξάλειψη τοῦ Κράτους καὶ μὲ μιὰ δημοκρατικὴ ἀντίληψη τῆς δικτατορίας τοῦ προλεταριάτου».

Οἱ Ἰταλοὶ ἀναρχικοὶ ἄρχισαν χαιρετώντας τὰ ρωσικὰ σοβιὲτ μὲ ἕναν ἐνθουσιασμὸ ἀπ' ὅπου ἀπουσίαζε τὸ κριτικὸ πνεῦμα. Τὴν 1η Ἰούνη 1919, ἕνας ἀπ' αὐτούς, ὁ Καμίλλο Μπερνέρι, εἶχε τιτλοφορήσει «αὐτοδημοκρατία» ἕνα ἄρθρο ὅπου χαιρετοῦσε τὸ μπολσεβίκικο καθεστὼς σὰν τὸν «πιὸ πρακτικὸ καὶ σὲ πιὸ πλατιὰ κλίμακα πειραματισμὸ τῆς ἀπόλυτης δημοκρατίας» καὶ σὰν τὴν «ἀντίθεση τοῦ συγκεντρωτικοῦ Κρατικοῦ σοσιαλισμοῦ». Ἕνα χρόνο ἀργότερα ὅμως, στὸ συνέδριο τῆς Ἰταλικῆς Ἀναρχικῆς Ἕνωσης, ὁ Μαουρίτσιο Γκαρίνο μίλησε διαφορετικὴ γλώσσα: τὰ σοβιὲτ ἔτσι ὅπως συγκροτήθηκαν στὴ Ρωσία ἀπ' τοὺς μπολσεβίκους εἶχαν οὐσιαστικὲς διαφορὲς ἀπ' τὴν ἐργατικὴ αὐτοδιεύθυνση, ἔτσι ὅπως τὴν ἐννοοῦσαν οἱ ἀναρχικοί. Ἀποτελοῦσαν τὴ «βάση ἑνὸς καινούργιου Κράτους, ἀναπόφευκτα συγκεντρωτικοῦ καὶ ἀπολυταρχικοῦ».

Σὲ συνέχεια, οἱ Ἰταλοὶ ἀναρχικοὶ καὶ οἱ φίλοι τοῦ Γκράμσι ἀκολούθησαν διαφορετικὸ δρόμο. Οἱ δεύτεροι, ἀφοῦ ὑποστήριξαν ὅτι τὸ σοσιαλιστικὸ κόμμα, καθὼς καὶ τὸ συνδικάτο, ἦταν ὀργανισμὸς ἐνσωματωμένος στὸ ἀστικὸ σύστημα καί, ἄρα, οὔτε ἀπαραίτητη ἦταν οὔτε ἐπιβεβλημένη ἡ συμμετοχὴ σ' αὐτό, ἔκαναν «ἐξαίρεση» γιὰ τὶς κομμουνιστικὲς ὁμάδες ποὺ δροῦσαν μέσα στὸ σοσιαλιστικὸ κόμμα καὶ ποὺ ἀργότερα, μετὰ τὴ διάσπαση τοῦ Λιβόρνο στὶς 21 Γενάρη 1921, σχημάτισαν τὸ ἰταλικὸ κομμουνιστικὸ κόμμα καὶ τὸ ἐνσωμάτωσαν στὴν Κομμουνιστικὴ Διεθνή.

Ὅσο γιὰ τοὺς Ἰταλοὺς ἀντιεξουσιαστές, ὑποχρεώθηκαν νὰ ἐγκαταλείψουν ὁρισμένες ἀπ' τὶς αὐταπάτες τους καὶ νὰ θυμηθοῦν

ὅτι, ἀπ' τὸ καλοκαίρι τοῦ 1919, σὲ μιὰ ἐπιστολὴ ἀπ' τὸ Λονδίνο, ὁ Μαλατέστα τοὺς εἶχε ἐπιστήσει τὴν προσοχὴ ἀπέναντι σὲ μιὰ «νέα κυβέρνηση ποὺ ἐγκαθιδρύθηκε (στὴ Ρωσία) πάνω ἀπ' τὴν Ἐπανάσταση γιὰ νὰ τὴν ἀνασχέσει καὶ νὰ τὴν ὑποδουλώσει στοὺς ἰδιαίτερους σκοποὺς ἑνὸς κόμματος (...) ἢ μᾶλλον τῶν ἀρχηγῶν ἑνὸς κόμματος». Ἦταν μιὰ δικτατορία, ὑποστήριζε προφητικὰ ὁ γέρο ἐπαναστάτης, «μὲ τὰ διατάγματά της, τὶς ποινικές της κυρώσεις, τὰ ἐκτελεστικά της ὄργανα καί, πάνω ἀπ' ὅλα, τὴν ἔνοπλή της δύναμη ποὺ χρησιμεύει ἀκόμη γιὰ νὰ ὑπερασπίσει τὴν Ἐπανάσταση ἐνάντια στοὺς ἐξωτερικούς της ἐχθρούς, ἀλλὰ ποὺ αὔριο θὰ χρησιμέψει γιὰ νὰ ἐπιβάλλει στοὺς ἐργαζόμενους τὴ θέληση τῶν δικτατόρων, νὰ σταματήσει τὴν πορεία τῆς Ἐπανάστασης, νὰ σταθεροποιήσει τὰ καινούργια συμφέροντα ποὺ θὰ διαμορφωθοῦν καὶ νὰ ὑπερασπίσει ἐνάντια στὴ μάζα μιὰ καινούργια προνομιούχα τάξη. Ὁ Λένιν, ὁ Τρότσκυ καὶ οἱ σύντροφοί τους εἶναι βέβαια εἰλικρινεῖς ἐπαναστάτες, ἀλλὰ προετοιμάζουν τὰ κυβερνητικὰ στελέχη ποὺ θὰ χρησιμέψουν γιὰ κείνους ποὺ θὰ ἔρθουν μετὰ ἀπ' αὐτοὺς γιὰ νὰ ἐκμεταλλευτοῦν τὴν ἐπανάσταση καὶ νὰ τὴ σκοτώσουν. Αὐτοὶ θὰ εἶναι τὰ «πρῶτα θύματα τῶν ἴδιων τους τῶν μεθόδων».

Δυὸ χρόνια ἀργότερα, ἡ Ἰταλικὴ Ἀναρχικὴ Ἕνωση, στὸ συνέδριο τῆς Ἀνκόνα, στὶς 2 - 4 Νοέμβρη 1921, ἀρνήθηκε ν' αναγνωρίσει τὴ ρωσικὴ κυβέρνηση σὰν τὸν ἐκπρόσωπο τῆς Ἐπανάστασης καὶ τὴν κατάγγειλε σὰν τὸν «μέγιστο ἐχθρὸ τῆς Ἐπανάστασης», σὰν τὸν «καταπιεστὴ καὶ ἐκμεταλλευτὴ τοῦ προλεταριάτου στὸ ὄνομα τοῦ ὁποίου ἰσχυρίζεται ὅτι ἀσκεῖ τὴν ἐξουσία». Κι ὁ ἀναρχικὸς συγγραφέας Λουίτζι Φάμπρι συμπέρανε, τὸν ἴδιο χρόνο: «Ἡ κριτικὴ μελέτη τῆς Ρωσικῆς Ἐπανάστασης ἔχει τεράστια σημασία (...) γιατὶ οἱ δυτικοὶ ἐπαναστάτες μποροῦν νὰ ρυθμίσουν τὴ δράση τους ἔτσι ὥστε νὰ ἀποφύγουν κατὰ τὸ δυνατὸ τὰ σφάλματα ποὺ ἡ ρωσικὴ ἐμπειρία ἔφερε σὲ φῶς».

4. Ὁ ἀναρχισμὸς στὴν Ἱσπανικὴ ἐπανάσταση

Ἡ Σοβιετικὴ ἐπίδραση

Ἡ καθυστέρηση τῆς ὑποκειμενικῆς συνείδησης σὲ σχέση μὲ τὴν ἀντικειμενικὴ πραγματικότητα ἀποτελεῖ συνισταμένη τῆς ἱστορίας. Τὸ μάθημα ποὺ οἱ Ρῶσοι ἀναρχικοὶ ἢ οἱ μάρτυρες τοῦ ρωσικοῦ δράματος πῆραν ἀπ' τὸ 1920 κι ἔπειτα ἔγινε γνωστὸ καὶ ἀποδεκτὸ πολὺ ἀργότερα. Τὸ κύρος καὶ ἡ ἀκτινοβολία τῆς πρώτης νικηφόρας προλεταριακῆς ἐπανάστασης στὸ ἕνα ἕκτο τῆς γῆς στάθηκαν τέτοιου βαθμοῦ ὥστε τὸ ἐργατικὸ κίνημα ἔμελλε νὰ μείνει αἰχμάλωτο τῆς γοητείας ἑνὸς περίλαμπρου παραδείγματος γιὰ πολλὰ χρόνια. Κατ' εἰκόνα τῶν ρωσικῶν σοβιέτ, τὰ «Συμβούλια» ξεπήδησαν σχεδὸν παντοῦ, ὄχι μόνο στὴν Ἰταλία, ὅπως εἴδαμε, ἀλλὰ καὶ στὴ Γερμανία, στὴν Αὐστρία καὶ τὴν Οὐγγαρία. Στὴ Γερμανία, τὸ σύστημα τῶν Συμβουλίων ἦταν τὸ βασικὸ σημεῖο τοῦ προγράμματος τῆς Σπαρτακιστικῆς Λίγκας, τῆς Ρόζας Λούξεμπουργκ καὶ τοῦ Κὰρλ Λήμπνεχτ.

Στὸ Μόναχο, στὰ 1919, μετὰ τὴ δολοφονία τοῦ προέδρου τῆς βαυαρικῆς δημοκρατίας Κοὺρτ Ἄισνερ, κηρύχτηκε μιὰ σοβιετικὴ δημοκρατία μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν ἀναρχικὸ συγγραφέα Γκούσταβ Λαντάουερ, ποὺ δολοφονήθηκε κι αὐτὸς μὲ τὴ σειρά του ἀπ' τὴν ἀντεπανάσταση. Ὁ φίλος καὶ συναγωνιστής του ἀναρχικὸς ποιητὴς Ἔριχ Μύσαμ συνέθεσε μιὰ Räte-Marseillaise(Μασσαλιώτιδα τῶν συμβουλίων), ὅπου οἱ ἐργαζόμενοι καλοῦνταν στὰ ὅπλα, ὄχι πιὰ γιὰ νὰ σχηματίσουν τάγματα, ἀλλὰ γιὰ νὰ σχηματίσουν Συμβούλια, ὅπως αὐτὰ ποὺ ἔγιναν στὴ Ρωσία καὶ τὴν Οὐγγαρία, γιὰ νὰ τελειώνουν μιὰ καὶ καλὴ μὲ τὸν παλιὸ κόσμο τῆς αἰώνιας σκλαβιᾶς.

Μολοντοῦτο, τὴν ἄνοιξη τοῦ 1920, μιὰ γερμανικὴ ἀντιπολιτευτικὴ ὁμάδα ποὺ προπαγάνδιζε τὸν Räte-Kommunismus(Κομμουνισμὸ τῶν Συμβουλίων) ἀποσχίστηκε ἀπ' τὸ κομμουνιστικὸ κόμμα καὶ σχημάτισε ἕνα γερμανικὸ κομμουνιστικὸ κόμμα (K.A.P.D).[1] Στὴν Ὁλλανδία, ἀπ' τὴν ἰδέα τῶν συμβουλίων ἐμπνεύστηκε ἕνα ἀδελφὸ κίνημα, κάτω ἀπ' τὴν ὤθηση τοῦ Χέρμαν Γκόρτερ καὶ τοῦ 'Αντὸν Πάννεκεκ. Ὁ πρῶτος, στὴ διάρκεια μιᾶς ἔντονης πολεμικῆς μὲ τὸ Λένιν, δὲν δίστασε νὰ ἀπαντήσει, μὲ τὸν καθαρότερα ἀναρχικὸ τρόπο, στὸν ἀλάθητο ὁδηγὸ τῆς Ρωσικῆς 'Επανάστασης: «Βρισκόμαστε ἀκόμη στὴν ἀναζήτηση τῶν ἀληθινῶν ἀρχηγῶν ποὺ δὲν θὰ ἐπιδιώξουν νὰ ἐξουσιάσουν τὶς μάζες καὶ ποὺ νὰ μὴν τὶς προδώσουν, καί, ὅσο δὲν θὰ τοὺς ἔχουμε βρεῖ, θέλουμε τὰ πάντα νὰ γίνονται ἀπὸ τὰ κάτω πρὸς τὰ πάνω κι ἀπ' τὴν δικτατορία τῶν ἴδιων τῶν μαζῶν. Ἂν ἔχω στὸ βουνὸ ἕναν ὁδηγό, ποὺ μὲ ὁδηγεῖ στὸ γκρεμό, καλύτερα νὰ μὴν ἔχω κανένα». Ὁ δεύτερος δήλωσε ὅτι τὰ Συμβούλια ἦταν ἡ μορφὴ αὐτοκυβέρνησης ποὺ ἀντικαταστοῦσε τὶς κυβερνητικὲς μορφὲς τοῦ παλιοῦ κόσμου· ὅπως κι ὁ Γκράμσι, ἔτσι κι αὐτὸς δὲν μποροῦσε νὰ τὰ ξεχωρίσει ἀπ' τὴν «μπολσεβίκικη δικτατορία».

Σχεδὸν παντοῦ καὶ ἰδιαίτερα στὴ Βαυαρία, τὴ Γερμανία καὶ τὴν Ὁλλανδία, οἱ ἀναρχικοὶ συμμετεῖχαν, μὲ θετικὸ τρόπο, στὴ θεωρητικὴ καὶ πρακτικὴ ἐπεξεργασία τοῦ συστήματος τῶν συμβουλίων.

Στὴν Ἱσπανία, ἡ 'Οχτωβριανὴ ἐπανάσταση ἄσκησε τὴν ἴδια γοητεία στοὺς ἀναρχοσυνδικαλιστές. Στὸ συνέδριο τῆς Μαδρίτης τῆς C.N.T (10 - 20 Δεκέμβρη 1919), ἔγινε δεκτὸ ἕνα κείμενο ὅπου λεγόταν ὅτι «ἡ ἐποποιία τοῦ ρωσικοῦ λαοῦ ἠλέκτρισε τὸ παγκόσμιο προλεταριάτο». Μὲ ἐπευφημίες, «χωρὶς καμιὰ ἐπιφύλαξη, ὅπως δίνεται στὸν ἄντρα ποὺ ἀγαπᾶ ἡ ὡραία», τὸ συνέδριο ψήφισε τὴν προσωρινὴ προσχώρηση στὴν Κομμουνιστικὴ Διεθνή, ἐξ αἰτίας τοῦ ἐπαναστατικοῦ της χαρακτήρα, ἐκφράζοντας ταυτόχρονα τὴν εὐχὴ τῆς σύγκλησης ἑνὸς παγκόσμιου ἐργατικοῦ συνέδριου ποὺ θὰ καθόριζε τὶς βάσεις πάνω στὶς ὁποῖες θὰ ἔπρεπε νὰ οἰκοδομηθεῖ ἡ αὐθεντικὴ Διεθνὴς τῶν ἐργαζομένων. Μολοντοῦτο ἀκούστηκαν καὶ μερικὲς δειλὲς φωνὲς διαφωνούντων: ἡ Ρωσικὴ 'Επανάσταση ἦταν ἐπανάσταση «πολιτική» καὶ δὲν ἐνσάρκωνε τὸ ἀναρχικὸ ἰδεώ-

1. 'Η KAPD συγκρότησε, τὸν 'Απρίλη τοῦ 1922, μὲ τὴν ὀλλανδικὴ καὶ βελγικὴ ἀντιπολιτευτικὴ ὁμάδα μιὰ «'Εργατικὴ Κομμουνιστικὴ Διεθνή».

δες. Τὸ συνέδριο τὶς προσπέρασε χωρὶς προσοχή. Ἀποφάσισε τὴν ἀποστολὴ μιᾶς ἀντιπροσωπείας στὸ 2ο συνέδριο τῆς Τρίτης Διεθνοῦς ποὺ ἄνοιξε στὴ Μόσχα, στὶς 15 Ἰούλη 1920.

Ἀλλὰ ἀπὸ τότε κιόλας, τὸ σύμφωνο αὐτὸ ἀγάπης κλυδωνιζόταν. Πιεζόμενος νὰ συμμετάσχει στὴ σύσταση μιᾶς ἐπαναστατικῆς συνδικαλιστικῆς Διεθνοῦς, ὁ ἐκπρόσωπος τοῦ ἱσπανικοῦ ἀναρχοσυνδικαλισμοῦ τσίνισε μπρὸς σ' ἕνα κείμενο ὅπου γινόταν λόγος γιὰ «κατάκτηση τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας», γιὰ «δικτατορία τοῦ προλεταριάτου» καὶ γιὰ μιὰ ὀργανικὴ σύνδεση ποὺ δύσκολα ἔκρυβε τὴν ἔμπρακτη ὑποδούλωση τῶν ἐργατικῶν συνδικάτων στὰ κομμουνιστικὰ κόμματα: στὰ προσεχῆ συνέδρια τῆς Κ.Δ., οἱ ἐθνικὲς συνδικαλιστικὲς ὀργανώσεις θὰ ἐκπροσωποῦνται ἀπὸ τοὺς ἀντιπρόσωπους τῶν ἀντίστοιχων κομμουνιστικῶν κομμάτων τῶν χωρῶν τους· ὅσο γιὰ τὴν Κόκκινη Συνδικαλιστικὴ Διεθνὴ ποὺ σχεδιαζόταν, θὰ ἐξαρτιόταν ἀνοιχτὰ ἀπ' τὴν Κομμουνιστικὴ Διεθνὴ καὶ τὰ κατὰ τόπους τμήματά της. Ὁ Ἱσπανὸς ἀντιπρόσωπος Ἄντζελ Πεστάνια, ἀφοῦ ἔκθεσε τὴν ἀναρχικὴ ἄποψη γιὰ τὴν κοινωνικὴ ἐπανάσταση, κραύγασε: «Ἡ Ἐπανάσταση δὲν εἶναι, οὔτε μπορεῖ νὰ εἶναι ἔργο ἑνὸς κόμματος. Τὸ πολὺ - πολὺ ποὺ μπορεῖ νὰ κάνει ἕνα κόμμα εἶναι νὰ ὀργανώσει πραξικόπημα. Ἕνα πραξικόπημα ὅμως δὲν εἶναι ἐπανάσταση». Καὶ καταλήγει: «Μᾶς λέτε ὅτι χωρὶς κομμουνιστικὸ κόμμα ἐπανάσταση δὲν μπορεῖ νὰ γίνει καὶ ὅτι χωρὶς κατάκτηση τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας καμιὰ χειραφέτηση δὲν εἶναι δυνατὴ κι ὅτι χωρὶς δικτατορία δὲν μπορεῖτε νὰ καταστρέψετε τοὺς ἀστούς: αὐτὰ εἶναι ἀφορισμοὶ χωρὶς κανένα στήριγμα».

Μετὰ τὶς ἐπιφυλάξεις ποὺ διατυπώθηκαν ἀπ' τὸν ἐκπρόσωπο τῆς C.N.T. οἱ κομμουνιστὲς προσποιήθηκαν ὅτι τροποποιοῦν τὴν ἀπόφαση σ' ὅτι ἀφορᾶ τὴ «δικτατορία τοῦ προλεταριάτου». Ὁ Λοζόφσκυ, τελικά, δημοσίεψε βέβαια τὸ κείμενο στὴν ἀρχική του μορφὴ χωρὶς τὶς τροποποιήσεις ποὺ πρότεινε ὁ Πεστάνια ἀλλὰ μὲ τὴν ὑπογραφή του. Ὁ Τρότσκυ, ἀπ' τὸ βῆμα, ἔκανε σφοδρὴ ἐπίθεση ἐπὶ μία ὥρα καί, ὅταν ὁ Πεστάνια ζήτησε νὰ ἀπαντήσει στὴν ἐπίθεσή του αὐτή, ὁ πρόεδρος κήρυξε λῆξαν τὸ θέμα.

Μετὰ μερικῶν μηνῶν διαμονὴ στὴ Μόσχα, ὁ Πεστάνια ἄφησε τὴ Ρωσία, στὶς 6 Σεπτέμβρη 1920, βαθειὰ ἀπογοητευμένος ἀπ' ὅτι μπόρεσε νὰ δεῖ ἐκεῖ. Ὁ Ρ. Ρόκερ, τὸν ὁποῖο ἐπισκέφτηκε στὸ Βερολίνο, διηγεῖται ὅτι ἦταν σὰν σὰ εἶχε «σωθεῖ ἀπὸ ναυάγιο». Δὲν

ένοιωθε τὸ κουράγιο νὰ ἀποκαλύψει τὴν ἀλήθεια στοὺς Ἱσπανοὺς συντρόφους του. Τοῦ φαινόταν «δολοφονία» τὸ νὰ καταστρέψει τὶς ἀπέραντες ἐλπίδες ποὺ εἶχε ξυπνήσει μέσα τους ἡ Ρωσικὴ Ἐπανάσταση. Ἀμέσως μόλις γύρισε στὴν Ἱσπανία, φυλακίστηκε, γλυτώνοντας ἔτσι ἀπ' τὸ θλιβερὸ καθῆκον νὰ μιλήσει πρῶτος.

Στὴ διάρκεια τοῦ καλοκαιριοῦ 1921, μιὰ καινούργια ἀντιπροσωπεία πῆρε μέρος στὸ 3ο συνέδριο τῆς Κομμουνιστικῆς Διεθνοῦς καθὼς καὶ στὸ ἱδρυτικὸ συνέδριο τῆς Κόκκινης Συνδικαλιστικῆς Διεθνοῦς. Ἀνάμεσα στοὺς ἀποσταλμένους τῆς C.N.T. ὑπῆρχαν καὶ νεαροὶ νεοφώτιστοι στὸν μπολσεβικισμό, ὅπως ὁ Ζοακὶν Μωρὶν καὶ ὁ Ἀντρὲς Νίν, ἀλλὰ ὑπῆρχε κι ἕνας Γάλλος ἀναρχικὸς μὲ ἀρκετὴ ψυχραιμία, ὁ Γκαστὸν Λεβάλ. Διακινδυνεύοντας νὰ κατηγορηθεῖ ὅτι «παίζει τὸ παιχνίδι τῆς ἀστικῆς τάξης» καὶ ὅτι «βοηθᾶ τὴν ἀντεπανάσταση», προτίμησε νὰ ἀνοίξει στὸ στόμα του. Τὸ νὰ μὴν πεῖ στὶς μάζες ὅτι αὐτὸ ποὺ πέτυχε στὴ Ρωσία, δὲν ἦταν ἡ ἐπανάσταση, ἀλλὰ τὸ Κράτος, «τὸ νὰ μὴν τοὺς δείξεις πίσω ἀπ' τὴν Ἐπανάσταση ποὺ τρέκλιζε, τὸ Κράτος ποὺ τὴν παρέλυε καὶ τὴ μαχαίρωνε», αὐτὸ τὸ θεωροῦσε χειρότερο ἀπ' τὴ σιωπή. Τέτοια γλώσσα μίλησε στὴ Γαλλία, στὸν Λ ι μ π ε ρ τ α ί ρ, τὸ Νοέμβρη 1921. Στὴν ἐπιστροφή του στὴν Ἱσπανία, ἐκτιμώντας ὅτι «κάθε τίμια καὶ συνεπὴς συνεργασία» μὲ τοὺς μπολσεβίκους ἦταν ἀδύνατη, σύστησε στὴ C.N.T. νὰ ἀκυρώσει τὴν εἴσοδό της στὴ Διεθνὴ καὶ στὸ λεγόμενο συνδικαλιστικό της παράρτημα.

Ἔχοντας λοιπὸν ὑποσκελιστεῖ, ὁ Πεστάνια ἀποφάσισε νὰ δημοσιέψει τὴν πρώτη του ἀναφορὰ καὶ νὰ τὴ συμπληρώσει, ἔπειτα μὲ μιὰ δεύτερη ὅπου ἀποκάλυπτε ὁλόκληρη τὴν ἀλήθεια γύρω ἀπὸ τὸν μπολσεβικισμό: «Οἱ ἀρχὲς τοῦ κομμουνιστικοῦ κόμματος εἶναι ἀκριβῶς τὸ ἀντίθετο ἀπ' ὅτι βεβαίωνε καὶ κήρυσσε τὶς πρῶτες στιγμὲς τῆς Ἐπανάστασης. Ἡ Ρωσικὴ Ἐπανάσταση καὶ τὸ κομμουνιστικὸ κόμμα, βρίσκονται σὲ διαμετρικὴ ἀντίθεση (...) στὶς ἀρχές τους, τὰ μέσα ποὺ χρησιμοποιοῦν καὶ τοὺς τελικούς τους στόχους. Τὸ κομμουνιστικὸ κόμμα, ὅταν βρέθηκε ἀπόλυτος κύριος τῆς ἐξουσίας, θέσπισε ὅτι ὅποιος δὲν σκεφτόταν κομμουνιστικὰ («κομμουνιστικὰ» μὲ τὸν τρόπο τὸ δικό τους, βέβαια) δὲν εἶχε δικαίωμα νὰ σκέφτεται (...). Τὸ κομμουνιστικὸ κόμμα ἀφαίρεσε ἀπ' τὸ προλεταριάτο τὰ ἄλλα δικαιώματα ποὺ τοῦ εἶχε δώσει ἡ Ἐπανάσταση». Καί, συνεχίζοντας, ὁ Πεστάνια ἀμφισβητεῖ τὴν ἐγκυρότητα τῆς

κομμουνιστικῆς Διεθνοῦς: ἁπλὴ προέκταση τοῦ ρωσικοῦ κομμουνιστικοῦ κόμματος, δὲν μποροῦσε νὰ ἐνσαρκώνει τὴν ἐπανάσταση ἀπέναντι στὸ παγκόσμιο προλεταριάτο.

Τὸ ἐθνικὸ συνέδριο τῆς Σαραγόσσα, τὸν Ἰούνη 1922, γιὰ τὸ ὁποῖο προοριζόταν ἡ ἀναφορὰ αὐτή, ἀποφάσισε τὴν ἀποχώρηση ἀπὸ τὴν Τρίτη Διεθνή, ἤ, ἀκριβέστερα, ἀπ' τὸ συνδικαλιστικό της παρεπόμενο, τὴν Κόκκινη Συνδικαλιστικὴ Διεθνὴ καὶ τὴν ἀποστολὴ ἀντιπροσώπων σὲ μιὰ διεθνὴ ἀναρχοσυνδικαλιστικὴ συνδιάσκεψη ποὺ ἔγινε στὸ Βερολίνο τὸ Δεκέμβρη, ἀπ' τὴν ὁποία βγῆκε μιὰ «Διεθνὴς Ἕνωση Ἐργαζομένων». Διεθνὴς - φάντασμα, γιατὶ ἂν ἐξαιρέσουμε τὸ ἰσχυρὸ ἱσπανικὸ τμῆμα, στὶς ἄλλες χῶρες ἐλάχιστη δύναμη εἶχε.[1]

Ἡ ρήξη αὐτὴ σημαδεύει τὴν ἀπαρχὴ τοῦ ἀνελέητου μίσους ποὺ ἔτρεφε ἡ Μόσχα ἀπέναντι στὸν ἱσπανικὸ ἀναρχισμό. Ἀποκηρυγμένοι ἀπ' τὴ C.N.T. ὁ Ζοακὶν Μωρὶν καὶ ὁ Ἀντρὲς Νὶν τὴν ἄφησαν καὶ σύστησαν τὸ ἱσπανικὸ κομμουνιστικὸ κόμμα. Τὸ Μάη τοῦ 1924, ὁ Μωρίν, σὲ μιὰ μπροσσούρα, κήρυξε πόλεμο μέχρι θανάτου στοὺς πρώην συντρόφους του: «Ἡ ὁριστικὴ ἐξάλειψη τοῦ ἀναρχισμοῦ εἶναι δύσκολος στόχος σὲ μιὰ χώρα ὅπου τὸ ἐργατικὸ κίνημα κουβαλᾶ μέσα του μισὸ αἰώνα ἀναρχικῆς προπαγάνδας. Ἀλλά, θὰ τοὺς φᾶμε».

Ἡ ἀναρχικὴ παράδοση στὴν Ἱσπανία

Ἀπὸ πολὺ νωρὶς λοιπὸν οἱ Ἱσπανοὶ ἀναρχικοὶ ἔβγαλαν τὰ σωστὰ διδάγματα ἀπ' τὴ Ρωσικὴ Ἐπανάσταση, διδάγματα ποὺ τοὺς παρακίνησαν στὴν προετοιμασία μιᾶς ἀντινομικῆς ἐπανάστασης. Ὁ ἐκφυλισμὸς τοῦ «ἐξουσιαστικοῦ» κομμουνισμοῦ ἔκανε πιὸ ἔντονη τὴ θέλησή τους νὰ θριαμβεύσει ἕνας ἀντιεξουσιαστικὸς κομμουνισμός. Σκληρὰ ἀπογοητευμένοι ἀπ' τὰ σοβιετικὰ γεγονότα, εἶδαν στὸν ἀναρχισμό, ὅπως θὰ γράψει ἀργότερα ὁ Σαντιγιάν, «τὴν ἔσχατη ἐλπίδα ἀναμόρφωσης στὴ σκοτεινὴ ἐκείνη περίοδο».

1. Στὴ Γαλλία, τοὺς συνδικαλιστὲς τῆς τάσης Πιὲρ Μπενὰρ πού, διωγμένοι ἀπ' τὴν Ἑνιαία Γενικὴ Συνομοσπονδία Ἐργασίας (C.G.T U.) ἵδρυσαν στὰ 1924, τὴν Συνδικαλιστικὴ Ἐπαναστατικὴ Γενικὴ Συνομοσπονδία Ἐργασίας (C.G T S R.)

Ἡ ἀντιεξουσιαστικὴ ἐπανάσταση εἶχε λίγο - πολὺ ὡριμάσει τόσο στὴ συνείδηση τῶν λαϊκῶν μαζῶν ὅσο καὶ στὴ συνείδηση τῶν ἀντιεξουσιαστῶν θεωρητικῶν. Ὁ ἀναρχοσυνδικαλισμὸς ἦταν, ὅπως παρατηρεῖ ὁ Χοσὲ Πέιρατς, «ἀπ' τὴ ψυχολογία του, τὴν ἰδιοσυγκρασία του καὶ τὶς ἀντιδράσεις του, τὸ ἱσπανικότερο ἀπ' ὅλα τὰ ἱσπανικὰ κινήματα». Ἦταν τὸ διπλὸ προϊὸν μιᾶς συνδυασμένης ἐξέλιξης. Ἀντιστοιχοῦσε, ταυτόχρονα, στὴν καθυστερημένη κατάσταση μιᾶς ὑποανάπτυκτης χώρας, τῆς ὁποίας αἱ συνθῆκες ζωῆς εἶχαν παραμείνει ἀρχαϊκές, καὶ στὴν ἀνάπτυξη, σὲ ὁρισμένες περιοχές, ἑνὸς σύγχρονου προλεταριάτου, τέκνου τῆς βιομηχανοποίησης. Ἡ πρωτοτυπία τοῦ ἱσπανικοῦ ἀναρχισμοῦ βρισκόταν σ' ἕνα ἰδιόμορφο μεῖγμα παρελθοντισμοῦ καὶ μελλοντολογίας. Ἀνάμεσα στὶς δυὸ τάσεις ἡ συμβίωση δὲν ἦταν καθόλου ἁρμονική.

Ἡ C.N.T., στὰ 1918, συγκέντρωνε πάνω ἀπὸ ἕνα ἑκατομμύριο μέλη. Ἦταν ἰσχυρή, στὸ βιομηχανικὸ πεδίο, στὴν Καταλωνία καὶ σὲ μικρότερο βαθμό, στὴ Μαδρίτη καὶ τὴ Βαλένσια.[1] Εἶχε ὅμως βαθειὲς τὶς ρίζες της καὶ στὶς ἐπαρχίες, ἀνάμεσα στοὺς φτωχοὺς ἀγρότες ὅπου ἐπιζοῦσε ἡ παράδοση τοῦ ἀγροτικοῦ κοινοτισμοῦ, χρωματισμένου μὲ τοπικισμὸ καὶ συνεργατικὸ πνεῦμα. Ὁ συγγραφέας Ζοακὶν Κόστα εἶχε διερευνήσει, τὸ 1898, τὶς ἐπιβιώσεις αὐτὲς τοῦ Ἀ γ ρ ο τ ι κ ο ῦ κ ο λ λ ε κ τ ι β ι σ μ ο ῦ. Πολλὰ χωριὰ ὑπῆρχαν ἀκόμα ποὺ κατεῖχαν κοινοτικὰ ἀγαθὰ καὶ παραχωροῦσαν τμήματά τους στοὺς ἀκτήμονες ἢ εἶχαν μὲ ἄλλα χωριὰ κοινὰ βοσκοτόπια καὶ ἄλλα «κοινοτικά». Ἐξάλλου καὶ στὸ Νότο ἡ προτίμηση τῶν μεροκαματιάρηδων ἀγροτῶν ἔκλινε πρὸς τὴν κοινωνικοποίηση πιὸ πολὺ παρὰ πρὸς τὴ διανομὴ τῆς γῆς.

Ὁ ἀγροτικὸς κολλεκτιβισμός, ἄλλωστε, εἶχε προετοιμαστεῖ ἀπὸ πολλὲς δεκαετίες ἀναρχικῆς προπαγάνδας στὴν ὕπαιθρο, ὅπως π.χ. οἱ μικρὲς ἐκλαϊκευτικὲς μπροσοῦρες τοῦ Χοσὲ Σάντσεζ Ρόζα. Ἡ C.N.T. ἦταν ἰσχυρή, ἰδιαίτερα, ἀνάμεσα στοὺς χωρικοὺς τοῦ Νότου (Ἀνδαλουσία), τῆς Ἀνατολῆς (περιοχὴ Λεβάντε, γύρω ἀπὸ τὴ Βαλένσια) καὶ τοῦ Βορειοανατολικοῦ τμήματος (Ἀραγώνα, γύρω ἀπ' τὴ Σαραγόσα).

Τὰ δυὸ αὐτὰ ὑπόβαθρα — βιομηχανικὸ καὶ ἀγροτικὸ — τοῦ ἰ-

1. Στὴν Καστίλλη καὶ τὶς Ἀστουρίες κυριαρχοῦσε ἡ σοσιαλδημοκρατικὴ Γενικὴ Ἕνωση Ἐργαζομένων (U.G.T.).

σπανικοῦ ἀναρχοσυνδικαλισμοῦ, προσανατόλισαν τὸν «ἀντιεξουσιαστικὸ κομμουνισμὸ» σὲ δυὸ κάπως διαφορετικὲς κατευθύνσεις· μιὰ κοινοτιστικὴ (communaliste) καὶ μιὰ συνδικαλιστική. Ὁ κοινοτισμὸς εἶχε μιὰ κάπως πιὸ τοπικιστικὴ ἀπόχρωση — καὶ πιὸ ἀγροτική, θὰ μποροῦσε κανεὶς νὰ γράψει: πιὸ νότια, γιατί ἕνα ἀπ' τὰ ὀχυρά του ἦταν ἡ Ἀνδαλουσία· ὁ συνδικαλισμὸς μιὰ πιὸ ἑνιαία καὶ πιὸ ἀστικὴ (urbaine) ἀπόχρωση — πιὸ βόρεια ἐπίσης, μιὰ καὶ ἡ κύρια ἑστία ἦταν ἡ Καταλωνία. Ὑπῆρχε μιὰ διακύμανση καὶ μιὰ ταλάντευση τῶν ἀναρχικῶν θεωρητικῶν πάνω σ' αὐτὸ τὸ θέμα.

Οἱ μέν, ποὺ εἶχαν δώσει τὴν καρδιά τους στὸν Κροπότκιν καὶ στήν, πληροφοριακὴ ἀλλὰ ἁπλουστευμένη, ἐξιδανίκευση ἀπὸ μέρους του τῶν μεσαιωνικῶν κοινοτήτων, ταύτιζαν τὶς κοινότητες αὐτὲς μὲ τὴν ἱσπανικὴ παράδοση τῶν πρωτόγονων ἀγροτικῶν κοινοτήτων καὶ μὲ μεγάλη ἄνεση κραύγαζαν τὸ σύνθημα «ἐλεύθερη κοινότητα». Διάφορες ἔμπρακτες δοκιμὲς ἀντιεξουσιαστικοῦ κομμουνισμοῦ ἔγιναν στὴ διάρκεια τῶν ἀγροτικῶν ἐξεγέρσεων ποὺ ἀκολούθησαν τὴν ἀνακήρυξη τῆς Δημοκρατίας στὰ 1931. Μὲ ἀμοιβαία κι ἐλεύθερη συμφωνία ὁμάδες μικροϊδιοκτητῶν ἀγροτῶν ἀποφάσισαν νὰ ἐργαστοῦν συλλογικά, νὰ κατανείμουν τὰ ἀγαθὰ σὲ ἴσα μέρη καὶ νὰ καταναλώνουν «παίρνοντας ἀπ' τὸ σωρό». Κατάργησαν τὶς δημοτικὲς ἀρχὲς καὶ τὶς ἀντικατάστησαν μὲ αἱρετὲς ἐπιτροπές. Εἶχαν μὲ ἀφέλεια πιστέψει ὅτι ἀπελευθερώνονται ἔτσι ἀπ' τὴν κοινωνία ποὺ τοὺς περιέβαλε, τοὺς φόρους καὶ τὴ στρατιωτικὴ ὑπηρεσία.

Οἱ ἄλλοι, ποὺ ἀκολουθοῦσαν θεωρητικὰ τὸν Μπακούνιν, θεμελιωτή, στὴν Ἱσπανία, τοῦ κολλεκτιβιστικοῦ, συνδικαλιστικοῦ καὶ διεθνιστικοῦ κινήματος, καὶ τὸ μαθητή του Ρικάρντο Μέλλα, νοιάζονταν πιὸ πολὺ γιὰ τὸ παρὸν ἀπ' ὅτι γιὰ τὸ χρυσὸ αἰώνα, ἦταν πιὸ ρεαλιστές. Νοιάζονταν γιὰ τὴν οἰκονομικὴ συνοχὴ καὶ πίστευαν σωστὸ νὰ κατανέμεται ἡ ἀμοιβὴ γιὰ ἕνα μακρόχρονο διάστημα μὲ βάση τὶς ὧρες πραγματωμένης ἐργασίας κι ὄχι μὲ βάση τὶς ἀνάγκες. Ἔβλεπαν στὴ σύνδεση τῶν τοπικῶν ἑνώσεων τῶν συνδικάτων καὶ τῶν ὁμόσπονδων βιομηχανικῶν κλάδων τὴν οἰκονομικὴ δομὴ τοῦ μέλλοντος.

Μολοντοῦτο, τὸ μονοπώλιο ποὺ ἀπολάμβαναν γιὰ πολὺ χρονικὸ διάστημα, μέσα στὴ C.N.T., τὰ σ ι ν τ ι κ ά τ ο ς ο ὃ ν ι κ ο ς (τοπικὲς ἑνώσεις), ἐγγύτερα στοὺς ἐργαζόμενους, ἀπαλλαγμένα ἀπὸ κάθε σωματειακὸ ἐγωισμό, καὶ ποὺ ἦταν κάτι σὰν ὑλικὲς καὶ πνευ-

ματικὲς ἑστίες τοῦ προλεταριάτου [1], εἶχε, ἀπὸ πολὺ νωρίς, λίγο - πολὺ συγχύσει στὸ πνεῦμα τῶν ἀγωνιστῶν τῆς βάσης τὶς ἔννοιες συνδικάτο καὶ κοινότητα.

Κι ἄλλο ἕνα πρόβλημα δίχαζε τοὺς Ἱσπανοὺς ἀναρχοσυνδικαλιστές, ἐπανεμφανίζοντας στὴν πράξη τὴ θεωρητικὴ διαμάχη πού, στὸ διεθνὲς ἀναρχικὸ συνέδριο τοῦ 1907, εἶχε φέρει ἀντιμέτωπους τοὺς συνδικαλιστὲς μὲ τοὺς ἀναρχικούς. Μέσα στοὺς κόλπους τῆς C.N.T. ἡ καθημερινὴ διεκδικητικὴ δράση εἶχε ἐπωάσει μιὰ ρεφορμιστικὴ τάση, ἐνάντια στὴν ὁποία ἡ F.A.I. (Φεντερασιὸν Ἀναρχίστα Ἰμπέρικα), ποὺ ἱδρύθηκε στὰ 1927, ἀνάλαβε τὴν ἀποστολὴ τῆς ὑπεράσπισης τῆς ἀκεραιότητος τῆς ἀναρχικῆς θεωρίας. Στὰ 1931, ἡ συνδικαλιστικὴ τάση ἔβγαλε ἕνα Μανιφέστο, τὸ λεγόμενο τῶν «Τριάντα», ἐπαναστατώντας ἐνάντια στὴ «δικτατορία» τῶν μειοψηφιῶν μέσα στοὺς κόλπους τοῦ συνδικαλιστικοῦ κινήματος, καὶ ὑπογραμμίζοντας τὴν ἀνεξαρτησία τοῦ συνδικαλισμοῦ καὶ τὴν τάση του γιὰ αὐτάρκεια. Ἕνας ἀριθμὸς συνδικάτων ἐγκατάλειψαν τὴ C.N.T. καί, ἂν καὶ ἡ διάσπαση τερματίστηκε τὶς παραμονὲς τῆς Ἐπανάστασης τοῦ Ἰούλη 1936, παράμεινε ὅμως μέσα στὴν κεντρικὴ συνομοσπονδία ἕνα ρεφορμιστικὸ ρεῦμα.

Θεωρητικὴ ἀποσκευὴ

Οἱ Ἱσπανοὶ ἀναρχικοὶ ποτὲ δὲν ἔπαψαν νὰ ἐκδίδουν στὴ γλώσσα τους τὰ κυριότερα (καὶ τὰ μικρότερης σημασίας ἀκόμη) κείμενα τοῦ διεθνοῦς ἀναρχισμοῦ, διασώζοντας ἔτσι ἀπ' τὴ λήθη καὶ κάποτε ἀπ' τὴν ἴδια τὴν καταστροφή, τὶς παραδόσεις ἑνὸς σοσιαλισμοῦ ποὺ στάθηκε ταυτόχρονα ἐπαναστατικὸς καὶ ἐλεύθερος. Ὅπως γράφει ὁ Αὐγουστῖνος Σουσύ, Γερμανὸς ἀναρχοσυνδικαλιστὴς ποὺ πέρασε στὴν ὑπηρεσία τοῦ ἱσπανικοῦ ἀναρχισμοῦ: «Στὶς συνελεύσεις τῶν συνδικάτων τους καὶ τῶν ὁμάδων τους, στὶς ἐφημερίδες

1. Μόνο στὰ 1931 ἡ C N T. ἀποφάσισε τὴν ἵδρυση βιομηχανικῶν ὁμοσπονδιῶν, ποὺ εἶχε ἀπορρίψει στὰ 1919, τῶν ὁποίων τὴν κλίση πρὸς τὸ συγκεντρωτισμὸ καὶ τὴ γραφειοκρατία φοβοῦνταν οἱ «καθαροὶ» ἀναρχικοί· ἦταν ὅμως καὶ ἀπαραίτητο νὰ ὑπάρξει ἀπάντηση μὲ ἑνοποίηση τῶν συνδικάτων μιᾶς καὶ τῆς ἴδιας βιομηχανίας στὴ συγκεντροποίηση τοῦ κεφαλαίου. Πραγματικὰ ὅμως μεγάλες ὁμοσπονδίες δημιουργήθηκαν μόνο στὰ 1937.

τους, τὶς μπροσοῦρες καὶ τὰ βιβλία τους, συζητιόταν ἀσταμάτητα καὶ μὲ συστηματικὸ τρόπο τὸ πρόβλημα τῆς κοινωνικῆς ἐπανάστασης».

Τὴν ἐπαύριο τῆς ἀνακήρυξης τῆς Ἱσπανικῆς Δημοκρατίας, στὰ 1931, τὴν ἀκολούθησε μιὰ ἄνθιση «μελλοντολογικῶν» κειμένων: ὁ Πέιρατς δίνει ἕναν κατάλογο πενήντα περίπου τίτλων καὶ ὑπογραμμίζει ὅτι αὐτὴ «ἡ μανία ἐπαναστατικῆς οἰκοδόμησης» ποὺ ἐκφράστηκε μὲ καταρράχτη βιβλίων, συνέβαλε πολὺ στὸ νὰ ὁδηγήσει τὸ λαὸ στὸ δρόμο τῆς Ἐπανάστασης. Ἔτσι, ἡ μπροσούρα τοῦ Γκιγιὼμ Ἰ δ έ ε ς π ά ν ω σ τ ὴ ν κ ο ι ν ω ν ι κ ὴ ὀ ρ γ ά ν ω σ η, γραμμένη στὰ 1878, ἔγινε γνωστὴ στοὺς Ἱσπανοὺς ἀναρχικοὺς ἀπ᾽ τὰ πλατιὰ ἀποσπάσματά της ποὺ μετάφερε ὁ Πιὲρ Μπενὰρ στὸ βιβλίο του Τ ὰ ἐ ρ γ α τ ι κ ὰ σ υ ν δ ι κ ά τ α κ α ὶ ἡ κ ο ι ν ω ν ι κ ὴ ἐ π α ν ά σ τ α σ η, ποὺ ἐκδόθηκε στὸ Παρίσι στὰ 1930. Στὰ 1931, ὁ Γκαστὸν Λεβὰλ δημοσίεψε στὴν Ἀργεντινὴ ὅπου βρισκόταν, Τ ὰ ο ἰ κ ο ν ο μ ι κ ὰ π ρ ο β λ ή μ α τ α τ ῆ ς Ἱ σ π α ν ι κ ῆ ς Ἐ π α ν ά σ τ α σ η ς, ποὺ ἐνέπνευσε ἄμεσα τὸ σημαντικὸ ἔργο τοῦ Ντιέγκο Ἄμπαντ ντὲ Σαντιγιὰν στὸ ὁποῖο θὰ ἀναφερθοῦμε πιὸ κάτω

Στὰ 1932, ὁ δόκτορας Ἰσαὰκ Πουέντε, ἀγροτικὸς γιατρὸς ποὺ, τὸν ἑπόμενο χρόνο ἔμελλε νὰ ἡγηθεῖ σὲ μιὰ ἐπιτροπὴ ἐξέγερσης στὴν Ἀραγώνα, δημοσίεψε μιὰ σκιαγράφηση, κάπως ἀφελὴ καὶ ἰδεαλιστική, τοῦ Ἀ ν τ ι ε ξ ο υ σ ι α σ τ ι κ ο ῦ Κ ο μ μ ο υ ν ι σ μ ο ῦ, διατυπώνοντας ἰδέες ποὺ τὶς ἐγκολπώθηκε, τὴν 1η Μάη 1936, τὸ συνέδριο τῆς C.N.T. στὴ Σαραγόσσα.

Τὸ πρόγραμμα τῆς Σαραγόσσα καθορίζει μὲ σχετικὴ ἀκρίβεια τὴ λειτουργία μιᾶς ἄμεσης ἀγροτικῆς δημοκρατίας: ἕνα κοινοτικὸ συμβούλιο ἐκλέγεται ἀπ᾽ τὴ γενικὴ συνέλευση τῶν κατοίκων καὶ ἀπαρτίζεται ἀπὸ ἀντιπροσώπους διαφόρων τεχνικῶν ἐπιτροπῶν. Ἡ γενικὴ συνέλευση συγκεντρώνεται κάθε φορὰ ποὺ τὸ ἀπαιτοῦν τὰ συμφέροντα τῆς κοινότητας ὕστερ᾽ ἀπὸ αἴτηση τῶν μελῶν τοῦ κοινοτικοῦ συμβουλίου ἢ μὲ τὴ θέληση τῶν ἴδιων τῶν κατοίκων. Οἱ διάφορες ὑπεύθυνες θέσεις δὲν ἔχουν καθόλου χαρακτήρα ἐκτελεστικὸ ἢ γραφειοκρατικό. Οἱ κάτοχοί τους (μὲ τὴν ἐξαίρεση μερικῶν τεχνικῶν ἢ στατιστικολόγων) ἐπιτελοῦν, ὅπως οἱ ἄλλοι, τὸ παραγωγικό τους καθῆκον· στὸ τέλος τῆς ἐργάσιμης μέρας συγκεντρώνονται γιὰ νὰ συζητήσουν λεπτομερειακὰ ζητήματα ποὺ δὲν χρειάζονται ἐπικύρωση ἀπ᾽ τὴ γενικὴ συνέλευση.

Οἱ ἐνεργοὶ ἐργαζόμενοι παίρνουν μιὰ χάρτα παραγωγοῦ πάνω στὴν ὁποία καταγράφεται ἡ προσφορὰ ἐργασίας, ὑπολογισμένη σὲ ἡμερήσιες μονάδες, ποὺ πρέπει ν' ἀνταλλαγεῖ μὲ ἀγαθά. Τὰ παθητικὰ στοιχεῖα τοῦ πληθυσμοῦ παίρνουν μιὰ χάρτα καταναλωτῆ. Καμιὰ ἀπόλυτη νόρμα: ἡ αὐτονομία τῶν κοινοτήτων εἶναι σεβαστή. Ἂν κρίνουν ὅτι πρέπει, μποροῦν νὰ καθιερώσουν ἕνα σύστημα ἐσωτερικῆς συναλλαγῆς διαφορετικό, μὲ τὸν ὅρο, βέβαια, νὰ μὴ παραβλαφτοῦν τὰ συμφέροντα τῶν ἄλλων κοινοτήτων. Τὸ δικαίωμα στὴν κοινοτικὴ αὐτονομία δὲν ἀπόκλειε τὸ καθῆκον τῆς συλλογικῆς ἀλληλεγγύης μέσα στὶς περιφερειακὲς ὁμοσπονδίες τῶν κοινοτήτων.

Ἡ καλλιέργεια τοῦ πνεύματος βρίσκεται στὴν πρώτη γραμμὴ τῶν ἐνδιαφερόντων τῶν σύνεδρων τῆς Σαραγόσσα. Πρέπει νὰ ἐξασφαλίζεται σ' ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, στὴ διάρκεια τῆς ὕπαρξής τους, τὸ δικαίωμα καὶ ἡ δυνατότητα τῆς γνώσης, τῆς τέχνης, τῶν ἐρευνῶν κάθε μορφῆς, παράλληλα μὲ τὴν παραγωγὴ τῶν ὑλικῶν ἀγαθῶν. Ἡ ἄσκηση τῆς διπλῆς αὐτῆς δραστηριότητας ἐξασφαλίζει τὴν ἰσορροπία καὶ τὴν ὑγεία τῆς ἀνθρώπινης φύσης. Ὄχι πιὰ διαίρεση τῆς κοινωνίας σὲ χειρώνακτες καὶ διανοούμενους: ὅλοι θὰ εἶναι, ταυτόχρονα, καὶ τὸ ἕνα καὶ τὸ ἄλλο. Ὅταν τελειώσει τὸν ἐργάσιμο χρόνο του, ὁ ἐργαζόμενος εἶναι ἀπόλυτος κύριος τοῦ χρόνου του. Ἡ C.N.T. προβλέπει ὅτι ὅταν ἱκανοποιηθοῦν οἱ ἀνάγκες ὑλικῆς μορφῆς σὲ μιὰ χειραφετημένη κοινωνία, θὰ ἐκδηλωθοῦν μὲ πιὸ ἔντονο τρόπο οἱ πνευματικὲς ἀνάγκες.

Ἀπὸ πολὺ καιρό, ὁ ἱσπανικὸς ἀναρχοσυνδικαλισμὸς φρόντιζε γιὰ τὴ διάσωση τῆς αὐτονομίας αὐτοῦ ποὺ λέγεται «συγγενὴς ὁμάδα». Γιὰ παράδειγμα, πολλοὺς ὀπαδοὺς εἶχε ἡ «φυσικὴ ζωὴ» (naturisme) καὶ ἡ χορτοφαγία, ἰδιαίτερα ἀνάμεσα στοὺς φτωχοὺς ἀγρότες τοῦ Νότου. Οἱ δύο αὐτοὶ τρόποι ζωῆς ἀντιμετωπίζονταν σὰν εὐνοϊκοὶ γιὰ τὸ μετασχηματισμὸ τοῦ ἀνθρώπινου ὄντος καὶ τὴν προετοιμασία του γιὰ μιὰ αὐθεντικὰ ἐλεύθερη κοινωνία. Ἔτσι, ἡ C.N.T. δὲν παραλείπει νὰ ἀσχοληθεῖ μὲ τὴ μοίρα τῶν ὁμάδων τῶν φυσιολατρῶν καὶ γυμνιστῶν ποὺ «ἀντιμάχονται τὴ βιομηχανοποίηση». Καθὼς δὲν μποροῦσαν νὰ καλύψουν ὅλες τους τὶς ἀνάγκες, τὸ συνέδριο προβλέπει ὅτι οἱ ἐκπρόσωποί τους στὴ συνομοσπονδία τῶν κοινοτήτων θὰ μποροῦν νὰ κλείνουν οἰκονομικὲς συμφωνίες μὲ τὶς ἄλλες ἀγροτικὲς καὶ βιομηχανικὲς κοινότητες. Θὰ πρέπει μήπως νὰ γελάσουμε μ' αὐτά; Στὶς παραμο-

νὲς μιᾶς μεγάλης, αἱματηρῆς κοινωνικῆς ἀλλαγῆς, ἡ C.N.T. δὲν θεωρεῖ γελοία τὴν ἐπιδίωξη τῆς ἱκανοποίησης τῆς ἄπειρης ποικιλίας ἐπιθυμιῶν τοῦ ἀνθρώπου.

Στὸ χῶρο τοῦ ποινικοῦ δικαίου, πιστὸ στὴ διδασκαλία τοῦ Μπακούνιν, τὸ συνέδριο τῆς Σαραγόσσα τονίζει ὅτι κύρια αἰτία τῶν ἐγκλημάτων εἶναι ἡ κοινωνικὴ ἀδικία καί, συνακόλουθα, ὅταν ἐξαλειφτεῖ ἡ αἰτία αὐτή, θὰ πάψουν, τὶς πιὸ πολλὲς φορές, νὰ γίνονται. Τονίζει ἀκόμη ὅτι ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι ἀπ' τὴ φύση του κακός. Τὰ ἐλαττώματα τοῦ ἀτόμου, τόσο στὸ ἠθικὸ πεδίο ὅσο καὶ στὸ χῶρο τῆς παραγωγῆς, θὰ ἐξετάζονται ἀπὸ τὶς λαϊκὲς συνελεύσεις πού, γιὰ κάθε περίπτωση, θὰ προσπαθοῦν νὰ βροῦν τὴ σωστὴ λύση.

Ὁ ἀντιεξουσιαστικὸς κομμουνισμὸς δὲν ξέρει ἄλλα σωφρονιστικὰ μέτρα ἀπ' τὰ προληπτικὰ τῆς ἰατρικῆς καὶ τῆς παιδαγωγικῆς. Ἂν ἕνα ἄτομο, θύμα παθολογικῶν φαινομένων, βλάψει τὴν ἁρμονικὴ συμβίωση τῶν συνανθρώπων του, ἡ ἀνισορροπία του θὰ γίνει ἀντικείμενο φροντίδων ἐνῶ ταυτόχρονα θὰ ἐνισχυθεῖ σ' αὐτὸ ἡ αἴσθηση τῆς ἠθικῆς καὶ τῆς κοινωνικῆς εὐθύνης. Σὰν φάρμακο στὰ ἐρωτικὰ πάθη ποὺ δὲν θ' ἀρκέσει γιὰ νὰ τὰ συγκρατήσει ὁ σεβασμὸς τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἄλλου, τὸ συνέδριο τῆς Σαραγόσσα συνιστᾶ τὴν «ἀλλαγὴ ἀέρα», ἀποτελεσματικὴ τόσο γιὰ τὶς σωματικὲς ὅσο καὶ γιὰ τὶς ἐρωτικὲς ἀρρώστειες. Ἐγέρθηκαν πάντως ἀμφιβολίες σχετικὰ μὲ τὴ δυνατότητα ἐμφάνισης τέτοιων ἀπελπιστικῶν καταστάσεων σὲ συνθῆκες σεξουαλικῆς ἐλευθερίας.

Ὅταν τὸ συνέδριο τῆς C.N.T. ἀποδέχτηκε, τὸ Μάη τοῦ 1936, τὸ πρόγραμμα τῆς Σαραγόσσα, κανεὶς δὲν ὑπολόγιζε, βέβαια, ὅτι, δύο μῆνες ἀργότερα, θὰ σήμαινε ἡ ὥρα τῆς ἐφαρμογῆς του. Πραγματικά, ἡ κοινωνικοποίηση τῆς γῆς καὶ τῆς βιομηχανίας, ποὺ θ' ἀκολουθήσει τὴν ἐπαναστατικὴ νίκη τῆς 19ης τοῦ Ἰούλη, θὰ ἀποκλίνει αἰσθητὰ ἀπ' τὸ εἰδυλλιακὸ αὐτὸ πρόγραμμα. Ἐνῶ ἡ λέξη «κοινότητα» ἐπανερχόταν σὲ κάθε γραμμή, ὁ ὅρος ποὺ χρησιμοποιήθηκε γιὰ τὶς σοσιαλιστικὲς μονάδες παραγωγῆς εἶναι ὁ ὅρος κ ο λ λ ε κ τ ί β ε ς. Δὲν πρόκειται γιὰ ἁπλὴ ἀλλαγὴ λεξιλόγιου: οἱ δημιουργοὶ τῆς ἰσπανικῆς αὐτοδιεύθυνσης θὰ ἀντλήσουν περισσότερο ἀπὸ μιὰ ἄλλη πηγή.

Ἀρκετὰ διαφορετικῆς, πραγματικά, ἔμπνευσης, ἦταν τὸ διά-

γραμμα οἰκονομικῆς διάρθρωσης ποὺ ἀνάπτυξε, δυὸ μῆνες πρὶν ἀπ' τὸ συνέδριο τῆς Σαραγόσσα, ὁ Ντιέγκο Ἄμπαντ ντὲ Σαντιγιὰν στὸ βιβλίο του: El organismo economico de la Revolución.

Ὁ Σαντιγιὰν δὲν εἶναι, ὅπως τόσοι καὶ τόσοι σύγχρονοί του, ἀποστειρωμένος καὶ ἀπολιθωμένος ἐπίγονος τῶν μεγάλων ἀναρχικῶν τοῦ 19ου αἰώνα. Ἐλεεινολογεῖ τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ ἀναρχικὴ φιλολογία τῶν εἰκοσιπέντε - τριάντα τελευταίων χρόνων ἀσχολεῖται τόσο λίγο μὲ τὰ συγκεκριμένα προβλήματα τῆς καινούργιας οἰκονομίας καὶ ὅτι δὲν ἄνοιξε νέες προοπτικὲς πρὸς τὸ μέλλον, ἐνῶ, σὲ ὅλες τὶς γλῶσσες, ὁ ἀναρχισμὸς παρήγαγε μιὰ ὑπεραφθονία ἔργων ὅπου ἡ ἔννοια τῆς ἐλευθερίας ἀναφερόταν διαρκῶς μὲ ἀποκλειστικὰ ἀφηρημένο τρόπο. Πόσο φωτεινὲς εἶναι οἱ εἰσηγήσεις ποὺ παρουσιάστηκαν στὰ ἐθνικὰ καὶ διεθνὴ συνέδρια τῆς Πρώτης Διεθνοῦς σὲ σύγκριση μὲ τὴ δυσκολοχώνευτη αὐτὴ παραγωγή: στὶς παλιὲς εἰσηγήσεις παρατηρεῖ ὁ Σαντιγιάν, βρίσκουμε μιὰ πολὺ καλύτερη κατανόηση τῶν οἰκονομικῶν προβλημάτων ἀπ' ὅτι στὶς περιόδους ποὺ τὶς διαδέχτηκαν.

Ὁ Σαντιγιὰν δὲν εἶναι καθυστερημένος, ἀλλὰ ἄνθρωπος τοῦ καιροῦ του. Ἔχει ἐπίγνωση τοῦ γεγονότος ὅτι «ἡ τρομερὴ ἀνάπτυξη τῆς σύγχρονης βιομηχανίας δημιούργησε μιὰ ὁλόκληρη σειρὰ νέων προβλημάτων, ἀπρόβλεπτων πρῶτα». Δὲν μπαίνει θέμα ἐπιστροφῆς στὸ ρωμαϊκὸ ἀλέτρι οὔτε στὶς πρωτόγονες καὶ χειροτεχνικὲς μορφὲς παραγωγῆς. Ὁ οἰκονομικὸς ἰδιομορφισμός, ἡ τοπικιστικὴ νοοτροπία, ἡ patria chica(μικρὴ πατρίδα) ἡ τόση ἀγαπητή, στὴν ἀγροτικὴ Ἱσπανία, στοὺς νοσταλγούς, ἡ «ἐλεύθερη κοινότητα» τοῦ Κροπότκιν, τοπικιστικὴ καὶ μεσαιωνική, ὅλα αὐτὰ εἶναι γιὰ τὸ μουσεῖο τῶν ἀρχαιοτήτων. Εἶναι κατάλοιπα ξεπερασμένων κομμουνιστικῶν ἀπόψεων.

Ἀπὸ οἰκονομικὴ ἄποψη «ἐλεύθερες κοινότητες» δὲν μποροῦν νὰ ὑπάρξουν: «Τὸ ἰδανικό μας εἶναι ἡ συνεταιρισμένη, ὁμοσπονδοποιημένη, ἐνσωματωμένη στὴν ὁλικὴ οἰκονομία τῆς χώρας κοινότητα — καθὼς καὶ στὴν ὁλικὴ οἰκονομία τῶν ἄλλων ἐπαναστατημένων χωρῶν». Ὁ κολλεκτιβισμός, ἡ αὐτοδιεύθυνση, δὲν σημαίνουν ἀντικατάσταση τοῦ ἀτομικοῦ ἰδιοκτήτη ἀπὸ ἕνα ἰδιοκτήτη πολυκέφαλο. Ἡ γῆ, τὰ ἐργοστάσια, τὰ ἀνθρακωρυχεῖα, τὰ μεταφορικὰ μέσα, εἶναι ἔργο ὅλων, πρέπει νὰ ἐξυπηρετοῦν ὅλους. Ἡ οἰκονομία, σήμερα, δὲν εἶναι οὔτε τοπική, οὔτε ἀκόμη ἐθνική, ἀλλὰ

παγκόσμια. Τὸ χαρακτηριστικὸ τῆς σύγχρονης ζωῆς εἶναι ἡ συνοχὴ ὅλων τῶν παραγωγικῶν καὶ διανεμητικῶν δυνάμεων. «Μιὰ κοινωνικοποιημένη, κατευθυνόμενη καὶ σχεδιοποιημένη οἰκονομία εἶναι ἐπιτακτικῆς ἀνάγκης καὶ ἀντιστοιχεῖ στὴν ἐξέλιξη τοῦ σύγχρονου οἰκονομικοῦ κόσμου».

Ὁ Σαντιγιὰν προβλέπει ἕνα ὁμόσπονδο Συμβούλιο τῆς οἰκονομίας ποὺ θὰ ἀναλάβει τὴ συντονιστικὴ καὶ προγραμματικὴ δουλειά· τὸ Συμβούλιο τοῦτο δὲν ἀσκεῖ πολιτικὴ ἐξουσία ἀλλὰ ἀποτελεῖ ἁπλὸ συντονιστικὸ ὀργανισμό, ἁπλὸ οἰκονομικὸ καὶ διοικητικὸ ρυθμιστή. Δέχεται γραμμὲς ἀπ' τὰ κάτω, δηλαδὴ ἀπ' τὰ ἐργοστασιακὰ συμβούλια, ὁμοσπονδοποιημένα ταυτόχρονα σὲ συνδικαλιστικὰ κλαδικὰ συμβούλια καὶ σὲ τοπικὰ συμβούλια τῆς οἰκονομίας. Εἶναι λοιπὸν ἡ κατάληξη μιᾶς διπλῆς, τοπικῆς καὶ ἐπαγγελματικῆς, διαδικασίας. Τὰ ὄργανα βάσης τοῦ προμηθεύουν τὶς στατιστικὲς ποὺ τοῦ ἐπιτρέπουν νὰ γνωρίζει σὲ κάθε στιγμὴ τὴν πραγματικὴ οἰκονομικὴ κατάσταση. Μπορεῖ ἔτσι νὰ κάνει διάγνωση τῶν μεγαλύτερων ἀνωμαλιῶν, καὶ νὰ καθορίζει τοὺς τομεῖς ποὺ εἶναι περισσότερη ἀνάγκη νὰ προωθήσει νέες βιομηχανίες, νέες καλλιέργειες. «Δὲν θὰ ὑπάρχει πιὰ ἀνάγκη χωροφύλακα, ὅταν ἡ ὑπέρτατη ἀρχὴ θὰ βρίσκεται στοὺς ἀριθμούς, στὶς στατιστικές». Ὁ κρατικὸς ἐξαναγκασμὸς σ' ἕνα τέτοιο σύστημα, δὲν εἶναι ἀποδεκτός, εἶναι στεῖρος, δηλαδὴ ἀδύνατος. Τὸ ὁμόσπονδο Συμβούλιο ἀγρυπνεῖ γιὰ τὴν προώθηση νέων ὅριων παραγωγῆς, γιὰ τὴν ἀλληλουχία τῶν περιοχῶν, γιὰ τὴ συγκρότηση τῆς ἐθνικῆς ἀλληλεγγύης. Προτρέπει στὴν ἀναζήτηση νέων μεθόδων ἐργασίας, νέων τρόπων κατασκευῆς, νέων τεχνικῶν ἀγροτικῆς καλλιέργειας. Διανέμει τὴν ἐργατικὴ δύναμη ἀπ' τὴ μιὰ περιοχὴ στὴν ἄλλη, ἀπ' τὸν ἕνα οἰκονομικὸ κλάδο στὸν ἄλλο.

Ὁ Σαντιγιὰν ἔμαθε πολλά, ἀναμφισβήτητα, ἀπ' τὴ ρωσικὴ ἐπανάσταση. Ἀπ' τὴ μιὰ μεριά, τοῦ δίδαξε τὴν ἀνάγκη προφύλαξης ἀπ' τὸν κίνδυνο μιᾶς ἀναστήλωσης τοῦ κρατικο - γραφειοκρατικοῦ μηχανισμοῦ· ἀλλά, ἀπ' τὴν ἄλλη, τοῦ ἔμαθε ὅτι μιὰ νικηφόρα ἐπανάσταση δὲν μπορεῖ νὰ ἀποφύγει νὰ περάσει ἀπὸ ἐνδιάμεσες οἰκονομικὲς μορφὲς ὅπου, γιὰ καιρό, διατηρεῖται ἐκεῖνο ποὺ ἀποκάλεσε ὁ Μὰρξ καὶ ὁ Λένιν «ἀστικὸ δίκαιο». Οὔτε γίνεται, ἄς ποῦμε, νὰ καταργηθεῖ μονομιᾶς τὸ τραπεζικὸ καὶ νομισματικὸ σύστημα. Αὐτοὶ οἱ θεσμοὶ πρέπει νὰ μετασχηματιστοῦν καὶ νὰ χρη-

σιμοποιηθοῦν σὰν προσωρινὸ μέσο συναλλαγῆς γιὰ τὴ διατήρηση σὲ ἐνεργὴ κατάσταση τῆς κοινωνικῆς ζωῆς καὶ τὴν προετοιμασία τῆς πορείας γιὰ τὶς νέες μορφὲς οἰκονομίας.

Ὁ Σαντιγιὰν ἀνάλαβε σημαντικοὺς ρόλους στὴν ἱσπανικὴ Ἐπανάσταση: ἔγινε, μὲ τὴ σειρά, μέλος τῆς κεντρικῆς ἐπιτροπῆς τῆς Ἀντιφασιστικῆς Πολιτοφυλακῆς (τέλη Ἰούλη 1936), μέλος τοῦ Οἰκονομικοῦ Συμβουλίου τῆς Καταλωνίας (11 Αὐγούστου), ὑπουργὸς τῶν Οἰκονομικῶν τῆς Καταλανικῆς Δημοκρατίας (μέσα Δεκέμβρη).

Μιὰ «ἀπολιτικὴ» ἐπανάσταση

Ἡ Ἱσπανικὴ Ἐπανάσταση ἦταν λοιπὸν σχετικὰ ὥριμη στὸ μυαλὸ τῶν φιλελεύθερων στοχαστῶν, ὅπως ἄλλωστε καὶ στὴν λαϊκὴ συνείδηση. Ἐπίσης δὲν πρέπει νὰ μᾶς ξαφνιάζει τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ ἐκλογικὴ νίκη τοῦ Λαϊκοῦ Μετώπου, τὸ Φλεβάρη τοῦ 1936, μπόρεσε νὰ θεωρηθεῖ ἀπὸ τὴν ἱσπανικὴ δεξιὰ σὰν ἀρχὴ μιᾶς ἐπανάστασης. Πραγματικά, οἱ μάζες δὲν ἄργησαν νὰ προκαλέσουν τὴ διάσπαση τῶν πάρα πολὺ στενῶν πλαισίων τῆς νίκης ποὺ κερδήθηκε στὶς κάλπες. Χλευάζοντας τοὺς κανόνες τοῦ κοινοβουλευτικοῦ παιχνιδιοῦ, δὲν ἄργησαν νὰ σχηματίσουν μιὰ κυβέρνηση γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῶν κρατουμένων. Οἱ καλλιεργητὲς ἔπαψαν νὰ πληρώνουν τὰ ἐκμισθώματά τους. Οἱ ἀγρότες ποὺ δούλευαν μὲ τὸ μεροκάματο κατεῖχαν καὶ ὄργωναν τὰ χωράφια. Οἱ χωριάτες ἀπαλλάχτηκαν ἀπὸ τὰ δημοτικά τους συμβούλια καὶ βιάζονταν νὰ διευθυνθοῦν ἀπὸ μόνοι τους. Οἱ σιδηροδρομικοὶ κινήθηκαν σ' ἀπεργία ἀπαιτώντας τὴν ἐθνικοποίηση τῶν σιδηροδρόμων. Οἱ χτίστες τῆς Μαδρίτης διεκδίκησαν τὸν ἐργατικὸ ἔλεγχο, πρῶτο στάδιο πρὸς τὴν κοινωνικοποίηση.

Οἱ στρατιωτικοὶ ἀρχηγοί, μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν συνταγματάρχη Φράνκο, ἀπάντησαν σ' αὐτοὺς τοὺς προδρόμους τῆς ἐπανάστασης, μ' ἕνα πραξικόπημα. Δὲν πέτυχαν ὅμως τίποτ' ἄλλο ἀπὸ τὸ νὰ ἐπιταχύνουν μιὰν ἐπανάσταση ποὺ κιόλας εἶχε ἀρχίσει. Μ' ἐξαίρεση τὴ Σεβίλλη, στὶς περισσότερες μεγάλες πόλεις, στὴ Μαδρίτη, στὴ Βαρκελώνη, στὴ Βαλέντσια, κυρίως, ὁ λαὸς πέρασε στὴν ἐπί-

θεση, πολιόρκησε τούς στρατῶνες, ὄρθωσε ὁδοφράγματα στούς δρόμους, κατέλαβε τά στρατηγικά σημεῖα. Ἀπό παντοῦ οἱ ἐργάτες ἔτρεξαν στό κάλεσμα τῶν συνδικάτων τους. Περιφρονώντας πέρα γιά πέρα τό θάνατο, μέ γυμνά χέρια κι ἀκάλυπτο στῆθος, ρίχτηκαν στήν ἐπίθεση κατά τῶν προμαχώνων τοῦ Φράνκο. Κατάφεραν νά κυριέψουν τά κανόνια τοῦ ἐχθροῦ. Παράσυραν τούς στρατιῶτες μέ τό μέρος τους.

Χάρη σ' αὐτό τό λαικό μένος, ἡ στρατιωτική ἐξέγερση ἔσβησε μέσα σέ 24 ὧρες. Ἔτσι, αὐθόρμητα, ἄρχισε ἡ κοινωνική ἐπανάσταση. Ἄνισα, βέβαια, ἀνάλογα μέ τίς περιοχές καί τίς πόλεις, ἀλλά πουθενά μέ τόση ὁρμή ὅσο στήν Καταλωνία, καί ἰδιαίτερα στή Βαρκελώνη. Ὅταν οἱ ἀρχές συνῆλθαν ἀπό τήν ἔκπληξή τους, συνειδητοποίησαν ὅτι, ἁπλούστατα, δέν ὑπῆρχαν πιά. Τό κράτος, ἡ ἀστυνομία, ὁ στρατός, ἡ διοίκηση ἔδιναν τήν ἐντύπωση ὅτι εἶχαν χάσει τό λόγο ὕπαρξής τους. Οἱ «πολιτοφυλακές» εἶχαν διωχτεῖ ἤ διαλυθεῖ. Ἡ κατοχύρωση τῆς τάξης πέρασε στά χέρια τῶν νικητῶν ἐργατῶν. Ἐκεῖνο πού ἐπεῖγε περισσότερο ἦταν ἡ ὀργάνωση τοῦ ἀνεφοδιασμοῦ: ἐπιτροπές μοίραζαν τρόφιμα στά ὁδοφράγματα πού εἶχαν μεταμορφωθεῖ σέ στρατόπεδα καί ἄνοιξαν στή συνέχεια κοινοτικά ἑστιατόρια. Οἱ συνοικιακές ἐπιτροπές ὀργάνωσαν τή διοίκηση, οἱ ἐπιτροπές πολέμου τήν ἀναχώρηση τῶν ἐργατικῶν ἐθνοφρουρῶν πρός τό μέτωπο. Τό Σπίτι τοῦ Λαοῦ εἶχε γίνει τό ἀληθινό δημαρχεῖο. Δέν ἦταν πιά μόνο ἡ «δημοκρατική ἄμυνα» ἐνάντια στό φασισμό, ἦταν ἡ ἐπανάσταση. Μιά ἐπανάσταση πού δέ χρειάστηκε, ὅπως στή Ρωσία, νά φτιάξει κομμάτι - κομμάτι τά ὄργανα ἐξουσίας. Ἡ ἐκλογή τῶν σοβιέτ ἦταν ἀνώφελη χάρη στήν κυρίαρχη παρουσία τῆς ἄναρχο - συνδικαλιστικῆς ὀργάνωσης, ἀπό τήν ὁποία προέρχονταν οἱ διάφορες ἐπιτροπές βάσης. Στήν Καταλωνία ἡ Ε.Σ.Ε. [1] καί ἡ συνειδητή μειοψηφία της, Ι.Α.Ο. [2], ἦταν πιό ἰσχυρές ἀπ' τίς ἀρχές πού εἶχαν καταντήσει φαντάσματα.

Τίποτα δέν ἐμπόδιζε, ἰδιαίτερα στή Βαρκελώνη, τίς ἐργατικές ἐπιτροπές νά πάρουν de jure τήν ἐξουσία πού ἤδη ἀσκοῦσαν de facto. Δέν τό ἔκαναν. Ὁ ἱσπανικός ἀναρχισμός, ἀπό δεκάδες

1. Ἐθνική Συνομοσπονδία Ἐργαζομένων (C.N.T.).
2. Ἰβηρική Ἀναρχική Ὁμοσπονδία (F.A.I.).

χρόνια, δὲν εἶχε σταματήσει νὰ κρατάει μακρυὰ τὸ λαὸ ἀπὸ τὶς ἀπάτες τῆς «πολιτικῆς», νὰ τοῦ τονίζει τὴν προτεραιότητα τοῦ «οἰκονομικοῦ παράγοντα», νὰ τὸν ἀποστρέφει ἀπὸ μιὰ ἀστικὴ δημοκρατικὴ ἐπανάσταση, γιὰ νὰ τὸν ὁδηγήσει, μὲ τὴν ἄμεση δράση, στὴ σοσιαλιστικὴ ἐπανάσταση. Στὴν ἀποκορύφωση τῆς ἐπανάστασης, οἱ ἀναρχικοὶ ἔκαναν τὸν ἑξῆς συλλογισμό: ἄς κάνουν οἱ πολιτικοὶ ὅ,τι θέλουν· ἐμεῖς οἱ «ἀπολιτικοὶ» θὰ βάλουμε χέρι στὴν οἰκονομία. Σὲ ἕνα ἄρθρο μὲ τὸ τίτλο «ἡ ἀχρηστία τῆς κυβέρνησης» ποὺ δημοσιεύτηκε στὶς 3 Σεπτέμβρη 1936 ἀπὸ τὸ δελτίο πληροφόρησης τῆς Ε.Σ.Ε. - Ι.Α.Ο. προεξοφλοῦσαν ὅτι ἡ οἰκονομικὴ ἀπαλλοτρίωση ποὺ γινόταν θὰ ὁδηγοῦσε ipso facto «στὴ διάλυση τοῦ ἀστικοῦ κράτος, τὸ ὁποῖο θὰ μαράζωνε ἀπὸ ἀσφυξία».

Οἱ ἀναρχικοὶ στὴν κυβέρνηση

Πολὺ γρήγορα ὅμως αὐτὴ ἡ ὑποτίμηση τῆς κυβέρνησης ἔδωσε τὴ θέση της σὲ μιὰ στάση ἀντίστροφη. Ξαφνικά, οἱ Ἱσπανοὶ ἀναρχικοὶ ἔγιναν κυβερνητικοί. Στὴ Βαρκελώνη, λίγο μετὰ ἀπὸ τὴν ἐπανάσταση τῆς 19ης Ἰούλη ἔγινε μιὰ συζήτηση ἀνάμεσα στὸν ἀκτιβιστὴ ἀναρχικὸ Γκαρθία Ὄλιβερ καὶ στὸν πρόεδρο τῆς Καταλωνίας, τὸν φιλελεύθερο ἀστὸ Κομπάνυς. Ὁ τελευταῖος, μ' ὅλο ποὺ ἦταν διατεθειμένος νὰ παραιτηθεῖ, κρατήθηκε στὴν ὑπηρεσία. Ἡ Ε.Σ.Ε. καὶ ἡ Ι.Α.Ο. ἀρνήθηκαν νὰ ἀσκήσουν μιὰ ἀναρχικὴ «δικτατορία» καὶ δήλωσαν ὅτι εἶναι ἕτοιμες νὰ συνεργαστοῦν μὲ τοὺς ἄλλους σχηματισμοὺς τῆς ἀριστερᾶς. Στὰ μέσα τοῦ Σεπτέμβρη ἡ Ε.Σ.Ε. ζήτησε ἀπὸ τὸν πρόεδρο τοῦ κεντρικοῦ συμβουλίου, τὸν Λάργκο Καμπαλέρο, τὴν ἵδρυση ἑνὸς «Συμβουλίου Ἀμύνης» ἀποτελούμενο ἀπὸ 15 μέλη, στὸ ὁποῖο αὐτὴ ἀρκεῖτο στὶς πέντε ἕδρες. Ἦταν ἡ συμφιλίωση μὲ τὴν ἰδέα μιᾶς ὑπουργικῆς συμμετοχῆς κάτω ἀπὸ ἄλλο ὄνομα.

Τελικὰ οἱ ἀναρχικοὶ δέχτηκαν χαρτοφυλάκια σὲ δυὸ κυβερνήσεις: στὴ κυβέρνηση τῆς Καταλωνίας στὴν ἀρχή, καὶ τῆς Μαδρίτης στὴ συνέχεια. Σ' ἕνα ἀνοιχτὸ γράμμα στὶς 14 Ἀπρίλη 1937, ποὺ ἀπευθυνόταν στὴ συντρόφισσα ὑπουργὸ Φρεντερίκα Μοντσένυ, ὁ Ἰταλὸς ἀναρχικὸς Καμίλο Μπερνέρι, παρὼν στὴ Βαρκε-

λώνη, τοὺς πρόσαψε ὅτι εἶναι στὴ κυβέρνηση μόνο καὶ μόνο γιὰ νὰ χρησιμεύουν σὰν ὅμηροι καὶ προκάλυμμα «σὲ πολιτικοὺς ποὺ φλερτάρουν μὲ τὸν [ταξικὸ] ἐχθρό».[1] Στὴν πραγματικότητα τὸ κράτος στὸ ὁποῖο ἀφέθηκαν νὰ ἐνσωματωθοῦν παράμενε ἕνα κράτος ἀστικό, τοῦ ὁποίου οἱ ὑπάλληλοι καὶ τὸ πολιτικὸ προσωπικὸ δὲν εἶχαν συχνὰ δημοκρατικὴ νομιμοφροσύνη. Ὁ λόγος αὐτῆς τῆς ἀπάρνησης; Ἡ ἱσπανικὴ ἐπανάσταση ἦταν ἡ ἀπάντηση τῶν προλετάριων σ' ἕνα ἀντεπαναστατικὸ πραξικόπημα. Ἡ ἀνάγκη νὰ ἀγωνιστοῦν μὲ τὶς ἀντιφασιστικὲς ἐθνοφρουρὲς ἐνάντια στὰ στρατεύματα τοῦ συνταγματάρχη Φράνκο, ἔδωσε, ἀπ' τὴν ἀρχή, στὴν ἐπανάσταση ἕνα χαρακτήρα αὐτοάμυνας, ἕνα στρατιωτικὸ χαρακτήρα. Οἱ ἀναρχικοί, μπροστὰ στὸν κοινὸ κίνδυνο, ἐκτίμησαν ὅτι, καλῶς - κακῶς, δὲ μποροῦσαν νὰ ἀποφύγουν τὴν ἕνωση μ' ὅλες τὶς ἄλλες συνδικαλιστικὲς δυνάμεις καὶ μάλιστα μὲ τὰ πολιτικὰ κόμματα, ποὺ ἦταν διατεθειμένα νὰ κλείσουν τὸ δρόμο τῆς ἐξέγερσης. Στὸ βαθμὸ ποὺ οἱ φασιστικὲς δυνάμεις αὔξησαν τὴν ὑποστήριξή τους στὸ φρανκισμό, ὁ ἀντιφασιστικὸς ἀγώνας μετατράπηκε σ' ἕνα ἀληθινὸ πόλεμο, κλάσσικοῦ τύπου, ἕναν πόλεμο ὁλοκληρωτικό. Οἱ ἀντιεξουσιαστικοὶ δὲ μποροῦσαν νὰ πάρουν μέρος σὲ αὐτόν, παρὰ μόνο ἂν ὅλο καὶ περισσότερο παράβαιναν τὶς ἀρχές τους, τόσο στὸν πολιτικὸ ὅσο καὶ στὸ στρατιωτικὸ τομέα. Ἔκαναν τὸν λαθεμένο συλλογισμὸ πὼς δὲν ἦταν δυνατὸ νὰ ἐξασφαλίσουν τὴ νίκη τῆς Ἐπανάστασης παρὰ μόνο ἂν κέρδιζαν πρῶτα τὸν πόλεμο καὶ στὸν πόλεμο, ὅπως θὰ πεῖ ὁ Σαντιγιάν, «θυσίασαν τὰ πάντα». Μάταια ἀμφισβήτησε ὁ Μπερνέρι τὴν ἀπόλυτη προτεραιότητα τοῦ πολέμου καὶ ὑποστήριξε πὼς ἡ ἧττα τοῦ Φράνκο θὰ μποροῦσε νὰ ἐπιτευχτεῖ μόνο μ' ἕνα ἐπαναστατικὸ πόλεμο. Στὴν πραγματικότητα, φρενάρισμα τῆς Ἐπανάστασης, θὰ σήμαινε καὶ ἄμβλυνση τοῦ μεγαλύτερου ἀτοὺ τῆς Δημοκρατίας: τῆς ἐνεργητικῆς συμμετοχῆς τῶν μαζῶν. Καὶ ἀκόμα χειρότερα: ἡ δημοκρα-

1. Ὁ Διεθνὴς Σύνδεσμος Ἐργαζομένων, στὸν ὁποῖο εἶχε προσχωρήσει ἡ Ε.Σ.Ε., ἔκανε, στὶς 11 — 13 Ἰούνη 1937, ἕνα ἔκτακτο συνέδριο, ὅπου οἱ ἀναρχο - συνδικαλιστὲς κατηγορήθηκαν γιὰ τὴ συμμετοχὴ στὴ κυβέρνηση καὶ τὶς παραχωρήσεις ποὺ εἶχε σὰ συνέπεια αὐτὴ ἡ συμμετοχή. Καλυμμένος ἔτσι, ὁ Σεμπάστιαν Φὼρ ἀποφάσισε νὰ δημοσιεύσει στὸν Λιμπερτὲρ τῆς 8, 15 καὶ 22 Ἰούλη, μὲ τίτλο «ὁ μοιραῖος κατήφορος», αὐστηρὰ ἄρθρα γιὰ τὸ πέρασμα τῶν ἀναρχικῶν Ἱσπανῶν στὴν κυβέρνηση. Δυσαρεστημένη ἡ Ε.Σ.Ε., προκάλεσε τὴν παραίτηση τοῦ γραμματέα τοῦ Δ.Σ.Ε.

τική Ἱσπανία, ὄντας κάτω ἀπὸ τὸ μπλὸκ τῶν Δυτικῶν Δημοκρατιῶν καὶ μὲ τὴ βαριὰ ἀπειλὴ τῆς προέλασης τῶν φασιστικῶν στρατευμάτων εἶχε ἀνάγκη, γιὰ νὰ ἐπιβιώσει, ἀπὸ τὴ ρώσικη στρατιωτικὴ βοήθεια καὶ ἡ βοήθεια αὐτὴ τῆς δινόταν μὲ δύο ὅρους: 1ο) Ἀπὸ τὴ βοήθεια ἔπρεπε νὰ ὠφεληθεῖ κατὰ κύριο λόγο τὸ κομμουνιστικὸ κόμμα καὶ τὸ λιγότερο δυνατὸ οἱ ἀναρχικοί· 2ο) Ὁ Στάλιν δὲν ἤθελε, ὅσο μεγάλος κι ἂν ἦταν ὁ θρίαμβος, μιὰ σοσιαλιστικὴ ἐπανάσταση στὴν Ἱσπανία· ὄχι μονάχα γιατὶ ἡ τελευταία θὰ ἦταν ἀντιεξουσιαστική, ἀλλὰ καὶ διότι θὰ ἀπαλλοτρίωνε τὰ κεφάλαια ποὺ εἶχε ἐπενδύσει ἡ Ἀγγλία — ἡ ὑποτιθέμενη σύμμαχος τῆς ΕΣΣΔ στὸν «κύκλο τῶν δημοκρατιῶν» ἐνάντια στὸ Χίτλερ. Οἱ Ἱσπανοὶ κομμουνιστὲς ἔφτασαν στὸ σημεῖο νὰ ἀρνηθοῦν κι αὐτὴ τὴν ὕπαρξη τῆς ἐπανάστασης: μιὰ νόμιμη κυβέρνηση περιοριζόταν στὴν καταστολὴ μιᾶς στρατιωτικῆς στάσης. Μετὰ τὰ αἱματηρὰ ἐπεισόδια τῶν ἡμερῶν τοῦ 1937 στὴ Βαρκελώνη, ὅπου οἱ ἐργάτες ἀφοπλίστηκαν, κατόπιν διαταγῆς τοῦ Στάλιν, ἀπὸ τὶς δυνάμεις ποὺ ἐπέβαλαν τὴν τάξη, οἱ ἀναρχικοί, στὸ ὄνομα τῆς ἀντιφασιστικῆς ἑνότητας, ἀπαγόρευσαν στοὺς ἐργαζόμενους νὰ ἀντιδράσουν. Ἡ ἀξιοθρήνητη ἐμμονὴ ἡ ὁποία, στὴ συνέχεια, τοὺς βύθισε στὸ σφάλμα τοῦ Λαϊκοῦ Μετώπου, μέχρι καὶ τὴν ὁριστικὴ ἧττα τῶν Δημοκρατικῶν, εἶναι ἔξω ἀπὸ τὰ πλαίσια αὐτοῦ τοῦ βιβλίου.

Οἱ ἐπιτυχίες τῆς αὐτοδιεύθυνσης

Παρ' ὅλα αὐτά, στὸ τομέα ποὺ ἐπέμεναν περισσότερο, οἱ ἀναρχικοὶ Ἱσπανοί, δηλαδὴ στὸν οἰκονομικό, δείχτηκαν, κάτω ἀπ' τὴν πίεση τῶν μαζῶν, πολὺ πιὸ ἀδιάλλακτοι, καὶ οἱ παραχωρήσεις ποὺ ἀναγκάστηκαν νὰ κάνουν εἶχαν πολὺ πιὸ περιορισμένο χαρακτήρα. Σὲ ἀρκετὰ μεγάλο βαθμό, ἡ ἀγροτικὴ καὶ βιομηχανικὴ αὐτοδιεύθυνση πέταξαν μὲ τὰ δικά τους φτερά. Στὸ βαθμὸ ὅμως ποὺ τὸ κράτος ἐνισχύθηκε καὶ ὁ ὁλοκληρωτικὸς χαρακτήρας τοῦ πολέμου ἐπιδεινώθηκε, ἡ ἀντίφαση ἀνάμεσα σὲ μιὰ ἐμπόλεμη ἀστικὴ δημοκρατία καὶ σὲ ἕνα κομμουνιστικὸ πείραμα, ἢ γενικότερα, σ' ἕνα πείραμα ἀντιεξουσιαστικοῦ κολλεκτιβισμοῦ, ἔγινε ὀξύτερη. Τελικά,

ἐκείνη ποὺ στὸ τέλος ἀναγκάστηκε νὰ ὑποχωρήσει, θυσία στὸ βωμὸ τοῦ «ἀντιφασισμοῦ», ἦταν ἡ αὐτοδιεύθυνση.

Ἡ ἐμπειρία αὐτή, τῆς ὁποίας ἡ μεθοδικὴ μελέτη, ὅπως λέει ὁ Πέιρατς, πρέπει κάποτε νὰ γίνει, μελέτη δύσκολη, ἀφοῦ ἡ αὐτοδιεύθυνση παρουσίασε ἕνα πλῆθος ποικιλίες, ἀνάλογα μὲ τὸ τόπο καὶ τὸ χρόνο, μᾶς ὑποχρεώνει νὰ σταματήσουμε σ' αὐτήν. Μὲ πολὺ μεγάλη προσοχή, καθὼς εἶναι σχετικὰ λίγο γνωστή. Ἀφοῦ στὸ ἴδιο τὸ δημοκρατικὸ στρατόπεδο ἀποσιωπήθηκε ἢ δυσφημίστηκε. Ὁ ἐμφύλιος πόλεμος τὴ βούλιαξε καὶ ἀκόμα καὶ σήμερα τὴν ἐξοστρακίζει ἀπ' τὴ μνήμη τῶν ἀνθρώπων. Δὲ τὴ βρίσκουμε καθόλου στὸ φίλμ «Πεθαίνοντας στὴ Μαδρίτη». Καὶ ὅμως, εἶναι ἴσως ὅτι πιὸ θετικὸ κληροδότησε ὁ ἰσπανικὸς ἀναρχισμός.

Τὴν ἑπόμενη τῆς ἐπανάστασης, στὶς 19 Ἰούλη 1936, ἡ ὁποία ἀποτέλεσε τὴν κεραυνοβόλα λαικὴ ἀπάντηση στὸ φρανκικὸ Pronuciamento, οἱ βιομήχανοι καὶ οἱ μεγάλοι γαιοκτήμονες ἐγκατάλειψαν κακὴν - κακῶς τὶς περιουσίες τους καὶ κατάφυγαν στὸ ἐξωτερικό. Ἐργάτες καὶ χωρικοὶ ἀνάλαβαν τὶς περιουσίες ποὺ ἔμειναν ἀδέσποτες. Οἱ μεροκαματιάρηδες ἀγρότες ἀποφάσισαν νὰ συνεχίσουν τὴν καλλιέργεια τῆς γῆς μὲ τὰ δικά τους μέσα. Συνεταιρίστηκαν ἑκούσια σὲ «κολλεκτίβες». Στὶς 5 Σεπτέμβρη, στὴν Καταλωνία, ἕνα τοπικὸ συνέδριο ἀγροτῶν, ποὺ συγκάλεσε ἡ ΕΣΕ, ἀποφάσισε τὴν κολλεκτιβοποίηση τῆς γῆς, μὲ συνδικαλιστικὸ ἔλεγχο καὶ διαχείριση. Θὰ κοινωνικοποιοῦσαν τὴ μεγάλη ἰδιοκτησία καὶ τὶς περιουσίες τῶν φασιστῶν. Ὅσο γιὰ τοὺς μικρο - ἰδιοκτῆτες θὰ μποροῦσαν νὰ διαλέξουν ἐλεύθερα ἀνάμεσα στὴν ἀτομικὴ καὶ τὴ συλλογικὴ ἰδιοκτησία. Ἡ νομικὴ ἐπικύρωση ἔγινε λίγο ἀργότερα: στὶς 7 Ὀκτώβρη 1936 ἡ κεντρικὴ δημοκρατικὴ κυβέρνηση κατάσχεσε χωρὶς ἀποζημίωση τὶς περιουσίες ἐκείνων ποὺ «πῆραν μέρος στὴ φασιστικὴ ἐξέγερση». Μέτρο ποὺ δὲν ἦταν πλῆρες ἀπὸ νομικὴ ἄποψη, ἀφοῦ ἐπικύρωνε ἕνα μικρὸ μονάχα μέρος τῶν καταλήψεων ποὺ εἶχε κιόλας αὐθόρμητα πραγματοποιήσει ὁ λαός: οἱ ἀγρότες προχώρησαν στὶς ἀπαλλοτριώσεις χωρὶς νὰ κάνουν διάκριση ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς ποὺ εἶχαν καὶ σ' αὐτοὺς ποὺ δὲν εἶχαν πάρει μέρος στὸ στρατιωτικὸ πραξικόπημα. Στὶς ὑπανάπτυχτες χῶρες, ὅπου λείπουν τὰ ἀπαραίτητα τεχνικὰ μέσα γιὰ μιὰ καλλιέργεια σὲ πλατιὰ κλίμακα, ὁ φτωχὸς ἀγρότης δελεάζεται περισσότερο ἀπὸ τὴν ἀτομικὴ ἰδιοκτησία, τὴν ὁποία δὲν ἔχει δοκιμάσει ἀκό-

μα, παρὰ ἀπὸ τὴ σοσιαλιστικὴ καλλιέργεια. Στὴν Ἱσπανία ὅμως ἡ ἀντιεξουσιαστικὴ παιδεία μαζὶ μὲ τὴν κολλεκτιβίστικη παράδοση ἰσοστάθμισαν τὴν τεχνικὴ ὑποανάπτυξὴ καὶ ἐμπόδισαν τὶς ἀτομιστικὲς τάσεις τῶν ἀγροτῶν στρέφοντάς τες, ἀντίθετα, στὸ σοσιαλισμό. Ἐκεῖνοι ποὺ ἔκαναν αὐτὴ τὴν ἐπιλογὴ ἦταν οἱ φτωχοὶ ἀγρότες, ἐνῶ οἱ πιὸ εὔποροι, ὅπως στὴν Καταλωνία, ἀγκιστρώθηκαν στὴν ἀτομικὴ ἰδιοκτησία. Ἡ μεγάλη πλειοψηφία (90%) τῶν ἐργατῶν τῆς γῆς προτίμησαν, ἀπ' τὴν ἀρχὴ κιόλας, νὰ μποῦν στὶς κολλεκτίβες. Ἔτσι, σφραγίστηκε μονομιᾶς ἡ συμμαχία ἀνάμεσα στοὺς ἀγρότες καὶ τοὺς ἐργάτες τῶν πόλεων, μιᾶς κι αὐτοὶ οἱ τελευταῖοι, ἀπὸ τὴν ἴδια τους τὴ θέση ἦταν ὀπαδοὶ τῆς κοινωνικοποίησης τῶν μέσων παραγωγῆς. Φαίνεται μάλιστα πὼς ἡ κοινωνικὴ συνείδηση ἦταν περισσότερο ἀναπτυγμένη στὴν ὕπαιθρο ἀπὸ ὅσο στὴν πόλη.

Οἱ ἀγροτικὲς κολλεκτίβες καθόρισαν δύο εἴδη διαχειρίσεων: οἰκονομικὴ καὶ τοπική. Οἱ δυὸ λειτουργίες ἦταν χωριστὲς ἡ μιὰ ἀπ' τὴν ἄλλη, τὶς πιὸ πολλὲς φορὲς ὅμως τὶς ἀναλάβαιναν ἢ τὶς ἔλεγχαν τὰ συνδικάτα.

Γιὰ τὴν οἰκονομικὴ διαχείριση, ἡ γενικὴ συνέλευση τῶν ἐργαζόμενων ἀγροτῶν ἐξέλεγε, σὲ κάθε πόλη, μιὰ ἐπιτροπὴ διεύθυνσης. Ἐκτὸς ἀπ' τὸ γραμματέα, ὅλα τὰ μέλη συνέχιζαν τὴ χειρωνακτικὴ ἐργασία. Ἡ ἐργασία ἦταν ὑποχρεωτικὴ γιὰ ὅλους τοὺς ἄντρες, μεταξὺ δεκαοχτὼ καὶ ἑξήντα χρόνων, ποὺ ἦταν ἱκανοί. Οἱ ἀγρότες εἶχαν χωριστεῖ σὲ ὁμάδες τῶν δέκα καὶ περισσότερων ἀνδρῶν μ' ἕνα πληρεξούσιο ἐπικεφαλῆς. Κάθε ὁμάδα ἀναλάβαινε μιὰ ζώνη καλλιέργειας ἢ κάποια, ἀνάλογα μὲ τὴν ἡλικία τῶν μελῶν της καὶ τὴ φύση της, ἐργασία. Κάθε βράδυ ἡ ἐπιτροπὴ διεύθυνσης δεχόταν τοὺς πληρεξούσιους τῶν ὁμάδων. Στὸ τομέα τῆς τοπικῆς διοίκησης, ἡ κοινότητα καλοῦσε συχνὰ τοὺς κατοίκους, σὲ γενικὴ συνέλευση τῆς συνοικίας, γιὰ ἀπολογισμὸ δραστηριοτήτων.

Ὅλα ἦταν κοινά, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ροῦχα, τὰ ἔπιπλα, τὶς προσωπικὲς οἰκονομίες, τὰ οἰκιακὰ ζῶα, τοὺς κήπους καὶ τὰ πουλερικὰ ποὺ προορίζονταν γιὰ οἰκογενειακὴ κατανάλωση. Οἱ τεχνίτες, οἱ κομμωτές, οἱ τσαγκάρηδες κλπ. ἀναδιοργανώθηκαν σὲ κολλεκτίβες, τὰ πρόβατα τῆς κοινότητας ἀνακατανεμήθηκαν σὲ κοπάδια ἀπὸ πολλὲς ἑκατοντάδες ζῶα, τὰ ὁποῖα ἐμπιστεύτηκαν σὲ βοσχοὺς καὶ τὰ μοίρασαν μεθοδικὰ στὰ βουνά!

Όσο γιὰ τὸν τρόπο κατανομῆς τῶν προϊόντων, δοκιμάστηκαν διάφορα συστήματα, ποὺ ἄλλα πήγαζαν ἀπὸ τὸ κολλεκτιβισμό, ἄλλα ἀπὸ τὸν λίγο - πολὺ αὐτούσιο κομμουνισμὸ καὶ ἄλλα ἦταν ἀποτέλεσμα ἑνὸς συνδυασμοῦ καὶ τῶν δύο. Τὶς πιὸ πολλὲς φορὲς οἱ ἀμοιβὲς καθιερώνονταν σὲ συνάρτηση μὲ τὶς ἀνάγκες τῶν μελῶν τῆς οἰκογένειας. Κάθε οἰκογενειάρχης ἔπαιρνε, σὰν ἡμερομίστιο, ἕνα γενναῖο ποσὸ σὲ πετσέτες, τὸ ὁποῖο μποροῦσε νὰ ἀνταλλάξει μόνο μὲ καταναλωτικὰ ἀγαθὰ στὰ κοινοτικὰ μαγαζιά, ποὺ ἦταν συχνὰ ἐγκαταστημένα στὶς ἐκκλησιὲς ἢ στὰ παρεκκλήσια. Τὸ ποσὸ ποὺ δὲν ξοδευόταν πήγαινε, ὑπὸ μορφὴ πίστωσης, στὸν ἀτομικὸ λογαριασμὸ τοῦ καθένα. Μποροῦσε κανεὶς νὰ πάρει, βάσει αὐτοῦ τοῦ ποσοῦ, ἕνα καθορισμένο χρηματικὸ ποσό. Τὰ νοίκια, τὸ ἠλεκτρικό, ἡ ἰατρικὴ περίθαλψη, τὰ φάρμακα, ἡ περίθαλψη τῶν γέρων κλπ. ἦταν δωρεάν, ὅπως καὶ τὸ σχολεῖο, ποὺ ἦταν συχνὰ ἐγκαταστημένο σὲ παλιὰ μοναστήρια καὶ ὑποχρεωτικὸ γιὰ τὰ παιδιὰ κάτω ἀπ' τὰ δεκατέσσερα, στὰ ὁποῖα ἐπίσης ἀπαγορευόταν ἡ χειρωνακτικὴ ἐργασία.

Ἡ προσχώρηση στὴν κολλεκτίβα ἦταν προαιρετική. Αὐτὸ ἀπαιτοῦσε ἡ στοιχειώδης μέριμνα γιὰ ἐλευθερία τῶν ἀναρχικῶν. Δὲν ἀσκήθηκε καμιὰ πίεση στοὺς μικροϊδιοκτῆτες. Μένοντας ἑκούσια μακριὰ ἀπ' τὴν κοινότητα, δὲν μποροῦσαν νὰ περιμένουν ἀπὸ αὐτὴν οὔτε βοήθεια οὔτε ἐπιχορηγήσεις, ἀφοῦ ἰσχυρίζονταν πὼς εἶναι αὐτάρκεις. Τοὺς ἐπιτρεπόταν ὅμως νὰ συμμετέχουν, μὲ τὴ θέλησή τους, στὰ κοινὰ ἔργα καὶ νὰ πουλᾶνε τὰ προϊόντα τους στὰ κοινοτικὰ μαγαζιά. Γίνονταν δεκτοὶ στὶς γενικὲς συνελεύσεις, καὶ εἶχαν ὁρισμένα συλλογικὰ πλεονεκτήματα. Τοὺς ἀπαγορευόταν μονάχα νὰ ἔχουν περισσότερα κτήματα, ἀπ' ὅσα μποροῦσαν νὰ καλλιεργήσουν καὶ τοὺς ἔβαλαν ἕνα μονάχα ὅρο: νὰ μὴ γίνουν οἱ ἴδιοι ἢ οἱ περιουσία τους αἰτία καμιᾶς διατάραξης τῆς σοσιαλιστικῆς τάξης. Ἐδῶ καὶ ἐκεῖ τὰ κοινωνικοποιημένα κτήματα ἀναδιαρθρώθηκαν, σύμφωνα μὲ τὴν ἑκούσια ἀνταλλαγὴ στρεμμάτων, τὰ ὁποῖα ἀνῆκαν σὲ ἀγρότες ποὺ εἶχαν προτιμήσει τὴν ἀτομικὴ ἰδιοκτησία. Στὰ περισσότερα κοινωνικοποιημένα χωριὰ οἱ ἀτομικοὶ ἰδιοκτῆτες, ἀγρότες ἢ ἔμποροι γίνονταν ὅλο καὶ λιγότεροι. Ὅταν ἔνοιωσαν τὴν ἀπομόνωσή τους, προτίμησαν νὰ μποῦν στὶς κολλεκτίβες.

Φαίνεται πάντως πὼς οἱ μονάδες ποὺ ἐφάρμοσαν τὴν κολλε-

κτιβίστικη ἀρχὴ τῆς πληρωμῆς κατὰ ἡμέρα ἐργασίας ἄνθεξαν καλύτερα ἀπὸ τὶς ἄλλες, ποὺ ἦταν λιγότερες, στὶς ὁποῖες θέλησαν νὰ ἐφαρμόσουν πολὺ γρήγορα, ἀτόφιο τὸν κομμουνισμὸ καὶ προκάλεσαν ἔτσι τὴν ἀντίδραση τοῦ ἐγωϊσμοῦ ποὺ ὑπῆρχε ἀκόμη στὴν ἀνθρώπινη φύση, καὶ ἰδιαίτερα στὶς γυναῖκες. Σὲ μερικὰ χωριά, ὅπου εἶχαν ἀναστείλει τὴν κυκλοφορία τοῦ χρήματος, ὅπου γινόταν ἀνταλλαγὴ εἰδῶν, ὅπου παρήγαγαν καὶ κατανάλωναν τὰ δικά τους ἀγαθά, ἔγινε αἰσθητὸ τὸ ἀδιέξοδο στὸ ὁποῖο ὁδηγοῦσε αὐτὴ ἡ παραλυτικὴ αὐταρχικότητα· καὶ ὁ ἀτομικισμὸς δὲν ἄργησε νὰ ξαναβγεῖ στὴν ἐπιφάνεια, προκαλώντας ρήξη στὴν κοινότητα, μὲ τὴν ἀποχώρηση μερικῶν μικροϊδιοκτητῶν, οἱ ὁποῖοι εἶχαν προσχωρήσει σ' αὐτὴν χωρὶς νὰ ἔχουν ἀποκτήσει μιὰ ἀληθινὰ κομμουνιστικὴ νοοτροπία.

Οἱ κοινότητες εἶχαν ἑνωθεῖ σὲ τοπικὲς ὁμοσπονδίες, ἐξαρτημένες ἀπὸ περιφερειακὲς ὁμοσπονδίες. Ὅλα τὰ χτήματα μιᾶς τοπικῆς ὁμοσπονδίας σχημάτιζαν μιὰ ἑνιαία καλλιεργούμενη γῆ, ἀδιαίρετη. Ἀνάμεσα στὰ χωριὰ ἡ ἀλληλεγγύη εἶχε φτάσει στὸ ἔπακρο. Ταμεῖα ἀλληλοβοήθειας ἐπέτρεπαν τὴ συμπαράσταση τῶν πλουσιότερων κοινοτήτων στὶς φτωχότερες. Τὰ μέσα ἐργασίας, οἱ πρῶτες ὕλες καὶ ἡ πλεονασματικὴ ἐργατικὴ δύναμη ἦταν στὴ διάθεση τῶν κοινοτήτων ποὺ εἶχαν τὴν ἀνάγκη τους.

Ἡ ἀγροτικὴ κοινωνικοποίηση ποίκιλε σὲ ἔχταση ἀνάλογα μὲ τὶς ἐπαρχίες. Στὴ Καταλωνία χώρα μικρῆς καὶ μέσης ἰδιοκτησίας, ὅπου ὁ ἀγρότης εἶχε ἰσχυρὲς ἀτομικιστικὲς παραδόσεις, ἡ κοινωνικοποίηση περιορίστηκε σὲ μερικὲς κολλεχτίβες — ὁδηγούς. Ἀντίθετα στὴν Ἀραγώνα, περισσότερο ἀπὸ τὰ 3)4 τῆς γῆς κοινωνικοποιήθηκαν. Τὸ πέρασμα μιᾶς ἀναρχικῆς πολιτοφυλακῆς, τῆς φάλαγγας Ντουρρούτι, ποὺ βάδιζε πρὸς τὸ μέτωπο τοῦ βορρᾶ γιὰ νὰ πολεμήσει τοὺς Φρανκιστές, καὶ ἡ συνακόλουθη δημιουργία μιᾶς ἐπαναστατικῆς ἐξουσίας βγαλμένης ἀπ' τὴ βάση, ἐρέθισαν τὴ δημιουργικὴ πρωτοβουλία τῶν ἐργατῶν γῆς. Γύρω στὶς 450 κολλεχτίβες συγκροτήθηκαν καὶ περιλάβαιναν 500.000 μέλη. Στὴν περιφέρεια (5 ἐπαρχίες) τῆς Ἀνατολῆς (πρωτεύουσα Βαλέντσια) τὴν πλουσιότερη τῆς Ἱσπανίας, ξεπήδησαν περίπου 900 κολλεχτίβες. Συμπεριλάβαιναν 43% τῶν κοινοτήτων, 50% τῆς παραγωγῆς τῶν ἑσπεριδοειδῶν καὶ 70% τῶν ἐμπορευμάτων. Στὴν Καστίλλη σχηματίστηκαν περίπου 300 κολλεχτίβες μὲ στρογγυλὸ ἀριθμὸ

100.000 μελών. Ἡ κοινωνικοποίηση ἐπεκτάθηκε ταυτόχρονα καὶ στὴν Ἐστρεμαδούρα καὶ σ' ἕνα τμῆμα τῆς Ἀνδαλουσίας. Ἐμφάνισε ὁρισμένες παλαιοντολογικὲς ἐκδηλώσεις ποὺ καταπνίγηκαν γρήγορα, στὶς Ἀστουρίες.

Πρέπει νὰ σημειώσουμε ὅτι ὁ σοσιαλισμὸς αὐτὸς τῆς βάσης, δὲν ἦταν, ὅπως πιστεύουν μερικοί, ἔργο μόνον τῶν ἀναρχοσυνδικαλιστῶν. Οἱ αὐτοδιευθυνόμενοι ἦταν συχνά, σύμφωνα μὲ τὴν μαρτυρία τοῦ Γκαστὸν Λεβάλ, «ἀναρχικοὶ χωρὶς νὰ τὸ ξέρουν». Στὶς ἐπαρχίες ποὺ ἀναφέραμε πιὸ πάνω, οἱ ἀγρότες ποὺ πῆραν τὴν πρωτοβουλία τῆς κολλεχτιβοποίησης ἦταν σοσιαλδημοκράτες, καθολικοὶ καί, στὶς Ἀστουρίες, κομμουνιστές.[1]

Στὸ βαθμὸ ποὺ δὲν σαμποταρίστηκε ἀπ' τοὺς ἀντιπάλους της καὶ δὲν παρεμποδίστηκε ἀπ' τὸν πόλεμο, ἡ ἀγροτικὴ αὐτοδιεύθυνση στάθηκε μιὰ ἀναμφισβήτητη ἐπιτυχία. Οἱ ἐπιτυχίες ποὺ ἔγιναν, ὀφείλονται κατὰ ἕνα μέρος, στὴν καθυστέρηση τῆς ἱσπανικῆς γεωργίας. Δὲν ἦταν δύσκολο νὰ φτάσουν τὴν παραγωγὴ τῆς μεγάλης ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας διότι ἡ παραγωγὴ αὐτὴ ἦταν ἀξιολύπητη. Περίπου 10.000 φεουδάρχες κατεῖχαν τὸ μισὸ ἔδαφος τῆς χερσονήσου. Εἶχαν προτιμήσει νὰ διατηρήσουν ἕνα μεγάλο τμῆμα τῶν ἐδαφῶν τους ἀκαλλιέργητο παρὰ νὰ ἀφήσουν νὰ δημιουργηθεῖ ἕνα στρῶμα ἀνεξάρτητων ἀγροτῶν καὶ νὰ δώσουν στοὺς ἐργάτες τους λογικὰ μεροκάματα ποὺ θὰ ἀπειλοῦσαν τὴ θέση τους σὰν μεσαιωνικῶν φεουδαρχῶν. Ἔτσι εἶχε καθυστερήσει πολὺ ἡ ἀξιοποίηση τοῦ φυσικοῦ πλούτου τῆς ἱσπανικῆς γῆς — ἡ γῆ ἀναδιαρθρώθηκε καὶ καλλιεργήθηκε σὲ μεγάλες ἐκτάσεις σύμφωνα μὲ ἕνα γενικὸ σχέδιο καὶ τὶς κατευθύνσεις ποὺ ἔδιναν οἱ ἀγρονόμοι. Χάρις στὶς μελέτες τῶν γεωπόνων οἱ πρόσοδοι αὐξήθηκαν ἀπὸ 30% σὲ 50%, αὐξήθηκε ἡ ἐπιφάνεια γῆς στὴν ὁποία γινόταν σπορά, οἱ μέθοδοι ἐργασίας τελειοποιήθηκαν, καὶ οἱ ἄνθρωποι, τὰ ζῶα καὶ οἱ μηχανὲς χρησιμοποιήθηκαν μὲ ὀρθολογικότερο τρόπο. Διαφοροποιήθηκαν οἱ καλλιέργειες, ἀναπτύχθηκε ἡ ἄρδευση,

1. Μολοντοῦτο, στὶς περιοχὲς τοῦ Νότου ποὺ δὲν ἐλέγχονταν ἀπ' τοὺς ἀναρχικούς, οἱ καταλήψεις τῶν τσιφλικιῶν ποὺ ἐπιχειρήθηκαν ἀπὸ τὰ πάνω, δηλ. ἀπ' τὶς δημοτικὲς ἀρχές, δὲν ἔγιναν αἰσθητὲς στοὺς ἐργάτες γῆς σὰν ἀλλαγὴ ἐπαναστατικοῦ χαρακτῆρα: ἡ κατάστασή τους σὰν μισθωτῶν δὲν ἄλλαξε· δὲν ὑπῆρχε αὐτοδιεύθυνση.

ἡ χώρα ἀναδασώθηκε κατὰ ἕνα μέρος, φυτοκομεῖα ἀνοίχτηκαν, χτίστηκαν χοιροτροφεῖα, δημιουργήθηκαν τεχνικὲς ἀγροτικὲς σχολές, συγκροτήθηκαν πρότυπα ἀγροκτήματα, ἀναπτύχτηκε καὶ πολλαπλασιάστηκε ἡ ζωοκομία καὶ ἄρχισαν νὰ λειτουργοῦν βοηθητικὲς βιοτεχνίες. Ἡ κοινωνικοποίηση ἀπόδειξε τὴν ἀνωτερότητά της τόσο σὲ σχέση μὲ τὴν ὀλιγωρία τῆς μεγάλης ἰδιοκτησίας, ποὺ ἄφηνε ἀκαλλιέργητο ἕνα τμῆμα τοῦ ἐδάφους, ὅσο καὶ σὲ σχέση μὲ τὴ μικρὴ ἰδιοκτησία ποὺ καλλιεργοῦσε μὲ πρωτόγονη τεχνική, μὲ μέτρια σπορὰ καὶ χωρὶς λιπάσματα.

Ἡ ἀγροτικὴ σχεδιοποίηση τουλάχιστον προγραμματίστηκε. Εἶχε σὰν βάση τὶς στατιστικὲς παραγωγῆς καὶ κατανάλωσης ποὺ ἔδιναν οἱ κολλεχτίβες, συγκέντρωναν οἱ ἀντίστοιχες τοπικὲς ἐπιτροπὲς καὶ κατόπιν πήγαιναν στὴν περιφερειακὴ ἐπιτροπὴ ποὺ ἔλεγχε, σὲ ποσότητα καὶ ποιότητα τὴν παραγωγὴ τῆς περιοχῆς. Τὸ ἐξωτερικὸ ἐμπόριο τῆς περιοχῆς διασφαλιζόταν ἀπ' τὴν περιφερειακὴ ἐπιτροπὴ ποὺ συγκέντρωνε τὰ πρὸς πώλησιν προϊόντα μὲ τὰ ὁποῖα πρόβαινε σὲ ἀγορὲς γιὰ κοινὸ λογαριασμὸ τῆς κοινότητας.

Ὁ ἀγροτικὸς ἀναρχοσυνδικαλισμὸς ἀπόδειξε μὲ τὸν καλύτερο τρόπο τὶς ὀργανωτικὲς καὶ συνθετικές του ἱκανότητες στὴν περιοχὴ τῆς Ἀνατολῆς. Ἡ ἐξαγωγὴ ἐσπεριδοειδῶν ἀπαιτοῦσε σύγχρονη καὶ μεθοδικὴ ἐμπορικὴ τεχνική, ποὺ ἐφαρμόστηκε μὲ ἀρκετὴ ἐπιτυχία παρὰ τὶς ὁρισμένες, συχνὰ ζωηρές, ἀντιρρήσεις τῶν πλουσίων παραγωγῶν.

Ἡ πνευματικὴ ἀνάπτυξη συνόδευσε τὴν ὑλικὴ ἀνάπτυξη: ἄρχισε ἡ καταπολέμηση τοῦ ἀναλφαβητισμοῦ τῶν ἐνηλίκων. Οἱ περιφερειακὲς ὁμοσπονδίες καθιέρωσαν ἕνα πρόγραμμα κινηματογραφικῶν καὶ θεατρικῶν παραστάσεων στὰ χωριά.

Οἱ ἐπιτυχίες ὀφείλονταν ὄχι μόνο στὴν ἰσχυρὴ ὀργάνωση τοῦ συνδικαλισμοῦ ἀλλὰ καὶ κατὰ ἕνα μεγάλο μέρος στὴν νοητικότητα καὶ τὴν πρωτοβουλία τοῦ λαοῦ. Ἂν καὶ σὲ πλειοψηφία ἀγράμματοι, οἱ ἀγρότες ἔδωσαν δείγματα σοσιαλιστικῆς συνείδησης, πραχτικότητας καὶ πνεύματος ἀλληλεγγύης καὶ θυσίας ποὺ προκάλεσαν τὸν θαυμασμὸ τῶν ξένων παρατηρητῶν. Ὁ ἀνεξάρτητος ἐργατικὸς βουλευτὴς Φέννερ Μπροχγουαίη, σήμερα λόρδος Μπροχγουαίη, ὕστερα ἀπὸ ἐπίσκεψη στὴν κολλεχτίβα τοῦ Σεγκόρμπε, ἔγραψε: «ἡ κατάσταση τῶν πνευμάτων τῶν ἀγροτῶν, ὁ ἐνθουσια-

σμός τους, ὁ τρόπος ποὺ συνεισφέρουν τὸ μερίδιό τους στὴν κοινὴ προσπάθεια καὶ ἡ ὑπερηφάνεια ποὺ νοιώθουν γι' αὐτό, ὅλα αὐτὰ εἶναι ἀξιοθαύμαστα».

Ἡ αὐτοδιεύθυνση δοκιμάστηκε ἐπίσης καὶ στὴ βιομηχανία, ειδικὰ στὴν Καταλωνία, τὴν πιὸ βιομηχανοποιημένη περιοχὴ τῆς Ἱσπανίας. Οἱ ἐργάτες, μετὰ τὴ φυγὴ τῶν ἐργοδοτῶν τους, ἀνάλαβαν ἑκούσια νὰ βάλουν μπροστὰ τὰ ἐργοστάσια. Γιὰ παραπάνω ἀπὸ 4 μῆνες, οἱ βιομηχανίες τῆς Βαρκελώνης, πάνω στὶς ὁποῖες ἀνέμιζε ἡ κόκκινη καὶ μαύρη σημαία τῆς Ἐθνικῆς Συνομοσπονδίας τῶν ἐργατῶν, διευθύνονταν ἀπὸ τοὺς ἐργάτες, συγκεντρωμένους σὲ ἐπαναστατικὲς ἐπιτροπές, χωρὶς τὴ βοήθεια ἢ τὴν ἐπέμβαση τοῦ κράτους, μερικὲς φορὲς μάλιστα χωρὶς ἔμπειρη καθοδήγηση. Παρ' ὅλα αὐτά, τὸ προλεταριάτο εἶχε τὴ τύχη νὰ ἔχη στὸ πλευρό του τοὺς τεχνικούς. Ἀντίστροφα μ' αὐτὸ ποὺ συνέβη στὴ Ρωσία στὰ 1917 - 18 καὶ στὴν Ἰταλία στὰ 1920, στὴ μικρὴ περίοδο τῆς κατάληψης τῶν ἐργοστασίων, οἱ μηχανικοὶ δὲν ἀρνήθηκαν τὴ βοήθειά τους στὸ καινούργιο πείραμα γιὰ κοινωνικοποίηση· συνεργάστηκαν στενὰ ἀπ' τὶς πρῶτες κιόλας μέρες, μὲ τοὺς ἐργάτες.

Τὸν Ὀκτώβρη τοῦ 1936 ἔγινε στὴ Βαρκελώνη ἕνα συνδικαλιστικὸ συνέδριο, ποὺ ἀντιπροσώπευε 600.000 ἐργαζόμενους καὶ εἶχε γιὰ ἀντικείμενο τὴν κοινωνικοποίηση τῆς βιομηχανίας. Ἡ πρωτοβουλία τῶν ἐργατῶν θεσμοποιήθηκε μ' ἕνα καταλανικὸ κυβερνητικὸ διάταγμα, στὶς 24 Ὀκτώβρη 1936, τὸ ὁποῖο, ἐπικυρώνοντας τὸ ἤδη τετελεσμένο γεγονός, καθιέρωσε στὴν αὐτοδιεύθυνση κάποιον ἔλεγχο ἀπ' τὴ μεριὰ τῆς κυβέρνησης. Δημιουργήθηκαν δύο τομεῖς· ὁ ἕνας σοσιαλιστικός, ὁ ἄλλος ἰδιωτικός. Σοσιαλιστικοποιήθηκαν τὰ ἐργοστάσια ποὺ εἶχαν πάνω ἀπὸ 100 ἐργάτες (ὅσα εἶχαν ἀπὸ 50 μέχρι 100 μποροῦσαν νὰ γίνουν ἂν τὸ ζητοῦσαν τὰ τρία τέταρτα τῶν ἐργαζόμενων) καθὼς καὶ ἐκεῖνα τῶν ὁποίων οἱ ἰδιοκτῆτες εἶχαν κηρυχτεῖ «στασιαστὲς» ἀπὸ κάποιο λαϊκὸ δικαστήριο ἢ εἶχαν ἐγκαταλείψει τὴν ἐκμετάλλευσή τους καὶ τέλος ἐκεῖνα τῶν ὁποίων ἡ σπουδαιότητα στὴν ἐθνικὴ οἰκονομία δικαιολογοῦσε τὴν κοινωνικοποίησή τους (πραγματικά, κάμποσα ἐργοστάσια ποὺ ἦταν χρεωμένα κοινωνικοποιήθηκαν).

Τὸ αὐτοδιευθυνόμενο ἐργοστάσιο τὸ διαχειριζόταν μιὰ ἐπιτροπὴ διεύθυνσης ἀπὸ πέντε ὡς δεκαπέντε μέλη, τὰ ὁποῖα ἀντιπροσώπευαν τὶς διάφορες ὑπηρεσίες καὶ τὰ εἶχε ἐκλέξει ἡ γενικὴ συνέ-

λευση τῶν ἐργαζόμενων, μὲ ἐντολὴ δύο ἐτῶν, ἐνῶ τὰ μισὰ μποροῦσαν νὰ ἀνανεωθοῦν κάθε χρόνο. Ἡ ἐπιτροπὴ καθόριζε ἕνα διευθυντή, στὸν ὁποῖο ἐξουσιοδοτοῦσε ὅλες ἢ μέρος τῶν ἐξουσιῶν της. Στὶς πολὺ σημαντικὲς ἐπιχειρήσεις ὁ διορισμὸς τοῦ διευθυντῆ ἔπρεπε νὰ ἐπιδοκιμαστεῖ ἀπὸ τὸν ὀργανισμὸ ἐλέγχου ἐκτὸς ἀπ' αὐτό, δίπλα σὲ κάθε ἐπιτροπὴ διεύθυνσης εἶχε τοποθετηθεῖ ἕνας κυβερνητικὸς ἐλεγκτής. Δὲν ἐπρόκειτο ἀκριβῶς γιὰ αὐτοδιεύθυνση ἀλλὰ γιὰ μιὰ συνδιεύθυνση, σὲ στενὴ συνεργασία μὲ τὸ Κράτος.

Ἡ ἐπιτροπὴ διεύθυνσης μποροῦσε νὰ ἀνακληθεῖ, εἴτε ἀπὸ τὴ Γενικὴ Συνέλευση, εἴτε ἀπὸ τὸ Γενικὸ Συμβούλιο τοῦ βιομηχανικοῦ κλάδου (τὸ ὁποῖο ἀποτελεῖτο ἀπὸ 4 ἀντιπροσώπους τῶν ἐπιτροπῶν διεύθυνσης, 8 ἀπὸ τὰ ἐργατικὰ συνδικάτα καὶ 4 τεχνικοὺς διορισμένους ἀπὸ τὸν ὀργανισμὸ ἐλέγχου). Αὐτὸ τὸ γενικὸ συμβούλιο προγραμμάτιζε τὴν ἐργασία καὶ ὅριζε τὴν κατανομὴ τῶν κερδῶν. Οἱ ἀποφάσεις του ἦταν ἐκτελεστικές!

Στὶς ἐπιχειρήσεις ποὺ ἔμειναν ἰδιωτικές, μιὰ ἐκλεγμένη ἐργατικὴ ἐπιτροπὴ ἔλεγχε τὴν παραγωγὴ καὶ τὶς συνθῆκες ἐργασίας «σὲ στενὴ συνεργασία μὲ τὸν ἐργοδότη».

Ἡ μισθωτὴ ἐργασία παράμεινε ἀκέραιη στὶς σοσιαλιστικοποιημένες ἐπιχειρήσεις. Κάθε ἐργαζόμενος εἶχε ἕνα σταθερὸ ἡμερομίσθιο. Τὰ κέρδη δὲν μοιράζονταν στὰ πλαίσια τοῦ ἐργοστάσιου. Δὲν ἔπαψε ὁ θεσμὸς τοῦ ἡμερομίσθιου μετὰ τὴν κοινωνικοποίηση καὶ ἀκόμα περισσότερο στὸν τομέα ποὺ ἔμεινε ἰδιωτικός.

Τὸ διάταγμα τῆς 24 Ὀκτώβρη 1936 ἦταν ἕνας συμβιβασμὸς ἀνάμεσα στὸν πόθο γιὰ τὴν αὐτόνομη διεύθυνση καὶ τὴ τάση γιὰ κηδεμόνευση ἀπὸ τὸ κράτος, ὅπως ταυτόχρονα γινόταν ἕνας συμβιβασμὸς ἀνάμεσα στὸν καπιταλισμὸ καὶ τὸ σοσιαλισμό. Συντάχτηκε ἀπὸ ἕνα ἀντιεξουσιαστικὸ ὑπουργὸ καὶ ἐπικυρώθηκε ἀπὸ τὴν Ἐθνικὴ Συνομοσπονδία Ἐργαζομένων, ἐπειδὴ οἱ ἀναρχικοὶ ἡγέτες συμμετεῖχαν στὴ κυβέρνηση. Ἀφοῦ οἱ ἴδιοι κρατοῦσαν τοὺς μοχλοὺς τῆς κρατικῆς ἐξουσίας, πῶς θὰ μποροῦσάν νὰ δυσαρεστηθοῦν μὲ τὴν ἐπέμβαση τοῦ κράτους στὴν αὐτοδιεύθυνση; Μόλις ὁ λύκος μπαίνει στὸ κοπάδι, καταλήγει, λίγο - πολύ, στὸ νὰ συμπεριφέρεται σὰν κύριος.

Μὲ τὸν καιρό, φάνηκε, παρὰ τὶς ἀξιόλογες ἐξουσίες μὲ τὶς ὁποῖες εἶχαν προικιστεῖ τὰ γενικὰ συμβούλια τῶν βιομηχανικῶν κλάδων, πὼς ἡ αὐτοδιεύθυνση κινδύνευε νὰ ὁδηγήσει σὲ μιὰ ἐγωι-

στική ἰδιομορφία, σ' ἕνα εἶδος «ἀστικοῦ κοοπερατιβισμοῦ», ἀφοῦ, ὅπως ἀναφέρει ὁ Πέιρατς, κάθε παραγωγική μονάδα ἐνδιαφερόταν μόνο γιὰ τὰ δικά της συμφέροντα. Ὑπῆρχαν πλούσιες καὶ φτωχὲς κολλεκτίβες. Οἱ πρῶτες μποροῦσαν νὰ δίνουν σχετικὰ ψηλὰ μεροκάματα, ἐνῶ οἱ δεύτερες δὲ μποροῦσαν καλὰ - καλὰ νὰ ἀντέξουν τὸ βάρος τῶν πρὶν ἀπ' τὴν ἐπανάσταση ἡμερομισθίων. Οἱ πρῶτες εἶχαν ἄφθονες πρῶτες ὕλες, οἱ δεύτερες δὲν εἶχαν.

Οἱ ἀνισότητες αὐτὲς ἐξαλείφτηκαν ἀρκετὰ γρήγορα μὲ τὴ δημιουργία ἑνὸς κεντρικοῦ ταμείου ἐξίσωσης, τὸ ὁποῖο ἐπέτρεπε νὰ κατανέμονται ἐξ ἴσου τὰ εἰσοδήματα. Τὸ Δεκέμβρη τοῦ 1936 συνδικαλιστικὲς συνεδριάσεις, ποὺ ἔγιναν στὴ Βαλέντσια, ἀποφάσισαν νὰ συντονίσουν τοὺς διάφορους τομεῖς παραγωγῆς σ' ἕνα γενικὸ καὶ ὀργανικὸ πλάνο, ποὺ θὰ ἐπέτρεπε νὰ ἀποφευχτοῦν οἱ ἐπιζήμιοι ἀνταγωνισμοὶ καὶ οἱ προσπάθειες ποὺ γίνονταν χωρὶς συντονισμό.

Τὰ συνδικάτα ἀνάλαβαν ἀπὸ κείνη τὴ στιγμὴ τὴν συστηματικὴ ἀναδιοργάνωση ὁλόκληρων ἐπαγγελμάτων κλείνοντας ἑκατοντάδες μικρὲς ἐπιχειρήσεις καὶ συγκεντρώνοντας τὴν παραγωγὴ στὶς καλύτερα ἐξοπλισμένες. Ἕνα παράδειγμα: στὴν Καταλωνία τὰ χυτήρια ἐλαττώθηκαν ἀπὸ περισσότερα ἀπὸ 70 σὲ 24, τὰ βυρσοδεψεῖα ἀπὸ 71 σὲ 40, τὰ ὑαλουργεῖα ἀπὸ καμιὰ ἑκατοστὴ σὲ καμιὰ τριανταριά. Ἀλλὰ ἡ βιομηχανικὴ συγκέντρωση κάτω ἀπὸ τὸν συνδικαλιστικὸ ἔλεγχο δὲ μπόρεσε νὰ ἀναπτυχτεῖ τὸ ἴδιο γρήγορα καὶ τόσο ἀπόλυτα ὅσο τὸ εἶχαν θελήσει οἱ ἀναρχο - συνδικαλιστὲς προγραμματιστές. Γιατί; Γιατὶ οἱ σταλινικοὶ καὶ οἱ ρεφορμιστὲς ἀντιτίθονταν στὴν κατάσχεση τῶν ἀγαθῶν τῆς μεσαίας τάξης καὶ ἔτρεφαν θρησκευτικὸ σεβασμὸ γιὰ τὸν ἰδιωτικὸ τομέα.

Στὰ ἄλλα βιομηχανικὰ κέντρα τῆς Δημοκρατικῆς Ἱσπανίας, ὅπου δὲν ἐφαρμοζόταν τὸ καταλανικὸ διάταγμα γιὰ σοσιαλιστικοποίηση, οἱ κολλεκτιβοποιήσεις ἦταν λιγότερες ἀπ' ὅτι στὴν Καταλωνία· οἱ ἐπιχειρήσεις ὅμως ποὺ ἔμειναν ἰδιωτικὲς ἀπόκτησαν σὲ πολλὲς περιπτώσεις, ὅπως στὴν περίπτωση τῆς Ἀστουρίας, ἐργατικὲς ἐπιτροπὲς ἐλέγχου.

Ὅπως ἡ ἀγροτικὴ αὐτοδιεύθυνση, ἔτσι καὶ ἡ βιομηχανικὴ εἶχε, σὲ μεγάλη κλίμακα, πετύχει. Οἱ μάρτυρες δὲν τσιγκουνεύονται στοὺς ἐπαίνους, ἰδιαίτερα, σ' ὅτι ἀφορᾶ τὴν καλὴ λειτουργία τῶν ἀστικῶν ὑπηρεσιῶν στὴν αὐτοδιεύθυνση.

Ἕνας ὁρισμένος ἀριθμὸς ἐργοστασίων, ἂν ὄχι ὅλα, διευθύνθηκαν μὲ τρόπο ἀξιοπαρατήρητο. Ἡ συμβολὴ τῆς κοινωνικοποιημένης βιομηχανίας στὸν πόλεμο ἐνάντια στὸ φασισμὸ ἦταν σημαντική. Ὁ μικρὸς ἀριθμὸς ἐργοστασίων ἐξοπλισμοῦ, ποὺ φτιάχτηκαν στὴν Ἱσπανία, πρὶν ἀπὸ τὸ 1936, ἦταν ἔξω ἀπ' τὴν Καταλωνία: πραγματικὰ οἱ ἐργοδότες δὲν ἔδειχναν καμιὰ ἐμπιστοσύνη στὸ καταλανικὸ προλεταριάτο. Χρειάστηκε, στὴν περιοχὴ τῆς Βαρκελώνης, νὰ μετατρέψουν βιαστικὰ τὰ ἐργοστάσια γιὰ νὰ τὰ βάλουν στὴν ὑπηρεσία τῆς Δημοκρατικῆς ἄμυνας. Ἐργάτες καὶ τεχνικοὶ συναγωνίστηκαν σὲ φλόγα καὶ πνεῦμα πρωτοβουλίας. Πολὺ γρήγορα, ἔφτασε στὸ μέτωπο ὑλικὸ κατασκευασμένο κυρίως στὴν Καταλωνία. Μιὰ ἐξίσου σημαντικὴ προσπάθεια ὁδήγησε στὸ ξεκίνημα κατασκευῆς χημικῶν προϊόντων ἀπαραίτητων γιὰ τὸν πόλεμο. Ὅσο γιὰ τὶς ἀνάγκες τῶν πολιτῶν, ἡ κοινωνικοποιημένη βιομηχανία δὲν πῆγε πίσω. Ρίχτηκε στὴ δημιουργία τῆς ὑφαντουργίας, ἀνύπαρχτης μέχρι τότε στὴν Ἱσπανία, χρησιμοποίησε τὴν κάνναβη, τὸ ἄχυρο τοῦ ρυζιοῦ, τὴν κυτταρίνη κλπ.

Ἡ αὐτοδιεύθυνση ὑπονομεύεται

Παρ' ὅλα αὐτά, οἱ πιστώσεις καὶ τὸ ἐξωτερικὸ ἐμπόριο ἔμειναν, ἐπειδὴ ἔτσι τὸ θέλησε ἡ ἀστικο - δημοκρατικὴ κυβέρνηση, στὰ χέρια τοῦ ἰδιωτικοῦ τομέα. Τὸ κράτος, βέβαια, ἔλεγχε τὶς τράπεζες, ἀπόφευγε ὅμως νὰ τὶς βάλει στὴν ὑπηρεσία τῆς αὐτοδιεύθυνσης. Μὴ διαθέτοντας χρήματα, πολλὲς κολλεκτίβες ἔζησαν μὲ ἀγαθὰ ποὺ κατασχέθηκαν, ὅταν ἔγινε ἡ ἐπανάσταση τοῦ Ἰούλη τοῦ 1936. Στὴ συνέχεια, ἀναγκάστηκαν νὰ καταφύγουν, μέρα μὲ τὴ μέρα, σὲ περιουσιακὰ ἀγαθά, ὅπως κοσμήματα καὶ πολύτιμα ἀντικείμενα ποὺ ἀνῆκαν σὲ ἐκκλησίες, σὲ μοναστήρια ἢ σὲ φρανκικούς. Γιὰ τὴ χρηματοδότηση τῆς αὐτοδιεύθυνσης ἡ Ε.Σ.Ε. σκέφτηκε νὰ ἱδρύσει μιὰ «συνομοσπονδιακὴ τράπεζα».

Ἦταν ὅμως οὐτοπία νὰ θέλει νὰ συναγωνιστεῖ τὸ χρηματιστικὸ κεφάλαιο ποὺ δὲν εἶχε θίξει ἡ σοσιαλιστικοποίηση. Ἡ μόνη λύση θὰ ἦταν νὰ κάνει ἔτσι ὥστε ὅλο τὸ χρηματιστικὸ κεφάλαιο νὰ περάσει στὰ χέρια τοῦ ὀργανωμένου προλεταριάτου. Ἡ Ε.Σ.Ε.,

αἰχμάλωτη τοῦ Λαϊκοῦ Μετώπου, δὲν τόλμησε νὰ φτάσει μέχρι ἐκεῖ.

Ἀλλὰ τὸ μεγαλύτερο ἐμπόδιο στάθηκε ἡ ἐχθρότητα ἐνάντια στὴν αὐτοδιεύθυνση, καμουφλαρισμένη στὴν ἀρχή, ἀνοιχτὴ ὕστερα, ποὺ τὴν ἔθρεψαν τὰ διάφορα πολιτικὰ στρατηγεῖα τῆς δημοκρατικῆς Ἱσπανίας. Κατηγορήθηκε πὼς παράβλεπε τὴν «μετωπικὴ ἑνότητα» ἀνάμεσα στὴν ἐργατικὴ καὶ μικροαστικὴ τάξη καὶ πώς, κατὰ συνέπεια, «παίζει τὸ παιχνίδι» τοῦ Φρανκικοῦ ἐχθροῦ. (Πράγμα ποὺ δὲν ἐμπόδιζε τοὺς ἐχθρούς της νὰ ἀρνοῦνται ὅπλα στὴν ἀντι - ἐξουσιαστικὴ πρωτοπορία, ἡ ὁποία περιορίστηκε, στὴν Ἀραγώνα, νὰ ἀντιμετωπίσει μὲ τὰ χέρια ἄδειανὰ τὰ φασιστικὰ μυδράλια, γιὰ νὰ δεῖ στὴ συνέχεια νὰ τὴν κατηγοροῦν γιὰ «ἀδράνεια») .

Τὸ διάταγμα τῆς 7 Ὀκτώβρη 1936, ποὺ νομιμοποιοῦσε μιὰ σειρὰ ἀγροτικῶν κολλεκτιβοποιήσεων, ἐκδόθηκε ἀπὸ τὸν κομμουνιστὴ ὑπουργὸ Γεωργίας, Οὐρίμπε. Παρὰ τὴν ἀντίθετη ὄψη του, ἦταν ποτισμένο ἀπὸ πνεῦμα ἀντικολλεκτιβιστικὸ καὶ εἶχε στόχο τὴν ἀποθάρρυνση τῶν ἀγροτῶν ποὺ εἶχαν προβεῖ σὲ κοινωνικοποιήσεις. Ὑπέβαλε τὴν ἰσχὺ τῶν κολλεκτιβοποιήσεων σὲ πολὺ αὐστηροὺς καὶ περίπλοκους νομικοὺς κανόνες. Εἶχε ἐπιβάλει στὶς κολλεκτίβες ἕνα αὐστηρὸ ὅριο - προθεσμία. Ὅσες δὲν εἶχαν νομιμοποιηθεῖ ἔγκαιρα βρέθηκαν αὐτόματα στὸ περιθώριο τοῦ νόμου καὶ τὰ χτήματά τους κινδύνευαν νὰ ξαναδοθοῦν στοὺς παλιούς τους ἰδιοκτῆτες.

Ὁ Οὐρίμπε παρακινοῦσε τοὺς ἀγρότες νὰ μὴ μπαίνουν στὶς κολλεκτίβες ἢ τοὺς διέθετε δυσμενῶς ἀπέναντι σ' αὐτές. Σ' ἕνα λόγο ποὺ ἔβγαλε τὸ Δεκέμβρη τοῦ 1936, ἀπευθυνόμενος στοὺς ἀτομικιστὲς - ἰδιοκτῆτες, τοὺς δήλωσε πὼς τὰ τουφέκια τοῦ κομμουνιστικοῦ κόμματος καὶ τῆς κυβέρνησης ἦταν στὴ διάθεσή τους. Τοὺς μοίρασε τὰ λιπάσματα ποὺ εἶχαν εἰσαχτεῖ καὶ ποὺ εἶχε ἀρνηθεῖ στὶς κολλεκτίβες. Αὐτὸς κι ὁ συνάδελφός του ὑπουργὸς τῆς Οἰκονομίας στὴ Καταλωνία, Κομερέρα, συγκέντρωσαν σ' ἕνα καὶ μόνο ἀντιδραστικὸ συνδικάτο τοὺς μικροὺς καὶ μέσους ἰδιοκτῆτες, στοὺς ὁποίους προστέθηκαν οἱ ἔμποροι καὶ μάλιστα μερικοὶ μεγαλο - ἰδιοκτῆτες καμουφλαρισμένοι σὲ μικρούς. Ἀφαίρεσαν ἀπὸ τὰ ἐργατικὰ συνδικάτα τὴν ὀργάνωση τῆς Βαρκελώνης καὶ τὴν ἐμπιστεύτηκαν στὸ ἰδιωτικὸ ἐμπόριο.

Τελικά, μετὰ τὴ συντριβὴ τῆς πρωτοπορίας τῆς Ἐπανάστασης στὴ Βαρκελώνη, τὸ Μάρτη τοῦ 1937, ὁ κυβερνητικὸς συνασπισμὸς δὲ δίστασε νὰ διαλύσει, manu militari, τὴν ἀγροτικὴ αὐτοδιεύθυνση. Ἕνα διάταγμα, στὶς 10 Αὐγούστου 1937, ἀνάγγειλε τὴ διάλυση τοῦ «τοπικοῦ Συμβουλίου ἄμυνας» τῆς Ἀραγώνας, μὲ τὸ πρόσχημα πὼς «εἶχε μείνει ἔξω ἀπὸ τὸ συγκεντρωτικὸ ρεῦμα». Ὁ ἐμψυχωτής της, Χοακὶν Ἀσκάζο ἐνοχοποιήθηκε γιὰ «πώληση κοσμημάτων» ἡ ὁποία, στὴν πραγματικότητα, προοριζόταν νὰ προμηθεύσει ἐφόδια στὶς κολλεκτίβες. Ἀμέσως μετά, ἡ 11η κινητὴ μεραρχία μὲ διοικητὴ τὸν Λίστερ (ἕνα σταλινικὸ) βοηθούμενη ἀπὸ τεθωρακισμένα πέρασε στὴ δράση ἐνάντια στὶς κολλεκτίβες. Μπῆκε στὴν Ἀραγώνα σὰν νἆταν ἐχθρικὸ ἔδαφος. Οἱ ὑπεύθυνοι τῶν κοινωνικοποιημένων ἐπιχειρήσεων πιάστηκαν, οἱ ἕδρες τους καταλείφτηκαν κι ἔπειτα κλείστηκαν, οἱ ἐπιτροπὲς διαχείρισης διαλύθηκαν, τὰ κοινοτικὰ μαγαζιὰ λεηλατήθηκαν, τὰ ἔπιπλα καταστράφηκαν, τὰ κοπάδια ἀποδεκατίστηκαν. Ὁ κομμουνιστικὸς τύπος κατάγγειλε «τὰ ἐγκλήματα τῆς ἐξαναγκαστικῆς κολλεκτιβοποίησης». 30% ἀπ' τὶς κολλεκτίβες τῆς Ἀραγώνας καταστράφηκαν ὁλοκληρωτικά.

Ἀλλά, παρὰ τὴν κτηνωδία του, ὁ σταλινισμὸς δὲν κατάφερε στὸ σύνολο, νὰ ἐξαναγκάσει τοὺς Ἀραγωνέζους χωρικοὺς νὰ γίνουν ἀτομικοὶ ἰδιοκτῆτες. Ἀμέσως μετὰ τὸ πέρασμα τῆς μεραρχίας Λίστερ, οἱ περισσότερες πράξεις ἰδιοκτησίας ποὺ οἱ χωρικοὶ ἀναγκάστηκαν νὰ ὑπογράψουν κάτω ἀπ' τὴν ἀπειλὴ τοῦ πιστολιοῦ, καταστράφηκαν καὶ οἱ κολλεκτίβες ξαναφτιάχτηκαν. Ὅπως γράφει ὁ Γ. Μυνὶ «ἦταν ἕνα ἀπ' τὰ πιὸ χαρακτηριστικὰ ἐπεισόδια τῆς Ἱσπανικῆς Ἐπανάστασης. Γιὰ μιὰ ἀκόμη φορὰ οἱ ἀγρότες ἐπιβεβαίωσαν τὶς σοσιαλιστικές τους πεποιθήσεις παρὰ τὴν τρομοκρατία ποὺ ἀσκοῦσε ἡ κυβέρνηση καὶ τὸν οἰκονομικὸ ἀποκλεισμὸ τοῦ ὁποίου ἦσαν ἀντικείμενο». Τὸ γεγονός, ἄλλωστε, ὅτι ξαναφτιάχτηκαν οἱ κολλεκτίβες τῆς Ἀραγώνας, εἶχε μιὰ λιγότερο ἡρωικὴ αἰτία. Τὸ κομμουνιστικὸ κόμμα συνειδητοποίησε, κατόπιν ἑορτῆς, πὼς εἶχε πλήξει τὴν ἀγροτικὴ οἰκονομία στὰ ζωτικά της σημεῖα, εἶχε βάλει σὲ κίνδυνο τὶς συγκομιδές, ἐξαιτίας τῆς ἔλλειψης τῶν χεριῶν, εἶχε σπάσει τὸ ἠθικὸ τῶν μαχητῶν τοῦ Ἀραγωνικοῦ μετώπου κι εἶχε ἐνισχύσει ἐπικίνδυνα τὴ μεσαία τάξη τῶν γαιοκτημόνων. Προσπάθησε λοιπὸν νὰ ἐπανορθώσει τὶς ἴδιες της τὶς

καταστροφές, καὶ νὰ ξαναβάλει μπροστὰ μιὰ σειρὰ κολλεκτίβες. Οἱ καινούργιες ὅμως δὲ ξαναβρῆκαν οὔτε τὶς ἐκτάσεις, οὔτε τὴν ποιότητα τῶν πρώτων χωραφιῶν, οὔτε τὸ ἀνθρώπινο δυναμικό τους, ἀφοῦ κάμποσοι ἀγωνιστές, γιὰ ν' ἀποφύγουν τὶς διώξεις, εἶχαν ζητήσει ἄσυλο στὸ μέτωπο, στὶς μεραρχίες τῶν ἀναρχικῶν ἢ εἶχαν φυλακιστεῖ.

Στὴν 'Ανατολή, στὴν Καστίλη, στὶς ἐπαρχίες τῆς Χουέσκα καὶ τοῦ Τερουέλ, ἔγιναν ἔνοπλες ἐπιθέσεις αὐτοῦ τοῦ εἴδους, — ἀπὸ δημοκρατικούς — ἐνάντια στὴν ἀγροτικὴ αὐτοδιεύθυνση. 'Επέζησε, κουτσὰ - στραβά, σὲ ὁρισμένες περιοχὲς ποὺ δὲν εἶχαν ἀκόμα πέσει στὰ χέρια τῶν φρανκιστῶν καὶ ἰδιαίτερα στὴν 'Ανατολή.

'Η ἀμφίβολη πολιτικὴ τῆς κυβέρνησης τῆς Βαλένσια, ὅσον ἀφορᾶ τὸν ἀγροτικὸ σοσιαλισμό, συνετέλεσε στὴν ἧττα τῆς 'Ισπανικῆς Δημοκρατίας: οἱ φτωχοὶ ἀγρότες δὲν μπόρεσαν πάντα νὰ δοῦν καθαρὰ πὼς τὸ συμφέρον τους ἦταν νὰ ἀγωνιστοῦν γιὰ τὴ Δημοκρατία.

'Η βιομηχανικὴ αὐτοδιεύθυνση, παρὰ τὶς ἐπιτυχίες της, σαμποταρίστηκε ἀπὸ τὴ διοικητικὴ γραφειοκρατία καὶ τοὺς ἐξουσιαστικοὺς σοσιαλιστές. Μιὰ τρομαχτικὴ προπαρασκευαστικὴ καμπάνια ἄρχισε ἀπὸ τὸν τύπο καὶ τὰ ραδιόφωνα μὲ σκοπὸ τὴ δυσφήμηση καὶ τὴ συκοφαντία· ἀμφισβητοῦσε ἰδιαίτερα τὴν ἐντιμότητα τῆς διαχείρισης ἀπ' τὰ συμβούλια τοῦ ἐργοστασίου. 'Η κεντρικὴ δημοκρατικὴ κυβέρνηση ἀρνήθηκε κάθε πίστωση στὴν καταλανικὴ αὐτοδιεύθυνση, ἀκόμα κι ὅταν ὁ ἀντιεξουσιαστικὸς ὑπουργὸς Οἰκονομίας τῆς Καταλωνίας, Φαμπρέγκας, πρόσφερε σὰν ἐγγύηση γιὰ τὴν προώθηση τῆς αὐτοδιεύθυνσης, τὸ δισεκατομμύριο τοῦ ἀποθέματος τῶν Ταμιευτηρίων. "Οταν, τὸν 'Ιούνη τοῦ 1937, ὁ σταλινικὸς Κομορέρα πῆρε τὸ χαρτοφυλάκιο τῆς Οἰκονομίας στέρησε τὶς πρῶτες ὕλες ἀπὸ τὰ αὐτοδιευθυνόμενα ἐργοστάσια γιὰ νὰ τὶς δαπανήσει ἄφθονα στὸν ἰδιωτικὸ τομέα. Παράλειψε ἐπίσης νὰ χορηγήσει στὶς κοινωνικοποιημένες ἐπιχειρήσεις τὶς παραγγελίες ποὺ εἶχε δώσει ἡ διοίκηση τῆς Καταλωνίας.

'Η κεντρικὴ κυβέρνηση εἶχε στὰ χέρια της ἕνα ριζικὸ μέτρο γιὰ νὰ στραγγαλίσει τὶς κολλεκτίβες: τὴν ἐθνικοποίηση τῶν μεταφορῶν· πράγμα ποὺ τῆς ἐπέτρεπε νὰ τροφοδοτεῖ τὶς μὲν καὶ νὰ κόψει κάθε ἐφοδιασμὸ στὶς ἄλλες. 'Αγόραζε, ἐξάλλου, ἀπὸ τὸ ἐξωτερικὸ τὶς στολὲς ποὺ προορίζονταν γιὰ τὸ δημοκρατικὸ στρα-

τό, ἀντὶ ν' ἀπευθυνθεῖ στὶς ὑφαντουργικὲς κολλεκτίβες τῆς Καταλωνίας. Χρησιμοποίησε γιὰ πρόσχημα τὶς ἀνάγκες τῆς ἐθνικῆς ἄμυνας γιὰ νὰ καταργήσει μὲ διάταγμα στὶς 22 Αὐγούστου 1937, στὶς μεταλλουργικὲς κι ὀρυκτολογικὲς ἐπιχειρήσεις τὴν ἐφαρμογὴ τοῦ διατάγματος γιὰ κοινωνικοποίηση, ποὺ εἶχε ἐκδοθεῖ τὸν 'Οχτώβρη τοῦ 1936, παρουσιάζοντάς το σὰν «ἀντίθετο μὲ τὸ πνεῦμα τοῦ Συντάγματος». Οἱ παλιοὶ ἐπιστάτες καὶ διευθυντὲς ποὺ εἶχαν διωχτεῖ ἀπὸ τὴν αὐτοδιεύθυνση ἤ, πιὸ σωστά, ποὺ δὲ θέλησαν νὰ δεχτοῦν θέσεις τεχνικῶν στὶς αὐτοδιευθυνόμενες ἐπιχειρήσεις, ξαναπῆραν τὶς θέσεις τους, κατεχόμενοι ἀπὸ πνεῦμα ἐκδίκησης.

Τὸ διάταγμα τῆς 11ης Αὐγούστου 1938, τὸ ὁποῖο στρατιωτικοποίησε τὶς πολεμικὲς βιομηχανίες σὲ ὄφελος τοῦ ὑπουργείου 'Εξοπλισμοῦ, ἔβαλε τὴν ὁριστικὴ τελεία. Μιὰ ὑπερτροφικὴ καὶ πληθωρικὴ γραφειοκρατία ἔπεσε πάνω στὰ ἐργοστάσια. Κατακλύστηκαν ἀπὸ ἕνα πλῆθος ἐπιθεωρητῶν καὶ διευθυντῶν, οἱ ὁποῖοι χρώσταγαν τὸ διορισμό τους μόνο στὴν πολιτική τους ἔνταξη — καὶ εἰδικά, στὴν πρόσφατη προσχώρησή τους στὸ κομμουνιστικὸ Κόμμα. Οἱ ἐργάτες, βλέποντας νὰ χάνουν τὸν ἔλεγχο τῶν ἐργοστασίων, ποὺ εἶχαν φτιάξει κομμάτι - κομμάτι, στοὺς πρώτους κρίσιμους μῆνες τοῦ πολέμου, ἀποθαρρύνθηκαν κι αὐτὸ εἶχε ἀντίκτυπο στὴν παραγωγή.

Πάντως, ἡ καταλάνικη βιομηχανικὴ αὐτοδιεύθυνση ἐπέζησε στοὺς ἄλλους κλάδους, μέχρι τὴ συντριβὴ τῆς δημοκρατικῆς 'Ισπανίας. 'Αλλὰ μὲ ρυθμὸ βραδύ, γιατὶ ἡ βιομηχανία εἶχε χάσει τὶς κύριες διεξόδους της καὶ ἔλειπαν οἱ πρῶτες ὕλες, ἀφοῦ ἡ κυβέρνηση εἶχε κόψει τὶς πιστώσεις ποὺ χρειάζονταν γιὰ τὴν ἀγορά τους. Μὲ λίγα λόγια, οἱ ἱσπανικὲς κολλεκτίβες δὲ πρόλαβαν νὰ γεννηθοῦν καὶ πνίγηκαν μέσα στὸ αὐστηρὸ πλαίσιο ἑνὸς πολέμου, ποὺ διεξαγόταν μὲ τὰ κλασσικὰ στρατιωτικὰ μέσα καὶ στὸ ὄνομα τοῦ ὁποίου, ἡ χρησιμοποιώντας τον σὰν πρόφαση, ἡ Δημοκρατία ἔκοψε τὰ φτερὰ τῆς πρωτοπορίας της καὶ συνθηκολόγησε μὲ τὴν ἐσωτερικὴ ἀντίδραση.

Τὸ μάθημα ποὺ ἄφησαν, ὅμως, πίσω τους οἱ κολλεκτίβες ἦταν διδακτικότατο. Ἔμπνευσε, στὰ 1938, στὴν Ἔμμα Γκόλντμαν αὐτὸ τὸ φόρο τιμῆς: «Ἡ κολλεκτιβοποίηση τῶν βιομηχανιῶν καὶ τῆς γῆς παρουσιάζεται σὰν ἡ μεγαλύτερη πραγματοποίηση τῆς ὁποιασδήποτε ἐπαναστατικῆς περιόδου. 'Επιπλέον, ἀκόμα κι ἂν ὁ

Φράνκο τὴ κατάργησε καὶ οἱ Ἱσπανοὶ ἀναρχικοὶ ἐξοντώθηκαν, ἡ ἰδέα ποὺ ἔρριξαν θὰ συνεχίσει νὰ ζεῖ». Καὶ ἡ Φρεντερίκα Μοντσένυ, σ' ἕνα λόγο, ποὺ ἔβγαλε στὴ Βαρκελώνη, στὶς 21 Ἰούλη 1937, ἐμφάνισε τὰ δύο σκέλη τῆς ἐναλλαγῆς: «Ἀπὸ τὴ μιά, οἱ ὀπαδοὶ τῆς ἐξουσίας καὶ τοῦ ὁλοκληρωτικοῦ κράτους, μιᾶς κοινωνικῆς ὀργάνωσης ποὺ στρατιωτικοποιεῖ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους καὶ κάνει τὸ κράτος ἕνα μεγάλο ἐργοδότη, ἕνα μεγάλο μεσάζοντα· ἀπὸ τὴν ἄλλη, ἡ ἐκμετάλλευση τῶν ὀρυχείων, τῶν ἀγρῶν, τῶν ἐργοστασίων καὶ τῶν ἐργαστηρίων ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν ἐργατικὴ τάξη, ὀργανωμένη σὲ συνδικαλιστικὲς ὁμοσπονδίες». Δίλημμα ποὺ δὲν τὄχε μονάχα ἡ Ἱσπανικὴ Δημοκρατία, ἀλλὰ τὸ ὁποῖο σὲ παγκόσμια κλίμακα, θὰ μποροῦσε κάλλιστα νἆναι αὔριο τὸ δίλημμα ὁλόκληρου τοῦ σοσιαλισμοῦ.

Σὰν συμπέρασμα

Ἡ ἧττα τῆς Ἱσπανικῆς Ἐπανάστασης στέρησε ἀπὸ τὸν ἀναρχισμὸ τὸ μοναδικό του προμαχώνα στὸν κόσμο. Ἀπὸ τὴ δοκιμασία, βγῆκε συντριμμένος καὶ διασκορπισμένος, καὶ μέχρις ἕνα ὁρισμένο βαθμό, δυσφημισμένος. Ἡ καταδίκη ποὺ ἔκανε ἐναντίον του ἡ ἱστορία ἦταν ἄλλωστε αὐστηρὴ καὶ σὲ ὁρισμένα σημεῖα ἄδικη. Δὲν ἦταν αὐτὸς ὁ ἀληθινός, ἤ, ἐν πάση περιπτώσει, ὁ κύριος ὑπεύθυνος τῆς νίκης τοῦ Φράνκο. Ἡ ἐμπειρία ἀπὸ τὶς κολλεκτίβες, ἀγροτικὲς καὶ βιομηχανικές, μέσα στὶς πιὸ τραγικὰ δυσμενεῖς συνθῆκες, ἄφηνε πίσω της ἕνα πολὺ θετικὸ ἀπολογισμό. Ἀλλὰ παραγνωρίστηκε, ὑποτιμήθηκε, συκοφαντήθηκε. Γιὰ χρόνια ὁλόκληρα ὁ ἐξουσιαστικὸς σοσιαλισμός, ἀπαλλαγμένος ἐπιτέλους ἀπὸ τὸν ἀνεπιθύμητο ἀντιεξουσιαστικὸ ἀνταγωνισμό, ἔμεινε ὁ μοναδικὸς κυρίαρχος τοῦ ἐδάφους στὸν κόσμο. Ἡ στρατιωτικὴ νίκη τῆς Σοβιετικῆς Ἕνωσης, στὰ 1945, ἐνάντια στὸ Χιτλερισμό, τὰ ἀναμφισβήτητα καὶ τεράστιας ἔκτασης ἐπιτεύγματα στὸ τομέα τῆς τεχνικῆς, φάνηκαν, γιὰ μιὰ στιγμή, νὰ δίνουν δίκιο στὸ κρατικὸ Σοσιαλισμό.

Οἱ ἴδιες ὅμως οἱ ὑπερβολὲς αὐτοῦ τοῦ καθεστῶτος δὲν ἄργησαν νὰ γεννήσουν τὴν ἴδια τους τὴν ἄρνηση. Ἔκαναν νὰ γεννηθεῖ ἡ ἰδέα ὅτι ὁ κρατικὸς συγκεντρωτισμὸς ἔπρεπε νὰ γίνει πιὸ εὐλύγιστος, οἱ παραγωγικὲς μονάδες νὰ ἀποκτήσουν μεγαλύτερη αὐτονομία καὶ ὅτι οἱ ἐργάτες θἄχαν ἕνα κίνητρο γιὰ νὰ δουλέψουν καλύτερα καὶ περισσότερο ἂν εἶχαν κάποιο δικαίωμα στὴ διαχείριση τῆς ἐπιχείρησης. Σὲ μιὰ ἀπ' τὶς χῶρες ποὺ ὑποτάχτηκαν στὸ Στάλιν γεννήθηκαν, αὐτά, ποὺ στὴν ἰατρική, ὀνομάζουν «ἀντισώματα». Ἡ Γιουγκοσλαβία τοῦ Τίτο ἐλευθερώθηκε ἀπὸ ἕνα ζυγὸ πολὺ βαρὺ ποὺ τὴν ἔκανε ἕνα εἶδος ἀποικισμένου κράτους. Προχώρησε σὲ μιὰ ἐπανεκτίμηση τῶν δογμάτων τῶν ὁποίων ὁ ἀντιοικονομικὸς χαραχτήρας ἦταν τώρα πολὺ χτυπητός. Ξαναμπῆκε

στὸ σχολεῖο τῶν παλιῶν δασκάλων. Ἀνακάλυψε καὶ διάβασε, διακριτικά, τὸ ἔργο τοῦ Προυντόν, ἄντλησε μέσα ἀπ' τὶς προφητεῖες του. Ἐρεύνησε ἐπίσης τὶς τόσο παραπεταμένες ἀντιεξουσιαστικὲς περιοχὲς τῆς σκέψης τοῦ Μὰρξ καὶ τοῦ Λένιν. Ἐμβάθυνε, ἀνάμεσα στ' ἄλλα, καὶ στὴν ἔννοια τῆς ἀπονέκρωσης τοῦ κράτους, ἡ ὁποία δὲν εἶχε βέβαια ἐξαλειφτεῖ ἐντελῶς ἀπὸ τὸ πολιτικὸ λεξιλόγιο ἀλλὰ δὲν ἦταν πιὰ παρὰ μόνο μιὰ τυπικὴ φόρμουλα, ἄδεια ἀπὸ κάθε περιεχόμενο. Ξαναγυρίζοντας στὴ μακρόχρονη περίοδο, ὅπου ὁ μπολσεβικισμὸς ταυτιζόταν μὲ τὴ δημοκρατία τοῦ προλεταριάτου ἀπὸ τὰ κάτω, μὲ τὰ Σοβιέτ, ἄντλησε ἀπὸ τὸ σύνθημα ποὺ ἔρριξαν οἱ ἡγέτες τῆς Ὀχτωβριανῆς Ἐπανάστασης καὶ ποὺ γρήγορα ξεχάστηκε: τὸ σύνθημα τῆς αὐτοδιεύθυνσης. Ἔστρεψε παράλληλα καὶ τὴν προσοχή της στὰ ἐμβρυακὰ ἐργατικὰ συμβούλια ποὺ ἡ ἐπαναστατικὴ μεταδοτικότητα ἔκανε νὰ ἐμφανιστοῦν τὴν ἴδια ἐποχή, στὴ Γερμανία καὶ τὴν Ἰταλία, πολὺ πιὸ πρόσφατα στὴν Οὐγγαρία. Καὶ ἀναρωτήθηκε, ὅπως ἔγραφε στὴν ἐπιθεώρηση «Arguments» ὁ Ἰταλὸς Ρομπέρτο Γκουιντούτσι «ἂν ἡ ἰδέα τῶν συμβουλίων, τὴν ὁποία ὁ σταλινισμὸς εἶχε, γιὰ προφανεῖς λόγους, καταπνίξει, δὲν θὰ μποροῦσε νὰ ξαναεμφανιστεῖ μὲ σύγχρονους ὅρους».

Ὅταν ἡ ἀποαποικιοποιημένη Ἀλγερία προχώρησε στὴν ἀνεξαρτησία καὶ οἱ καινούργιοι ἡγέτες της σκέφτηκαν νὰ θεσμοποιήσουν τὶς αὐθόρμητες καταλήψεις τῶν Εὐρωπαϊκῶν ἀγαθῶν ποὺ εἶχαν χηρέψει καὶ τὶς ὁποῖες εἶχαν κάνει οἱ ἀγρότες καὶ οἱ ἐργάτες, ἐμπνεύστηκε ἀπὸ τὸ Γιουγκοσλαβικὸ παράδειγμα καὶ τροποποίησε τὴ νομοθεσία της κατὰ τὸ παράδειγμά του. Ἡ αὐτοδιεύθυνση εἶναι, ἀναμφισβήτητα, ἂν δὲν τῆς κοποῦν τὰ φτερά, θεσμὸς μὲ τάσεις δημοκρατικές, δηλαδὴ ἀντιεξουσιαστικές. Ὅπως φάνηκε μὲ τὶς ἱσπανικὲς κολλεκτίβες τοῦ 1936 - 1937, σκοπεύει νὰ ἐμπιστευτεῖ τὴ διαχείριση τῆς οἰκονομίας στοὺς ἴδιους τοὺς παραγωγούς. Γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτό, ἐγκαθιστᾶ σὲ κάθε ἐπιχείρηση μιὰ ἐκλεγμένη ἐργατικὴ ἀντιπροσωπεία, μὲ τρεῖς βαθμίδες: τὴν κυρίαρχη γενικὴ συνέλευση, ἕνα συνοπτικὸ βουλευτικὸ ὄργανο, τὸ ἐργατικὸ συμβούλιο, καὶ τέλος τὸ ἐκτελεστικὸ ὄργανο: τὴν ἐπιτροπὴ διαχείρισης. Ἡ νομοθεσία προβλέπει ὁρισμένες ἐγγυήσεις ἐνάντια στὴν ἀπειλὴ τῆς γραφειοκρατικοποίησης: οἱ ἐκλεγμένοι δὲν ἔχουν τὸ δικαίωμα νὰ ὑποβάλλουν ἀπεριόριστα ὑποψηφιότη-

τα, πρέπει νὰ ξαναμποῦν στὴν ἄμεση παραγωγὴ κλπ. Στὴ Γιουγκοσλαβία, οἱ ἐργαζόμενοι, ἐκτὸς ἀπὸ τὶς γενικὲς συνελεύσεις, μποροῦν ἐπίσης νὰ ἀποφασίσουν μὲ δημοψήφισμα. Στὶς πολὺ μεγάλες ἐπιχειρήσεις, οἱ γενικὲς συνελεύσεις γίνονται κατὰ μονάδες ἐργασίας. Στὴ Γιουγκοσλαβία, ὅπως καὶ στὴν Ἀλγερία ἔχει ὁριστεῖ μιὰ πολὺ σημαντικὴ λειτουργία, θεωρητικὰ τουλάχιστο ἢ σὰν προοπτικὴ γιὰ τὸ μέλλον, στὴν κοινότητα, ὅπου ὑπερηφανεύονται ὅτι βάζουν σὲ ἰσχὺ τὴν ἀντιπροσώπευση τῶν αὐτοδιευθυνόμενων ἐργαζόμενων. Θεωρητικὰ πάντοτε, ἡ διαχείριση τῶν δημόσιων ὑποθέσεων θἄπρεπε νὰ τείνει στὸν ἀποσυγκεντρωτισμὸ καὶ νὰ ἀσκεῖται ὅλο καὶ περισσότερο τοπικά.

Ἡ πρακτικὴ ὅμως ἀπομακρύνεται αἰσθητὰ ἀπ' αὐτὲς τὶς προθέσεις. Σ' αὐτὲς τὶς χῶρες, ἡ αὐτοδιεύθυνση κάνει τὰ πρῶτα της βήματα στὰ πλαίσια ἑνὸς δικτατορικοῦ, στρατιωτικοῦ, ἀστυνομικοῦ κράτους, ὁ σκελετὸς τοῦ ὁποίου ἔχει σχηματιστεῖ ἀπὸ ἕνα μονάχα κόμμα καὶ ἡ διοίκηση ἀσκεῖται ἀπὸ μιὰ ἐξουσιαστικὴ καὶ πατερναλιστικὴ κυβέρνηση ποὺ ξεφεύγει ἀπὸ κάθε ἔλεγχο καὶ κριτική. Ὑπάρχει λοιπὸν ἀσυμφωνία ἀνάμεσα στὶς ἐξουσιαστικὲς ἀρχὲς τῆς πολιτικῆς διοίκησης καὶ τὶς ἀντιεξουσιαστικὲς τῆς οἰκονομικῆς διαχείρισης.

Παρὰ τὰ προληπτικὰ μέτρα ποὺ πῆρε ὁ νομοθέτης, ἄλλωστε, μιὰ κάποια γραφειοκρατικοποίηση τείνει νὰ ἐκδηλωθεῖ, καὶ μάλιστα στοὺς κόλπους τῶν ἐπιχειρήσεων. Ἡ πλειοψηφία τῶν ἐργαζόμενων δὲν εἶναι ἀκόμα ἀρκετὰ ὥριμη γιὰ μιὰ ἀποτελεσματικὴ συμμετοχὴ στὴν αὐτοδιεύθυνση. Δὲν ἔχει μόρφωση οὔτε τεχνικὲς γνώσεις, δὲν ἔχει ἀποβάλει ἀρκετὰ τὴ παλιὰ νοοτροπία τοῦ μισθωτοῦ, παραδίνει μὲ πολὺ μεγάλη εὐχαρίστηση τὶς ἐξουσίες της στὰ χέρια τῶν ἀντιπροσώπων της. Τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι πὼς μιὰ περιορισμένη μειοψηφία ἀναλαβαίνει τὴ διαχείριση τῆς ἐπιχείρησης, σφετερίζεται ὅλων τῶν εἰδῶν τὰ προνόμια, κάνει ὅτι θέλει, ἐπαναλαμβάνεται στὶς ἡγετικὲς λειτουργίες, διοικεῖ χωρὶς ἔλεγχο, χάνει τὴν ἐπαφὴ μὲ τὴν πραγματικότητα, ἀποκόβεται ἀπὸ τὴ βάση τῶν ἐργατῶν τοὺς ὁποίους μεταχειρίζεται μερικὲς φορὲς μὲ ἀλλαζονία καὶ περιφρόνηση, καὶ κάνοντάς το αὐτό, ἀποθαρρύνει τοὺς ἐργαζόμενους καὶ τοὺς διαθέτει ἐνάντια στὴν αὐτοδιαχείριση.

Τέλος, ὁ κρατικὸς ἔλεγχος ἀσκεῖται συχνὰ τόσο ἀδιάκριτα καὶ τόσο καταπιεστικά, ὥστε ἡ ἀληθινὴ διαχείριση ξεφεύγει ἀπὸ τὰ

χέρια τῶν «αὐτοδιευθυνόμενων». Τὸ κράτος τοποθετεῖ διευθυντὲς δίπλα στὰ ὄργανα τῆς αὐτοδιεύθυνσης χωρὶς νὰ πολυσκοτίζεται γιὰ τὴ συναίνεσή τους, ἡ ὁποία, ὅμως, σύμφωνα μὲ τὸ νόμο, εἶναι ἀναγκαία. Ἡ ἀνάμιξη αὐτῶν τῶν κρατικῶν ὑπαλλήλων στὴ διαχείριση εἶναι συχνὰ καταχρηστικὴ καὶ μερικὲς φορὲς συμπεριφέρονται μὲ τὴν ἴδια αὐθαίρετη νοοτροπία ποὺ εἶχαν οἱ παλιοὶ ὑπάλληλοι. Στὶς πολὺ μεγάλες γιουγκοσλαβικὲς ἐπιχειρήσεις, ὁ διορισμὸς τῶν διευθυντῶν εἶναι ἀποκλειστικὰ ὑπόθεση τοῦ Κράτους: οἱ θέσεις αὐτὲς μοιράζονται ἀπὸ τὸ στρατάρχη Τίτο στὴ παλιά του φρουρά!

Ἔπειτα, ἡ αὐτοδιεύθυνση, ὅσον ἀφορᾶ τὸ χρηματιστικὸ τομέα, ἐξαρτᾶται στενὰ ἀπὸ τὸ Κράτος. Ζεῖ ἀπὸ τὶς πιστώσεις ποὺ τὸ τελευταῖο εὐαρεστεῖται νὰ τῆς παραχωρήσει. Ἔχει τὸ δικαίωμα τῆς ἐλεύθερης διάθεσης ἑνὸς πολὺ περιορισμένου μέρους τῶν κερδῶν της, ἀφοῦ τὸ ὑπόλοιπο κατατίθεται ὑπὸ τύπον ὀφειλῆς στὸ δημόσιο θησαυροφυλάκιο. Τὸ Κράτος δὲ χρησιμοποιεῖ τὰ ἔσοδα τῆς αὐτοδιεύθυνσης μονάχα γιὰ νὰ ἀναπτύξει τοὺς καθυστερημένους τομεῖς, πράγμα ποὺ εἶναι δίκαιο, ἀλλὰ τὰ προορίζει καὶ γιὰ τὴ συντήρηση τοῦ κυβερνητικοῦ μηχανισμοῦ, μιᾶς πληθωρικῆς γραφειοκρατίας, τοῦ στρατοῦ, τῶν ἀστυνομικῶν δυνάμεων ἢ σὲ ἔξοδα παραστάσεων — μερικὲς φορὲς ὑπερβολικά. Ἡ χαμηλὴ ἀμοιβὴ τῶν αὐτοδιευθυνόμενων βάζει σὲ κίνδυνο τὴν ὁρμὴ τῆς αὐτοδιεύθυνσης καὶ ἀντιφάσκει μὲ τὶς ἴδιες της τὶς ἀρχές!

Ἡ ἐπιχείρηση ἄλλωστε, ὑποβάλλεται στὰ οἰκονομικὰ πλάνα τῆς κεντρικῆς ἐξουσίας ποὺ φτιάχνονται αὐθαίρετα καὶ χωρὶς ἀπόφαση τῆς βάσης, ἀπ' αὐτὸ ποὺ προέρχεται ἕνας σημαντικὸς περιορισμὸς τῆς ἐλευθερίας δράσης της. Στὴν Ἀλγερία, ἡ αὐτοδιεύθυνση εἶναι ὑποχρεωμένη, ἀκόμη, νὰ ἀφήσει στὴν ἀπόλυτη ἐξουσιοδότηση τοῦ Κράτους τὴν ἐμπορευματοποίηση ἑνὸς σημαντικοῦ μέρους τῆς παραγωγῆς της. Ἐκτὸς ἀπ' αὐτό, ἔχει γίνει ὑποτελὴς σὲ «ὄργανα ἐλέγχου», τὰ ὁποῖα, μὲ τὴν πρόφαση πὼς τῆς παρέχουν τεχνικὴ βοήθεια καὶ μὲ τὸ ἀζημίωτο, ἔχουν τάση νὰ τὴν ὑποκαθιστοῦν καὶ νὰ γίνονται τὰ ἴδια διαχειριστές.

Γενικά, ἡ γραφειοκρατία τοῦ ὁλοκληρωτικοῦ Κράτους βλέπει μὲ κακὸ μάτι τὶς διαθέσεις τῆς αὐτοδιεύθυνσης γιὰ αὐτονομία. Ὅπως τὸ εἶχε κιόλας διαβλέψει ὁ Προυντόν, δὲ μπορεῖ νὰ ἀνεχτεῖ καμιὰ ἄλλη ἐξουσία, ἐκτὸς ἀπ' τὴ δική της. Ἔχει τὴ φοβία τῆς

κοινωνικοποίησης καὶ τὴ νοσταλγία τῆς ἐθνικοποίησης, τῆς ἀπευθείαν, δηλαδή, διαχείρισης ἀπὸ τοὺς ὑπαλλήλους τοῦ Κράτους. Σκοπεύει νὰ ἰδιοποιηθεῖ τὴν αὐτοδιεύθυνση, νὰ ἐλαττώσει τὶς δικαιοδοσίες της, μὲ λίγα λόγια νὰ τὴν ἀπορροφήσει.

Τὸ μοναδικὸ κόμμα δὲ βλέπει τὴν αὐτοδιεύθυνση μὲ λιγότερη δυσπιστία. Κι αὐτὸ δὲν μπορεῖ νὰ ὑποφέρει κανένα ἀνταγωνιστή. Ἂν τὴν ἀγκαλιάζει, τὸ κάνει γιὰ νὰ τὴν πνίξει εὐκολώτερα. Ἔχει ὀργανώσεις στὶς περισσότερες ἐπιχειρήσεις. Εἶναι πολὺ μεγάλος πειρασμὸς γι' αὐτὸ νὰ ἀναμιχτεῖ στὴ διαχείριση, νὰ χρησιμοποιήσει τὰ σώματα ποὺ ἐκλέχτηκαν ἀπὸ τοὺς ἐργαζόμενους ἢ νὰ τὰ περιορίσει στὸ ρόλο τῶν πειθήνιων ὀργάνων, νὰ νοθεύσει τὶς ἐκλογὲς φτιάχνοντας ἀπὸ πρὶν τὶς λίστες τῶν ὑποψηφίων, νὰ κάνει τὰ ἐργατικὰ συμβούλια νὰ ἐπικυρώσουν ἀποφάσεις ποὺ ἔχει κιόλας πάρει ἀπὸ πρίν, νὰ χειραγωγήσει καὶ νὰ ὑποτάξει τὰ ἐθνικὰ συνέδρια τῶν ἐργαζομένων.

Ἐνάντια σ' αὐτὲς τὶς ἐξουσιαστικὲς καὶ συγκεντρωτικὲς τάσεις, μερικὲς αὐτοδιευθυνόμενες ἐπιχειρήσεις, ἀντιδροῦν μὲ τὴν ἐκδήλωση τάσεων αὐτάρκειας. Συμπεριφέρονται σὰν νὰ ἀποτελοῦνταν ἀπὸ μικροὺς συνεταιρισμένους ἰδιοκτῆτες. Ἐννοοῦν νὰ λειτουργήσουν ἀποκλειστικὰ πρὸς ὄφελος τῶν ἐργατῶν ποὺ δουλεύουν ἐκεῖ. Θέλουν νὰ ἐλαττωθεῖ τὸ δυναμικὸ τῶν ἐργατῶν ἔτσι ποὺ νὰ μποροῦν νὰ μοιράσουν τὸ γλυκὸ σὲ λιγότερα κομμάτια. Θἄθελαν νὰ παράγουν λίγο ἀπ' ὅλα ἀντὶ νὰ εἰδικεύονται. Μηχανεύονται πλάνα καὶ κανονισμοὺς ποὺ νὰ παίρνουν ὑπ' ὄψη τους τὸ συμφέρον ὁλόκληρης τῆς κολλεκτίβας. Στὴ Γιουγκοσλαβία, ὅπου διατηρήθηκε ὁ ἐλεύθερος συναγωνισμὸς ἀνάμεσα στὶς ἐπιχειρήσεις, σὰν κίνητρο καὶ ταυτόχρονα γιὰ νὰ προστατευτεῖ ὁ καταναλωτής, ἡ τάση γιὰ αὐτονομία ὁδηγεῖ σὲ χτυπητὲς ἀνισότητες, ὅσον ἀφορᾶ τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐκμετάλλευσης τῶν ἐπιχειρήσεων καὶ ταυτόχρονα σὲ οἰκονομικοὺς παραλογισμούς.

Ἡ αὐτοδιεύθυνση ἔτσι ἀκολουθεῖ τὴν κίνηση τοῦ ἐκκρεμοῦς, τὸ ὁποῖο τὴν κάνει νὰ ταλαντεύεται συνέχεια ἀνάμεσα στὶς δυὸ ἀκραῖες συμπεριφορές: ὑπερβολὴ αὐτονομίας, ὑπερβολὴ συγκεντρωτισμοῦ, «ἐξουσία ἢ ἀναρχία», «ούβριερισμὸς ἢ χαποραλισμός». Ἡ Γιουγκοσλαβία ἰδιαίτερα διόρθωσε, μὲ τὸ πέρασμα τῶν χρόνων τὸν συγκεντρωτισμὸ μὲ τὴν αὐτονομία, ἔπειτα τὴν αὐτονομία μὲ τὸ συγκεντρωτισμό, τροποποιώντας ἀδιάκοπα τοὺς θεσμούς της, χωρὶς ἀκόμα νὰ καταφέρει κάποιο «σωστὸ μέσο δρόμο».

Φαίνεται πώς οἱ περισσότερες ἀδυναμίες τῆς αὐτοδιεύθυνσης θὰ μποροῦσαν νὰ ἀποφευχθοῦν ἢ νὰ διορθωθοῦν, ἂν ὑπῆρχε ἕνα αὐθεντικὸ συνδικαλιστικὸ κίνημα, ἀνεξάρτητο ἀπὸ τὴν ἐξουσία καὶ τὸ μοναδικὸ κόμμα, ποὺ νὰ βγάζει ἀπὸ μέσα του αὐτοδιευθυνόμενους καὶ ταυτόχρονα νὰ τοὺς πλαισιώνει, ποὺ νὰ ἐμψυχώνεται ἀπὸ τὸ ἴδιο πνεῦμα ποὺ κάτεχε καὶ τὸ ἀναρχο - συνδικαλιστικὸ ἱσπανικὸ κίνημα.

Ὅμως, στὴ Γιουγκοσλαβία, ὅπως καὶ στὴν Ἀλγερία, ὁ ἐργατικὸς συνδικαλισμὸς ἢ παίζει δευτερεύοντα ρόλο, «σὰ τὴ ρόδα ποὺ γυρίζει», ἢ εἶναι ὑποταγμένος στὸ Κράτος, στὸ μοναδικὸ κόμμα. Δὲν ἐκπληρώνει λοιπὸν ἢ ἐκπληρώνει μὲ πολλὲς ἀτέλειες τὴ λειτουργία τῆς συμφιλίωσης ἀνάμεσα στὴν αὐτονομία καὶ τὸ συγκεντρωτισμό, ποὺ θἄπρεπε νὰ εἶναι δική του ὑπόθεση καὶ ποὺ θὰ μποροῦσε νὰ διεκπεραιώσει πολὺ καλύτερα ἀπ' ὅτι οἱ ὁλοκληρωτικοὶ πολιτικοὶ ὀργανισμοί· καὶ πραγματικά, στὸ μέτρο ποὺ θὰ ἔβγαζε ἀποκλειστικὰ ἐργαζόμενους, οἱ ὁποῖοι θὰ συνειδητοποιοῦνταν μέσα σ' αὐτό, θὰ ἦταν τὸ πιὸ κατάλληλο ὄργανο γιὰ νὰ ἐναρμονίσει τὶς κεντρόφυγες καὶ κεντρομόλες δυνάμεις, νὰ «ἐξισορροπήσει» ὅπως ἔλεγε ὁ Προυντόν, τὶς ἀντιφάσεις τῆς αὐτοδιεύθυνσης.

·

Παρ' ὅλα αὐτά, δὲ θὰ ἔπρεπε νὰ περιγραφεῖ ἡ κατάσταση μὲ πολὺ μελανὰ χρώματα. Ἡ αὐτοδιεύθυνση ἔχει, βέβαια, ἰσχυροὺς καὶ ἐπίμονους ἐχθρούς, ποὺ δὲν ἔχουν παραιτηθεῖ ἀπὸ τὴν ἐλπίδα νὰ τὴν κάνουν νὰ ἀποτύχει. Εἶναι ὅμως γεγονὸς πὼς ἔδειξε, στὶς χῶρες ποὺ εἶναι ἀκόμα στὸ στάδιο τοῦ πειραματισμοῦ, τὴν δική της δυναμική. Ἄνοιξε στοὺς ἐργάτες καινούργιες προοπτικὲς καὶ τοὺς ξανάδωσε μιὰ κάποια χαρὰ γιὰ δουλειά. Ἄρχισε νὰ ἐπιχειρεῖ μιὰ ἀληθινὴ ἐπανάσταση στὴ νοοτροπία τους. Ἔβαλε μέσα σὲ αὐτὴν τὰ στοιχεῖα ἑνὸς αὐθεντικοῦ σοσιαλισμοῦ, ποὺ χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὴν προοδευτικὴ ἐξαφάνιση τῆς μισθωτῆς ἐργασίας, τὴν ἀπελευθέρωση τοῦ παραγωγοῦ, τὴ δυνατότητα νὰ ἀποφασίζει ἐλεύθερα. Βοήθησε ἔτσι στὴν ἀποκάλυψη τῆς παραγωγικότητας παρὰ τὰ ἀναπόφευκτα ψηλαφίσματα μιᾶς δοκιμαστικῆς περιόδου, ἔγραψε στὸ ἐνεργητικό της ἀποτελέσματα καθόλου εὐκαταφρόνητα.

Οἱ μικροὶ κύκλοι τῶν ἀναρχικῶν ποὺ παρακολουθοῦν, λίγο πολὺ ἀπὸ μακριά, τὴ γιουγκοσλαβικὴ κι ἀλγερίνικη αὐτοδιεύθυνση, τὴ κυττάζουν μ' ἕνα ἀνακάτωμα συμπάθειας καὶ δυσπιστίας. Νοιώ-

θουν πώς, μέσα άπ' αύτήν, μερικά ψίχουλα τοῦ ἰδανικοῦ τους πᾶνε νά γίνουν πραγματικότητα. Τό πείραμα ὅμως δέν προχωράει καθόλου σύμφωνα μέ τό ἰδανικό σχῆμα πού εἶχε προβλέψει ὁ ἀντιεξουσιαστικός κομμουνισμός. Δενεργεῖται, ἀντίθετα σ' ἕνα «ἐξουσιαστικό» πλαίσιο, πού ἀπωθεῖ τόν ἀναρχισμό. Κι αὐτό τό πλαίσιο τῆς προσδίδει, ἀναμφίβολα, ἕναν εὔθραυστο χαραχτήρα: ὑπάρχει ὁ μόνιμος φόβος μήπως κατασπαραχτεῖ ἀπό τό καρκίνωμα τῆς ἐξουσίας. Ἄν ὅμως ἐξέταζε κανείς τήν αὐτοδιεύθυνση ἀπό πιό κοντά, θά μποροῦσε νά ἀνακαλύψει σημεῖα μᾶλλον ἐνθαρρυντικά.

Στή Γιουγκοσλαβία, ἡ αὐτοδιεύθυνση εἶναι παράγοντας δημοκρατικοποίησης τοῦ καθεστῶτος. Χάρη σ' αὐτή, ἡ στρατολόγηση γίνεται σέ πιό ὑγιεῖς βάσεις, σέ ἐργατικό περιβάλλον. Τό κόμμα περισσότερο τήν ἐμψυχώνει παρά διευθύνει. Τά στελέχη του γίνονται καλύτεροι ἐκφραστές τῶν μαζῶν, πιό εὐαίσθητα στά προβλήματά τους καί τίς ἐπιθυμίες τους. Καθώς πρόσφατα παρατηροῦσε ὁ Ἄλμπερτ Μάιστερ, ἕνας νεαρός κοινωνιολόγος, πού ἔκανε τόν κόπο νά μελετήσει τό φαινόμενο ἐπί τόπου, ἡ αὐτοδιαχείριση ἔχει μιά «δημοκρατική ἀρετή», ἡ μεταδοτικότητα τῆς ὁποίας ἀσκεῖται μακροπρόθεσμα στό ἴδιο τό κόμμα. Εἶναι γι' αὐτό κάτι σάν «τονωτικό». Συνδέει τίς κατώτερες βαθμίδες μέ τήν ἐργατική μάζα. Ἡ ἐξέλιξη εἶναι τόσο καθαρή ὥστε κάνει τούς Γιουγκοσλάβους θεωρητικούς νά ἔχουν μιά γλώσσα πού δέ θά δυσαρεστοῦσε ἕναν ἀντιεξουσιαστικό. Ἔτσι, ἕνας ἀπ' αὐτούς, ὁ Στάν Κάβτσιτς, ἀναγγέλλει: «Ἡ κινητήρια δύναμη τοῦ σοσιαλισμοῦ στή Γιουγκοσλαβία δέ μπορεῖ νά εἶναι στό μέλλον ἕνα πολιτικό κόμμα οὔτε ἕνα κράτος, πού θά δρᾶ ἀπό τήν κορυφή πρός τή βάση, ἀλλά ὁ λαός, οἱ πολίτες πού θά ἔχουν τή δυνατότητα νά δροῦν ἀπό τή βάση πρός τήν κορυφή». Καί δηλώνει θαρραλέα πώς ἡ αὐτοδιεύθυνση ξεφεύγει «ὅλο καί περισσότερο ἀπό τήν αὐστηρή πειθαρχία καί τήν ὑποταγή πού εἶναι τά χαρακτηριστικά κάθε πολιτικοῦ κόμματος».

Στήν Ἀλγερία, ἡ τάση εἶναι λιγότερο καθαρή, ἡ ἐμπειρία πάρα πολύ πρόσφατη καί, ἐπιπλέον, κινδυνεύει νά ἀμφισβητηθεῖ. Ἐνδεικτικά, πάντως, πρέπει νά ὑπενθυμίσουμε πώς ὁ ὑπεύθυνος τῆς ἐπιτροπῆς προσανατολισμοῦ τοῦ F.L.N. (Μέτωπο Ἐθνικῆς Ἀπελευθέρωσης), Χοσίν Ζαχουάν (ἀπό τότε εἶναι ἀλήθεια, καθαιρέθηκε ἀπό ἕνα στρατιωτικό πραξικόπημα κι ἔγινε ὁ ἐμψυχωτής

μιᾶς παράνομης σοσιαλιστικῆς ἀντιπολίτευσης) εἶχε καταγγείλει δημόσια, στὰ τέλη τοῦ 1964 τὴ τάση τῶν ὀργάνων, στὰ ὁποῖα εἶχε ἀνατεθεῖ ἡ ἐπίβλεψη, νὰ μποῦν πάνω ἀπὸ τοὺς αὐτοδιευθυνόμενους καὶ νὰ τοὺς «στρατιωτικοποιήσουν»: «Λοιπόν, φώναζε, δὲν ὑπάρχει πιὰ σοσιαλισμός! Ἔχει μονάχα ἀλλάξει ἡ μορφὴ ἐκμετάλλευσης τῶν ἐργαζόμενων». Ὁ συγγραφέας αὐτοῦ τοῦ ἄρθρου, ζητοῦσε, σὰ συμπέρασμα «νὰ εἶναι οἱ παραγωγοὶ ἀληθινοὶ κύριοι τῆς παραγωγῆς τους» καὶ ὄχι «ὑποχείριοι γιὰ σκοποὺς ἄσχετους μὲ τὸ σοσιαλισμό».

⁂

Μὲ λίγα λόγια, ὁποιες καὶ νἆναι οἱ δυσκολίες στὶς ὁποῖες σκοντάφτει ἡ αὐτοδιεύθυνση καὶ οἱ ἀντιφάσεις μὲ τὶς ὁποῖες παλεύει, φαίνεται ἀπὸ τώρα, μὲ τὴ χρήση, πὼς ἔχει τουλάχιστο τὴν ἀξία ὅτι ἐπιτρέπει στὶς μάζες νὰ κάνουν τὴ μαθητεία τους γιὰ μιὰ δημοκρατία ἄμεση, ἀπὸ τὰ κάτω πρὸς τὰ πάνω, νὰ ἀναπτύξει, νὰ ἐνθαρρύνει καὶ νὰ κεντρίσει ἐλεύθερα τὶς πρωτοβουλίες της, νὰ τοὺς ἐμβάλει τὴν αἴσθηση τῶν εὐθυνῶν τους, ἀντὶ νὰ τοὺς συντηρεῖ, ὅπως εἶναι ἡ περίπτωση τοῦ κρατικοῦ κομμουνισμοῦ, μακρόχρονες συνήθειες παθητικότητας, ὑποταγῆς, καὶ τὸ σύμπλεγμα κατωτερότητας ποὺ τοὺς ἔχει ἀφήσει ἕνα παρελθὸν καταπίεσης. Ἀκόμα κι ἂν αὐτὴ ἡ μαθητεία εἶναι μερικὲς φορὲς ἐπίπονη, ἀκόμα κι ἂν ὁ ρυθμός της εἶναι λιγάκι ἀργός, ἀκόμα κι ἂν ἐπιβαρύνει τὴν κοινωνία μὲ παραπανίσια ἔξοδα, ἀκόμα κι ἂν δὲ μπορεῖ νὰ πραγματοποιηθεῖ παρὰ μόνο μὲ τὸ ἀντίτιμο σφαλμάτων καὶ κάποιας «ἀταξίας», αὐτὲς οἱ δυσκολίες, αὐτὲς οἱ καθυστερήσεις, αὐτὰ τὰ παραπανίσια ἔξοδα, αὐτὲς οἱ διαταραχὲς στὴν αὔξηση φαίνονται σὲ περισσότερους ἀπὸ ἕνα παρατηρητὲς λιγότερο βλαβερὲς ἀπ' ὅτι ἡ ψεύτικη τάξη, ἡ ψεύτικη λάμψη, ἡ ψεύτικη «ἀποτελεσματικότητα» τοῦ κρατικοῦ κομμουνισμοῦ ποὺ ἐκμηδενίζει τὸν ἄνθρωπο, σκοτώνει τὴ λαϊκὴ πρωτοβουλία, παραλύει τὴν παραγωγὴ καὶ παρὰ τὰ κάποια ὑλικὰ ἐπιτεύγματα ποὺ κατορθώνονται μὲ ὅποιο ἀντίτιμο, δυσφημίζει καὶ τὴν ἴδια τὴν ἰδέα τοῦ σοσιαλισμοῦ.

Ἡ ἴδια ἡ Σοβιετικὴ Ἕνωση, ἂν ἡ τάση ποὺ ὁδηγεῖ στὴ φιλελευθεροποίηση δὲν συντριβεῖ ἀπὸ μιὰ ἐπιστροφὴ στὸν αὐταρχισμό, φαίνεται πὼς προχωρεῖ σὲ μιὰ ἐπανεκτίμηση τῶν μεθόδων τῆς οἰκονομικῆς διαχείρισης ποὺ χρησιμοποιεῖ. Πρὶν ἀπὸ τὴν πτώ-

ση του, ὁ Χρουστσώφ, στὶς 15 Ὀκτώβρη 1964 φαινόταν πὼς εἶχε καταλάβει, ἂν καὶ ἀργοπορημένα καὶ δειλά, τὴν ἀναγκαιότητα μιᾶς βιομηχανικῆς ἀποκέντρωσης. Στὶς ἀρχὲς τοῦ Δεκέμβρη 1964, μὲ τὸ τίτλο «τὸ κράτος ὅλου τοῦ λαοῦ» ἡ Πράβδα δημοσίεψε ἕνα μακρὺ ἄρθρο, ποὺ προσπαθοῦσε νὰ ὁρίσει τὶς ἀλλαγὲς τῆς δομῆς, χάρη στὶς ὁποῖες ἡ μορφὴ τοῦ Κράτους «τοῦ λεγόμενου ὅλου τοῦ λαοῦ» **διαφέρει ἀπὸ** τὴ μορφὴ τῆς «δικτατορίας τοῦ προλεταριάτου», δηλαδή: πρόοδος τῆς δημοκρατικοποίησης, συμμετοχὴ τῶν μαζῶν στὴ διακυβέρνηση τῆς κοινωνίας μέσα ἀπὸ τὴν αὐτοδιεύθυνση, ἐπαναφορὰ τῶν σοβιέτ, τῶν συνδικάτων κλπ.

Μὲ τὸ τίτλο: «Ἕνα μεγάλο πρόβλημα: ἡ ἀπελευθέρωση τῆς οἰκονομίας», ὁ Μισὲλ Τατύ, στὸ Μὸντ τῆς 16 Φλεβάρη 1965, ἀπογύμνωσε τὰ σοβαρότερα κακά, «ἀπὸ τὰ ὁποῖα πάσχει ὁλόκληρη ἡ γραφειοκρατικὴ σοβιετικὴ μηχανή, μὲ πρώτη καὶ καλύτερη τὴν οἰκονομία». Ἡ τεχνικὴ στάθμη ποὺ ἔχει ἐπιτευχθεῖ κάνει ὅλο καὶ περισσότερο ἀνυπόφορο τὸ ζυγὸ τῆς γραφειοκρατίας πάνω στὴ διαχείριση. Οἱ διευθυντὲς τῶν ἐπιχειρήσεων, δὲν μποροῦν, ὅπως ἔχουν σήμερα τὰ πράγματα, νὰ πάρουν μιὰ ἀπόφαση γιὰ κανένα θέμα χωρὶς νὰ ἀναφερθοῦν γι' αὐτὸ σὲ ἕνα, τουλάχιστο, γραφεῖο καὶ συχνότερα σὲ μισὴ ντουζίνα. «Κανένας δὲν ἀμφισβητεῖ τὴν ἀξιόλογη ἐπιστημονική, τεχνικὴ καὶ οἰκονομικὴ πρόοδο, ἡ ὁποία πραγματοποιήθηκε μέσα σὲ τριάντα χρόνια σχεδιοποίησης. Ἀλλὰ τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι ἀκριβῶς ὅτι αὐτὴ ἡ οἰκονομία τοποθετεῖται σήμερα στὴν κατηγορία τῶν ἀναπτυγμένων οἰκονομιῶν, καὶ ὅτι οἱ παλιὲς δομὲς ποὺ ἐπίτρεψαν νὰ ὁδηγηθεῖ σ' αὐτὸ τὸ ἐπίπεδο, ἀποδεικνύονται ὁλοκληρωτικὰ κι ὅλο καὶ περισσότερο σοβαρὰ ἀπροσάρμοστες». «Γιὰ νὰ ξεπεράσουμε τὴν τεράστιας δύναμης ἀδράνεια ποὺ κυριαρχεῖ ἀπὸ τὰ πάνω πρὸς τὰ κάτω τῆς μηχανῆς, θὰ χρειαζόταν λοιπόν, πολὺ περισσότερο ἀπὸ λεπτομερειακὲς μόνο μεταρρυθμίσεις, μιὰ θεαματικὴ ἀλλαγὴ στὸ πνεῦμα καὶ στὶς μεθόδους, ἕνα εἶδος νέας ἀποσταλινοποίησης.» Μὲ τὴν προϋπόθεση πάντως, ὅπως παρατήρησε ὁ Ἐρνὲστ Μαντέλ, σ' ἕνα πρόσφατο ἄρθρο του στοὺς Temps Modernes,ὅτι ἡ τάση γιὰ ἀποκέντρωση δὲ θὰ σταματήσει στὸ στάδιο τῆς ἁπλῆς αὐτονομίας τῶν διευθυντῶν ἐπιχειρήσεων, ἀλλὰ πὼς θὰ καταλήξει σὲ μιὰ ἀληθινὴ ἐργατικὴ αὐτοδιεύθυνση.

Σ' ἕνα μικρὸ καὶ πολὺ πρόσφατο βιβλίο του ὁ Μισὲλ Γκάρντερ, προβλέπει κι αὐτὸς μιὰ «ἀναπόφευκτη» ἐπανάσταση στὴ Σο-

βιετική Ένωση. Ἀλλά, παρὰ τὶς φανερὰ ἀντισοσιαλιστικὲς τάσεις του ὁ συγγραφέας ἀμφιβάλλει, προφανῶς μὲ βαρειὰ καρδιά, ὅτι ἡ «ἀγωνία» τοῦ σημερινοῦ καθεστῶτος θὰ μπορέσει νὰ καταλήξει σὲ μιὰ ἐπιστροφὴ στὸν ἀτομικὸ καπιταλισμό. Σκέφτεται, ἀντίθετα, ὅτι ἡ μελλοντικὴ ἐπανάσταση θὰ μποροῦσε νὰ ξαναχρησιμοποιήσει τὸ παλιὸ σλόγκαν τοῦ 1917: ὅλη ἡ ἐξουσία στὰ σοβιέτ. Θὰ μποροῦσε ἐπίσης νὰ στηριχτεῖ σ' ἕνα ξαναξυπνημένο κι αὐθεντικὸ συνδικαλισμό. Τέλος, θὰ ἔφερνε σὰ διάδοχο τοῦ σημερινοῦ αὐστηροῦ συγκεντρωτισμοῦ μιὰ ὁμοσπονδία περισσότερο ἀποκεντρωτική: «Μ' ἕνα ἀπ' αὐτὰ τὰ παράδοξα ποὺ ἀφθονοῦν στὴν ἱστορία, στὸ ὄνομα τῶν Σοβιὲτ εἶναι ποὺ κινδυνεύει νὰ ἐξαφανιστεῖ ἕνα καθεστὼς ποὺ ἐσφαλμένα ὀνομάζεται σοβιετικό». Τὸ συμπέρασμα αὐτὸ συμπίπτει μὲ τὸ συμπέρασμα ἑνὸς ἀριστεροῦ παρατηρητῆ, τοῦ Ζὼρζ Γκιουρβίτς, γιὰ τὸν ὁποῖο ἡ πιθανὴ ἐπιτυχία στὴν ΕΣΣΔ, τῶν τάσεων πρὸς τὸν ἀποσυγκεντρωτισμὸ καὶ μάλιστα πρὸς τὴν ἐργατικὴ αὐτοδιεύθυνση, μ' ὅλο ποὺ μονάχα σὰν δόλωμα ἔχουν ἐμφανιστεῖ, θὰ ἔδειχνε ὅτι «ὁ Προυντὸν σκόπευε πολὺ πιὸ σωστὰ ἀπὸ ὅτι θὰ μποροῦσε νὰ πιστέψει κανένας».

Στὴν Κούβα, ὅπου ὁ ὀπαδὸς τοῦ κρατισμοῦ «Τσὲ» Γκεβάρα ἀναγκάστηκε νὰ ἐγκαταλείψει τὴ διεύθυνση τῆς βιομηχανίας, ἀνοίγονται ἴσως νέες προοπτικές. Σ' ἕνα βιβλίο, ὁ Ρενὲ Ντυμόν, εἰδικὸς τῆς καστρικῆς οἰκονομίας, ἐρεύνησε τὸν «ὑπερσυγκεντρωτισμὸ» καὶ τὴ γραφειοκρατικοποίηση. Ὑπογράμμισε ἰδιαίτερα τὰ «ἐξουσιαστικὰ» σφάλματα ἑνὸς παραρτήματος ὑπουργείου τὸ ὁποῖο προσπαθεῖ νὰ διαχειριστεῖ τὸ ἴδιο τὰ ἐργοστάσια καὶ τὸ ὁποῖο καταλήγει στὰ ἀκριβῶς ἀντίθετα ἀποτελέσματα: «Ὅταν θέλει κανένας νὰ φτιάξει μιὰ ὀργάνωση ἰσχυρὰ συγκεντρωτική, τελειώνει πρακτικὰ (...) στὸ νὰ ἀφήνει τὰ πάντα στοὺς ἄλλους, ἐκτὸς ἀπ' τὸ νὰ μπορεῖ νὰ ἐλέγχει τὸ οὐσιῶδες». Ἴδια κριτικὴ σὲ ὅ,τι ἀφορᾶ τὸ κρατικὸ μονοπώλιο τῆς κατανομῆς: ἡ παράλυση ποὺ προκύπτει ἀπ' αὐτὸ θὰ μποροῦσε νὰ ἔχει ἀποφευχθεῖ «ἂν κάθε μονάδα παραγωγῆς εἶχε κρατήσει τὸ δικαίωμα νὰ ἐφοδιάζεται ἀπ' εὐθείας». «Ἡ Κούβα ξαναρχίζει ἀνώφελα ὁλόκληρο τὸν κύκλο τῶν οἰκονομικῶν σφαλμάτων ποὺ διάπραξαν τὰ σοσιαλιστικὰ κράτη», εἶπε ἕνας Πολωνὸς συνάδελφος, ποὺ ἦταν σὲ ἀρκετὰ καλὸ πόστο ὥστε νὰ μπορεῖ νὰ τὸ ξέρει, στὸν Ρενὲ Ντυμόν. Ὁ συγγραφέας καταλήγει ἐξορκίζοντας τὸ Κουβανέζικο καθεστὼς νὰ ὑποστηρίξει τὴν αὐτονομία τῶν παραγω-

γικῶν μονάδων καί, στὴ γεωργία, τὶς ὁμοσπονδίες ἀπὸ μικρὲς κοοπερατίβες ἀγροτικῆς παραγωγῆς. Δὲ διστάζει νὰ περιγράψει μὲ λίγες λέξεις τὸ φάρμακο γιὰ τὸ κακό. Ἡ αὐτοδιεύθυνση, ποὺ θὰ μποροῦσε θαυμάσια νὰ βαδίσει πλάι - πλάι μὲ τὴ σχεδιοποίηση.

∴

Ἔτσι, ἡ ἀντιεξουσιαστικὴ ἰδέα βγῆκε, ἐδῶ καὶ λίγο καιρό, ἀπὸ τὸν κῶνο σκιᾶς ποὺ τὴν εἶχαν ἐξορίσει οἱ ἐχθροί της. Ὁ σημερινὸς ἄνθρωπος, ποὺ ἦταν, σὲ πλατιὰ κλίμακα, τὸ πειραματόζωο τοῦ κράτικοῦ κομμουνισμοῦ καὶ ποὺ βγαίνει, μισοναρκωμένος ἀκόμα, ἀπ' αὐτὸ τὸ «ἐργαστήρι», σκύβει, ξαφνικά, μὲ ζωηρὴ περιέργεια, καὶ τὶς πιὸ πολλὲς φορὲς μὲ ὄφελός του, πάνω στὰ προπλάσματα μιᾶς καινούργιας αὐτοδιευθυνόμενης κοινωνίας, τὴν ὁποία πρότειναν, τὸν τελευταῖο αἰώνα οἱ σκαπανεῖς τῆς ἀναρχίας. Δὲν τὰ δέχεται στὸ σύνολό τους, βέβαια, διδάσκεται ὅμως ἀπ' αὐτά, ἐμπνέεται γιὰ νὰ προσπαθήσει νὰ φέρει σὲ αἴσιο πέρας τὸ καθῆκον ποὺ τοῦ ἐπιβάλλει ἡ δεύτερη πεντηκονταετία τοῦ αἰώνα: νὰ σπάσει, τόσο στὸν οἰκονομικὸ ὅσο καὶ στὸν πολιτικὸ τομέα, τὸν κλοιὸ αὐτοῦ ποὺ κατὰ προσέγγιση ὀνόμασαν «σταλινισμό», χωρὶς ὡστόσο νὰ ἐγκαταλείψει τὶς θεμελιώδεις ἀρχὲς τοῦ σοσιαλισμοῦ — ἀλλὰ ἀντίθετα ἀνακαλύπτοντας ἢ ξαναβρίσκοντας — τὶς φόρμουλες ἑνὸς σοσιαλισμοῦ, ἐπιτέλους αὐθεντικοῦ, συνδυασμένου δηλαδὴ μὲ τὴν ἐλευθερία.

Ὁ Προυντόν, ὅταν μεσουρανοῦσε ἡ ἐπανάσταση τοῦ 1848, σκεφτόταν, πολὺ σωστά, πὼς θὰ ἦταν ὑπερβολικὸ νὰ ἀπαιτήσει ἀπὸ τοὺς βιοτέχνες του νὰ φτάσουν, μονομιᾶς, μέχρι τὴν «ἀναρχία» καὶ ἐλλείψει αὐτοῦ τοῦ μάξιμουμ προγράμματος, ἔκανε ἕνα μίνιμουμ ἀντιεξουσιαστικὸ πρόγραμμα: προοδευτικὸ ἀφοπλισμὸ τῆς ἐξουσίας τοῦ κράτους, παράλληλη ἀνάπτυξη τῶν λαϊκῶν ἐξουσιῶν ἀπὸ τὰ κάτω, τὶς ὁποῖες ἀποκαλοῦσε λέσχες καὶ τὶς ὁποῖες ὁ ἄνθρωπος τοῦ 20οῦ αἰώνα, θὰ ὀνόμαζε Συμβούλια. Ἡ ἀναζήτηση ἑνὸς τέτοιου προγράμματος φαίνεται πὼς εἶναι ὁ σκοπός, λίγο πολὺ συνειδητός, μεγάλου ἀριθμοῦ σημερινῶν σοσιαλιστῶν.

∴

Ὁ ἀναρχισμὸς ὅμως, ἂν τοῦ δοθεῖ πάλι κάποια εὐκαιρία, θὰ καταφέρει νὰ ἀποκατασταθεῖ ἐντελῶς, μόνο ἂν μπορέσει νὰ διαψεύσει, τόσο μὲ τὴ θεωρία του ὅσο καὶ μὲ τὴ δράση του, τὶς πλαστὲς ἑρμηνεῖες, τῶν ὁποίων ἦταν γιὰ πολὺ καιρὸ ἀντικείμενο. Ἀνυπομονώντας νὰ τελειώσει μ' αὐτὸν στὴν Ἱσπανία, γύρω στὰ 1924, ὁ Χοακὶν Μαουρίν, διατεινόταν πὼς ὁ ἀναρχισμὸς θὰ μποροῦσε νὰ κρατηθεῖ σὲ μερικὰ «καθυστερημένα κράτη» μονάχα, μέσα σὲ λαϊκὲς μάζες ποὺ «γαντζώνονται» ἀπ' αὐτὸν γιατὶ δὲν ἔχουν καμιὰ «σοσιαλιστικὴ παιδεία» καὶ «εἶναι παραδομένες στὶς φυσικές τους παρορμήσεις» καὶ συμπεραίνει: «Ἕνας ἀναρχικὸς ποὺ καταφέρνει νὰ δεῖ καθαρά, νὰ ἀναπτυχτεῖ, νὰ μάθει, παύει αὐτόματα νὰ εἶναι ἀναρχικός».

Συγχέοντας, νέτα - σκέτα «ἀναρχία» καὶ ἀποδιοργάνωση, ὁ Γάλλος ἱστορικὸς Ζὰν Μαιτρόν, φανταζόταν, ἐδῶ καὶ μερικὰ χρόνια, ὅτι ὁ ἀναρχισμὸς εἶχε πεθάνει μὲ τὸν 19ο αἰώνα, γιατὶ ἡ ἐποχή μας, εἶναι ἐποχὴ «πλάνων, ὀργάνωσης καὶ πειθαρχίας». Πιὸ πρόσφατα, ὁ Βρετανὸς Τζῶρτζ Γούντκοκ νόμισε πὼς θὰ μποροῦσε νὰ κατηγορήσει τοὺς ἀναρχικοὺς γιὰ ἰδεαλιστὲς ποὺ βαδίζουν ἐναντια στὸ κυρίαρχο ρεῦμα τῆς ἱστορίας, τρέφονται μὲ τὴν ἰδέα ἑνὸς εἰδυλλιακοῦ μέλλοντος, μένοντας ταυτόχρονα δεμένοι μὲ τὰ πιὸ θελκτικὰ χαρακτηριστικὰ ἑνὸς παρελθόντος ποὺ πεθαίνει. Ἕνας ἄλλος Ἄγγλος εἰδικὸς τοῦ ἀναρχισμοῦ, ὁ Τζαίημς Τζὸλ θέλει σώνει καὶ καλὰ τοὺς ἀναρχικοὺς ξεπερασμένους, γιατὶ τάχα οἱ ἀντιλήψεις τους εἶναι ἀντίθετες μὲ τὴν ἀνάπτυξη τῆς μεγάλης βιομηχανίας, τῆς παραγωγῆς καὶ τῆς κατανάλωσης τῶν μαζῶν καὶ γιατὶ ἔχουν τὴν ρομαντικὴ καὶ ὀπισθοδρομικὴ θεώρηση μιᾶς ἰδεολογικῆς κοινωνίας, ποὺ ἀνήκει στὸ παρελθὸν καὶ ἀποτελεῖται ἀπὸ βιοτέχνες καὶ χωρικούς, μὲ λίγα λόγια ἀπορρίπτουν ὁλοκληρωτικὰ τὴν πραγματικότητα τοῦ 20οῦ αἰώνα καὶ τὴν οἰκονομικὴ ὀργάνωση.

Στὶς σελίδες ποὺ προηγήθηκαν προσπαθήσαμε νὰ δείξουμε ὅτι αὐτὴ ἡ εἰκόνα τοῦ ἀναρχισμοῦ δὲν εἶναι ἡ ἀληθινή. Ὁ ἐποικοδομητικὸς ἀναρχισμός, αὐτὸς ποὺ βρῆκε τὴν πληρέστερη ἔκφρασή του μὲ τὴν πέννα τοῦ Μπακούνιν, βασίζεται στὴν ὀργάνωση, στὴν αὐτοπειθαρχία, στὴν ὁλοκλήρωση, σ' ἕνα συγκεντρωτισμὸ ὄχι καταναγκαστικὸ ἀλλὰ ὁμοσπονδιακό. Στηρίζεται στὴ σύγχρονη μεγάλη βιομηχανία, στὴ σύγχρονη τεχνική, στὸ σύγχρονο προλεταριά-

το, σ' ἕνα διεθνισμὸ μὲ παγκόσμιες διαστάσεις. Μ' αὐτὴ τὴν ἔννοια, εἶναι τοῦ καιροῦ μας, ἀνήκει στὸν 20ὸ αἰώνα. Δὲν εἶναι αὐτὸς ποὺ δὲν ἀντιστοιχεῖ πιὰ στὶς ἀνάγκες τοῦ σύγχρονου κόσμου, ἀλλά, πολὺ περισσότερο, ὁ κρατικὸς κομμουνισμός.

Ὁ Χοακὶν Μαουρὶν παραδεχόταν ἀναθεματίζοντας, στὰ 1924, πὼς στὴ διάρκεια τῆς ἱστορίας τοῦ ἀναρχισμοῦ «τὰ συμπτώματα τῆς ἐξασθένισής του» ἀκολουθήθηκαν ἀπὸ «μιὰ ὁρμητικὴ ἀναζωογόνηση». Ἴσως — καὶ τὸ μέλλον θὰ κρίνει — αὐτὴ νὰ ἦταν ἡ μόνη ὑπόθεση ὅπου ὁ Ἱσπανὸς αὐτὸς μαρξιστὴς ἀποδείχτηκε καλὸς προφήτης.

'Επίλογος

Ἡ 'Επανάσταση τοῦ Μάη τοῦ 1968 ἦταν ἕνα μεγάλο χτύπημα. Δόθηκε ἀπὸ τὴ νεολαία, ὄχι μονάχα τὴ φοιτητικὴ νεολαία ἀλλὰ κι ἀπὸ τὴν ἐργατική, νεολαῖες ποὺ συνδέονταν μὲ τοὺς δεσμοὺς τῆς ἀλληλεγγύης, τῆς ἡλικίας καὶ τῆς κοινῆς ἀλλοτρίωσης. Στὸ Πανεπιστήμιο, ὅπως στὸ ἐργοστάσιο καὶ στὸ συνδικάτο ἡ δικατορία τῶν ἐνηλίκων, ποὺ δούλευαν ἐκεῖ, εἴτε ἦταν καθηγητές, ἐργοδότες ἢ πληρεξούσιοι, ἀμφισβητήθηκε ἢ σωστότερα: συγκλονίστηκε συθέμελα. Κι αὐτὴ ἡ ἀπρόσμενη ἔκρηξη, ποὺ ξεπήδησε ἀπρόοπτα, μεταδοτικὴ καὶ καταστροφική, ἦταν, σὲ μεγάλο βαθμό, ἀναρχική.

Εἶχε τὶς ρίζες της σὲ μιὰ κριτικὴ ὄχι μονάχα τῆς ἀστικῆς κοινωνίας ἀλλὰ καὶ τοῦ μετασταλινικοῦ κομμουνισμοῦ, ποὺ γινόταν ὅλο καὶ βαθύτερη μὲ τὰ χρόνια, στοὺς πανεπιστημιακοὺς κύκλους. Τράφηκε ἰδιαίτερα ἀπὸ τὸν πόλεμο ποὺ κήρυξε μιὰ μικρὴ ὁμάδα «σιτουασιονιστῶν» στὴν Ἀθλιότητα στὸ φοιτητικὸ χῶρο. 'Εμπνεύστηκε ἀπὸ τὴν φοιτητικὴ ἐξέγερση στὶς διάφορες χῶρες τοῦ κόσμου καὶ εἰδικὰ στὴ Γερμανία.

Εἶχε γιὰ ὅπλα τὴν ἄμεση δράση, τὴν ἔκδηλη παρανομία, τὴν κατάληψη τῶν τόπων ἐργασίας· δὲ δίστασε νὰ ἀντιτάξει στὴ βία τῶν καταπιεστικῶν δυνάμεων τὴν ἐπαναστατικὴ βία· ἔβαλε τὰ πάντα ὑπὸ ἀμφισβήτηση, ὅλες τὶς κληροδοτημένες ἰδέες, ὅλες τὶς ὑπάρχουσες δομές· ἔδιωξε τὸ δασκαλικὸ μονόλογο καθὼς καὶ τὸ μοναρχισμὸ τοῦ ἐργοδότη· ἔδωσε τέλος στὴν κυριαρχία τοῦ βεντετισμοῦ, στὴ δόξα τῶν ὑπογραφῶν· θέλησε τὸν ἑαυτό της ἀνώνυμο καὶ συλλογικό· μέσα σὲ λίγες ἑβδομάδες ἔκανε τὴ μεγαλειώδη μα-

θητεία τῆς ἄμεσης δημοκρατίας, τοῦ χιλιόφωνου διαλόγου, τῆς ἐπικοινωνίας ὅλων μὲ ὅλους. Ἦπιε ἄπληστα ἀπ' τὴν πηγὴ τῆς ἐλευθερίας. Στὶς ἀναρίθμητες συνεδριάσεις καὶ ὅλων τῶν εἰδῶν τὶς συγκεντρώσεις, ἀναγνωρίστηκε στὸν καθένα τὸ δικαίωμα τῆς ἀπόλυτης ἐλευθερίας ἔκφρασης. Στὴ δημόσια πλατεία, ποὺ εἶχε μεταβληθεῖ σὲ ἀμφιθέατρο, (ἀφοῦ ἡ συγκοινωνία εἶχε διακοπεῖ καὶ οἱ ἀμφισβητίες εἶχαν καθήσει πάνω στὸ δρόμο) ἡ στρατηγικὴ τοῦ πολέμου ποὺ θὰ γινόταν στοὺς δρόμους συζητήθηκε γιὰ πολλὴ ὥρα, πλατειὰ καὶ ἀνοιχτά! Στὴν αὐλή, στοὺς διαδρόμους καὶ στοὺς ὀρόφους τῆς Σορβόννης, ἐπαναστατικὲς κυψέλες ὅπου ἔμπαινε ὁποιος ἤθελε, ὅλες οἱ ἐπαναστατικὲς τάσεις, χωρὶς ἐξαίρεση, εἶχαν στὴ διάθεσή τους πάγκους ὅπου ἅπλωναν τὸ προπαγανδιστικὸ ὑλικό τους καὶ τὴ φιλολογία τους.

Χάρη σ' αὐτὴ τὴν ἐλευθερία, οἱ ἀντιεξουσιαστικοὶ κατάφεραν νὰ βγοῦν ἀπ' τὴν προηγούμενη ἀπομόνωσή τους. Ἀγωνίστηκαν στὸ πλευρὸ τῶν ἐπαναστατῶν μαρξιστῶν μὲ τάσεις «ἐξουσιαστικές», χωρὶς ἔχθρα ὁ ἕνας πρὸς τὸν ἄλλο, μέσα σὲ μιὰ πρόσκαιρη λησμονιὰ τῶν ἐχθροτήτων τοῦ παρελθόντος. Τουλάχιστον στὴ φάση τῆς ἔντασης τοῦ ἀγώνα, ὅπου ὅλοι ἦταν συναδελφωμένοι ἐνάντια στὸν κοινὸ ἐχθρό, ἡ μαύρη σημαία ἀδελφώθηκε μὲ τὴν κόκκινη χωρὶς ἀνταγωνισμὸ οὔτε πρωτοκαθεδρίες.

Κάθε ἐξουσία ἀπορρίφτηκε ἤ, ἀκόμα χειρότερα, χλευάστηκε. Ὁ μύθος τοῦ σταλμένου ἀπ' τὴ θεία πρόνοια γέρου τῶν Ἡλυσσίων δὲν ὑποσκάφτηκε μόνο μὲ τὸν σοβαρὸ λόγο ἀλλὰ καὶ μὲ τὴν καρικατούρα καὶ σάτιρα: ὁ μασκαρᾶς εἶναι αὐτός! Οἱ κοινοβουλευτικοὶ λόγοι ἀντιμετωπίστηκαν μὲ τὸ θανάσιμο ὅπλο τῆς ἀδιαφορίας: μιὰ μέρα, ἔγινε στὴν πρωτεύουσα μιὰ μεγάλη πορεία φοιτητῶν μπροστὰ στὸ Παλαὶ - Μπουρμπὸν χωρὶν κὰν νὰ καταδεχτοῦν νὰ προσέξουν τὴν ὕπαρξή του.

Μιὰ μαγικὴ λέξη ἀντήχησε στὰ πανεπιστήμια καὶ τὰ ἐργοστάσια, στὴ διάρκεια τῶν ἔνδοξων ἑβδομάδων τοῦ Μάη τοῦ '68. Ἦταν τὸ θέμα ἀναρίθμητων συζητήσεων, ἐξηγήσεων, ὑπομνήσεων ἱστορικῶν προηγούμενων, λεπτομερειῶν καὶ παθιασμένων ἐξετάσεων τῶν σημερινῶν ἐμπειριῶν ποὺ εἶναι σχετικὲς μ' αὐτό: ἡ αὐτοδιεύθυνση. Τὸ παράδειγμα τῶν ἱσπανικῶν κολλεκτιβοποιήσεων τοῦ 1936, ἰδιαίτερα, συζητήθηκε πλατειά! Ἐργάτες πήγαιναν τὰ βράδια στὴ Σορβόννη γιὰ νὰ μυηθοῦν σ' αὐτὴ τὴν καινούργια λύση

τοῦ κοινωνικοῦ προβλήματος. Ὅταν γύριζαν στὸ ἐργοστάσιο ἄνοιγαν συζητήσεις, πάνω στὴν αὐτοδιεύθυνση, γύρω ἀπ' τὶς ἀκινητοποιημένες μηχανές. Ἡ ἐπανάσταση τοῦ Μάη, βέβαια, δὲν ἔβαλε σὲ ἐφαρμογὴ τὴν αὐτοδιεύθυνση, σταμάτησε στὸ κατώφλι, ἤ, μᾶλλον, ἄκρη - ἄκρη. Ἡ αὐτοδιεύθυνση ὅμως ἔμεινε στὴ συνείδηση τῶν ἀνθρώπων, παρὰ τὴ δυσφήμησή της, καὶ ἀργὰ ἢ γρήγορα θὰ ξαναναστηθεῖ.

Συνοπτική βιβλιογραφία

Λόγω τοῦ μεγάλου ἀριθμοῦ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ δώσουμε ἐδῶ ὅλες τὶς ἀναφορὲς τῶν κειμένων ποὺ ἀναφέραμε ἢ συμπυκνώσαμε. Θὰ περιοριστοῦμε νὰ δώσουμε στὸν ἀναγνώστη μερικὲς βιβλιογραφικὲς ἐνδείξεις.

Πρῶτα ἀπ' ὅλα, ἕνας ἀριθμὸς ἀπὸ ἀναρχικὰ κείμενα, ποὺ ἔχουν ἐξαντληθεῖ ἢ εἶναι ἀνέκδοτα, ἀνατυπώθηκαν στό: ΟΥΤΕ ΘΕΟΣ ΟΥΤΕ ΑΦΕΝΤΗΣ, ἱστορία κι ἀνθολογία τῆς ἀναρχίας, 2 τόμοι, 1966.

Ἀναρχισμὸς

Henri Arvon, L'Anarchisme, *1951*.
Augustin Hamon, Psychologie de l'anarchiste - socialiste, *1895*; Le Socialisme et le Congrès de Londres, *1897*.
Irving L. Horowitz, The Anarchists, New York, *1964*.
James Joll, The Anarchists Oxford, *1964*.
Jean Maitron, Histoire du mouvement anarchiste en France (1880—1914), *1955*.
Alain Sergent et Claude Harmel, Histoire de l'Anarchie, *1949*.
George Woodcock, Anarchism, Londres, *1962*.
Ettore Zoccoli, 'Anarchia, Milan, *1906*.

Στίρνερ

Max Stirner, L'Unique et sa Propriété, rééd. *1960* ; Kleinere Schriften, Berlin, *1898*.

Henri Arvon, Aux sources de l'existentialisme : Max Stirner, *1954*.

Προυντὸν

P. J. Proudhon, Œuvres complètes et Carnets, Ed. Rivière ; Manuel du spéculateur à la Bourse, 3e éd., *1857* ; La Théorie de la Propriété, *1865* ; Mélanges *1845 - 1852*, 3 vol., *1868*.

Georges Gurvitch, Proudhon, *1965*.

Pierre Haubtmann, thèses de doctorat (inédites) sur Proudhon.

Μπακούνιν

Michel Bakounine, Œuvres, 6 vol., éd. Stock ; Archives Bakounine, Leiden, *1961 - 1965*, 4 vol. parus ; Correspondance de Michel Bakounine (éd. par Michel Dragomanov), *1896* ; Bakounine, La Liberté (morceaux choisis), *1965* ; Max Nettlau, Michael Bakunin, Londres, *1896 - 1900*, 3 vol.

Πρώτη Διεθνὴς

James Guillaume, L'Internationale, Documents et Souvenirs (1864 - 1878) 4 vol., *1905 - 1910* ; Idées sur l'organisation sociale, *1876*.

Jacques Freymond, La Première Internationale, Genève, *1962*, 2 vol.
Miklos Molnar, Le Déclin de la Première Internationale, Genève, *1963*.
César de Paepe, De l'organisation des services publics dans la société future, Bruxelles, *1874*.
Mémoire du district de Courtelary, Genève, *1880*.

Κομμούνα τοῦ 1871

Bakounine, La Commune de Paris et la notion de l'État,*1871*.
Henri Lefebvre, La Proclamation de la Commune, *1965*.
O. H. Lissagaray, Histoire de la Commune de 1871, rééd.,*1964*.
Karl Marx, La guerre civile en France, *1871*.

Κροπότκιν

Pierre Kropotkine, Œuvres diverses.
Woodcock et Avakoumonvich, Pierre Kropotkine le prince anarchiste, trad. fr. *1953*.
Article dans le Journal de l'université de Moscou, n° 1, *1961*.

Μαλατέστα

Malatesta, Programme et organisation de l'Association Internationale des Travailleurs, Florence, *1884*, reproduit dans Studi Sociali, Montevideo, mai - novembre *1934*.
Errico Malatesta, L'Anarchie, Paris, *1929*.
Malatesta, His Life and Ideas, Londres, *1965*.

Συνδικαλισμός

Pierre Besnard, Les Syndicats ouvriers et la révolution sociale, *1930*.

Pierre Monatte, Trois Scissions syndicales, *1958*.

Fernand Pelloutier, «L'anarchisme et les syndicats ouvriers », Les Temps Nouveaux, *1895* ; Histoire des Bourses du Travail, *1921*.

Émile Pouget, Le Syndicat (s. d.) ; Le parti du travail, rééd. *1931* ; Ad Memoriam, *1931*.

Congrès anarchiste tenu à Amsterdam..., *1908*.

Ravachol et les anarchistes, éd. Maitron, *1964*.

Ρωσική 'Επανάσταση

Pierre Archinoff, L'Histoire du mouvement makhnoviste,*1928*.

Alexandre Berkman, La Révolution russe et le Parti communiste, *1921* ; The Bolshevik Myth (1920 - 1921), *1922* ; The Russian Tragedy, Berlin, *1922* ; The Kronstadt Rebellion, Berlin, *1922* ; The Anti - Climax, Berlin, *1925*.

Isaak Deutscher, Trotsky, 3 vol., *1963 - 65*.

Luigi Fabbri, Dittatura e Rivoluzione, Milan, *1921*.

Ugo Fedeli, Dalla Insurrezione dei contadini in Ucraina alla Rivolta di Cronstadt, Milan, *1950*.

Emma Goldman, Les Bolcheviks et la Révolution russe, Berlin, *1922* ; My disillusionment in Russia ; My further disillusionment with Russia, N. Y., *1923* ; Living my Life, N. Y., *1934* ; Trotsky protests too much, N. Y., *1938*

Alexandra Kollontaï, L'Opposition ouvrière, *1921*, rééd. in « Socialisme ou Barbarie », n° 35, *1964*.

M. Kubanin, Makhnoshchina, Leningrad, s. d.

Lénine, L'État et la Révolution, *1917* ; Sur la Route de l'Insurrection, *1917* ; La maladie infantile du communisme, *1920*.

Gaston Leval, « Choses de Russie », Le Libertaire, 11 - 18 novembre 1921 ; Le Chemin du Socialisme, les débuts de la crise communiste bolchevique, Genève, *1958*.
Nestor Makhno,La Révolution russe en Ukraine, *1927* (vol.I) ; id. (en russe), 3 vol.
G. P. Maximoff, Twenty years of Terror in Russia, Chicago, *1940*.
Ida Mett, La Commune de Cronstadt, 1938, nouv. éd., *1948*.
A. Pankratova, Les Comités d'usine de Russie (...), Moscou, *1923*
Rudolf Rocker, Die Bankrotte des russischen Staatskommu nismus, Berlin, *1921*.
Georges Sadoul, Notes sur la Révolution bolchevique, *1919*.
Léonard Shapiro, Les Bolcheviks et l'Opposition (1917 - 22), *1957*.
I. .Stepanov, Du contrôle ouvrier à l'administration ouvrière (...), Moscou, *1918*.
Trotsky, 1905, rééd., 1966 ; Histoire de la Révolution russe, rééd., *1962*.
Victor - Serge, L'An I de la Révolution russe, rééd., *1965*.
Voline [Vsévolod Mikhailovitch Eichenbaum], La Révolution inconnue 1917 - 21, *1947*.
E. Yartciuk, Kronstadt, Barcelone, *1930*.
St Antony's Papers n° 6 (sur Cronstadt et Makhno), Oxford, s. d.
Répression de l'anarchisme en Russie soviétique, *1923*.

Συμβούλια

Antonio Gramsci, L'Ordine Nuovo 1919 - 20, *1954*.
Hermann Gorter, Réponse à Lénine, *1920*.
Pier Carlo Masini, Anarchici e comunisti nel movimento dei Consigli, Milan, *1951* ; Antonio Gramsci e l Ordine Nuovo visti da un libertario, Livourne, *1956* ; Gli Anarchici ita-

liani e la rivoluzione russa, *1962.*
Erich Mühsam, Auswahl, Zurich, *1962.*
Anton Pannekoek, Workers Councils, rééd , Melbourne, *1950.*
Paolo Spriano, L'occupazione delle fabbriche septembre *1920*, Turin, *1964.*

Ἱσπανικὴ Ἐπανάσταση

Burnet Bolloten, The Grand Camouflage, Londres, *1961.*
Franz Borkenau, The Spanish Cockpit, Londres, *1937*, rééd. University of Michigan Press, *1965.*
Gerald Brenan, Le labyrinthe espagnol, trad. fr., *1962.*
Pierre Broué et Émile Témine, La Révolution et la guerre d' Espagne, *1961.*
Gaston Leval, Problemas economicos de la Revolución social espanola, Rosario, *1931 ;* Ne Franco Ne Stalin, Milan, *1952.*
Joaquin Maurin, L'anarcho - syndicalisme en Espagne, *1924 ;* Révolution et contre - révolution en Espagne, *1937.*
G. Munis, Jalones de Derrota (...), Mexico, *1946.*
José Peirats, La C. N. T. en la revolución espanola, 3 vol , *1958 ;* Los anarquistas en la crisis politica espanola, Buenos Aires, *1964.*
Angel Pestana, 1o) Memoria... 2o) Consideraciones... (2 rapports à la C. N. T.) Barcelone, *1921 - 22 ;* Setenta dias en Rusia, Barcelone, *1924.*
Dr Isaac Puente, Il Communismo libertario, *1932.*
Henri Rabasseire, Espagne creuset politique, sd.
Vernon Richards, Lessons of the Spanish Revolution, Londres, *1953.*
D. A. de Santillan, El organismo economico de la Revolu ción, *1936 ;* La Revolución y la guerra en Espana, *1938.*
Trotsky, Ecrits, t. III, *1959.*
El Congresso confederal de Zaragoza, *1955.*

Collectivisations, l'œuvre constructive de la Révolution espagnole, trad. fr., *1937*, rééd., *1965*.
Les Cahiers de « Terre libre », avril - mai *1938*.
Collectivités anarchistes en Espagne révolutionnaire, Noir et Rouge, mars *1964 ;* Collectivités espagnoles, idem, n° 30, juin *1965*.

Σύγχρονη Αὐτοδιεύθυνση

Stane Kavcic, L'autogestion en Yougoslavie, *1961*.
Albert Meister, Socialisme et Autogestion, l'expérience yougoslave, *1964*.
Les Tempes Modernes, numéro de juin *1965*.

Περιεχόμενα

Ὁ ἀναρχισμὸς στὴν ἐπαναστατικὴ πρακτική

1. Ἀπ' τὸ 1880 ὡς τὸ 1914

2. Ὁ ἀναρχισμὸς στὴ Ρώσικη Ἐπανάσταση

3. Ὁ ἀναρχισμὸς στὰ ἰταλικὰ ἐργοστασιακὰ συμβούλια

4. Ὁ ἀναρχισμὸς στὴν Ἰσπανικὴ Ἐπανάσταση

ΜΠΑΚΟΥΝΙΝ • ΖΩΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΟΤΗΤΑ
ΜΠΑΚΟΥΝΙΝ • Η ΠΑΡΙΣΙΝΗ ΚΟΜΜΟΥΝΑ
ΜΠΑΚΟΥΝΙΝ • ΦΕΝΤΕΡΑΛΙΣΜΟΣ, ΣΟΣΙΑΛΙΣΜΟΣ...
ΜΠΑΚΟΥΝΙΝ • ΚΡΑΤΙΣΜΟΣ & ΑΝΑΡΧΙΑ
ΜΠΑΚΟΥΝΙΝ • ΓΙΑ ΕΝΑΝ ΑΝΤΙΕΞΟΥΣΙΑΣΤΙΚΟ ΣΟΣΙΑΛΙΣΜΟ
ΚΡΟΠΟΤΚΙΝ • ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΝΕΟΥΣ
ΡΟΚΕΡ • ΑΝΑΡΧΙΣΜΟΣ & ΑΝΑΡΧΟΣΥΝΔΙΚΑΛΙΣΜΟΣ
ΠΡΟΥΝΤΟΝ • ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑ & ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ
ΣΤΙΡΝΕΡ • Ο ΜΟΝΑΔΙΚΟΣ ΚΑΙ ΤΟ ΔΙΚΟ ΤΟΥ
ΜΑΛΑΤΕΣΤΑ • ΧΩΡΙΣ ΕΞΟΥΣΙΑ
ΚΑΦΙΕΡΟ • ΣΥΝΟΨΗ ΤΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ ΤΟΥ ΜΑΡΞ
ΟΥΑΙΛΝΤ • Η ΨΥΧΗ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ ΣΤΟ ΣΟΣΙΑΛΙΣΜΟ
ΛΑΦΑΡΓΚ • ΤΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΣΤΗΝ ΤΕΜΠΕΛΙΑ
ΒΑΝΕΓΚΕΜ • Η ΒΙΒΛΟΣ ΤΩΝ ΗΔΟΝΩΝ
ΒΑΝΕΓΚΕΜ • ΒΑΣΙΚΕΣ ΚΟΙΝΟΤΟΠΙΕΣ
ΜΠΟΥΚΤΣΙΝ - ΓΟΥΩΡΝΤ • ΑΥΘΟΡΜΗΤΙΣΜΟΣ & ΟΡΓΑΝΩΣΗ
ΜΠΟΥΚΤΣΙΝ - ΡΟΜΠΕΡΤΣ • Η ΟΙΚΟΛΟΓΙΑ & Η ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΗ ΣΚΕΨΗ
ΜΠΟΥΚΤΣΙΝ • ΙΕΡΑΡΧΙΑ & ΚΥΡΙΑΡΧΙΑ
ΜΠΟΥΚΤΣΙΝ • ΤΑ ΟΡΙΑ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ
ΚΟΝ-ΜΠΕΝΤΙΤ • ΤΟ ΜΕΓΑΛΟ ΠΑΖΑΡΙ
ΚΑΜΥ • ΟΥΤΕ ΔΗΜΙΟΙ ΟΥΤΕ ΘΥΜΑΤΑ
ΧΑΞΛΕΥ • ΕΠΙΣΤΡΟΦΗ ΣΤΟ ΘΑΥΜΑΣΤΟ ΝΕΟ ΚΟΣΜΟ
ΠΕΡΛΜΑΝ - ΒΑΝΕΓΚΕΜ • Η ΑΝΑΠΑΡΑΓΩΓΗ ΤΗΣ ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗΣ ΖΩΗΣ
ΜΠΟΝΑΝΟ - IS • ΤΑ ΕΘΝΙΚΟΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΤΙΚΑ ΚΙΝΗΜΑΤΑ
VOLONTE ANARCHISTE • ΟΙ ΑΝΑΡΧΙΚΟΙ & ΟΙ ΕΚΛΟΓΕΣ
ΓΚΟΜΠΕΝ • Η ΚΑΤΑΓΩΓΗ ΤΟΥ ΑΡΙΣΤΕΡΙΣΜΟΥ
ΜΠΑΡΟΟΥΖ • ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ
ΜΠΑΡΟΟΥΖ • Η ΒΙΒΛΟΣ ΤΩΝ ΑΑΑΝΑΠΝΟΩΝ
ΜΠΟΙΚΟΣ • ΚΑΤΑΛΥΣΗ ΤΗΣ ΕΡΜΗΝΕΙΑΣ
ΒΛΑΧΟΣ • ΓΙΑ ΟΡΕΚΤΙΚΟ ΣΠΑΣΜΕΝΑ ΝΥΧΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ
ΜΠΟΝΤΡΙΓΙΑΡ • ΡΕΚΒΙΕΜ ΓΙΑ ΤΑ ΜΕΣΑ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ
ΜΠΡΕΤΟΝ • ΤΙ ΕΙΝΑΙ Ο ΣΟΥΡΡΕΑΛΙΣΜΟΣ
ΡΗΝΤ - ΓΚΟΛΝΤΜΑΝ • Ο ΜΥΘΟΣ ΤΗΣ ΜΗΤΡΟΤΗΤΑΣ
ΧΟΥΗΛΕΡ - ΦΕΝΤΕΡΙΚΙ • Η ΠΟΛ. ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΓΥΝ. ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗΣ
ΕΡΛΙΧ - ΦΑΡΟΟΥ • ΑΝΑΡΧΙΣΜΟΣ & ΦΕΜΙΝΙΣΜΟΣ
ΚΟΛΛΟΝΤΑΙ • Ο ΕΡΩΤΑΣ ΤΩΝ ΕΡΓΑΤΡΙΩΝ ΜΕΛΙΣΣΩΝ
ΜΕΗΛΕΡ • ΟΙ ΣΤΡΑΤΙΕΣ ΤΗΣ ΝΥΧΤΑΣ
ΝΟΤΑΡΝΙΚΟΛΑ • Η ΑΔΥΝΑΤΗ ΑΠΟΔΡΑΣΗ
ΜΠΑΡΟΟΥΖ • ΑΠΟΛΥΜΑΝΤΗΣΙ
ΑΡΤΩ • Ο ΗΛΙΟΓΑΒΑΛΟΣ
ΚΑΜΥ • Η ΠΑΝΟΥΚΛΑ
ΜΠΑΡΟΟΥΖ-ΠΕΛΙΕ-ΒΑΙΣΝΕΡ • ΘΑΝΑΤΗΦΟΡΟΣ TV
ΜΠΑΡΟΟΥΖ • Ο Α ΠΟΥΚ ΕΙΝΑΙ ΕΔΩ
ΤΖΕΡΟΝΥΜΟ • ΤΑ ΑΠΟΜΝΗΜΟΝΕΥΜΑΤΑ ΕΝΟΣ ΙΝΔΙΑΝΟΥ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΗ
ΜΕΗΛΕΡ • Ο ΑΠΕΣΤΑΛΜΕΝΟΣ ΕΝΟΣ ΜΑΝΙΑΚΟΥ
ΟΡΓΟΥΕΛ • ΑΛΗΤΕΣ ΤΟΥ ΠΑΡΙΣΙΟΥ & ΤΟΥ ΛΟΝΔΙΝΟΥ
ΟΡΓΟΥΕΛ • ΣΤΙΣ ΦΑΜΠΡΙΚΕΣ ΤΟΥ ΓΟΥΗΓΚΑΝ ΠΑΙΡ

ΟΡΓΟΥΕΛ • ΚΡΑΤΗΣΤΕ ΣΦΙΧΤΑ ΤΟ ΜΙΚΡΟΑΣΤΙΣΜΟ ΣΑΣ
ΟΡΓΟΥΕΛ • ΣΤΗ ΣΚΙΑ ΤΟΥ 1984
ΟΡΓΟΥΕΛ • Η ΦΑΡΜΑ ΤΩΝ ΖΩΩΝ
ΟΡΓΟΥΕΛ • ΦΟΡΟΣ ΤΙΜΗΣ ΣΤΗΝ ΚΑΤΑΛΩΝΙΑ
ΟΡΓΟΥΕΛ • ΜΕΡΕΣ ΤΗΣ ΜΠΟΥΡΜΑ
ΟΡΓΟΥΕΛ • Η ΚΟΡΗ ΤΟΥ ΠΑΠΑ
ΛΑΖΟΠΟΥΛΟΣ • ΟΙ ΑΡΗΑΝΟΙ
ΜΑΡΑΓΚΟΠΟΥΛΟΣ • ΟΛΤΣΜΟΜΠΙΛ
ΜΑΡΑΓΚΟΠΟΥΛΟΣ • ΨΥΧΟΜΠΟΥΡΔΕΛΟ
ΒΑΣΙΛΑΚΟΣ • ΟΙ ΛΙΜΝΕΣ ΤΟΥ ΗΛΙΟΥ
ΔΑΓΛΑΣ • Η ΜΕΡΑ ΤΩΝ ΦΩΤΑΓΩΓΩΝ
ΧΑΝΔΡΙΝΟΣ • Η ΜΝΗΜΗ ΕΝΟΣ ΝΑΡΚΙΣΣΟΥ
ΚΟΤΡΩΝΗΣ • ΑΣΑΝΣΕΡ ΓΙΑ ΤΟ ΙΚΡΙΩΜΑ
ΝΤΑΒΕΡΩΝΗΣ • ΤΟ ΛΑΥΡΙΟ
ΔΙΑΜΑΝΤΟΠΟΥΛΟΥ • ΠΑΡΑΜΥΘΙ ΣΤΕΡΝΟ ΚΑΙ ΠΑΡΑΛΟΓΟ...
ΜΠΟΥΛΟΥΚΟΣ • ΑΛΜΠΑΚΟΡΣ
ΜΕΛΤΣΕΡ • ΤΟ ΑΝΑΡΧΙΚΟ ΚΙΝΗΜΑ ΣΤΗΝ ΚΙΝΑ
• ΠΟΡΤΟΓΑΛΙΑ '75
ΜΕΛΤΣΕΡ • ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ ΔΙΧΩΣ ΣΥΝΟΡΑ
ΝΕΤΣΑΓΙΕΦ • Η ΚΑΤΗΧΗΣΗ ΤΟΥ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΗ
ΠΑΖ • ΝΤΟΥΡΡΟΥΤΙ
ΓΚΕΡΕΝ • Ο ΑΝΑΡΧΙΣΜΟΣ
• ΟΙ "ΙΖΒΕΣΤΙΕΣ" ΤΗΣ ΚΡΟΣΤΑΝΔΗΣ
ΜΠΟΝ • ΧΙΠΠΙΣΜΟΣ
ΟΛΙΒΙΕ - ΛΑΝΤΑΟΥ • Η GPU ΣΤΗΝ ΙΣΠΑΝΙΑ
ΑΝΤΕΡΣΟΝ • Η ΟΥΓΓΡΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ 1956
ΚΟΝ-ΜΠΕΝΤΙΤ • ΤΟ ΜΗΝΥΜΑ ΤΩΝ ΟΔΟΦΡΑΓΜΑΤΩΝ
• ΕΠΙΣΤΗΜΗ & ΙΔΕΟΛΟΓΙΑ
ΑΡΣΙΝΩΦ • ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΜΑΧΝΟΒΙΤΙΚΟΥ ΚΙΝΗΜΑΤΟΣ
ICO • Η ΠΑΛΗ ΤΩΝ ΤΑΞΕΩΝ ΣΤΗΝ ΠΟΛΩΝΙΑ 1970-1980
IS • ΤΟ ΑΛΗΘΙΝΟ ΣΧΙΣΜΑ ΣΤΗ ΔΙΕΘΝΗ
ΧΑΝΤΚΕ • ΒΡΙΖΟΝΤΑΣ ΤΟ ΚΟΙΝΟ
ΡΑΙΧ • ΟΙ ΡΙΖΕΣ ΤΗΣ ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΗΣ ΚΑΤΑΠΙΕΣΗΣ
ΡΑΙΧ • Η ΠΑΛΗ ΤΩΝ ΤΑΞΕΩΝ & Η ΨΥΧΑΝΑΛΥΣΗ
ΡΑΙΧ • ΞΕΠΕΡΑΣΜΑ ΟΙΔΙΠΟΔΕΙΟΥ ΣΥΜΠΛΕΓΜΑΤΟΣ
ΡΑΙΧ • ΕΡΩΤΙΣΜΟΣ & ΑΥΤΟΕΡΩΤΙΣΜΟΣ
ΡΑΙΧ • ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΑ ΒΙΟΦΥΣΙΚΗΣ
ΡΑΙΧ • Ο ΜΑΖΟΧΙΣΤΙΚΟΣ ΧΑΡΑΚΤΗΡΑΣ
ΛΑΙΝΓΚ - ΣΑΑΖ • ΔΥΟ ΔΟΚΙΜΙΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΨΥΧΙΑΤΡΙΚΗ ΚΑΤΑΠΙΕΣΗ
ΚΟΥΠΕΡ • Η ΓΛΩΣΣΑ ΤΗΣ ΤΡΕΛΑΣ
ΜΠΡΕΝΤΕΛ • Η ΕΡΓΑΤΙΚΗ ΕΞΕΓΕΡΣΗ ΣΤΗΝ ΑΝ ΓΕΡΜΑΝΙΑ
ΧΟΡΚΧΑΙΜΕΡ • ΤΟ ΑΥΤΑΡΧΙΚΟ ΚΡΑΤΟΣ
ΑΝΩΝΥΜΟΥ • ΔΙΑΜΑΡΤΥΡΙΑ ΕΝΩΠΙΟΝ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΚΩΝ ..
ΝΑΜΠ • ΔΙΠΛΟΣ ΣΥΛΛΟΓΙΣΜΟΣ
• ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ ΜΠΗΤ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ Α'
• ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ ΜΠΗΤ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ Β'
ΒΑΝΕΓΚΕΜ • ΤΡΟΜΟΚΡΑΤΙΑ 'Η ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ;
• Η ΕΞΕΓΕΡΣΗ ΤΗΣ ΒΟΡΚΟΥΤΑ

Ο ΑΝΑΡΧΙΣΜΟΣ

Το παρόν βιβλίο αποτελεί ίσως την καλύτερη σύντομη εισαγωγή στον αναρχισμό που έχει γραφτεί ποτέ. Από όλες τις κοινωνικές θεωρίες, ο αναρχισμός είναι η πιό άγνωστη και η πιό παραμορφωμένη. Ο ελευθεριακός στοχαστής και ιστορικός Ντανιέλ Γκερέν προσπάθησε, με κείμενα και γεγονότα, να του αποδώσει το πραγματικό του πρόσωπο.

Από τις θεωρίες του Προυντόν και του Μπακούνιν, μέχρι την Ρωσική Επανάσταση και τις σύγχρονες εμπειρίες (Ισπανική Επανάσταση του 1936, Γιουγκοσλαβία, Αλγερία), αντιπαραβάλλει θεωρία και πραγματικότητα, δείχνοντας την πάντα ζωντανή επιρροή των αναρχικών ιδεών.

Στο βιβλίο αυτό βλέπουμε να συγκρούονται ακατάπαυστα, ή και ενίοτε να εναρμονίζονται, δύο αντιλήψεις για τον σοσιαλισμό: μία «εξουσιαστική» και μία αντιεξουσιαστική. Σε ποιά από τις δύο ανήκει το μέλλον; Αυτό σε τελευταία ανάλυση είναι το θέμα που προτείνεται στον αναγνώστη για προβληματισμό.